

oikos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.38>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJS

2024 Nr. 2 (38)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Dalia KUIZINIENĖ, vyriausioji redaktorė

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos universitetas)

Ingrida DAČIOLIENĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALEŲBA

(Krokvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. S-LIP-22-48).

Lietuvių išėivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2024 /
Vytautas Magnus University, Lithuania, 2024
© Lietuvių išėivijos institutas, 2024 /
VMU Lithuanian Emigration Institute, 2024

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

- Skirmantė GRIBAUŠKIENĖ Lietuvių diaspora Airijoje: antrosios kartos emigrantų kalbų vartojimas, nuostatos ir etninė tapatybė 7
Lithuanian Diaspora in Ireland: Language Attitudes, Use and Ethnic Identity of Second-Generation Lithuanians 21
- Gabriel ORENTAS Between Two Worlds: Politics, Imagery, and Identity Between Lithuania and Venezuela. 23
Tarp dviejų pasaulių: politika, vaizdiniai ir tapatybė Lietuvoje ir Venesueloje. 47

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

- Halina BERESNEVIČIŪTĖ-
NOSÁLOVÁ Vilnius Civic Life in an Imperial and European Context: The Perspective of the Weekly *Tygodnik Petersburski* (1830–1858) 49
Pilietinis Vilniaus gyvenimas imperijos ir Europos kontekste: savaitraščio „Tygodnik Petersburski“ (1830–1858) perspektyva. 71
- Daiva DAPKUTĖ Ginčai dėl atminties: išeivijoje leisti antinacinės rezistencijos dalyvių prisiminimai 73
Disputes over Memory: Memories of Participants of the Anti-Nazi Resistance Published in Exile 89
- Gerda PILIPAITYTĖ Lietuvių istorikas Čilėje: Julius Kakarieka ir jo veikla. 91
Lithuanian Historian in Chile: Julius Kakarieka's Activities 103
- Viktorija JOCYTĖ-BESPALOVA Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje Karolio Račkausko-Vairo veikla 1930–1932 m. 105
The Activities of Lithuanian Consul, Karolis Račkauskas, in South Africa (1930–1932) 118
- Žydronė KOLEVINSKIENĖ Protopografijos metodo išbandymas literatūros tyrimuose: Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje . . . 119
Testing the Prosopographical Method in Literary Studies: Lithuanian Writers' Association in the United States of America. 133

Laima Vincė SRUOGINIS	The Moment the World Began to Collapse: A Reading of Five Self-Published Lithuanian American Life-Writing Memoirs 135 Akimirka, kai pasaulis pradėjo griūti: penkių savarankiškai išleistų Amerikos lietuvių gyvenimo memuarų skaitymas. 150
Ramūnas ČIČELIS	Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcija 151 Reception of Literary Translations by Pranas Dovalga 161
Laimutė ADOMAVIČIENĖ	Personažas lietuvių išeivių Kazimiero Barėno, Eduardo Cinzo ir Algirdo Landsbergio novelėse: nuo įstrigimo spąstuose iki vulkaniško proveržio 163 Character in the Short Stories of Lithuanian Exile Writers Kazimieras Barėnas, Eduardas Cinzas, and Algirdas Landsbergis: From Entrapment to Volcanic Breakthrough 172
IŠ ARCHYVŲ FROM ARCHIVES	
Mindaugas LASTAS	Trumpas epizodas iš Kanados lietuvių bendruomenės istorijos. 173 A Short Episode from the History of the Lithuanian Canadian Community
RECENZIJOS BOOK REVIEW	
Juozas SKIRIUS	Naujas tyrimas, skirtas Lietuvos žydų emigracijai pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu 189 A New Study on the Emigration of Lithuanian Jews During the Period of the First Republic of Lithuania
Andrėja TARANDA	Tiltas į kūrėjo dvasios architektūrą 197 A Bridge to the Architecture of the Creator's Spirit
KRONIKA EVENTS 201
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS 227
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM SUBMISSION GUIDELINES 229 233

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Skirmantė GRIBAUŠKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Lietuvių diaspora Airijoje: antrosios kartos emigrantų kalbų vartojimas, nuostatos ir etninė tapatybė

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – analizuoti antrosios kartos lietuvių vaikų kalbines nuostatas, kalbų vartojimo šeimoje praktikas, etninę savivoką ir ryšį su tėvų kilmės šalimi – Lietuva. Straipsnyje nagrinėjami 2023 m. Airijoje paimtų pusiau struktūruotų interviu rezultatai. Interviu dalyvavo Airijoje gimę (arba ankstyvoje vaikystėje į šalį atvykę) lietuvių vaikai [6;0–11;11] ir paaugliai [12;0–17;11], kurių abu tėvai – lietuviai. Tyrime dalyvavo iš viso 40 respondentų: 26 jaunesnio mokyklinio amžiaus ir 14 vyresnio mokyklinio amžiaus. Pirmiausia, interviu atskleidė skirtingą dviejų kalbų – anglų ir lietuvių – socialinį statusą. Tiek jaunesnių respondentų, tiek paauglių anglų kalba vertinama kaip stipresnioji, geriau mokama, lengvesnė, patogi komunikuoti. Lietuvių kalbą dauguma laiko silpniau mokama, bet gražiausia; jaunesnioji vaikų grupė ją laiko ir reikalingiausia – pagrindine bendravimo su šeima bei artimaisiais kalba, o paaugliams reikalingiausia atrodo anglų kalba. Šeimos rate lietuvių kalba išlieka dažniau vartojama, visgi antroji emigrantų karta tarpusavyje labiau linkusi bendrauti angliškai. Tyrimo metu nustatyti tam tikri amžiaus grupių skirtumai: paaugliai linkę tapatintis su lietuvių etnine grupe, o jaunesni respondentai dažniau dvejoja dėl savo tautybės arba tapatinasi ir su dauguma, ir su etnine mažuma – formuojasi hibridinė etninė tapatybė. Taip pat straipsnyje trumpai aptariami ryšio su Lietuva palaikymo būdai, jų svarba jaunimo etninei saviidentifikacijai.

Raktažodžiai: diaspora, kalbinės nuostatos, etninė tapatybė, lietuvių kalba, paveldėtoji kalba, kultūra.

Įvadas

Nuolat augant migracijos mastui ir plečiantis lietuvių bendruomenėms įvairiose pasaulio valstybėse, neabejotinai didėja diasporos studijų svarba bei poreikis. Sociologinių, antropologinių, sociolingvistinių tyrimų objektu pastaraisiais dešimtmečiais tampa modernieji, dažnai įvardijami kaip ekonominiai, migrantai, Lietuvą palikę XX a. pab. – XXI a. pr.

Naujieji emigrantai skiriasi nuo ankstesniųjų ne tik migracijos patirtimis, pobūdžiu, bet ir saviidentifikacija, ryšio su tėvyne bei tautiečiais palaikymu. Dabartinė emigrantų banga glaudžiai susijusi su transnacionalumu – ryšių plėtimu, gebėjimu kurti santykį su dviem valstybėmis, integruotis priimančioje šalyje ir išlaikyti ryšį su kilmės valstybe.¹ Kitaip tariant, emigrantai geba peržengti nacionalinių valstybių sienas ir dalyvauti keliose nacionalinėse realybėse vienu metu.²

Svarbiomis temomis emigracijoje tampa lietuvių kalbos ir lietuviškumo išlaikymas, lietuvių kalbos vartojimo praktikos ir nuostatos. Kalbos išsaugojimą Lietuvos išeiviai suvokia kaip vieną svarbiausių veiksnių, leidžiančių jiems bei jų vaikams (antrosios kartos emigrantams) palaikyti ryšį su Lietuva, o kalbos perdavimas laikomas savotiška „nacionalistine misija“.³ Lietuvybės puoselėjimo, perdavimo iš kartos kartą klausimai domina įvairių sričių tyrėjus. Per pastaruosius tris dešimtmečius gana išsamiai analizuotos lietuvių diasporos lietuviškumo išlaikymo temos JAV, Europoje, Pietų Amerikoje, Australijoje. Sociologai plačiai nagrinėjo lietuvių kultūros išlaikymą, lietuvių tautinę saviidentifikaciją išeivijoje⁴; sociolingvistai analizavo emigrantų kalbinę elgesį⁵, šeimos kalbų politiką⁶, lietuvių kalbos ir tapatybės ryšius⁷, lietuvių kalbos išlaikymo diasporoje aspektus⁸. Kalbos specialistai taip pat tyrė, kaip emigracijoje kinta ir yra prarandama lietuvių kalba.⁹ 2015 ir 2019 m. išleistose kolektyvinėse monografijose „Emigrantai: kalba ir tapatybė“¹⁰ ir „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“¹¹ plačiai ir įvairiais aspektais analizuotos įvairiose valstybėse įsikūrusių lietuvių kalbinės nuostatos, kalbų vartojimas, kalbos ir tapatybės sąsajos. Kalbant apie jaunesniosios emigrantų kartos tyrimus, Lietuvoje anksčiau analizuotas vaikų

¹ Glick-Schiller, Nina, Basch, Linda ir Szanton Blanc, Cristina, “From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”, *Anthropological Quarterly*, 1995, vol. 68, 48.

² Daukšas, Darius, „Antrosios kartos emigrantai iš Lietuvos Norvegijoje: tarp Lietuvos ir Norvegijos?“, *Lituanistica* 3 (17) (2019), 232–233.

³ Daukšas, Darius, „Transnacionalizmo iššūkiai pilietybei ir etniškumui šiuolaikinėje Lietuvoje: Lietuvos tautinių mažumų ir lietuviškos migracijos atvejai“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2010).

⁴ *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*, sud. Vytis Čiubrinskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011.

⁵ Gudavičienė, Eglė ir Jakaitė-Bulbukienė, Kristina, „Londono ir Oslo paveikslas: lietuvių kalbinis elgesys“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (27) (2019), 7–44.

⁶ Bissinger, Frederik H., “Lithuanian Language Discourses and Family Language Policies of Lithuanian Families in Sweden: A Case Study”, *Acta Baltico-Slavica*, 2019, vol. 43, 126–142.

⁷ Vilkenė, Loreta, „Kazachstano lietuvių kilmės diasporos saitai su lietuviu etnine tapatybe ir lietuvių kalba“, *Taikomoji kalbotyra* 19 (2023), 99–121, <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2023.19.7>.

⁸ Jakaitė-Bulbukienė, Kristina, „Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejais“, *Taikomoji kalbotyra* 5 (2014), 1–30; Tamošiūnaitė, Aurelija, “The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintenance?”, *Lituanus*, 2008, vol. 54, no. 4, 60–78.

⁹ Vaisėtaitė, Eglė, „Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis ir atricijos požymiai“, *Taikomoji kalbotyra* 14 (2020), 116–132, <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2020.14.9>; Vilkenė, Loreta, „Ar emigrantų kalba patiria atriciją?“, *Kalbų studijos* 34 (2019), 111–131.

¹⁰ *Emigrantai: kalba ir tapatybė*, moksl. red. Meilutė Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.

¹¹ *Emigrantai: kalba ir tapatybė II*, moksl. red. Meilutė Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.

lietuvių kalbos įsisavinimas dvikalbėje aplinkoje¹², taip pat nedarnioji antrosios kartos emigrantų dvikalbystė, lietuvių kalbos (ne)perdavimo palikuonims priežastys¹³.

Pažymėtina, kad sociologiniai, antropologiniai ir sociolingvistiniai tyrimai dažniausiai būna orientuoti į suaugusius pirmosios kartos emigrantus (transmigrantus), jų tautinę, etninę, kalbinę tapatybę, tautiškumo suvokimą, kalbines nuostatas ir elgesį. Mokslo darbų, kuriuose būtų analizuojamas antrosios emigrantų kartos jaunimas, vaikai ir paaugliai, nuo gimimo ar ankstyvos vaikystės gyvenantys daugiakalbėje, daugiakultūroje aplinkoje – tiek užsienyje, tiek Lietuvoje, – savo ruožtu stinga.¹⁴

Antroji emigrantų karta

Europos migracijos tinklo duomenimis¹⁵, nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo į užsienį emigravo apie 700 tūkst. lietuvių. Nors nuo 2018 m. emigracija lėtėja, stebimos reemigracijos tendencijos, užsienyje tebegyvena daugybė lietuvių. Airija viena dažniausių emigracijos krypčių tapo apie 2000 m., migracija į šią šalį aktyviausia buvo 2004–2010 m. Nuo 2011 m. lietuvių emigracija į Airiją mažėja, tačiau iki šiol ten gyvena apie 40 tūkst. lietuvių (neoficialiais duomenimis, gerokai daugiau).¹⁶ 2016 m. visuotinio surašymo duomenimis, 19 proc. Airijos lietuvių buvo vaikai iki 18 metų. Taigi, Airijoje auga ir formuojasi jau antroji, tiesioginės emigracijos nepatyrusi lietuvių emigrantų karta.

Antroji emigrantų karta – individai, gimę emigracijos šalyje arba į ją atvykę ankstyvoje vaikystėje, – dėl gyvenimo dviejų kalbų bei kultūrų apsuptyje išsiskiria savita etnine ir kalbine savivoka, tapatybe. Šiai migrantų kartai ir jos etninei¹⁷ saviidentifikacijai būdingi asimiliacijos ir hibridinės tapatybės konstravimo būdai.¹⁸ Asimiliacija (akultūracija) dar gali būti skirstoma į *darniąją* (vaikai ir tėvai palaipsniui integruojasi į emigracijos šalies bendruomenę ir nutraukia ryšius su kilmės šalimi), *disonuojančią* (vaikai sparčiau nei tėvai integruojasi į priimančiosios šalies kultūrą) ir *selektyviąją* (tėvai ir vaikai sieja save tiek su

¹² Blažienė, Agnė, „Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2016), 168.

¹³ Hilbig, Inga, „Nedarnioji vaikų dvikalbystė mišriose emigrantų šeimose“, *Taikomoji kalbotyra* 14 (2020), 1–20; Kuznecovienė, Jolanta, „Atmintis, išmokimas ir pilietybė antros kartos lietuvių imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis“, *Etniškumo studijos* 2 (2014), 31.

¹⁴ Cui, Dan, “Transnationalism and Identification Among Chinese Immigrant Youth”, *International Journal of Chinese Education*, 2017, vol. 6, 160–161.

¹⁵ *European Migration Network*, atnaujinta 2024 birželio 10, žiūrėta 2024 lapkričio 10, <http://123.emn.lt/>. Europos migracijos tinklas remiasi Lietuvos statistikos departamento ir Užsienio reikalų ministerijos pateikiamais duomenimis.

¹⁶ Centrinis statistikos biuro tinklalapis (Airija), visuotinio surašymo duomenys: “Census of Population 2022 Profile 5 - Diversity, Migration, Ethnicity, Irish Travellers & Religion”, *Central Statistics Office*, October 26, 2023, žiūrėta 2024 lapkričio 12, <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpp5/censusofpopulation2022profile5-diversitymigrationethnicityirishtravellersreligion/citizenship/>.

¹⁷ Etninė tapatybė indikuoja individo ryšį su tam tikra etnine grupe: bendros (su tam tikra grupe) religijos, tradicijų, kolektyvinio sąvęs supratimo, kultūros, kalbos. Phinney, Jean, “Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research”, *Psychological Bulletin*, 1990, vol. 108, no. 3, 499–514.

¹⁸ *The Next Generation: Immigrant Youth in a Comparative Perspective*, eds. Mary C. Waters ir Richard D. Alba. New York: New York University Press, 2011.

priimančiąja valstybe, tiek su etnine bendruomene, paveldėtąja kalba ir kultūra). Antroji karta labai dažnai tapatinasi su dviem grupėmis: dėl itin stiprios daugumos kalbos bei kultūros įtakos ir stiprių saitų su etnine grupe antrajai emigrantų kartai būdingi hibridinės tapatybės bruožai. Hibridinė tapatybė laviruoja tarp dviejų skirtingų etninių, kultūrinių, kalbinių grupių – individas užima vietą jose abiejose.¹⁹ Hibridinės gali tapti įvairios tapatybės: kalbinė, etninė, kultūrinė. Svarbu paminėti, kad apskritai tapatybė(s) yra taki(os), nepastovi(os) – gali keistis su amžiumi, kintant įvairioms gyvenimo aplinkybėms, pavyzdžiui, kalbų vartojimo įpročiams, kalbinėms nuostatoms.

Emigracijoje kalba pasidaro svarbia savivokos ir etninės tapatybės dalimi. Pirmoji emigrantų karta dažniausiai sėkmingai išlaiko gimtąją kalbą, apsisprendimas dėl jos vartojimo šeimoje įvyksta savaime, natūraliai.²⁰ Taip antroji emigrantų karta vaikystėje įsisavina etninės mažumos kalbą kaip savo gimtąją²¹, tačiau, remiantis tyrimais, gana greitai emigracijos valstybės (daugumos) kalba tampa jų stipresniąja kalba. Paveldėtosios²² etninės mažumos kalbos įgūdžiai laikui bėgant kinta (nyksta), nes antrosios kartos atstovai savo pirmąja kalba bendrauja tik su šeimos ar etninės bendruomenės nariais, dažniausiai neturi galimybės gauti subalansuoto ir aukštos kokybės švietimo savo pirmąja kalba. Dėl šių priežasčių paveldėtoji kalba dažniausiai išsaugoma tris kartas, kol ją kasdieniame individo kalbų repertuare galiausiai visiškai pakeičia daugumos kalba.²³ Erika Hoff pažymi, kad diasporoje paveldėtosios kalbos ir kultūros gyvybingumas priklauso nuo šeimos kalbinių nuostatų, kalbos politikos, gebėjimo atlaikyti daugumos kalbos įtaką, tėvų kalbinės įvesties (angl. *input*) kokybės ir kiekybės.²⁴

Vis dėlto etninė priklausomybė ir tapatinimasis su tam tikra grupe ne visuomet susijęs su tėvų (senelių) kalbos išsaugojimu ir mokėjimu. Pavyzdžiui, Lauros Čubajevaitės²⁵ etninių mažumų vaikų tyrimas atskleidė, kad vaikai ir jaunimas nebūtinai tapatinasi su savo etnine mažuma, nors ir kalba jos kalba, arba, atvirkščiai, tapatinasi su tam tikra etnine grupe, nors ir turi itin ribotų tos etninės grupės kalbos (paveldėtosios kalbos) įgūdžių. Maria Carreira²⁶ teigia, kad ryšys su kalba dažnai sietinas ne tik su gerais tos kalbos įgūdžiais,

¹⁹ Iyall Smith, Keri E., „Hybrid Identities: Theoretical Examinations“, in *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*, eds. Keri E. Iyall-Smith ir Patricia Leavy. Boston: Brill, 2008, 3–13.

²⁰ Montrul, Silvina, „The Linguistic Competence of Heritage Speakers“, *Studies in Second Language Acquisition*, 2011, vol. 33, 155–161.

²¹ Gimtoji kalba (L1), arba pirmoji kalba, – tai kalba, su kuria žmogus susidūrė nuo gimimo, įsisavino iš savo tėvų. Kartais terminas „gimtoji kalba“ arba „pirmoji kalba“ asocijuojamas su tam tikros etninės grupės kalba. Davies, Alan, *The Native Speaker in Applied Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991.

²² Paveldėtoji kalba – „kalba, kuria kalbama namuose, kuri natūraliai perduodama vaikams ir, svarbiausia, kuri nėra dominuojanti didesnės (nacionalinės) bendruomenės kalba.“ Rothman, Jason, „Understanding the Nature and Outcomes of Early Bilingualism: Romance Languages as Heritage Languages“, *International Journal of Bilingualism*, 2009, vol. 13, no. 2, 165.

²³ Benmamoun, Elabbas, Montrul, Silvina ir Polinsky, Maria, „Heritage Languages and Their Speakers: Opportunities and Challenges for Linguistics“, *Theoretical Linguistics*, 2013, vol. 39, 129–181.

²⁴ Hoff, Erika, „Bilingual Development in Children of Immigrant Families“, *Child Development Perspect*, 2017, vol. 12, no. 2, 80–86.

²⁵ Čubajevaitė, Laura, „Sociolingvistinis Kauno moksleivių paveikslas“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2013).

²⁶ Carreira, Maria, „Seeking Explanatory Adequacy: A Dual Approach to Understanding the Term “Heritage Language Learner”“, *Heritage Language Journal*, 2004, vol. 2, no. 1, 1–25.

ankstyvu įsisavinimu ar reguliaru jos vartojimu, bet ir teigiamomis nuostatomis kalbos atžvilgiu, asmeniniu ryšiu su ja.

Antrosios kartos emigrantų (vaikų, jaunimo) etninės ir kalbinės tapatybės temos kompleksiškos, jas būtina nagrinėti siekiant geriau suvokti diasporos formavimosi ir kaitos ypatumus. Antrąją emigrantų kartą svarbu tirti įvairiais aspektais ir pjūviais: ji savita savo etnine, kalbine, pilietine saviidentifikacija, kalbų vertinimu ir kasdieniu vartojimu, ryšio su tėvų kilmės šalimi suvokimu ir puoselėjimu. Šio tyrimo tikslas – analizuoti jaunesnio ir vyresnio mokyklinio amžiaus lietuvių vaikų kalbines nuostatas, kalbų vartojimo įpročius šeimoje ir etninę saviidentifikaciją – saitus su lietuvių bendruomene, tėvų kilmės šalimi Lietuva.

Metodai ir tyrimo dalyviai

Šio tyrimo dalyviai buvo 6–17 metų amžiaus Airijos lietuviai, gimę emigracijos šalyje (K2 karta) arba atvykę į ją iki 3 metų amžiaus (K1+ karta). Siekiant palyginti jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikus ir paauglius (jų kalbų vartojimo įpročius, kalbų vertinimą, etninę tapatybę), tyrimo dalyviai suskirstyti į dvi amžiaus grupes: 6;0–11;11, n = 26; 12;0–17;11, n = 14. Tyrime dalyvavo iš viso 40 vaikų ir paauglių.

Tyrimo metu vykdyti pusiau struktūruoti interviu pagal iš anksto parengtus klausimus, kurie pokalbio metu kartais nukreipdavo kalbėtis kita, gilesne linkme. Atsakydami į juos, vaikai galėjo tam tikrus klausimus praleisti, į kitus – atsakyti plačiau, padiskutuoti. Interviu klausimai gali būti suskirstyti į tris blokus (1 lentelė).

1 lentelė. *Interviu klausimai*

Kalbų vartojimo įpročiai šeimoje	Kalbinės nuostatos	Etninė tapatybė / ryšys su Lietuva
1. Kokia kalba (-omis) bendrauji su tėvais?	1. Kokia kalba tau atrodo gražiausia?	1. Kokia tavo tautybė?
2. Kokia kalba (-omis) kalbi su seneliais?	2. Kokia kalba tau atrodo reikalingiausia?	2. Kuo save laikai? Lietuviu ar airiu? Abiem?
3. Kokia kalba bendrauji su broliu ar seserimi?	3. Kokia kalba kalbi geriausiai?	3. Su kokia valstybe sieji savo ateitį?
	4. Kokia kalba labiausiai mėgsti kalbėti?	
	5. Kokia kalba nemėgsti kalbėti?	

Vaikų apklausa vyko gyvai 2023 m. kovą keturiose Airijos lituanistinėse mokyklose ir lietuvių šeimų namuose. Pokalbiai su vaikais įrašyti diktofonu, vėliau transkribuoti, duomenys nuasmeninti ir užkoduoti. Gauti rezultatai apibendrinti, aprašytos tam tikros išryškėjusios tendencijos, jos iliustruotos pavyzdžiais (citatomis) iš interviu, taip pat tekste pateikiamas vaikų amžiaus grupių atsakymų į kiekvieną klausimą skaičius.

Kalbų vartojimas šeimoje ir vaikų kalbinės nuostatos

Kalbų vartojimas. Pirmiausia interviu rezultatai išryškino kalbų vartojimo ypatumus šeimoje, namų aplinkoje. Du trečdaliai jaunesnių vaikų, komunikuodami su tėvais, vartoja lietuvių kalbą, beveik visi tik lietuviškai bendrauja su seneliais. Lietuvių kalba išlieka pagrindine ir dažnai vienintele komunikavimo kalba tarp vaikų (K1+, K2) ir tėvų (K1). Kaip pagrindinę priežastį, kodėl lietuvių kalba vartojama namuose, tyrimo dalyviai įvardijo ribotus savo tėvų (K1) kalbos gebėjimus (1, 2 pavyzdžiai).

1. T: Kokiomis kalbomis kalbate namuose?
R: Su tėčiu tik lietuviškai. Su mama irgi lietuviškai, bet kartais anglų, nes ji mokosi dėl darbo. O su broliu pusiau, bet labiau lietuviškai. Nes jis, kai grįžo iš armijos, daugiau lietuviškai pradėjo kalbėt.
T: Tai daugiau lietuviškai šeimoje?
R: Taip, nes tėtis nelabai supranta. (V16, K1+).
2. T: Kokiom kalbom tu kalbi namuose?
R: Tik lietuviškai, nes mano tėvai angliškai nemoka. (M14, K1+).
3. Tėtis nelabai supranta, tai geriau lietuviškai, nes jis nelabai supranta ir mama taip pat. Tai mes su broliu kalbam angliškai, o su tėvais lietuviškai. (V8, K2).

Vos keli (3)²⁷ jaunesni vaikai teigė su tėvais bendraujantys abiem kalbomis – anglų ir lietuvių, vienas apklaustasis su tėvais bendravo tik angliškai. Vienas iš vyresnių vaikų taip pat teigė namuose dažniau pasirenkantis anglų kalbą (4 pavyzdys).

4. R: Namuose tai šnekam anglų ir lietuvių, abiem.
T: Su mama ir kitais šeimos nariais kaip šnekatės?
R: Anglų daugiausiai.
T: O kodėl ne lietuvių?
R: Nežinau, pripratau kažkaip <...>. Tėvai dažniausiai lietuviškai. Mama su sese lietuviškai irgi.
T: O tu su sese kaip?
R: Anglų ir lietuvių.
T: Tai tik su tavim angliškai šeima kalba?
R: Taip. (V15, K1+).

Visgi tokie atvejai kaip pastarasis buvo reti. Lietuvių kalba tarp pirmosios ir antrosios kartų vartojama dažniausiai ar beveik visuomet. Tai galėtų būti siejama ne tik su prastu pirmosios kartos emigrantų anglų kalbos mokėjimu, bet ir su šeimos kalbų politika: vaikų atsakymai suponuoja, kad artimųjų rate lietuvių kalba įprasta, natūrali, tėvai vaikus įpratino bendrauti (tik) šia kalba. Vis dėlto interviu metu nebuvo pastebėta, kad tėvai griežtai verstų ar draustų vartoti vieną ar kitą kalbą.

²⁷ Skliausteliuose pateikiamas atsakymų į tam tikrą klausimą skaičius vaikų amžiaus grupėje.

Lietuvių kalbos vartojimo tendencijos užfiksuotos ir bendraujant su seneliais, kitais giminaičiais. Vaikai ir paaugliai interviu metu teigė suvokiantys, kad kiti šeimos nariai, ypač gyvenantys Lietuvoje, taip pat turi ribotų anglų kalbos įgūdžių, tad su jais stengiasi bendrauti lietuvių kalba (5, 6 pavyzdžiai).

5. T: O su seneliais?

R: Su seneliais visada lietuviškai, bo jie nesupranta. (M12, K2).

6. T: Kaip su močiute ir pusbroliais? Lietuviškai?

R: Lietuviškai, nes, nu, moka pusbroliai angliškai, bet jie nedaug kalba, nes eina į lietuvišką mokyklą, tai kodėl jie kalbėtų angliškai? (V8, K2).

Nors su tėvais ir seneliais, dažniausiai gyvenančiais Lietuvoje, tiek vyresni, tiek jaunesni tyrimo dalyviai bendrauja lietuviškai, kiek kitokios bendravimo tendencijos pastebimos tarp brolių ir seserų: ryškėja skirtumai tarp K1 ir K1+, K2 emigrantų. Jei pirmosios kartos migrantai tarpusavyje, su vaikais yra linkę bendrauti lietuviškai, tai šio tyrimo dalyviai – antrosios kartos emigrantai, bendraudami su broliais, seserimis ir kitais bendraamžiais, dažniau renkasi anglų kalbą. Tokia tendencija matyti tiek tarp vyresnių, tiek tarp jaunesnių vaikų: trečdalis (10) jaunesnių vaikų teigė besikalbantys su seserimis ar broliais tik anglų kalba, dar trečdalis (9) – lietuvių ir anglų kalbomis. Vos keli (2) vaikai tvirtino, kad dažniausiai su broliais ar seserimis komunikuoja lietuviškai (7, 8 pavyzdžiai). Panašūs kalbų vartojimo įpročiai atsiskleidė ir vyresnių vaikų grupėje: beveik pusė (7) teigė su broliais ar seserimis bendraujantys tik anglų kalba, po lygiai apklaustųjų komunikuoja lietuviškai (3) ir angliškai (3). Anglų tampa patogesne, lengvesne, vaikų geriau mokama kalba (9, 10 pavyzdžiai).

7. Su tėvais lietuviškai ir su sesėm irgi lietuviškai <...> dar turiu tris pusbrolius Airijoje. Su visais kalbu lietuviškai. (V17, K1+).

8. Turiu brolių, su juo irgi lietuviškai. (M14, K1+).

9. I: Kokia kalba kalbi su šeimos nariais?

R: Lietuviškai su visa šeima, išskyrus brolių. Nu, su broliu kalbam angliškai, nes, nu, lengviau. (V8, K2).

10. Su broliu taip daugiau į anglų pusę. Bet ir lietuviškai kartais stengiamės. (M12, K2).

Dalis tiriamųjų taip pat papildė, kad dažniau angliškai bendrauja ne tik su broliais ar seserimis, bet ir su lietuviais draugais, bendraamžiais (lituanistinėje mokykloje arba už jos ribų):

11. I: O, pavyzdžiui, su draugais angliškai dažniau ar lietuviškai?

R: Dažniau angliškai, nu, daugiausiai būna angliškai. Nu, turiu kelis draugus, kurie labiau lietuviškai. Kartais, jei reikia asmeniškai pakalbėti, mes einam lietuviškai, bet jei paprastai, tai angliškai. (V8, K2).

12. Dažniausiai angliškai. Nu, yra pora lietuvių draugų, tai su jais bandau lietuviškai kalbėti, bet irgi dažniausiai angliškai. (V17, K1+).

Trumpai apibendrinant lietuvių kalbos vartojimo Airijos lietuvių šeimose tendencijas, galima teigti, kad lietuvių kalba gana sėkmingai išlaikoma šeimos rate, tarp tėvų ir vaikų, senelių ir anūkų. Tai, kad anglų kalba dažniau pasirenkama bendraujant su broliais ar seserimis, suponuoja, kad daugumos kalba vaikams lengvesnė, ja galima greičiau ir natūraliau reikšti mintis.

Kalbinės nuostatos. Kaip geriausiai mokama, lengviausia, įprasčiausia kalba interviu metu dažniausiai buvo įvardijama anglų. Tiek dauguma paauglių (9), tiek dauguma pradinio mokyklinio amžiaus vaikų (17) tvirtino, kad anglų kalbą moka geriausiai (13 pavyzdys).

13. Abi gerai kalbu, bet manau, kad angliškai geriausiai, nes daugiau *practice* kalbėjimo. Nu kaip, praktikuojusi ir lietuviškai, bet tai daugiausiai šeštadienį. Tai, nu, pertrauka. Anglų irgi būna savaitgalį dviejų dienų pertrauka, bet vis tiek tu jau atsiminsi, nes tu jau penkios dienos tą patį darai. (V8, K2).

Įdomu, kad vos po du vaikus iš kiekvienos amžiaus grupės lietuvių kalbą įvardijo kaip stipresniąją, geriau mokamą. Kaip ir rodo ankstesni tyrimai ir mokslinė literatūra, nepaisant to, kad gimtoji visų tyrimo dalyvių kalba yra lietuvių, vos ėmus lankyti mokyklą, daugumos kalba (anglų) palaiapsniui tampa vaiko stipresniąja kalba. Pradėjus lankyti ugdymo įstaigą, anglų kalba tampa pagrindine vaikų kalba už namų ribų, jos įgūdžiai sparčiai lavėja, ja pasidaro lengviau komunikuoti sudėtingesnėmis temomis. Lietuvių kalba savo ruožtu atlieka buitinės kalbos funkciją – ja bendraujama tik su artimaisiais, namų aplinkoje.

Interviu metu ryškėjo ir skirtingos kalbinės nuostatos anglų ir lietuvių kalbų atžvilgiu, skirtinga jų funkcija jaunimo gyvenime. Anglų kalba, ypač paauglių grupėje (11), dažniausiai buvo laikoma reikalingiausia:

14. T: Kokia kalba reikalingiausia tau atrodo?

R: Galbūt anglų, nes labiausiai pasaulyje žmonės vis tiek angliškai kalba. Tai nereiškia, kad aš nenoriu mokytis lietuviškai, lietuvių kalba yra labai svarbu. (M15, K2).

15. Jeigu Lietuvoje gyvenčiau, tai, manau, vien tik lietuvių. Bet dabar, kai Airijoje gyvenu, tai anglų, pasirodo. Realiai Airijos atmosfera beveik visiškai angliška, tai su bet kuo turi šnekėti angliškai. Bet namuose, su giminaičiais, kurie Lietuvoje, tai išlaikyti lietuvių kalbą irgi labai svarbu, bet čia dabar, kai Airijoje gyvenu, anglų kalba labai svarbu. (M12, K2).

16. Anglų, nes daug kas šneka anglų pasaulyje. (V15, K2).

17. Reikalingiausia pagal praktišką naudą – anglų. (V17, K1+).

Įdomu, kad vertinant reikalingiausią kalbą išsiskyrė jaunesnės ir vyresnės amžiaus grupių nuomonės. Jaunesniems vaikams reikalingesnė atrodo lietuvių – dėl stipraus ryšio su šeima, artimaisiais (18, 19 pavyzdžiai).

18. Lietuvių, nes aš turiu daug šeimos, kurie kalba tik lietuvių. (M8, K1+).

19. Lietuviškai, nes visa šeima gali tik lietuviškai susikalbėti. (V9, K2).

Vyresni vaikai, paaugliai kalbas vertina pragmatiškai. Tikėtina, kad augant, bręstant plečiasi socialiniai tinklai, gausėja kontekstų ir anglų kalba tampa svarbesnė, paaugliams lengviau suvokti jos aukštą prestižą ir itin plačias vartojimo galimybes. Visgi, nors anglų kalba laikoma reikalingesne, ja lengviau kalbėti, lietuvių kalba suvokiama kaip sava, graži, savaip reikalinga. Trečdalis jaunesnių (9) ir dauguma vyresnių (8) respondentų lietuvių kalbą vertino kaip gražiausią. Ji įgauna savotišką simbolinę reikšmę, atkreipiamas dėmesys į jos sandarą, skambesį:

20. T: Kokia kalba tau gražiausia?

R: Lietuvių, man patinka, kaip skamba lietuvių. (V15, K1+).

21. Priklauso nuo tikslo, situacijos. Lietuvių kalba tokia labiau poetiška. (V17, K1+).

22. Lietuvių kalboje visi tokie garsai, tokie įdomūs <...> pavyzdžiui, lietuvių kalbos nosinės ir taškeliai, visokie tokie dalykai. (M12, K2).

Anglų kalbą gražiausia laikė tik po vieną abiejų grupių respondentą. Keli respondentai gražiausiomis laikė kitas kalbas: prancūzų, portugalų, vokiečių.

Paklausti, kokia kalba mėgsta arba nemėgsta kalbėti, respondentai neturėjo vienos nuomonės. Abiejose grupėse rezultatai pasiskirstė tolygiai: maždaug trečdalis mėgsta kalbėti lietuviškai (23 pavyzdys), trečdalis – angliškai (24 pavyzdys), likusieji neturėjo nuomonės arba į klausimą neatsakė.

23. T: Kokia kalba tau labiausiai patinka kalbėti?

R: Nu, gal biškį lietuvių. Vis tiek esu lietuvis, tai lietuvių labiau ir patinka. (V13, K2).

24. T: Ar mėgsti kokia nors kalba labiau kalbėti, ar nėra skirtumo?

R: Nėra skirtumo, bet anglų lengviau yra kalbėt. Tai turbūt angliškai, nes smagiau kalbėt, kai visus žodžius žinai, nestringi. (V16, K1+).

Lietuvių kalbą kaip nemėgstamą įvardijo tik vienas jaunesnės amžiaus grupės respondentas; paauglių grupėje – nė vienas. Anglų kalba taip pat nė karto nebuvo paminėta kaip nemėgstama. Vienintelė kalba, kurią net šeši skirtingo amžiaus respondentai įvardijo kaip nemėgstamą, – airių kalba:

25. T: Gal yra kokia kalba, kurios nemėgsti, nemėgsti kalbėti ja?

R: Nežinau, gal airių, nes man sunkiausia.

T: O ar airių vartojama ne mokykloje?

R: Nelabai, niekas jos nelabai mėgsta. (V16, K1+).

26. Airių kalba man nekimba kažkaip, sunku ją mokyti. (M14, K1+).

Nors airių kalba Airijos mokyklose privaloma, taip pat kartu su anglų yra ir oficiali šalies kalba, akivaizdu, kad jos prestižas visuomenėje, tarp jaunimo yra žemas. Respondentų teigimu, ji nėra plačiai vartojama nei mažumų, nei pačių airių (respondentų gyvenamojoje Airijos dalyje, Dublino apskrityje). Taigi lietuvių kalba Airijoje konkuruoja tik su anglų

kalba: ryškių daugiakalbystės kontekstų neužfiksuota, lietuvių vaikų ir paauglių kasdieniame gyvenime (dažniausiai) vartojamos dvi kalbos.

Apibendrinant tyrimo dalyvių kalbines nuostatas, galima teigti, kad vaikų ir paauglių kalbinės nuostatos gana panašios: lietuvių kalba laikoma gražiausia, artimiausia, bet anglų kalba vertinama kaip lengvesnė, geriau mokama. Dauguma paauglių anglų kalbą laiko reikalingiausia dėl platesnių komunikacijos galimybių, socialinių tinklų ir ryšių, o jaunesniems respondentams lietuvių išlieka svarbesnė dėl artimesnio ryšio su šeima ar tėvais.

Etninė tapatybė ir ryšys su Lietuva

Etninė tapatybė. Interviu klausimai, susiję su etnine, kultūrine, kalbine tapatybe, atskleidė, kad jaunesni vaikai – beveik pusė respondentų – yra labiau linkę tapatintis su dviem šalimis: tiek su Airija, tiek su Lietuva. Šie respondentai jaučiasi abiejų etninių grupių nariais dėl dvikalbystės (27 pavyzdys), dėl gimimo, gyvenimo kitoje šalyje (28, 29 pavyzdžiai).

27. T: Kas tu esi? Labiau airė, labiau lietuvi?

R: Abu, nes abiem kalbom kalbu labai gerai. (M8, K1+).

28. T: Tai tu save laikai labiau lietuviu negu airiu? Ar kiek nors jautiesi ir airiu?

R: Jaučiuosi, nu, kad iš Airijos. Kokie 2 proc., bet lietuvių gal daugiau, pavyzdžiui, 97 proc. lietuviu, 3 proc. airiu. (V9, K2).

29. Gal pusiau. Nes aš čia esu labai ilgai išgyvenęs, gaunas, bet iš Lietuvos. (V9, K2).

Dauguma 12–17 metų lietuvių savo ruožtu gana aiškiai ir tvirtai išreiškė savo lietuviškąją etninę tapatybę (10). Tai gali lemti brendimas ir geresnis, platesnis savo šaknų suvokimas, sąmoningas pasirinkimas identifikuotis su tėvų kilmės šalimi. Lyginant su jaunesniųjų rezultatais, paaugliai mažiau tapatinosi arba beveik nesitapatino su Airija. Vos du respondentai dvejojo dėl savo priklausymo vienai ar kitai grupei arba jautėsi abiejų grupių nariais, bet labiau tapatinosi su lietuvių etnine grupe:

30. T: Kokia tavo tautybė ir iškart atsakyk, kuo labiau save laikai – lietuvi, airė ar abiem?

R: Tai šiaip tai mano visi giminės yra iš Lietuvos, mano tėvai, bet aš su broliu, mes gimėm čionais. Tai čia skaityčiau, kaip aš pusiau airė, pusiau lietuvi. Bet man stipresnės šaknys iš Lietuvos, nors aš turiu visus airiškus *passportus*, dokumentus ir viską. Aš laikau pusiau, bo man abu svarbūs, bet lietuvių svarbiausia, bo daugiau turiu giminių ant Lietuvos pusės. (M12, K2).

Priklausymas airių grupei labiau siejamas su gimimo vieta, o su Lietuva sieja šaknys, šeima. Įdomu, kad net gimusieji Airijoje svarsto apie lietuviškos pilietybės pasirinkimą (sulaukus pilnametystės), pilietybė vertinama kaip svarbus tautinės, etninės identifikacijos atributas.

31. Tai man reikės pagalvoti, ką noriu, nes aš turėsiu, nu, nors čia gimęs, bet aš lietuvis ir man reikės pasirinkti pasą lietuvišką arba airišką. Ir turbūt lietuvišką pasiimsiu, nes šeima turi, tai kodėl neprisijungti. (V14, K2).

Vis dėlto dauguma paauglių itin tvirtai save priskyrė tik lietuvių etninei grupei:

32. T: O kokia tavo tautybė?

R: Lietuvių.

T: O jautiesi daugiau lietuvis ar airis?

R: Lietuvis, visiškai, 100 proc. (V15, K2).

33. T: Kokia tavo tautybė?

R: Lietuvis, ir pilietybė lietuvių, negalvoju keisti.

T: Jautiesi labiau lietuviu ar airiu?

R: Jaučiuosi lietuviu. (V16, K1+).

Galima teigti, kad paaugliai jautėsi tvirčiau dėl savo lietuviškojo etninio pilietinio tapatumo. Jaunesni vaikai linkę tapatintis su mažumos ir daugumos etninėmis grupėmis, ryškėja hibridinės tapatybės bruožai. Itin svarbu paminėti, kad apskritai klausimus apie savo tautybę ir tapatybę, ryšius su tėvų kilmės šalimi gebėjo atsakyti vaikai nuo 7 metų. Jaunesni respondentai dažniausiai dvejojo, neatsakė ar neišsamiai atsakė į interviu klausimus. Tikėtina, kad daliai 6–7 metų respondentų klausimai buvo kiek per sudėtingi, kompleksiški.

Ryšys su Lietuva. Išanalizavus interviu, galima teigti, kad lietuviai dažnai lankosi Lietuvoje, aktyviai palaiko ryšius su tėvynėje likusiais artimaisiais. Tai – tipinis transmigrantų bruožas, būtent, fiziškai įsitvirtinti dviejose valstybėse. Natūralu, kad pirmosios emigrantų kartos ryšių su Lietuva palaikymas nulemia stipresnius antrosios kartos ryšius su tėvų kilmės šalimi. Abiejų amžiaus grupių respondentai teigė Lietuvoje besilankantys maždaug 1-2 kartus per metus, dažniausiai per šventes, vasaros atostogas. Interviu metu vaikai atskleidė, kad mėgsta keliones į Lietuvą, jų laukia, pasiilgsta kitų šeimos narių, giminaičių:

34. T: O ar dažnai važiuoji į Lietuvą?

R: Pavyzdžiui, per atostogas man patinka, noriu. Bet per mokyklą nevisai galima, tai kartais paima atostogas tėvai, bet šiaip man patinka, nes su pusbroliu galima maudytis, na, ten daug gali smagių daiktų daryti, pavyzdžiui, eiti į Maksimą. Man ten vienas iš mėgstamiausių parduotuvių, turbūt, Maksima. Tai pabūni kokią savaitę, porą. Šį kartą būsiu 10 dienų, savaitę ir tris. (V8, K2).

35. R: Kiekvieną vasarą.

T: Ilgai praleidi?

R: Visą vasarą, yra ten giminių. (V15, K1+).

Keli respondentai teigė, kad į Lietuvą vyksta retai ar yra lankęsi vos kelis kartus. Visgi, nors tėvų kilmės šalies gerai nepažįsta, jos ilgisi, pasiilgsta artimųjų:

36. Labai retai šiuo metu vykdam. Kai aš buvau mažesnė, gal sykį, gal du, tris sykius, ne daugiau. Aš labai mažai prisimenu, aš turiu nuotraukų iš mano tėvų krašto, esu pasikabinus su mano seneliais nuotrauką. <...> Bet, kaip tėvai sakė, galvoja šiais metais nuskristi kaip šeima. <...> turi būti smagu nuskristi, paskutinį sykį atskrido mano močiutė, buvo praeitais metais balandį per mano gimtadienį. Nelabai skrendam, bet kalbamės per telefonus, per *laptopus*, per visur, išlaikom ryšį. (M12, K2).

Dauguma vaikų iki 12 metų (20) negalėjo įvardyti, su kokia valstybe sieja savo ateitį. Paaugliai savo ruožtu buvo jau tvirčiau apsisprendę dėl ateities planų, studijų, darbo. Trečdalis (5) paauglių savo ateitį sieja su Lietuva, kitas trečdalis (4) – su Airija. Likusieji dar nesvarsto, abejoja, nėra apsisprendę.

37. T: Kur toliau, ar liksi Airijoje, ar Lietuvoje, gal dar kažkur keliausi?

R: Galvoju, gal realiai man patogiausiai čia būtų baigti studijas, bet tikrai norėčiau nuskristi į Lietuvą, aplankyti, net jeigu tenais biškį pabūti kokius kelis mėnesius, padirbti kokį darbą, bo tikrai pasiilgstu Lietuvos. Bet manau, kad čia pabaigsiu pamokas ir visas studijas, bet tikrai norėčiau pabūti Lietuvoj ar padirbti, arba susipažinti vėl iš naujo. (M12, K2).

38. T: Kaip planuoji savo ateitį, kur norėtum?

R: Aš sau į Lietuvą, labiau man patiktų. Airioj man neblogai, bet kažkaip Lietuva traukia. (V15, K1+).

39. T: Tai kokios studijos ar darbas po to?

R: Studijas čia, bet po to gal ir Lietuvoj dirbti arba taip grįžinėti kas metus, nes pasiilgstu. (V17, K1+).

Paauglių atsakymuose galima įžvelgti ir tam tikro Lietuvos idealizavimo, prisirišimo. Dalis svarsto grįžti (laikinaai arba visam laikui) dėl veikiau simbolinių, asmeninių nei pragmatinių priežasčių:

40. T: Norėtum į Lietuvą grįžti?

R: Taip, tenai vasarą labai ten gražu, saulė šviečia taip. (V15, K1+).

41. T: Labai daug metų lankai lituanistinę mokyklą. Iš kur toks ryžtas, nori grįžti į Lietuvą?

R: Nu, kad ne tik išmokyti tą kalbą, bet ir kultūrą, daugiau apie ją žinoti, istoriją mūsų. Tai dėl to lankau, aišku, padeda ir egzaminams, bet ir jeigu ar kai grįšiu. (V17, K1+).

Nors akivaizdžios antrosios kartos reemigracijos tendencijos interviu neatsiskleidė, galima teigti, kad emigrantai sėkmingai palaiko ryšius su Lietuva, vaikams perduoda teigiamas nuostatas apie Lietuvą. Prisirišimą ir artumą su tėvų kilmės šalimi taip pat nulemia dažnos kelionės į Lietuvą, ryšių su giminaičiais palaikymas. Išlaikant lietuviškumą, puoselėjant paveldėtąją lietuvių kalbą ir kultūrą itin svarbus vaidmuo tenka ir lituanistinėms mokykloms, kurios plačiau šiame straipsnyje neanalizuotos.

Apibendrinimas

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad šeimoje pagrindinė kalba tarp tėvų, senelių ir Lietuvoje gyvenančių giminaičių išlieka lietuvių kalba. Tarp brolių ir seserų bei lietuvių kilmės bendraamžių (draugų) dažniau vartojama daugumos kalba – anglų. Dauguma abiejų amžiaus grupių respondentų tvirtino geriausiai mokantys anglų kalbą. Geras šios kalbos mokėjimas sietinas, visų pirma, su formaliuoju ugdymu: kalbos funkcijos prasiplečia, ji peržengia namų ribas, be to, mokykloje formuojasi socialiniai ryšiai su dauguma. Kaip gražiausią vaikai dažniausiai įvardijo lietuvių, o nemėgstamiausią – airių kalbą. Pusė jaunesnių vaikų reikalingiausia laiko lietuvių kalbą, kadangi ji – pagrindinė šeimos bendravimo kalba. Beveik visi paaugliai reikalingiausia laikė anglų kalbą dėl jos globalaus statuso ir aukšto prestižo.

Jaunesni ir vyresni vaikai iš dalies skiriasi savo etnine saviidentifikacija. Jaunesni vaikai dažniau dvejoja dėl savo priklausymo vienai ar kitai etninei grupei, dalis respondentų (jauniausių) negebėjo įvertinti savo tautybės, etninės priklausomybės. Šioje amžiaus grupėje buvo užfiksuotos ir tam tikros hibridinės etninės tapatybės formavimosi tendencijos: beveik pusė 6–12 metų amžiaus vaikų teigė save suvokiantys kaip abiejų – airių ir lietuvių – etninių grupių narius. Vyresni vaikai, atvirkščiai, gana užtikrintai save laikė lietuviais, siejo su Lietuva, nors anglų kalbą įvardijo kaip dažnesnę, reikalingesnę bendravimo daugumos aplinkoje kalbą. Tai gali būti siejama su atvejais, kai su tam tikra etnine grupe nebūtinai tapatinamasi per kalbą, t. y. individas gali geriau mokėti ar palankiau vertinti daugumos kalbą, bet jaustis mažumos nariu, sieti save su ja kilmės, kultūros, religijos ar kitais pagrindais.

Nors tyrimai Lietuvoje ir pasaulyje rodo, kad antroji emigrantų karta yra pereinamoji, palaipsniui praranda paveldėtąją kalbą, kultūrą, ryšį su tėvų kilmės šalimi, galima teigti, kad jauni lietuvių antrosios kartos emigrantai geba formuoti lygiavertį santykį su daugumos ir mažumos kultūromis bei kalbomis. Ši unikali grupė sėkmingai gyvena tarp dviejų etninių, kalbinių, kultūrinių kontekstų ir kuria savitas daugialypes ir daugiasluoksnes tapatybes. Kalbos ir kultūros išlaikymui neabejotinai turi įtakos ir tėvų pastangos: lietuvių kalbos vartojimas namuose, dažnos kelionės į Lietuvą, lituanistinių mokyklų lankymas.

Šis straipsnis įsilieja į bendrą diasporos tyrimų lauką. Šis ir kiti tyrimai, kuriuose nagrinėjama antrosios (ir vėlesnių) kartos kalbos raida, kalbinės nuostatos, etninė tapatybė, yra itin svarbūs diasporos studijoms ir jų tęstinumui. Vis dėlto, siekiant daryti svaresnes išvadas apie dabartinės emigracijos bangos bei emigrantų vaikų etninės, kalbinės saviidentifikacijos požymius, būtini didesnės imties ir įvairių šalių lyginamieji tyrimai, taip pat ilgalaikiai diasporos kelių kartų stebėjimai.

Literatūra

- Benmamoun, Elabbas, Montrul, Silvina ir Polinsky, Maria, “Heritage Languages and Their Speakers: Opportunities and Challenges for Linguistics”, *Theoretical Linguistics*, 2013, vol. 39, 129–181.
- Bissinger, Frederik, “Lithuanian Language Discourses and Family Language Policies of Lithuanian Families in Sweden: A Case Study”, *Acta Baltico-Slavica*, 2019, vol. 43, 126–142.
- Blažienė, Agnė, „Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2016).
- “Census of Population 2022 Profile 5 - Diversity, Migration, Ethnicity, Irish Travellers & Religion”, Central Statistics Office, October 26, 2023, žiūrėta 2024 lapkričio 12, <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpp5/censusofpopulation2022profile5-diversitymigrationethnicityirishtravellersreligion/citizenship/>.
- Cui, Dan, “Transnationalism and Identification Among Chinese Immigrant Youth”, *International Journal of Chinese Education*, 2017, vol. 6, 158–175.
- Čubajevaitė, Laura, „Sociolingvistinis Kauno moksleivių paveikslas“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2013).
- Davies, Alan, *The Native Speaker in Applied Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991.
- Emigrantai: kalba ir tapatybė*, moksl. red. Meilutė Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Emigrantai: kalba ir tapatybė II*, moksl. red. Meilutė Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
- European Migration Network*, atnaujinta 2024 birželio 10, žiūrėta 2024 lapkričio 10, <http://123.emn.lt/>.
- Glick-Schiller, Nina, Basch, Linda ir Szanton Blanc, Cristina, “From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”, *Anthropological Quarterly*, 1995, vol. 68, 48.
- Gudavičienė, Eglė ir Jakaitė-Bulbukienė, Kristina, „Londono ir Oslo paveikslas: lietuvių kalbinis elgesys“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 27 (2019), 7–44.
- Hilbig, Inga, „Nedarnioji vaikų dvikalbystė mišrioje emigrantų šeimoje“, *Taikomoji kalbotyra* 14 (2020), 1–20.
- Hoff, Erika, “Bilingual Development in Children of Immigrant Families”, *Child Development Perspectives*, 2017, vol. 12, no. 2, 80–86.
- Iyall Smith, Keri, E., “Hybrid Identities: Theoretical Examinations”, in *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*, eds. Keri E. Iyall-Smith ir Patricia Leavy. Boston: Brill, 2008, 3–13.
- Jakaitė-Bulbukienė, Kristina, „Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejis“, *Taikomoji kalbotyra* 5 (2014), 1–30.
- Kuznecovienė, Jolanta, „Atmintis, išmokimas ir pilietybė antros kartos lietuvių imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis“, *Etniškumo studijos* 2 (2014), 29–47.
- Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*, sud. Vytis Čiubrinskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011.
- Montrul, Silvina, “The Linguistic Competence of Heritage Speakers”, *Studies in Second Language Acquisition*, 2011, vol. 33, 155–161.
- Phinney, Jean, “Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research”, *Psychological Bulletin*, 1990, vol. 108, no. 3, 499–514.
- Rothman, Jason, “Understanding the Nature and Outcomes of Early Bilingualism: Romance Languages as Heritage Languages”, *International Journal of Bilingualism*, 2009, vol. 13, no. 2, 155–163.

- Tamošiūnaitė, Aurelija, "The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintainance?", *Lituanus*, 2008, vol. 24, no. 4, 60–78.
- Vaisėtaitė, Eglė, „Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis ir atricijos požymiai“, *Taikomoji kalbotyra* 14 (2020), 116–132.
- Vilkienė, Loreta, „Ar emigrantų kalba patiria atriciją?“, *Kalbų studijos* 34 (2019), 111–131.
- Vilkienė, Loreta, „Kazachstano lietuvių kilmės diasporos saitai su lietuvių etnine tapatybe ir lietuvių kalba“, *Taikomoji kalbotyra* 19 (2023), 99–121.
- Waters, Mary C. ir Alba, Richard D., *The Next Generation: Immigrant Youth in a Comparative Perspective*. New York: New York University Press, 2011.

Skirmantė GRIBAUŠKIENĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

LITHUANIAN DIASPORA IN IRELAND: LANGUAGE ATTITUDES, USE AND ETHNIC IDENTITY OF SECOND-GENERATION LITHUANIANS

Summary. The main goal of this article is to analyze the language attitudes, use and ethnic identity of second-generation Lithuanian children, as well as language practices within the Lithuanian families in Ireland. The participants of this study were 40 Lithuanian primary school-aged children [6;0–11;11] and teenagers [12;0–17;11] born and raised in Ireland; both of their parents were Lithuanians. The results are based on semi-structured interviews conducted in Ireland. Firstly, the interviews revealed different social status of English and Lithuanian languages. Both younger school-aged children and teenagers consider English to be easier and more convenient for communication. The majority of participants considered Lithuanian language as less known, but the most beautiful; the younger group also finds it the most useful language to learn as it is the main language of communication within the family; most teenagers claimed that English is more important to learn. The research has identified certain differences between age groups: teenagers tend to identify as Lithuanians, while younger respondents tend to have a hybrid Lithuanian-Irish ethnic identity. The article also briefly discusses the ways and importance of maintaining ties with Lithuania for young second-generation Lithuanians.

Keywords: diaspora, linguistic attitudes, ethnic identity, Lithuanian language, inherited language, culture.

Gabriel ORENTAS

The Lithuanian Community of Venezuela

Between Two Worlds: Politics, Imagery, and Identity Between Lithuania and Venezuela*

Summary. This article presents the author's observations from 1991 to 2020 on the divergent social and political trajectories of Lithuania and Venezuela, exploring the relevance of these contrasts within the contemporary European socio-political context. Lithuania's path after the Soviet rule embraced democracy and economic reform, supported by a historical foundation of innovation and adaptability. Venezuela, despite its wealth in natural resources, fell into economic and social decline under prolonged socialist regimes led by Hugo Chávez and Nicolás Maduro. The article examines the influence of international actors, including Cuba, Russia, Iran, and China, within Venezuela's territory and considers the potential implications of these relationships for the European Union. Finally, it underscores the importance of monitoring developments in Venezuela to assess the risks of its evolving role as a consolidated platform for Western adversaries.

Keywords: Venezuela, Hugo Chávez, Simón Bolívar, global south, modern socialism, Soviet Union, Lithuanian-Venezuelan community, Iran, Russia, Democracy, dual identity, welfare state, ALBA, teleSUR, innovation, paternalism.

Introduction: Reflections from Two Homelands

I consider myself fortunate to have two families and two nations that I can call home. I am Venezuelan, and I am Lithuanian. In Venezuela, I am considered Lithuanian; in Lithuania, I am viewed as Venezuelan. This duality has given me a rare sense of belonging and detachment, a perspective that has come full circle over the years.

In the 21st century, many people share this multifaceted sense of identity. It is not solely defined by nationality, religion, or ethnicity, but rather by an intricate blend of

* The article is based on the lecture given by Gabriel Orent on 2 October, 2024, at the Valdas Adamkus Presidential Library-Museum.

experiences and influences, as unique as every person. Growing up between cultures offers an unusual vantage point—a chance to observe them from within and without. It is a sentiment shared by fellow immigrants I have met, from Honduras to Brazil, who have found themselves in Lithuania. A “fly-on-the-wall” standpoint that fosters an understanding of how intertwined, yet distinct, cultural perceptions can be.

Im/migration is not just a concept to me; it is a legacy. You see, I am a child of the diaspora. My father fled Lithuania after WWII, finding refuge in Venezuela, where he met my mother, herself an immigrant from Colombia. Now, I am an immigrant in reverse, returning to Lithuania, albeit for entirely different reasons.

Between 1992 and 2003, I shuttled frequently between Venezuela and Lithuania, witnessing Lithuania’s metamorphosis first-hand. My father’s move to Vilnius in 1994 gave me an excuse to visit and observe the unfolding changes. Every year seemed a step forward, but toward what, was the question in everybody’s mind. Nowadays, with the power of hindsight, it is not difficult to look back to that “Laukinė Lietuva” of the 1990s and realize: pessimism at the time was overrated.

Yet, despite Lithuania’s substantial progress, I still hear the echoes of pessimism today. This is understandable given the generational divide, where many economically active Lithuanians have never known the Soviet rule. Efforts in political and academic circles to erase physical memories of that era risk lulling us into complacency. It is easy to lose one’s perspective on the fragility of democracy.

If the war in Ukraine has taught us anything, it is that everything we take for granted can be stripped away, faster and more easily than it was earned. The same holds true for Venezuela, where 40 years of democracy collapsed in a single day of election in 1998. That election paved the way for 26 years (and counting) of socialist autocracy. Lithuania’s first period of independence lasted just 22 years before the 1940 occupation. Today, at 33 years, its current democracy has outlasted that record. Whether it endures for another 33 depends on our vigilance and cognisance of potential threats. We want to be sober about the risks and aware of the weaknesses.

Living on the other side of the ocean teaches many lessons, often the hard way. One can only attempt to pass on some of these experiences in the hope that they may be useful (or at the very least) thought-provoking. The art of recognizing friend from foe is a subtle discipline, but one that every citizen and voter should be well-versed in. A skill essential for safeguarding what we hold dear.

In writing this article, I aim to achieve three key objectives. First, to highlight the striking contrasts between Venezuela and Lithuania, framed within the broader context of “Tercermundismo” (or third-world ideology). Second, to illustrate how Venezuela’s political and economic developments have already impacted the European Union and intersect with the ongoing war in Ukraine. Finally, to issue a warning against the complacency that allows regimes like Venezuela’s to serve as platforms for Western adversaries, including Cuba, China, Iran, and Russia. By exploring these themes, I hope to provide readers with a more in-depth understanding of how these interconnected narratives shape our contemporary community despite Lithuania’s substantial progress.

A Tale of Two Countries

Let us run an imaginary experiment between two countries with vastly different resources and circumstances, each aiming to provide prosperity for its citizens over a 30-year period.

Country A is endowed with an abundance of natural and human resources: about one million square kilometres of land, 4,000 kilometres of coastline (1,700 of which are suitable for recreation), and a tropical climate with temperatures ranging from 20°C to 35°C all the year-round. Agriculture and fishing are as well feasible year-round, thanks to this favourable weather. The country's mineral wealth includes vast reserves of iron, bauxite, precious stones, and, most notably, the world's largest crude oil reserves, bringing its GDP to an impressive \$500 billion. Its population of around 30 million continues to grow, supplying a strong potential workforce. Additionally, this democratic nation's geographical position offers accessible trade routes to multiple continents, further enhancing its potential for economic success.

Country B, by contrast, is a small, resource-limited country with only 65,000 square kilometres of territory. Located in a cold Northern Hemisphere climate, it endures long, harsh winters with temperatures reaching -20°C, which restricts agricultural and fishing activities for much of the year. Mineral resources are scarce, with only minimal oil reserves that barely impact the national GDP. The population, once around 4 million, now sits at 2.5 million and is steadily declining, projected to decrease further by the end of the century to a mere 1.5 million. With a GDP at just 10% of that of Country A, the prospects for Country B appear quite limited.

Based on these descriptions, one would assume that Country A, with its immense resources, would outshine Country B in terms of prosperity. However, reality tells a different story: Country B has outperformed Country A by a wide margin in terms of growth and prosperity.

You already know that this scenario mirrors the real-world examples of Venezuela (Country A) and Lithuania (Country B). Over the last 30 years, Lithuania transitioned away from socialism toward a free-market democracy, earning all the necessary requisites to join NATO and the European Union. It has shown steady economic growth and cultural development, advancing in various social and intellectual fields.

Meanwhile, Venezuela moved in the opposite direction, adopting a socialist economic model and eventually becoming a dictatorship under Nicolás Maduro, echoing influences from the Soviet Union and, more distinctly, Cuba. Despite its wealth of natural resources, Venezuela's economy has been in continuous decline since the 1990s, with conditions worsening after Hugo Chávez's Bolivarian Revolution. Today, Venezuela's oil production has dropped to a point in which it can no longer supply local demand. The country is currently importing fuel from Iran.¹ Extreme poverty and political repression have led to a

¹ Rendon, Moises, "The Fabulous Five: How Foreign Actors Prop up the Maduro Regime", CSIS, October 19, 2020, <https://www.csis.org/analysis/fabulous-five-how-foreign-actors-prop-maduro-regime-venezuela> [accessed October 20, 2024].

mass exodus, with 7.7 million Venezuelans fleeing the country, a number that is expected to grow further in the coming years.²

This dramatic divergence highlights critical questions about governance, economic policy, and the true drivers of national prosperity. What went wrong with Venezuela's trajectory, and what lessons can we glean from Lithuania's progress? While these questions require deeper exploration, we can begin to uncover some answers.

Venezuela from the 1950s to the 1980s

When my father arrived in Venezuela in 1950, the country was predominantly rural, cloaked in dense vegetation, and marked by a few areas that could truly be called cities. At the time, Venezuela was governed by a Military Junta, followed by the dictatorship of Marcos Pérez Jiménez, whose immigration policy actively welcomed Europeans. Pérez Jiménez's ambition was to infuse Venezuelan society with the values and work ethic of the Old World, which he saw as vital to his vision of national development. His plan sought to merge Western ideals with the wealth from oil to create the strongest economy in Latin America.³

Within his first year in Venezuela, my father (a photographer from Kaunas who spoke fluent German, but no Spanish) was already producing documentary work for the Ministry of Development. He collaborated with Shell and Creole oil companies, as well as various public and private institutions. He became a part of an exclusive circle of immigrant contributors to *Revista Shell* (Shell Magazine), a publication funded by the Royal Dutch Shell Company. *Revista Shell* was a high-quality magazine, produced with premium materials and cutting-edge printing technology, rivalling *National Geographic* in quality whilst considerably exceeding its size at 23×31 cm.

Interestingly, *Revista Shell* featured no advertisements or direct promotions for Shell. Instead, it showcased an impressive array of content, spanning archaeology, agriculture, art, philosophy, science, literature, geography, and economics, encapsulating Venezuela's rich cultural heritage. Even today, its scope remains unparalleled. The magazine's photo archive, containing over 16,000 images, has only recently begun to be recognised for its historical significance, with scholarly interest emerging as late as 2023.

Revista Shell emerged during what is now considered Venezuela's "golden age"—a period when the country began to realize its economic, cultural, and social potential. This was the era of grand infrastructure projects, including the bridge over Lake Maracaibo, the Caracas-La Guaira highway, the Ávila cable car system that connected both cities, the towers of the Simón Bolívar Center, the residential area of "El Silencio", the magnificent Hotel Humboldt, University City in Caracas (now a UNESCO World Heritage Site), and many

² "Emergency Appeal: Venezuela Situation", *UNHCR*, 2024, <https://www.unhcr.org/emergencies/venezuela-situation> [accessed October 30, 2024].

³ One should not forget that, along with his development plan, Pérez Jiménez incarcerated and tortured numerous political opponents, especially people on the left. This is one of the reasons why his regime has often been interpreted as right-wing.

others. All of which were captured through the lens of a humble Lithuanian photographer.

However, this rapid development brought its challenges. As oil wealth created new opportunities in urban areas, many Venezuelans left agriculture, hoping to prosper in the cities, which marked the beginning of Caracas' shanty towns. From my father's photographs, one can see the beginnings of a problem that has plagued Venezuela for decades. Today, tens of thousands of square kilometres of mountainsides are covered in precarious informal settlements, homes to the country's poorest residents. During the 50s, Pérez Jiménez attempted to address this issue with social housing projects, but urban infrastructure development struggled to keep pace with population growth.

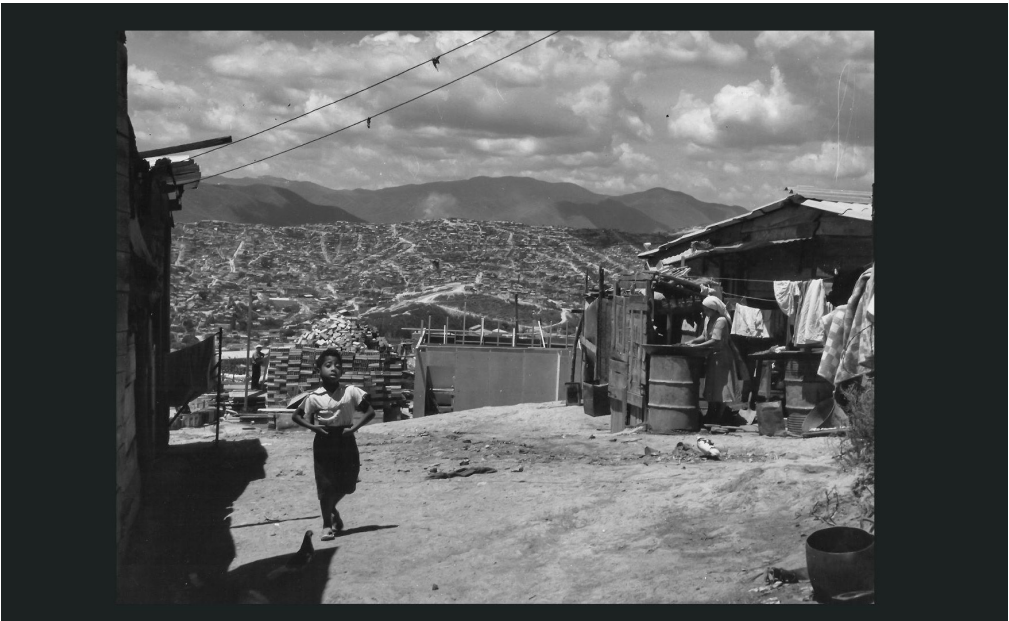

Figure 1. *Caracas shanty towns, already forming on the hills of Caracas between 1950 and 1960. Photo by Gediminas Orentas*

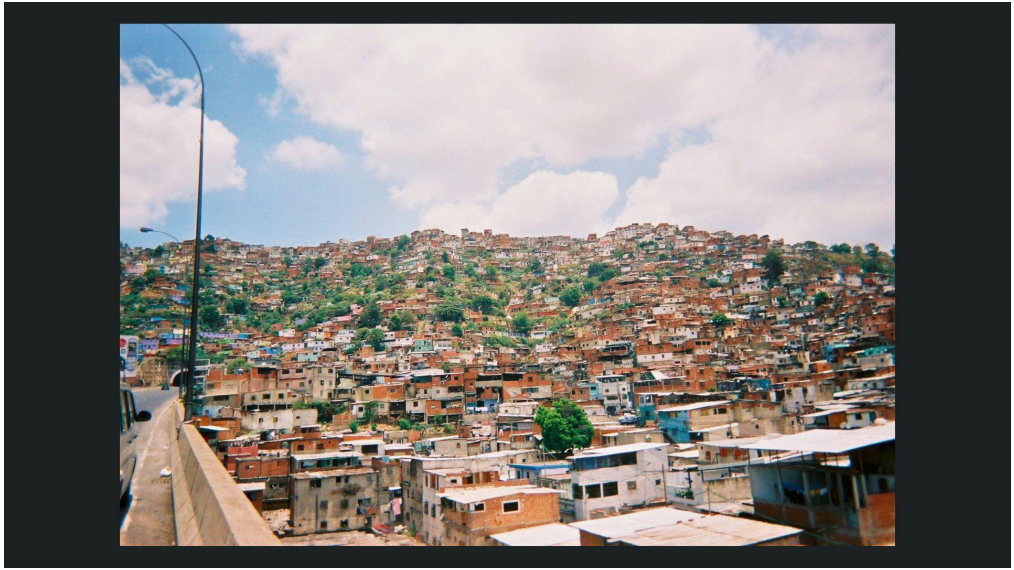

Figure 2. *Current grow of shanty towns in Caracas. Photo: Wikipedia Commons*

The spread of shanty towns around Caracas and other urban areas has become overwhelming. For each social housing unit constructed, ten more dwellings seemed to appear in informal settlements. Following the fall of Pérez Jiménez in 1958, subsequent democratic governments, despite substantial oil revenues, struggled to resolve this issue effectively. Even Hugo Chávez's lauded housing programmes made only marginal inroads into the issue.

During the 1960s and 1970s, Venezuela cemented its position as a leading oil supplier and co-founded the OPEC cartel alongside Middle Eastern nations to advocate for higher oil prices. Until then, revenue had been divided roughly equally between the state and private companies through taxes and fees. The 1973 oil embargo sent oil prices soaring, leading to a financial windfall for Venezuela. In 1976, social-democrat President Carlos Andrés Pérez nationalised the oil industry, securing 100% of oil revenues for the state. Yet, despite these vast sums, the growth of shanty towns and poverty continued unabated.

For those interested in a deeper approach to the economy of Venezuela during this period, I would recommend having a look at the book: *Cuando Venezuela Perdió el Rumbo (When Venezuela Lost Its Way)*. The book was published in 1992 by one of the most important financial institutions of the time, and it contains an in-depth economic analysis of Venezuela between 1945 and 1991.⁴ This kind of introspective analysis is very rare in Venezuelan literature these days, especially when considering that the government ceased to publish macroeconomic figures since approximately 2016.

⁴ Funes, Julio César, *Cuando Venezuela perdió el rumbo: un análisis de la economía venezolana entre 1945 y 1991*. Venezuela: Ediciones Cavendes, 1992.

Brink of Freedom, Brink of Collapse

By 1983, the Venezuelan government could no longer deny that something was gravely wrong. Despite the nation's wealth, Venezuela was at the gates of a severe economic crisis. On February 18th, the president appeared on the national television to announce the devaluation of the currency, marking an end to the country's Western aspirations and the start of a decline that snowballed to this day.⁵

Within the Lithuanian community in Venezuela, there was an air of disbelief. At home, we noticed that things were becoming more strained, but there was still hope that the crisis would not be permanent. After all, three decades of prosperity could not simply vanish overnight, could they? Such conversations were common, especially during poker nights. Every other Saturday, my father or one of his Lithuanian friends would host a game. Although community gatherings were infrequent, these evenings kept a certain spirit alive. Conversations, held mostly in Lithuanian, often turned to Venezuelan politics. One frequent participant was Vytautas Dambrava, who, unbeknownst to us at the time, would one day become the ambassador of independent Lithuania.

Approaching the 1990s, Venezuela underwent radical shifts. Inflation and corruption filled the headlines, accompanied by the usual finger-pointing among politicians. For both Venezuela and Lithuania, 1989 was a pivotal year. For many of us in the diaspora, Lithuania was an idea more than a reality. To the younger generation, the notion of an independent Lithuania was more conceptual than tangible. At least it was, until the fall of the Berlin Wall. With history unfolding in front of our eyes and serendipity knocking at the door, we heard the echoes of a distant history: the empire that fell in 1918 gave way to Lithuanian independence. Now the empire falls again.

However, while Lithuania stood on the brink of freedom, 1989 spelled trouble for Venezuela. On February 27th and 28th, years of economic strife culminated in widespread unrest. President Carlos Andrés Pérez (the same one who nationalised the oil industry in 1976) announced a set of economic measures, including an increase in petrol prices. Leftist activists seized the public discontent, turning it into a full-scale riot that consumed the nation. The violence left thousands dead, although the true number of casualties remains unknown.⁶

By 1991, Lithuania's newfound independence invigorated the local Lithuanian community, which quickly rallied to support the fledgling republic. Vytautas Dambrava recruited some of us to start gathering signatures. The idea was to introduce a petition urging the Venezuelan Congress to recognise the Republic of Lithuania. I recall gathering signatures at the music conservatory where I studied, a task that sparked a heated argument with one of my professors. His refusal to sign was rooted in his unrestricted loyalty to the Soviet Union. Needless to say, my musical career ended up with a colourful patriotic note—an expletive unsuitable to repeat here.

⁵ Alonso, Juan Francisco, "Qué fue el Viernes Negro y por qué marcó el fin de la Venezuela saudita", *BBC Mundo*, Febrero 17, 2023, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-64428203> [accessed October 25, 2024].

⁶ Morgade, Alba, "Qué fue 'la masacre del Caracazo' hace 30 años y qué nos dice de la situación actual en Venezuela", *BBC Mundo*, Febrero 27, 2019, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-47379668> [accessed October 25, 2024].

Soviet space program (although they did not know this themselves because everything was kept secret).

Lithuanian factories manufactured industrial items like electricity metres for the entire Soviet Union. I know this because I was given a tour of the factory in Vilnius' Paupys in 1994. Furthermore, Lithuania has been credited with a significant portion of global laser-related patents. How do I know that? I met a physics professor in 1996, who kindly explained that Lithuania did not develop its own products given that there is a line of foreign companies waiting to buy Lithuanian patents, cash in hand, as soon as they are registered. This is also why a Lithuanian “James Dyson” is still an elusive dream.

On another occasion, this time in 1993, I met a group of scientists who attempted to commercialise a spectrophotometer they developed. The machine, appropriately named “Vaiva”, was designed to analyse the chemical composition of distant stars based on the spectrum of the light they emitted. Was that invention a success or a failure? I cannot say. The important thing here is to illustrate the deep-rooted ingenuity and entrepreneurship that existed within Lithuania. When the Soviet Union’s influence finally lifted, the groundwork was already in place for Lithuania’s economic and technological development. It is this existing foundation that helped lift Lithuania’s eventual growth, contrasting with Venezuela’s struggles despite its abundant natural resources.

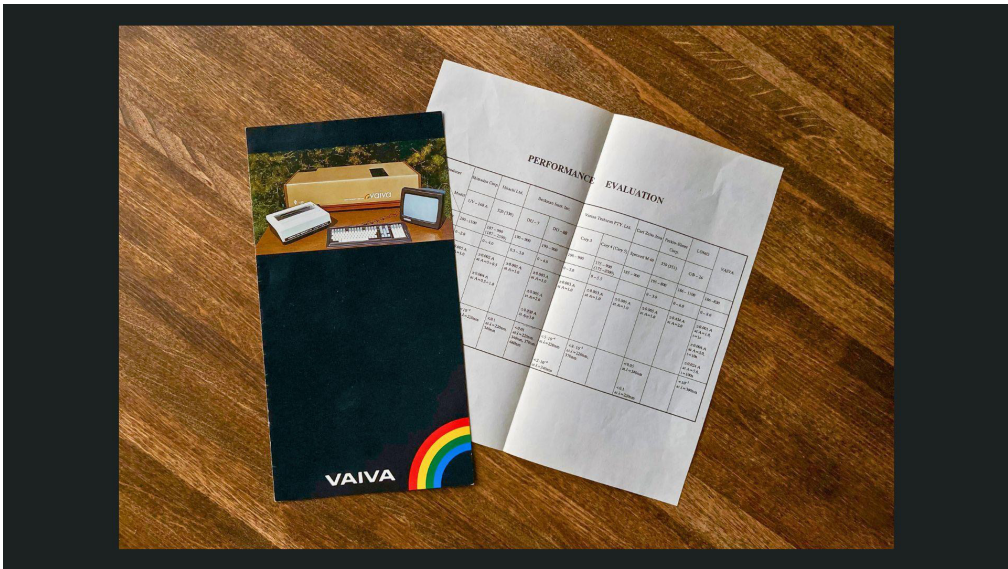

Figure 4. The “Vaiva” spectrophotometer’s brochure and performance evaluation sheet from 1993. At the time, the brochure text was offered in Russian, English and German languages. Excerpt from the brochure: “VAIVA is the automatic two beam spectrophotometer including photon counting detectors. Designer: Vilnius P. Kapsukas State University. Manufacturer: Institute of Physics of the Lithuanian Academy of Sciences.” Photo by Gabriel Orentas

In other words, due to Lithuania's lack of natural resources, Lithuanians had to make do with their ingenuity to compensate, not necessarily by inventing new things, but perhaps by inventing new business or new ways to do business. From the outset, because of Lithuania's experience with the Soviet rule, people felt more inclined to favour a legal framework rooted on property rights. An essential basis if you are keen to do business with the rest of the world.

In contrast, Venezuela has always been, and continues to be, a paternalistic state, where citizens expect everything would be handed by the state. A system the government fosters and manipulates.

An example of this is the CLAP bag. The acronym stands for Local Committees for Supply and Production (Comités Locales de Abastecimiento y Producción, in Spanish). A CLAP is basically a plastic bag filled with some food products. My sister is a member of one of those committees. She receives the products at home, then prepares the contents of each bag according to a list of instructions given by yet another committee. Then the bags are taken to the entrance of a residential building and people come in, one by one, to pick up theirs. Receiving or not a CLAP bag depends on either your political affiliation (whether you voted for Maduro) or, how well you know someone from the committee.

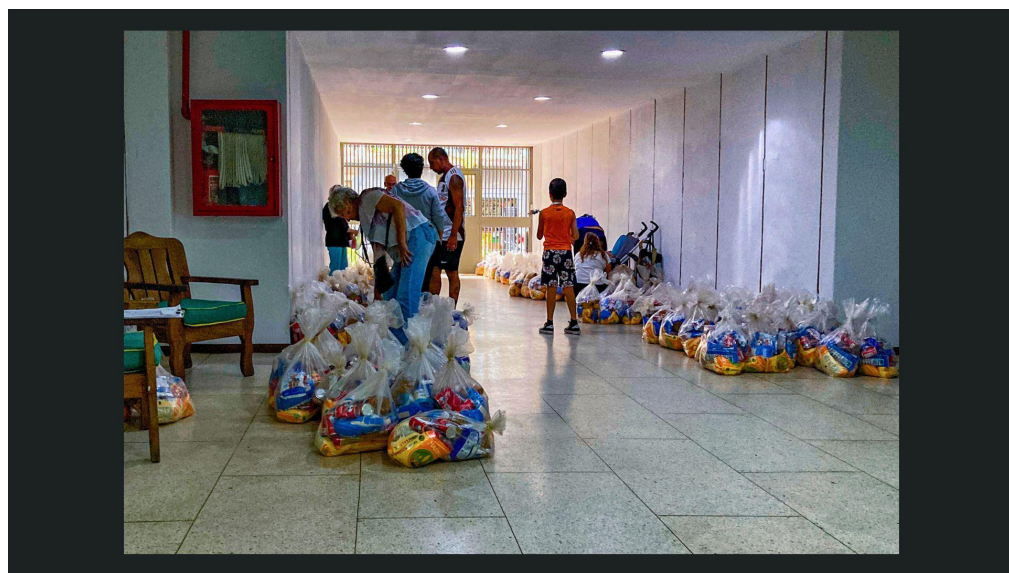

Figure 5. Residents collecting their CLAP bags in a former middle-class neighbourhood in central Caracas. Photo by Gabriel Orentas

This system of fostered dependency (exemplified in CLAP) generated a culture of attachment that hindered broader economic participation and innovation. A report by the United Nations High Commissioner for Human Rights found that CLAP did not meet food standards and, furthermore, was used as a tool for political propaganda and social

control.⁷ Many people, on the other hand, truly believe CLAP is a force for good that it is helping thousands of other people without access to food. Some admit, however, that the quality and provenance of the foods are rather questionable at times.

Lithuania's resilience and reliance on human capital laid the foundation for its development post-1993. In stark contrast, Venezuela's dependence on state control and abundant resources led to economic stagnation and social fragmentation. This divergence illustrates that prosperity often hinges not just on resources, but on governance, innovation, and the culture that shapes a nation's path.

The Myth of Venezuelan Capitalism

Ever since the arrival of Columbus in America, the Spanish crown was the sole proprietor of the land and all its resources. A concept such as private property did not really exist. *Encomiendas* (licences to exploit portions of the land) were the legal instruments provided by the crown for the exploitation of those resources. One example of this was the encomienda given to the Welser, a merchant family of Augsburg, which, by the way, baptised the new land as *Klein-Venedig*, *Little Venice*, or in its Spanish translation: *Venezuela*. This name was inspired by the custom of constructing houses on stilts by the indigenous inhabitants of Lake Maracaibo, reminiscent of the iconic waterways of Venice.

The Welser did little to develop the cities of Coro, Puerto de Altigracia, or Maracaibo, all of which they populated, all of which still exist today. However, rather than develop mining or agriculture, the Welser abandoned those communities and adventured to try fortune in search for El Dorado, an enterprise bound to be doomed from the beginning.

Myths and legends like El Dorado have created considerable damage to Venezuela. Spanish America was imagined around the fantasies and biases of the European colonisers. It was thought to be the lost paradise as described in the Bible before "the fall". Therefore, the natives of these lands ought to be undoubtably innocent, noble, rid of greed or violence.⁸ As the Welser eventually discovered, the real natives were none of those things. Defeated by the heat, the curare, and the mosquitos, the Welser enterprise ended in less than 20 years.

Centuries later, Venezuela's identity would merge this kind of historical myths with the narrative promoted by socialist ideologies, bolstered by Soviet influence in the mid-20th century. Moscow's propaganda efforts, disseminated through universities, unions, and military circles, promoted anti-capitalist sentiments and fostered distrust toward the United States.⁹ These ideas have remained influential, complicating efforts to address the nation's issues through diversified economic and political solutions.

⁷ Informe de la Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos, "Violaciones de los Derechos Humanos en la República Bolivariana de Venezuela", ACNUDH, Junio, 2018, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/VE/VenezuelaReport2018_SP.pdf [accessed October 25, 2024].

⁸ Rangel, Carlos, *Del Buen Salvaje al Buen Revolucionario*. Spain: Editorial Fundación FAES S.L.U, 2013, 44.

⁹ *Ibid.*, 198.

The socialist government of Venezuela has taken these attitudes to new highs by directly altering the face of Simon Bolivar and remoulding his physiognomy to suit the preferences of the regime.¹⁰ Neither the astronomical cost of the enterprise, nor the desecration of the tomb of the national hero, served as deterrent for their actions.

Mythology, compounded by the lack of property rights and the invariant allure of socialism, created a country with no real political spectrum. In Venezuela, there is no ‘right’ as we understand it in Europe. Successive governments in Venezuela have been either a sort of paternalist welfare system or a social-democratic system. Even the dictatorships like those ran by the Military Junta and Marcos Pérez Jiménez, which are often presented as examples of right-wing regimes, both indeed provided ample social warranties. Everything, from highways to shopping malls to hospitals and universities, were all built and often ran by the central government.

After 1958, every government in Venezuela has been a Social-Democrat government, with overtones akin to the so-called “Scandinavian model”. Education and health, have been constitutionally free of charge since 1961.¹¹ The Venezuelan constitution had provisions for the protection and integration of indigenous communities as well.¹² When Hugo Chávez took charge in 1998, he ignited a process to abolish the constitution of 1961, then took credit for the incorporation of those same social warranties into his new constitution. Yet, the advocates of Chávez’s Bolivarian revolution, keep peddling the argument that before Chávez, Capitalism ran wild and that he brought finally free education and free health to the poor.¹³

Furthermore, since the nationalization of 1976, near 90% of Venezuela’s GDP belongs to the state, either from exports of crude oil, chemicals, or natural resources like iron and bauxite.¹⁴ The other approximate 10% comes from the result of some private activities. Thus, the argument that Venezuela’s crisis has been the result of neoliberal policies, or (as Chávez often put it) “wild capitalism”, is bogus at best, given the fact that the vast majority of capital resources have been possessed by the state for over 70 years. They are not (and by past and current law they cannot be) in private hands.

Carlos Rangel, a Venezuelan writer and well-respected journalist, described in 1983, the consequences the allure of socialism had in Venezuela with a simple metaphor: “Socialism works like this: first, socialists convince you that you can spread your wings and fly. Then, you climb to a second floor and jump out from the window. And what happens? You fall and break both your legs. But now, the same socialists tell you: ‘you’ve got it all wrong, you needed to jump from the tenth floor!’...”¹⁵

¹⁰ Voz de América, “Chávez presenta el rostro de Simón Bolívar en 3D”, *Voz de América*, Julio 24, 2012, <https://www.vozdeamerica.com/a/venezuela-hugo-chavez-simon-bolivar-3d-rostro-libertador-caracas-oea/1444582.html> [accessed October 30, 2024].

¹¹ Centro para la Integración y el Derecho Público CIDEP, *Constitución de la República de Venezuela*, 1961, Art. 76, 78, <https://cidep.online/files/constituciones/1961.pdf> [accessed October 26, 2024].

¹² CIDEP, *Constitución de la República de Venezuela*, Art. 77.

¹³ Maher, Bill, “Sean Penn | Club Random with Bill Maher”, *YouTube*, 2023, https://youtu.be/c_Nxp9PZmqk?si=Pxy0OvYgSbH4bUbT&t=3180 [accessed November 01, 2024].

¹⁴ Workman, Daniel, “Venezuela’s Top 10 Exports”, *World’s Top Exports*, <https://www.worldstopexports.com/venezuelas-top-10-exports/> [accessed October 20, 2024].

¹⁵ Granier, Marcel, “Primer Plano: Entrevista con Carlos Rangel”, *YouTube*, Mayo 30, 1983. <https://youtu.be/NO2fAWpi3Lo?si=fWFGhxS-aBjjVKrM&t=400> [accessed August 16, 2024].

This sharp critique did not go unchallenged. At Venezuela's Central University, a known hotbed of socialist thought, students publicly burned Rangel's books. His exposés on Soviet influence, particularly in academia and unions, provoked significant backlash. Moscow's directives filtered through Cuban intermediaries to Venezuelan communists, who embedded these ideas in various social and political institutions, including the armed forces.¹⁶ Hugo Chávez was one of the adherents shaped by this ideological tide.¹⁷

In her book, *Fascism* (2018), former U.S. Secretary of State Madeleine Albright dedicated chapters to Mussolini, Hitler, Stalin, and Hugo Chávez. She wrote:

No one can deny that Chávez brought far-reaching change to Venezuela, but neither can one conclude he did all he had pledged. By the time of his premature death, many of the country's wealthy professionals had taken their talents elsewhere, the seats they once occupied in fancy restaurants filled instead by currency manipulators, smugglers, narcotics peddlers, and officially empowered thieves.¹⁸

This observation brings home the far-reaching impact of Chávez's rule: a country where institutional decay and the erosion of trust have led to a new existing state of affairs, built not on promised social equality but on a cycle of corruption and lost potential.

The Dual Identity of Venezuela

The persistent struggles of Venezuelan society cannot be attributed solely to political ideology, such as socialism; they are also deeply embedded in the actions and attitudes of its citizens. This observation echoes the cautionary words of Simón Bolívar, the nation's revered liberator, who in 1830, after years of leadership, delivered a poignant assessment:

I have ruled for twenty years, and from those, I can only extract just but a few true conclusions:

1. For us, [Latin] America is ungovernable.
2. Those who serve a revolution plough in the sea.
3. The only thing one can do in [Latin] America is to emigrate.
4. This country, [the Gran Colombia] will fall infallibly into the hands of the unbridled mob, just to be handed over to insignificant chieftains of every colour and breed.
5. Devoured by all the crimes and extinguished by barbarity, the Europeans won't bother to re-colonise us.
6. If it could be possible for a part of the world to return to its state of primitive chaos, that would be that last age of [Latin] America.¹⁹

¹⁶ Rangel, *Del Buen Salvaje al Buen Revolucionario*, 417.

¹⁷ "Chavez y Fidel, absueltos por la historia", *CubaDebate*, Julio 28, 2024, <http://www.cubadebate.cu/especiales/2024/07/28/chavez-y-fidel-absueltos-por-la-historia-fotos-y-video/> [accessed October 26, 2024].

¹⁸ Albright, Madeleine, *Fascism. A Warning*. London: William Collins, 2018, 141.

¹⁹ Rangel, *Del Buen Salvaje al Buen Revolucionario*, 40–41.

Bolívar's statement is seldom highlighted in Venezuelan education, yet it offers a significant reflection on the present state of the nation. Each point he raised appears to have materialized: political fragmentation, mob rule, leadership by populist figures, mass emigration, unchecked crime, and the relative indifference of global powers.

In the mid-20th century, Venezuela was often regarded as aligned with Western ideals and values. Today, however, it is identified as part of the "Global South," a term that subtly categorizes nations in opposition to the United States and its allies. This shift is evident in the rhetoric of leaders such as Xi Jinping, Ali Khamenei, and Vladimir Putin, who frequently invoke the term as part of their political narratives. In the end, "Global South" is just a new way of saying "Third-World."

Simón Bolívar's foresight included a recognition that within Venezuelan society lay the seeds of both progress and disorder. His understanding that revolution alone could not guarantee sustained development reveals a tension that persists to this day.

We can remember Robert Louis Stevenson's *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886). In the novel, Dr. Jekyll embodies rationality and societal order, while Mr. Hyde represents impulsivity and moral decay. Such a dual nature appears in the reality of Venezuela: industrious and innovative, on the one hand, and plagued by lawlessness and corruption on the other.

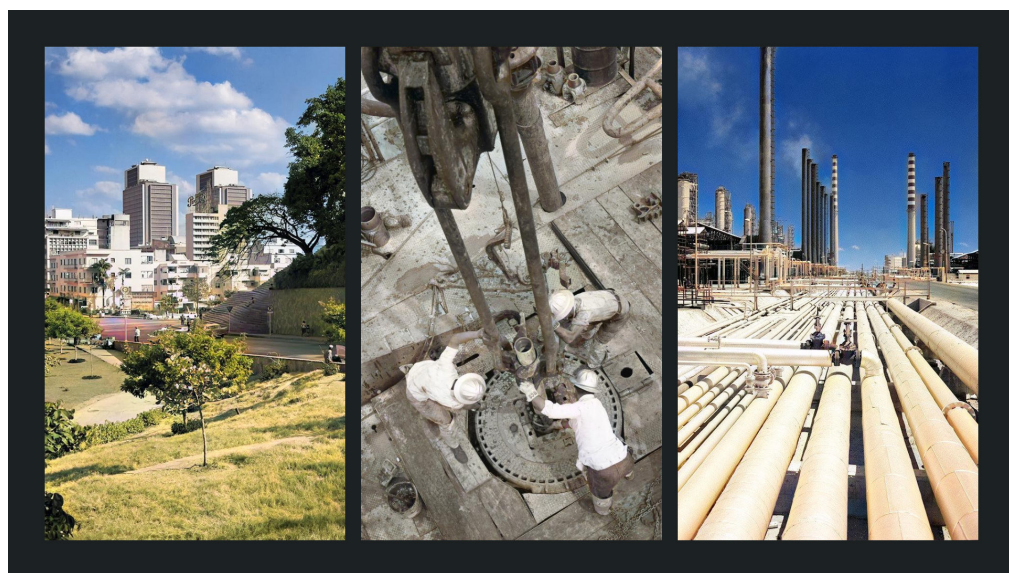

Figure 6. *Three views of the industrious side of Venezuela. Photos by Gediminas Orentas*

This dichotomy manifests in everyday life. The same citizens who contributed to the development of the country's oil industry, making Venezuela a founding member of OPEC and elevating PDVSA to the world's seventh-largest oil company, also exhibit behaviour that undermines societal order. Traffic infractions, bribery, and public disregard for laws are widespread, particularly in urban centres like Caracas. Such behaviour, while viewed as

normal by many, has serious consequences, including (unsurprisingly) pedestrian injuries and fatalities.

Figure 7. *The other side of Venezuela as expressed in everyday life. On the left, there is a beautiful blossoming tree with a sign that reads: “Neighbours, love your country, do not litter the streets”. On the right: a garbage truck picking up rubbish from under a massive sign that says: “Do not litter” located in one of the most popular areas of Caracas. Photo by Gabriel Orentas*

Winston Churchill once described that the civil society rests on the upholding of laws. He observed, Civilization “means a society based upon the opinion of civilians. It means that violence, the rule of warriors and despotic chiefs, the conditions of camps and warfare, of riot and tyranny, give place to parliaments where laws are made, and independent courts of justice in which over long periods of time those laws are maintained. That is Civilization — and in its soil grows continually freedom, comfort and culture.”²⁰ The incompatibility between civilization and anarchy, noted by both Bolívar and Churchill, points us to an urgent question: which aspect of Venezuela’s identity will prevail?

In Stevenson’s novel, it becomes evident that Jekyll and Hyde can no longer exist in the same body. Dr. Jekyll eventually succumbs, leaving Mr. Hyde to take over. If Venezuela’s internal duality continues unchecked, one might wonder if the nation’s future will echo a similar outcome. The answer lies in whether collective and individual behaviours can align to nurture the stability and rule of law that are essential for a sustainable society.

²⁰ Ferguson, Niall, *Civilization*. London: Penguin Books, 2012, 98.

North vs. South

Niall Ferguson once described the colonization of the Americas as “one of history’s biggest natural experiments,” where Western cultures (British in the North and Spanish/Portuguese in the South) were imposed on different regions and peoples. As history shows, the results diverged sharply.²¹ Carlos Rangel, a Venezuelan intellectual, drew similar conclusions, emphasizing that poverty in Latin America cannot simply be attributed to exploitation by wealthier nations. This perspective is useful when examining the contrasts between countries like Lithuania and Venezuela.

Long before Ferguson, Rangel explored these disparities in his book *Tercermundismo* (1982) (Third world-ism). He argued that the underdevelopment of Latin America (the so-called “third world”) is not the result of exploitation by wealthy nations like the United States. Instead, he pointed to internal failures. While North and South America began their journeys almost simultaneously, their trajectories were notably different. After the American Revolution in 1776, the United States established a system rooted in democracy, property rights, and the rule of law. In contrast, when Simón Bolívar led the creation of Gran Colombia (a union of Venezuela, Colombia, Panama, Guyana, and Ecuador) its government centralized power and struggled against competing visions of political rule. After Bolívar’s death in 1830, the Gran Colombia fell apart into conflict and division, further confirming his predictions.

By this time, the United States was expanding rapidly, uniting its territories from the Atlantic to the Pacific. By the time of the dissolution of Gran Colombia, the U.S. controlled most of the East Coast (except for Florida) and had already extended to the Pacific Northwest. The North grew stronger and more unified, while the South fractured and stagnated.

By the late 19th century, as industrialization transformed the United States into an economic powerhouse, intellectuals and political leaders in Latin America sought to explain the growing disparity. When the proletarian revolution predicted by Marx and Engels failed to materialize by the time of their deaths, a new narrative emerged. Thinkers like Hobson, Hilferding, and Lenin reframed Marx’s ideas, shifting the struggle from “poor vs. rich people” to “poor vs. rich nations.” This perspective resonated deeply in Latin America, where the narrative of exploitation by the “imperialist” United States gained traction. After World War II, this ideology expanded into the concept of the “third world,” casting Latin America as a victim of Western oppression and prescribing socialist revolution as the solution.²²

The Cuban Revolution solidified this narrative. It was the first real challenge to U.S. influence in the region, inspiring similar revolutionary movements across Latin America: guerrilla warfare in Colombia and Peru, coups and assassination attempts in Venezuela, all supported by Havana.

Whilst Ferguson emphasizes institutional differences between North and South America, Rangel highlights how cultural attitudes and collective behaviours differ in both. Yet,

²¹ Ferguson, *Civilization*, 97.

²² Rangel, *Del Buen Salvaje al Buen Revolucionario*, 190–192.

their conclusions align: the South's persistent struggles are rooted more in internal dynamics than external exploitation. Lithuania's story adds further weight to this thesis. Since 1991, Lithuania has dismantled socialist systems, embraced democracy, and integrated into Western institutions. Despite lacking natural resources and enduring a history of imperial domination, Lithuania today offers a much higher quality of life than Venezuela, a nation with a vast oil wealth.

These facts are well illustrated by official data from the World Bank:

- 1. GDP Per Capita:** Overall, Venezuela's GDP is ten times larger than Lithuania's, but Lithuania's GDP per capita is 50% higher.
- 2. Life Expectancy:** In the 1990s, Venezuelans had a higher life expectancy than Lithuanians (73 vs. 69 years). Today, those numbers have reversed, with Lithuania at 76 years and trending upward, while Venezuela has fallen to 71 years and declining.
- 3. Inflation:** Lithuania reduced its inflation from 1,000% in 1992 to under 1% by 1998. Venezuela, on the other hand, has experienced hyperinflation since 2013. Its currency has been altered three times since 1998, eliminating a total of 14 zeroes.²³ A single bolívar in 1997 is equivalent to 100 trillion bolívares today.²⁴

(Links to more detailed World Bank's data have been provided in the Appendix at the end of this article).

The metaphor Carlos Rangel once used ("jumping off the tenth floor in pursuit of socialism") aptly captures Venezuela's trajectory. Despite historical lessons and repeated warnings, the nation has consistently amplified state control and restricted economic freedom, perpetuating a cycle of decline.

Lithuania's progress, by reason of contrast, is not the result of extraordinary circumstances, but of deliberate choices: embracing Western institutions, fostering transparent governance, and integrating into structures like NATO and the EU. These decisions have provided stability, direction, and a commitment to democratic principles.

If Venezuela continues to brand itself as the "Bolivarian Republic," it would do well to heed Bolívar's own warnings about the dangers of unchecked state power and the consequences of mismanagement. His foresight remains as relevant today as ever, a missed opportunity for a nation that continues to prioritize ideology over pragmatic reform.

The Company You Keep

The voices we hear today have done little to reflect the plight of Venezuela. Ever since Hugo Chávez came to power, many international public figures have raised their voices

²³ Urrego, Anderson, "Venezuela le ha quitado 14 ceros al bolívar...", *La República*, Agosto 6, 2021, <https://www.la-republica.co/globoeconomia/venezuela-le-ha-quitado-14-ceros-al-bolivar-en-13-anos-por-medio-de-tres-reconversiones-3212621> [accessed October 30, 2024].

²⁴ "Venezuela Inflation Rate", *Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/venezuela/inflation-cpi> [accessed October 30, 2024].

supporting his agenda. The credit crisis of 2008, the subsequent Occupy movement, those have influenced our current cultural climate in favour of socialism. For many people, to be “on the left”, to be anti-imperialist, it is considered “cool”—as long as the anti-imperialist focus is the United States, but not Russia or China.

Jeremy Corbin, Kevin Spacey, Sean Penn, Noam Chomsky, Danny Glover, Michael Moore, are just a few of the names that throughout the years have lent their voices to the cause of Venezuelan socialism. However, no other has been more vocal about the gospel of Hugo Chávez than Oliver Stone.

How one of the most privileged film directors in Hollywood becomes the tannoy of Chávez’s political propaganda is definitely a topic for a separate study. For now, all we need to know is that Stone produced and directed two documentary films about Chávez: “South of the Border” and “My Friend Chávez”. Stone invited Chávez for the premiere of the first one in Cannes. They both attended dressed in matching suits and ties.

Stone transformed Chávez into a pop icon easy to consume for the masses. In the 20th century, we had t-shirts with the mug of Che Guevara printed on them, now in the 21st, we have Hugo Chávez on a bicycle. The new icon, envisioned by Stone, transubstantiates the violent demagogue into an innocent child.²⁵

Figure 8. It is common to find a “Banksy-styled” graffiti of Hugo Chávez on a bicycle in the streets of Caracas, an iconography derived from Oliver Stone’s film *South of the Border*.

Photo: Flickr

Stone’s film, which counted with the participation of another close friend of Chávez, Sean Penn, has been of greatest importance to stirring anti-US sentiments around the

²⁵ “Hugo Chávez Bike Fall”, *YouTube*, November 15, 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=1m9guj5ayiI> [accessed October 25, 2024].

world. It is true that the US can be criticised for its many flaws, but to present Venezuela as an example of “success” is profoundly flawed; especially when a key part of that success is supposedly based on the charisma of a man who subverted the constitutional order of Venezuela twice and had the blood of many Venezuelans in his hands.

After the death of Chávez in 2013, Nicolás Maduro inherited not only the government, but also the Chávez fan club, which notably includes Vladimir Putin among its members. Since the beginning of the Bolivarian revolution in Venezuela, Russia has been a close ally. Chávez, Maduro and Putin are often featured in murals painted all over Caracas and other major cities, and the current Venezuelan regime supports Russia’s incursion in Ukraine in substantial ways, as we will see later.

According to the Center for Strategic International Studies:

Russia and Venezuela have a longstanding financial, political, and diplomatic partnership. With little regard for commercial risk, Russia continues to act as a lender of last resort, help Venezuela circumvent oil sanctions, fuel disinformation campaigns, and provide military supplies to the Maduro regime.²⁶

50 Mig-29s constitute one part of those military supplies, training and operations sponsored by the Wagner Group constitute the other. Russia’s military deal included as well a USD 450 million package of MI-17, MI-35 and MI-26 helicopters.²⁷ The Venezuelan pilots of these helicopters were presumably trained in Lithuania.

VENCEREMOS = WE SHALL PREVAIL

²⁶ Rendon, “The Fabulous Five”.

²⁷ “Venezuela Air Force - Modernization”, *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/venezuela/airforce-modernization.htm> [accessed October 30, 2024].

Figures 9 and 10. 2 street murals with the images of Hugo Chávez with Vladimir Putin and with Iran's Qasem Soleimani. Photo: Flickr

Along with Russia, there are other countries, such as Iran, which provide Venezuela with the necessary fuel to supply local demand while circumventing international sanctions. There is China, which supplies infrastructure (radars) as well as money, and buys ultra-heavy crude oil from Venezuela. Cuba has played a pivotal role in the establishment of the socialist regime, providing intelligence services and developing a network of internal espionage, extra-judicial arrests and systematic torture that guarantees any attempts to topple Maduro's government are kept at bay. 40,000 Cuban personnel have been deployed in Venezuela since Hugo Chávez became president in 1998.²⁸

However, why any of these concerns should matter to Lithuania? For a country that understands the weight of external influence and has navigated its post-Soviet path toward democracy, Venezuela's experience could serve, in part, as a cautionary tale. Fundamentally, the strategic alliance with Russia shows that the endurance of certain obscure tactics, used in the past to maintain power and suppress dissent, are still much alive in the present.

ALBA and teleSUR

The Bolivarian Alternative for Latin America and the Caribbean (in Spanish: Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América) is one of the organizations created by Hugo Chávez with the proceeds of Venezuela's oil exports. On paper, ALBA's mission is

²⁸ Rendon, "The Fabulous Five".

the economic development of Latin and Caribbean countries. In reality, however, this organization has been used as a tool for diplomatic manoeuvring. For instance, during Russia's annexation of Crimea, ALBA's countries supported the results of the referendum and later recognised Crimea as a legitimate part of the Russian territory.

The war in Ukraine has been Putin's tool for political destabilization of the West. It draws resources from his geopolitical adversaries in Europe and America, and generates divisions and polarizations that can (and will be) exploited. A Europe in permanent fear of war cannot concentrate on more significant matters, such as detachment of its reliance on the United States for defence.²⁹ In addition to that, Europe's conflicted views on im/migration are now compounded by the mass exodus of Ukrainians fleeing the conflict. Putin's offensive is not just powered by bullets, social pressures play a part as well.

In Latin America, the mass exodus of Venezuelans has disrupted most countries in the continent, and not even the United States has managed to scape the crisis.³⁰ Moreover, who is to say a somewhat similar scenario to the one in Ukraine could not be played in South America as well, performed, this time, by a close ally of Russia? The exploitation of a 100-year-old territorial dispute with Guyana may not be too far from that scenario.³¹

Of course, we should not forget another of Chávez's organizations financed with oil money: teleSUR. An international TV channel specially created to broadcast the gospel of the Bolivarian revolution around the world. It is not unusual to watch the leaders of Cuba, China, Iran, or Russia featured there.³² Thus, Russia's narratives can still reach Latin America and other parts of the world with no restraint. teleSUR broadcasts in both Spanish and English.

The European Parliament and the "Venezuela Majority"

After Nicolás Maduro allegedly stole the election in Venezuela in July 2024, there have been numerous calls in Europe to support the Venezuelan opposition leaders and demand a safe change of government. The opposition in Venezuela, in fact, managed to gather copies of the official tallies at the majority of the polling stations in Venezuela. These documents are now publicly available.³³ On the other hand, the government's official website of

²⁹ Vinocur, Nicholas, "It Doesn't Matter if Trump or Harris Win. Europe Has Already Lost", *Politico*, October 31, 2024, <https://www.politico.eu/article/donald-trump-kamala-harris-jd-vance-tim-waltz-eu-nato-us-elections-weapons/> [accessed October 31, 2024].

³⁰ Goodman, Joshua, "Tren de Aragua Gang Started in Venezuela's Prisons and Now Spreads Fear in the US", *Associated Press*, September 25, 2024, <https://apnews.com/article/tren-de-aragua-gang-venezuela-us-a12c8fee9dc4a-0ca73769ea893e09e53> [accessed October 30, 2024].

³¹ Regina, García and Coto, Dánica, "Tensions Are Soaring Between Guyana and Venezuela Over a Territorial Dispute", *Associated Press*, December 10, 2023, <https://apnews.com/article/venezuela-guyana-essequibo-territory-dispute-maduro-referendum-d956cc4d5d2a70e3a1e762b744e397de> [accessed October 19, 2024].

³² "Iran's President Gave an Assessment of His Visit to Venezuela in an Exclusive Interview with teleSUR", *YouTube*, June 15, 2023, <https://youtu.be/A0UjWcMvCHg?si=cgJD2Ld4Oom153bg> [accessed November 1, 2024].

³³ For the results and related documents, see: <https://resultadosconvzla.com/>.

the *Consejo Nacional Electoral* (the National Electoral Council) was shut down on the day of the election, and it has not been accessible ever since.³⁴

Edmundo Gonzalez, the opposition candidate, who allegedly won the election, is now living in Spain in exile. His colleague, Maria Corina Machado, is now in hiding. Given the strong presence of both Cuban intelligence and the Wagner Group in Venezuela, the prospects of political assassination are very real.

The EU's first attempt to issue a joined declaration regarding the fraudulent election in Venezuela was vetoed by Hungary³⁵, a well-known ally of Russia within Europe. Just after the election result was disputed, EU officials were only able to issue personal declarations.

By September 19, 2024, the European Parliament finally managed to recognise Edmundo González as the legitimate president of Venezuela. The Parliament's press release reads: "The EU should do its utmost to ensure that Edmundo González Urrutia, the legitimate and democratically elected President of Venezuela, can take office on 10 January 2025."³⁶

This vote, however, has not passed without controversy. From all the votes counted, 309 were in favour, 12 were abstentions and 201 were against. The issue is not about the vote itself, but about the political affiliation of the coalitions voting. While the right voted almost unanimously in favour (309), the left voted almost unanimously against (201). This vote has set a strong precedent for how votes would come to the European Parliament. This line-up of MEPs on the right has been called "The Venezuela Majority."³⁷

Lithuanian MEPs, including Vilija Blinkevičiūtė, Virginijus Sinkevičius and Vytenis Andriukaitis, are counted in the fraction that voted against.³⁸ Why a Lithuanian democratic politician would vote in favour of an ally of Vladimir Putin can only be understood as the result of political blindness due to the difficulties in navigating the complexities of European bureaucracy.

This split in the European Parliament is more than a procedural anomaly; it is a stark reminder of how deeply entrenched ideological divides can undermine Europe's ability to act with coherence on global democratic issues. The near-automatic support for the Maduro regime by left-leaning MEPs, highlights how political ideology can blur the moral clarity required to defend democracy.

For Lithuania, a country that has fought hard for its democratic identity and knows the weight of foreign oppression, such mixed messages are troubling. The votes cast by Lithuanian MEPs against recognizing a democratically elected leader in Venezuela reflect a

³⁴ <https://www.cne.gov.ve/>.

³⁵ von der Burchard, Hans, "Hungary Blocks EU Bid for Unified Statement on Venezuela Election", *Politico*, July 31, 2024, <https://www.politico.eu/article/hungary-block-eu-statement-venezuela-election-results-foreign-policy-josep-borrell/> [accessed July 31, 2024].

³⁶ "Venezuela: MEPs Recognise Edmundo González as President", *News European Parliament*, September 19, 2024, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240913IPR23907/venezuela-meps-recognise-edmundo-gonzalez-as-president> [accessed September 20, 2024].

³⁷ Wax, Eddy, Griera, Max and Barigazzi, Jacopo, "Far-Right 'Venezuela Majority' Signals New Power Balance in European Parliament", *Politico*, October 28, 2024, <https://www.politico.eu/article/far-right-venezuela-european-parliament-power-imbalance-epp-legislature/> [accessed October 29, 2024].

³⁸ "Situation in Venezuela", *European Parliament*, September 19, 2024, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/PV-10-2024-09-19-VOT_EN.html [accessed September 20, 2024].

disconnect that cannot be attributed merely to bureaucratic missteps. It is a sign of deeper political blindness and polarising ideologies.

These fractures play into the hands of Russia and its allies, eroding unity and making it easier to sow division. For Lithuania and the rest of Europe, allowing democratic principles to be overshadowed by ideological skirmishes is a risk which echoes of Venezuela's path to downfall.

As a result of Venezuela's demise, around 150 Venezuelans of Lithuanian heritage have looked for refuge in Lithuania. As a community, we look at these political developments with serious concern.

What Goes Around: Gratitude and Reflection

Over thirty years ago, we dreamed of coming from “the West” as saviours of Lithuania, envisioning ourselves as guardians of a culture that had endured so much under the Soviet rule. However, little did we know, Lithuania needed no help from us. It was Lithuania, with its resilience, democratic principles, and commitment to progress, that ultimately saved us. Here, we discovered a sanctuary that rekindled the spirit of our community, offering hope and stability amidst the turmoil in Venezuela.

Lithuania's journey from Soviet repression to an example of European democracy stands as a powerful counterpoint to Venezuela's descent into authoritarianism. We need to remember the value of steadfast commitment to democratic ideals, even when faced with political and economic pressures. As the world grapples with new challenges from geopolitical adversaries like Russia and the complexities of internal European politics, the lessons learned from Lithuania's perseverance resonate more than ever.

For our modest community, Lithuania has been more than a safe harbour, it has been a testament to the importance of unity, vigilance, and the defence of liberty. In an era where ideological divides and global alliances test Europe's cohesion, the shared experiences of our communities should help to stand firm against those who seek to exploit division. In the end, Lithuania's story reminds us that the true strength of a nation lies in its people and their unwavering dedication to achieving liberty. For that, and for the second life it has given us, we are eternally thankful.

Bibliography

Albright, Madeleine, *Fascism. A Warning*. London: William Collins, 2018.

Alonso, Juan Francisco, “Qué fue el Viernes Negro y por qué marcó el fin de la Venezuela saudita”, *BBC Mundo*, Febrero 17, 2023, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-64428203> [accessed October 25, 2024].

von der Burchard, Hans, “Hungary Blocks EU Bid for Unified Statement on Venezuela Election”, *Politico*, July 31, 2024, <https://www.politico.eu/article/hungary-block-eu-statement-venezuela-election-results-foreign-policy-josep-borrell/> [accessed July 31, 2024].

- Castro, Juan Cristóbal, *Arqueología Sonámbula*. Colombia: Editorial Anfibia, 2020.
- Centro para la Integración y el Derecho Público CIDEP, *Constitución de la República de Venezuela*, 1961, <https://cidep.online/files/constituciones/1961.pdf> [accessed October 26, 2024].
- “Chavez y Fidel, absueltos por la historia”, *CubaDebate*, Julio 28, 2024, <http://www.cubadebate.cu/especiales/2024/07/28/chavez-y-fidel-absueltos-por-la-historia-fotos-y-video/> [accessed October 26, 2024].
- “Emergency Appeal: Venezuela Situation”, *UNHCR*, 2024, <https://www.unhcr.org/emergencias/venezuela-situation> [accessed October 30, 2024].
- Ferguson, Niall, *Civilization*. London: Penguin Books, 2012.
- Funes, Julio César, *Cuando Venezuela perdió el rumbo: un análisis de la economía venezolana entre 1945 y 1991*. Venezuela: Ediciones Cavendes, 1992.
- Goodman, Joshua, “Tren de Aragua Gang Started in Venezuela’s Prisons and Now Spreads Fear in the US”, *Associated Press*, September 25, 2024, <https://apnews.com/article/tren-de-aragua-gang-venezuela-us-a12c8fee9dc4a0ca73769ea893e09e53> [accessed October 30, 2024].
- Granier, Marcel, “Primer Plano: Entrevista con Carlos Rangel”, *YouTUBE*, Mayo 30, 1983, <https://youtu.be/NO2fAWpi3Lo?si=fWFGhxS-aBjjVKrM&t=400> [accessed August 16, 2024].
- “Hugo Chávez Bike Fall”, *YouTUBE*, November 15, 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=1m9guy5ayiI> [accessed October 25, 2024].
- Informe de la Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos, “Violaciones de los Derechos Humanos en la República Bolivariana de Venezuela”, *ACNUDH*, Junio, 2018, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/VE/VenezuelaReport2018_SP.pdf [accessed October 25, 2024].
- “Iran’s President Gave an Assessment of His Visit to Venezuela in an Exclusive Interview with teleSUR”, *YouTUBE*, June 15, 2023, <https://youtu.be/A0UjWcMvCHg?si=cgJD2Ld4Oom153bg> [accessed November 01, 2024].
- Maher, Bill, “Sean Penn | Club Random with Bill Maher”, *YouTUBE*, 2023, https://youtu.be/c_Nxp9PZmqk?si=Pxy0OvYg5bH4bUbT&t=3180 [accessed November 1, 2024].
- Morgade, Alba, “Qué fue ‘la masacre del Caracazo’ hace 30 años y qué nos dice de la situación actual en Venezuela”, *BBC Mundo*, Febrero 27, 2019, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-47379668> [accessed October 25, 2024].
- Rangel, Carlos, *Del Buen Salvaje al Buen Revolucionario*. Spain: Editorial Fundación FAES S.L.U, 2013.
- Regina, García and Coto, Dánica, “Tensions Are Soaring Between Guyana and Venezuela Over a Territorial Dispute”, *Associated Press*, December 10, 2023, <https://apnews.com/article/venezuela-guyana-essequibo-territory-dispute-maduro-referendum-d956cc4d5d2a70e3a1e762b744e397de> [accessed October 19, 2024].
- Rendon, Moises, “The Fabulous Five: How Foreign Actors Prop up the Maduro Regime”, *Center for Strategic and International Studies CSIS*, October 19, 2020, <https://www.csis.org/analysis/fabulous-five-how-foreign-actors-prop-maduro-regime-Venezuela> [accessed October 20, 2024].
- “Situation in Venezuela”, *European Parliament*, September 19, 2024, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/PV-10-2024-09-19-VOT_EN.html [accessed September 20, 2024].
- Urrego, Anderson, “Venezuela le ha quitado 14 ceros al bolívar...”, *La República*, Agosto 6, 2021, <https://www.larepublica.co/globoeconomia/venezuela-le-ha-quitado-14-ceros-al-bolivar-en-13-anos-por-medio-de-tres-reconversiones-3212621> [accessed October 30, 2024].
- “Venezuela Air Force - Modernization”, *Global Security*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/venezuela/airforce-modernization.htm> [accessed October 30, 2024].

- “Venezuela Inflation Rate”, *Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/venezuela/inflation-cpi> [accessed October 30, 2024].
- “Venezuela: MEPs Recognise Edmundo González as President”, *European Parliament News*, September 19, 2024, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240913IPR23907/venezuela-meps-recognise-edmundo-gonzalez-as-president> [accessed September 20, 2024].
- Vinocur, Nicholas, “It Doesn’t Matter if Trump or Harris Win. Europe Has Already Lost”, *Politico*, October 31, 2024, <https://www.politico.eu/article/donald-trump-kamala-harris-jd-vance-tim-waltz-eu-nato-us-elections-weapons/> [accessed October 31, 2024].
- Voz de América, “Chávez presenta el rostro de Simón Bolívar en 3D”, *Voz de América*, Julio 24, 2012, <https://www.vozdeamerica.com/a/venezuela-hugo-chavez-simon-bolivar-3d-rostro-libertador-caracas-oea/1444582.html> [accessed October 30, 2024].
- Wax, Eddy, Griera, Max and Barigazzi, Jacopo, “Far-Right ‘Venezuela Majority’ Signals New Power Balance in European Parliament”, *Politico*, October 28, 2024, <https://www.politico.eu/article/far-right-venezuela-european-parliament-power-imbalance-epp-legislature/> [accessed October 29, 2024].
- Workman, Daniel, “Venezuela’s Top 10 Exports”, *World’s Top Exports*, <https://www.worldstopexports.com/venezuelas-top-10-exports/> [accessed October 20, 2024].

Appendix

World Bank Group Venezuela and Lithuania indicators

- Venezuela: <https://data.worldbank.org/country/venezuela-rb?view=chart>
- Lithuania: <https://data.worldbank.org/country/lithuania?view=chart>

Gabriel ORENTAS

Venesuelos lietuvių bendruomenė

TARP DVIEJŲ PASAULIŲ: POLITIKA, VAIZDINIAI IR TAPATYBĖ LIETUVOJE IR VENESUELOJE

Santrauka. Šiame straipsnyje pateikiamos autoriaus pastabos apie skirtingas Lietuvos ir Venesuelos socialines ir politines trajektorijas nuo 1991 iki 2020 m., nagrinėjant šių kontrastų aktualumą šiuolaikiniame Europos sociopolitiniame kontekste. Išsivadavusi iš sovietų valdžios, Lietuva orientavosi į demokratiją ir ekonominę reformą, remdamasi istoriniais inovacijų ir prisitaikymo pagrindais. Venesuela, nepaisant gausių gamtos išteklių, patyrė ekonominį ir socialinį nuosmukį dėl užsitęsusių socialistinių režimų, vadovaujant Hugo Chávezei ir Nicolásui Maduro. Straipsnyje nagrinėjama ir tarptautinė įtaka (Kubos, Rusijos, Irano ir Kinijos) Venesueloje bei svarstomos galimos tokių santykių pasekmės Europos Sąjungai. Galiausiai pabrėžiama, kaip svarbu stebėti įvykius Venesueloje, kad būtų galima įvertinti kylančius pavojus dėl jos, kaip konsoliduotos Vakarų priešų platformos, vaidmens.

Raktažodžiai: Venesuela, Hugo Chávezas, Simónas Bolívaras, globalieji Pietūs, modernus socializmas, Sovietų Sąjunga, Venesuelos lietuvių bendruomenė, Iranas, Rusija, demokratija, dviguba tapatybė, gerovės valstybė, ALBA, „teleSUR“, inovacijos, paternalizmas.

Diasporos istorija ir kultūra

Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ
Masaryk University, Czech Republic

Vilnius Civic Life in an Imperial and European Context: The Perspective of the Weekly *Tygodnik Petersburski* (1830–1858)

Summary. The article presents the outcomes of a quantitative and content analysis of the articles on civic associations in a Polish weekly *Tygodnik Petersburski*. The depiction of Vilnius civic life in the weekly gives very different pictures of the Polish-Lithuanian lands in the context of the world depending on the kind of civic activities in focus. While the depiction of Vilnius civic charity and scientific activities shows self-confidence in the local traditions, the coverage of the Lithuanian civic non-involvement in the nineteenth-century projects of economic modernization reflects anxiety. None of them would leave the readers conservatively content with the status quo. Among foreign political associations, particular attention was dedicated to English and British civic activities. Even though the newspaper did not manipulate its readers to any political conclusion, the intensive gaze on British-Irish relations may be seen as an attempt to guide political action. Relying on the results of the analysis, the article discusses to which extent it is right to consider the newspaper as conservative and loyalist.

Keywords: *Tygodnik Petersburski*, civic associations, conservatism in Polish-Lithuanian lands in the 19th century.

Introduction

Three personages met in Adam Mickiewicz's poem *Petersburg*. There is a czar whose whim raised a marvellous and yet demonically shallow city:

In Rome, he hears, are palaces. And so
He has them built here too. Does Venice rest

In her lagoon, like some alluring siren
 Lolling in waters lapping at her breast?
 No sooner does his sceptre dredge the mire in
 Canals and rios crisscrossed, far and near,
 Replete with bridge, and boat, and gondolier.
 So has he Venice, Paris, London made
 Anew; there lacks but beauty, glory, trade.
 Among architects, the saying goes:
 Man's hand built Rome, while Venice arose
 By God's will; such — but not of Peter's nation —
 Say: Sankt-Petersburg? Why, she was built by Satan.¹

Then there is a pilgrim, a representative of the enslaved nation, or perhaps the exiled poet himself who threatened and cursed the czar's city. There is another counterposing figure to the czar, the embodiment of human solidarity, the man who gives alms to everybody needed and addresses every miserable by name with genuine interest. Presented by the poet as the angel-like tool of divine justice, this man introduces himself as a Christian, a Pole, and a Lithuanian when offering support for a lonely pilgrim-compatriot in the Russian metropolis.

Tygodnik Peterburski (further *TP*), a Polish literary and news reporting weekly founded by two former Vilnius University students in Petersburg was one of Mickiewicz's ideas. The poet did not get the license for a periodical focusing on Polish and Russian literature in Moscow.² Nevertheless, his university colleagues, Józef Emanuel Przeclawski and Mikolaj Malinowski took over this literary task in *TP*. When presenting their goals in 1830, they promised a modern periodical that would provide readers with a wide perspective on literature and the history of current times. They blamed the contemporary Polish periodical press for being obsessed with their country's past and by the knowledge that did not help the economy of the land. They characterized Polish scholarship as lacking behind the world in moral sciences even more than in physical sciences. They wondered how much their homeland was involved in the trade and industry processes guided by distinct cities and ports. They maintained that in the changing world, the mental and manual work of the nation had to be measured and appreciated according to the European scale. They asked if it is possible to define Polish national character without having deeper knowledge of other national literatures. They promised to use their position in the Russian Metropolis where

¹ Mickiewicz, Adam, "Petersburg", in Mickiewicz, Adam, *Forefather's Eve*, trans. Charles S. Kraszewski. London: Glagoslav Publications, 2016, 317.

² Inglot, Mieczysław, *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966, 23–24.

knowledge about the Western and Oriental literature was at hand when attempting to fix this state of things.³

Their description of St. Petersburg was glorifying at this point: here, we see the city as a peak in the huge empire: “The entire life of the state, about whose greatness, power and wealth it is impossible to speak today without falling into rhetorical declamation, expresses itself in St. Petersburg.”⁴ The editors intended to instruct their compatriots about the Russian Empire because they considered their knowledge insufficient.

Nevertheless, this article will show that the part of “contemporary history” in *TP*, even though bound by censorship and dressed in mundane journalist terms, shared some of Mickiewicz’s juxtaposition of the demonic nature of the czarist rule on the one hand, and European or Polish-Lithuanian traditions of genuine civic life, on the other.

Discussion, Goals, and Method

It is a paradox that despite the liberal proclamatory program, *TP* gained a reputation as a conservative newspaper. The obvious reason that allowed its researcher Mieczysław Inglot to classify it as such, was Przeclawski’s newspaper’s loyalty to the Russian Empire during and after the Polish-Lithuanian uprising in 1830–1831.⁵ For publishing some anti-uprising propaganda, Przeclawski was considered a traitor by Polish-Lithuanian emigres. His loyalty earned his newspaper the status of the official newspaper for the Kingdom of Poland in 1832. For Inglot as a literary historian, the paper’s literary part was more important. Since the 1840s, the literary part was dominated by a group of talented, but certainly conservative writers and critics known under the name “Petersburg Coterie”.⁶

The weekly recruited its public and occasional correspondents from the multiethnic and multireligious lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth which were directly incorporated into the Russian Empire, that is, nowadays Lithuania, Belarus, and northwestern Ukraine. The editors participated and contributed to Vilnius rather than Warsaw’s intellectual life. The news from Warsaw made the obligatory official part. The overviews of Vilnius book productions, the articles that editors chose to reprint from the Vilnius press, or letters of the correspondents from the Polish-Lithuanian lands directly incorporated into the Russian Empire constituted the unofficial part. These were the lands under stronger repressions and restrictions after the uprising. The public in those lands had some deeper understanding of the compromises the editor had to make to keep a Polish periodical. *TP*’s tone and content echoed the craving of local nobility to stick to Catholicism and preserve the remnants of the distinct character of the land. The strategy was successful during the years of Nicolaus I rule. The Weekly in the end managed to create an influential

³ *Tygodnik Petersburski*, 15 January 1830, n. 1, 1–2.

⁴ *Ibid.*, 2.

⁵ Inglot, *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*, 26; Inglot, Mieczysław, “Propagandowe funkcje carskiej prasy polskojęzycznej w okresie powstania listopadowego”, *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1982, n. 21, 5–23.

⁶ Inglot, *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*, 28–33.

Polish-language communication platform in the Eastern lands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth and remained popular until the mid-fifties.

The label of conservatism may seem an oversimplification when considering the arrangement of news from the world and the Polish-Lithuanian lands. The first thing to say in this matter is that *TP* did not have a license to reproduce any foreign news that had not been published by some newspaper in the Russian Empire and thus had not been approved by censorship.⁷ Przeclawski could shape the worldview of his readers only by selecting from this limited offer, with few possibilities to add comments of his own. His selection though, deserves a study as a particular worldview that the Polish-reading public in the Russian Empire could share in the period between the uprisings. The editor arranged the literary part according to his taste and purposes by placing life in Lithuanian lands in the specific context of the official and foreign news reporting parts.

In this article, I focus on the civic associations in *TP*. Even though the opening proclamation of the newspaper did not highlight the theme of civic associations as a moving force of the world in progress, the editors held them for such besides the governmental policies. The change of Czar's Alexander I attitude towards associations caused a common traumatic experience for Vilnius University students in 1823–1824. It is reasonable to expect that Mickiewicz's colleagues in Petersburg would express their attitudes on the associational activities and their possibilities to shape the society under Russian rule at least within the limits given to their editors' position by the censorship.

To argue this point, I quantitatively and contently analyzed the articles and reports that mentioned civic associations. The periods selected for the quantitative analysis: 1834–1837, 1843–1846, and 1855–1858, cover the time of newspaper occurrence in relatively regularly periods and avoid the years of major crisis (such as the uprising of 1830–1831 or the revolution of 1848) that would overwhelm the picture with the focus on the crisis. The results should answer the questions of what kind of picture of the associations of the world and Vilnius the readers of this newspaper could have, and if that kind of picture would leave the readers conservatively content with the status quo.

When selecting the articles and reports for the statistical analysis I searched for the words that mean civic association in Polish: *towarzystwo*, *stowarzyszenie*, and included those articles in statistics in case the words were used to mean a civic association. In case a civic association was referred to marginally, without civic activities being part of the message, it was excluded. The analysis also excluded the articles or reports that mentioned civic associations, but named them by a word, which did not make it obvious to the reader that this is an association and not a governmental institution (for example, an academy or museum might be such verbally unclear cases).

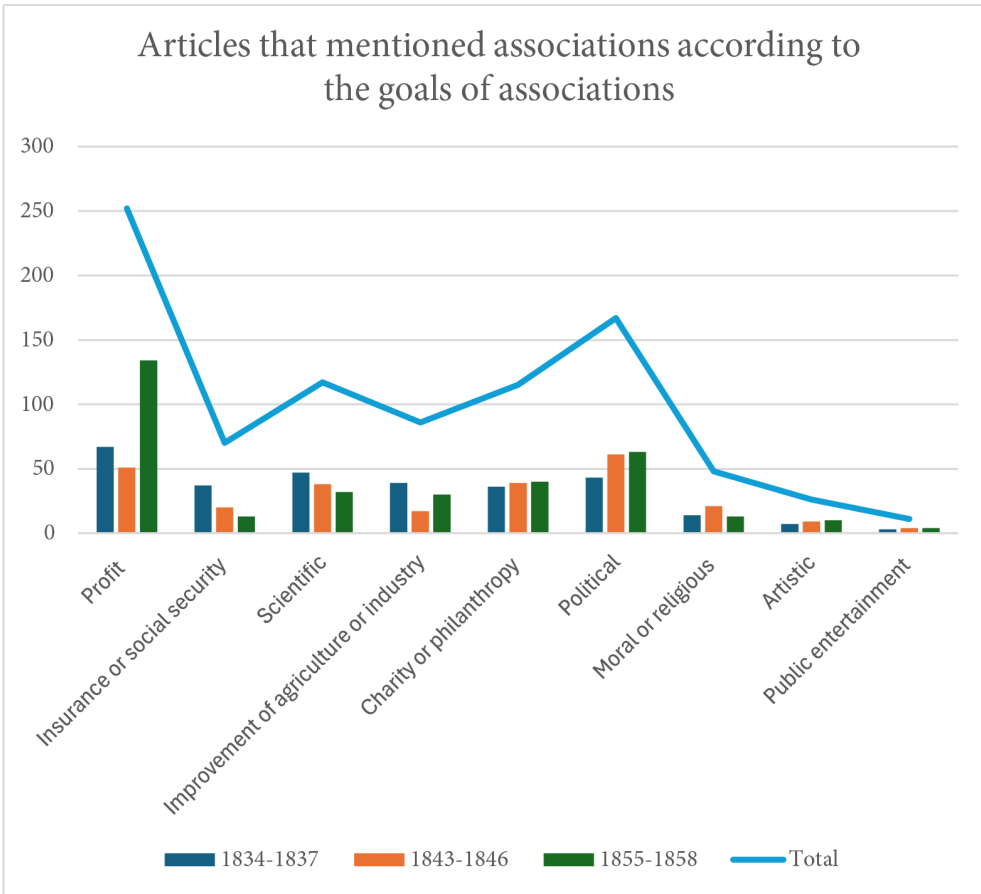
In an English paper, the choice to include profit-making companies needs an explanation. One reason is linguistic: *towarzystwo* in Polish is the same word for a company and a civic association. Another reason is that those companies, particularly steamship and railway companies, were a part of the same discourse about the world in progress stimulated by private civic associative initiatives. Even though treated with more suspicion and

⁷ *Ibid.*, 24.

criticism than non-profit associations, they were seen as part of the progressive change, that is, civic cooperation for the aspired well-being of the land and humanity.

The Reports According to the Goals of Associations

892 articles or reports in *TP* mentioned associations in selected periods. The overall comparison of the numbers of reports that mentioned associations when grouped according to the goals of those associations shows rather stable focuses of interest:

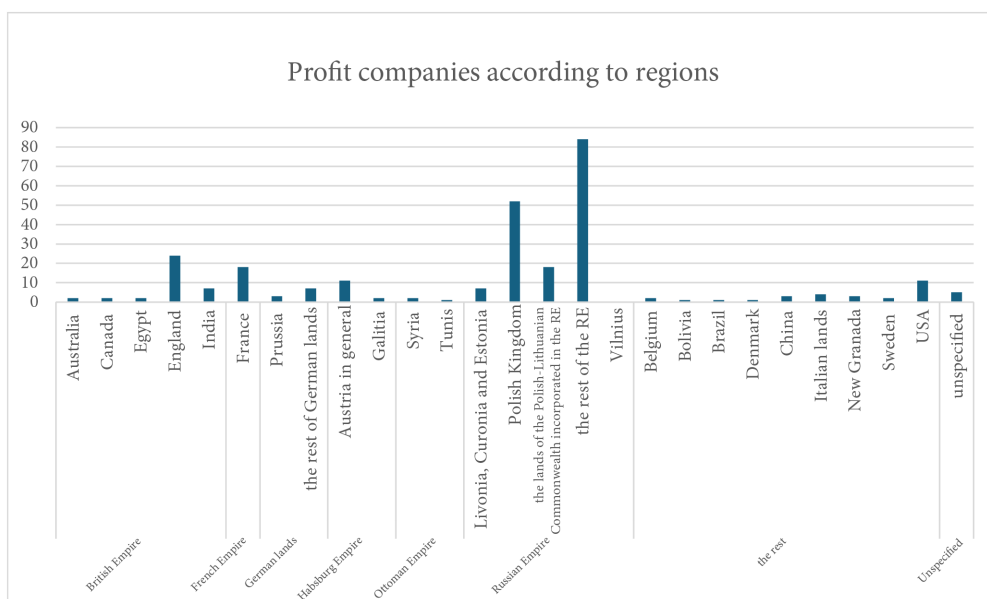
Gr. 1. *Articles that mentioned associations according to the goals of those associations*

Most of the interest was shown to profit-oriented companies with the boom in the Russian railway building fifties (163 out of 252). Associations with political (167), scientific (117), and charitable or philanthropic (115) aims got the next largest shares of public concern. However, the goals of some less-represented associations are affiliated with those of

more popular ones. Insurance companies also had profit as a goal, and as a form of promoting social solidarity, they may be seen as a younger form of philanthropy. Therefore, I comment briefly on insurance companies after presenting my results on statistics and the content of the articles about profit companies and charitable or philanthropic associations. The popularisation of scientific knowledge and its practical application was a goal for economy-supporting associations; therefore, they complete the picture about scientific associations. Articles on the associations with moral or religious goals are treated as complementary to those on political associations. The two groups of associations with the most marginal results (artistic and public entertainment) are omitted in this article.

Profit Companies

The range of countries in which some profit company was mentioned is the widest (25 countries or regions specified).

Gr. 2. Profit companies according to regions

The profit companies in the Russian Empire constitute the largest share (161 of the total 275). Among them, the most numerous are the reports mentioning companies from the Russian Empire without the lands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth and the Baltic provinces (83) and the Polish Kingdom (52). Most of them were published in the official part as short announcements that the czar or governing senate approved the establishment of a company. Some were the publications of official documents concerning more important companies.

This was a considerably different kind of presentation than the news about the companies in the foreign news part. Particularly the British companies, which used to be referred to most frequently among the companies abroad (37), were presented as active agents associating internationally for world connecting and changing goals, and addressing the government with their political issues.⁸

The articles on the Kingdom of Poland focused on the Vienna-Warsaw railway and Land Credit company, the institution that correspondents of *TP* craved to have. An announcement reprinted in 1837 from Vilnius official *Kuryer litewski* advertised Count Zubov's publication of the Polish translation of the Statute of Curonian Credit Society. After stressing the lack of credit institutions, that "paralyzes all useful public undertakings", the editorial note added: "May this booklet be distributed in numerous copies and may it inspire our Lithuanian countrymen with a spirit of beneficial enterprise, the spirit of association of which is almost unknown to us, and of which we find such a good example in the neighboring Baltic governorates."⁹

The unofficial part of *TP* often addressed economic issues, leaving the reader with a controversial picture of Russia in the accelerating race for wealth and modernization. The author of regular "Letters to a Friend in Province" exposed the reputation of Saint Petersburg which became a fairy-tale country of Eldorado for local and foreign investors, as an illusion based on little firm grounds:

The surge of capital is so great that, in the absence of truly profitable investment, it acts like a flood that overflows the banks and throws itself lump-sum on the first speculative novelty, often without regard for the calculus of probabilities. <...> Several well-conceived and happily accomplished ventures, such as some companies of insurance against fire, steamship navigation, or stagecoaches, gave rise to plenty others (as you know from the Weekly), which did not fulfil the aspirations but at their moment of climax, the price of shares far exceeded their real value.¹⁰

State investments guaranteed the endurance of capitalist projects in the Russian Empire according to *TP*, as was repeatedly reminded in the case of those successful transport companies mentioned above. A report in 1857 even claimed that governmental guarantees to steam-shipping companies would help a Russian company in the Adrian Sea to take over Austrian *Llaud's* business.¹¹ State investment stabilized Baron von Meyendorff's linen factory in Klein-Roop (Mazstraupe), as the Livonian capitalist noted in his article reprinted from St. Petersburg's agricultural journal. Then he presented his factory as a beneficiary project introducing the know-how of Flandre textile-makers and providing professional training and jobs for the people in the wide area.¹²

⁸ *Tygodnik Petersburski*, 27 January 1857, n. 4, 28; *Tygodnik Petersburski*, 31 March 1857, n. 21, 163; *Tygodnik Petersburski*, 15 May 1857, n. 33, 250.

⁹ *Tygodnik Petersburski*, 30 May 1837, n. 38, 218.

¹⁰ "Rzeczy Petersburskie (list do przyjaciela na prowincyą)", *Tygodnik Petersburski*, 14 December 1835, n. 94, 547.

¹¹ *Tygodnik Petersburski*, 10 September 1858, n. 67, 506–507.

¹² *Tygodnik Petersburski*, 1 September 1835, n. 64, 373.

There were also critics of the Russian-type business. Józef Sękowski, former Vilnius University professor and contemporary censor officer in St. Petersburg, criticized the Russian Railway company for narrow-minded monopolism which restricted the project to a wealthy few. He contraposed this by spontaneous developments of railways in the USA and Australia, financed by the multiple participation of not-so-wealthy investors. Egoism did not bring gains nowadays claimed Sękowski.¹³ In another article, Sękowski argued against the common complaints about the lack of capital and maintained that there is no real productive spirit of companionship in Russia.¹⁴

Another correspondent responded to Sękowski's opinions with enthusiastic appreciation and Przeclawski agreed with him in an editorial note.¹⁵ Edmund Stecki's articles, relying on *Revue de Paris* presented an optimistic view of the Russian railway and its impact on the trade, industry, and agricultural economy in the provinces to be connected. The author agitated to support Count Adam Rzewuski's plans to build a railway connecting the Russian basic line with Odesa.¹⁶ The project was supported by a correspondent from Lipowiec near Kyiv who tried to persuade his compatriots to rush into new transport companies prophesising decline for the lands and people that stay away from transport modernisation projects:

Facing the tremendous contemporary development of material forces, we would only want to explain, to press into the minds of our countrymen the words that have been pronounced from a certain German rostrum: *Meine Herren! Stillstand ist Rückstand. My Lords! Stagnation means leaving behind.*¹⁷

Except for one steamship on Dniester River company,¹⁸ the articles from Polish-Lithuanian lands (without the Kingdom) were not about existing companies, but pleading and proposing to cooperate for useful projects that the rest of the world was already developing. There is not a single article in the randomly selected twelve-year period that mentioned a company in Vilnius.

Charitable or Philanthropic Associations

The graph on philanthropic associations is very different. The articles on civic charity in Vilnius constitute the second-highest column revealing Przeclawski's confidence in Vilnius civic charity tradition (16 of 121).

¹³ Baron Brambeus [Sekowski, Józef], "Oswiata i drogi zelazne", *Tygodnik Petersburski*, 14 April 1857, n. 25, 196–197; *ibid.*, 17 April 1857, n. 26, 202–204.

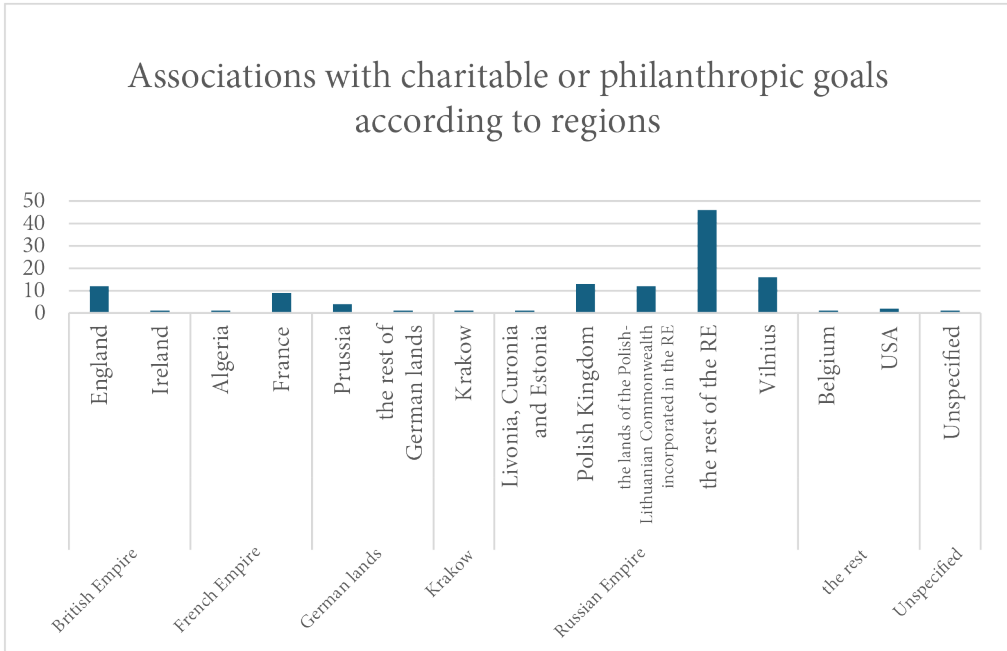
¹⁴ Baron Brambeus, "Cotakiego kapital i czy mame kapitaly", *Tygodnik Petersburski*, 15 May 1857, n. 33, 253–256.

¹⁵ X, "Mens agitat mentem – ex questione nascitur question", *Tygodnik Petersburski*, 12 May 1857, n. 32, 247–248.

¹⁶ Stecki, Edm., "O nowych drogach zelaznych w Rossyi", *Tygodnik Petersburski*, 3 July 1857, n. 48, 55–58; *ibid.*, 7 July 1857, n. 49, 263–268.

¹⁷ X, "List do redakcyi Tygodnika", *Tygodnik Petersburski*, 29 September 1857, n. 72, 547–548.

¹⁸ Greenezor, Józef, "Zegluga parowa na Dniestrze", *Tygodnik Petersburski*, 19 February 1858, n. 9, 75–76; *ibid.*, 19 March 1858, n. 17, 140–141.

Gr. 3. *Associations with charitable or philanthropic goals according to regions*

Particularly the articles in the thirties repeatedly commented on the institutions run by Vilnius Charity Society as equal to those in “Berlin, Paris, and even London”.¹⁹ This was confirmed in mutual agreement during a respectful exchange of opinions about the transparency of accounts between an outsider and a member. The debate left the impression that the Society’s leadership was open to public concern and discussion.

In the field of charity, *TP* most openly juxtaposed the Polish-Lithuanian way of associating with the Russian one. The Russian charity activities were presented as initiated and administrated by the female members of the czar family and occasionally by ladies of the court, respectively by the highest officials in imperial administration, or the representatives of the czar in a province. In the 1830s, the self-governing activities of Vilnius Charity Society were shown as striving for similar results that St. Petersburg charity institutes provided under close supervision of the empress and princesses. The contrast was striking when *TP* published Russian and Vilnius reports on similar philanthropic issues one after another in a short time. For example, on September 3, 1830, a report on the institutions of the Patriotic Society in St. Petersburg provided extensive information on professional education for youngsters in care, some of them achieving secondary school and university degrees.²⁰ On September 10, 1830, an excerpt of the account of Vilnius Charity Society also focused on

¹⁹ “Towarzystwo Dobroczynności w Wilnie. (Artykuł udzielony)”, *Tygodnik Petersburski*, 24 January 1834, n. 3, 18; “Odpowiedź na uwagi o Wileńskim Towarzystwie Dobroczynności, umieszczone w 3 num. Tygodnika na rok 1834. (Artykuł udzielony)”, *Tygodnik Petersburski*, 16 May 1834, n. 33, 201.

²⁰ “Wyciąg ze sprawozdania zakładów ustanowionych przez Cesarzową Maryą, za rok 1829”, *Tygodnik Petersburski*, 3 September 1830, n. 35, 280–281.

the children in care and their professional education, even though limited to basic schooling.²¹

The nomination of dignified chairpersons from the imperial family, their visits, and their orders in charity institutes under their patronage made a significant part of the Russian news in the field. Vilnius Charity Society was shown as self-governing and guided by the people who deserved it by virtue. For example, on March 3, 1835, a rescript of Empress Marya to the Patriotic Society in St. Petersburg demanded to accept her daughter as a true member and to arrange a school under her patronage. The Society obeyed with gratefulness.²² On April 4, *TP* reported that Adam Chreptowicz was elected president of the Vilnius Charity Society and gave presents to every poor in the institute on this occasion.²³

In many cases, imperial family members used to be exclusively named in collective gatherings for charity purposes²⁴, the rest of the charitable remaining anonymous. Vilnius charity reports named the participants according to their contribution.²⁵ They show companies of different social origins, even in cases with quite a few Russian participants.²⁶ Multiple obituaries of members of charity societies in Polish-Lithuanian lands that highlighted charitable civic activities of the late contributed to a picture of a genuine tradition of widespread and self-organized charity.²⁷ The support of the imperial family would come as a recognition for excellent work, as in the case of a report about Minsk charity society, to which the empress decided to contribute after reading its annual account.²⁸

This belief in authentic civic activism that emerged from below, from the inner needs of the society, remained commonplace to the period. The same persuasion occurred in an article by a Vilnius doctor in 1858, which agitated to associate for the establishment of a surgery clinic for incoming sick:

Just as the scientific institutions show the level of progress in national education, the charity institutions show the level of well-being in the land. Both together create the nation's moral power and they usually grow together. The indispensability of those institutions emerges from the citizens' intellectual and physical needs. They are usually initiated by private associations led by the love for sciences and fellowmen.²⁹

On the other hand, at the end of his article, this doctor hinted at the basic precondition for the success of any civic initiative in the Russian Empire: he wrote that he had already

²¹ "Z Wilna", *Tygodnik Petersburski*, 10 September 1830, n. 36, 292.

²² "Reskrypt N. Cesarzowej Jmci do Rady Żeńskiego y patryotycznego Towarzystwa", *Tygodnik Petersburski*, 3 March 1835, n. 14, 77.

²³ "Wilno, 8 March", *Tygodnik Petersburski*, 3 April 1835, n. 23, 134.

²⁴ *Tygodnik Petersburski*, 30 December 1834, n. 98, 589.

²⁵ *Tygodnik Petersburski*, 6 November 1835, n. 83, 479–480.

²⁶ *Tygodnik Petersburski*, 6 June 1837, n. 40, 232.

²⁷ "Nekrolog (Nadesłano od Sluckiego Komitetu Opieki ubogich)", *Tygodnik Petersburski*, 2 May 1845, n. 29, 188; Kostrowiec, Ż., "Nekrolog", *Tygodnik Petersburski*, 11 April 1845, n. 24, 160–162; Malinowski, Mikołaj, "Stanisław Sidorowicz", *Tygodnik Petersburski*, 23 April 1858, n. 26, 216.

²⁸ *Tygodnik Petersburski*, 20 August 1858, n. 61, 459.

²⁹ P. G., "O założeniu Chirurgicznej Kliniki i leczni dla przychodzących chorych w Wilnie I ustanowieniu lekarzy w parafiach", *Tygodnik Petersburski*, 3 September 1858, n. 65, 492–494.

debated the idea with general-governor Nazimov.³⁰ The need to have all civic projects approved in advance and the general Russian government's distrust of all initiatives from below, particularly under the rule of Nicolaus I,³¹ explains why new charity institutions that emerged in the 1850s in Vilnius were rather reminiscent of the Russian model of philanthropic institutions created from above. Newspapers presented them as enterprises of charitable people led by Vilnius general-governor's wife.³²

Besides the tension between what was believed to be the right way and what was allowed by the regime, there was a problem of insufficient funds in the lands impoverished by repressions. In 1845, one of the cherished institutions at Vilnius Charity Society, the school for children with audial impairment was closed due to the shortage of finances.³³

The Russian imperial model of charity initiated and administrated from above and funded from below penetrated the pages of *TP* by presenting the benefits of imperial patronage. An article in 1837 on the Russian-type committee for the care of the poor in Sluck that operated under the direct supervision of the imperial philanthropical society in St. Petersburg, mentioned two advantages. The first was financial: the only income during the first years after the founding in 1822 consisted of the emperor's gift and a part of the local priest's annuity. The second was the gain of prestige: "The emperor several times declared his satisfaction with the activities of the Committee and allowed members to use a specific uniform, and honoured with other proofs of His Grace."³⁴ The members of Polish-Lithuanian charitable societies or committees would appear in the official part of the newspaper among the officials decorated by order by the czar.

As mentioned, foreign associations sometimes served as a comparative context for the Vilnius charitable in *TP*. Reporting on the members of royal families abroad joining civic philanthropic activities rather than administrating them added "normality" to the Lithuanian ideal of civic charity.³⁵ Prussian Duke Fridrich Wilhelm's joining the Worshipful Company of Merchant Taylors, a British society with an old tradition, was a case.³⁶ Besides that, few reports about the associations abroad informed about new philanthropical projects, particularly new ways of fighting poverty among working-class girls³⁷ which were realised later in Vilnius. A few articles informed about Lord Anthony Ashley's Labourer's Friend Society in the United Kingdom, particularly its housing projects for the poor, regulating working day hours, and fighting female poverty.³⁸

³⁰ *Ibid.*, 494.

³¹ Korybut-Marciniak, Maria, "Stosunek caratu do polskiej działalności dobroczynnej w Wilnie w I połowie XIX wieku", *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku*, 2015, n. 14, 21–34.

³² "Wilno w roku bieżącym", *Tygodnik Petersburski*, 12 May 1857, n. 32, 242–243.

³³ "Szkoły i naukowe zakłady w okręgu Białoruskim w r. 1845", *Tygodnik Petersburski*, 2 October 1846, n. 71, 488.

³⁴ "Zakłady dobroczynne w Slucku", *Tygodnik Petersburski*, 24 February 1837, n. 12, 72.

³⁵ *Tygodnik Petersburski*, 28 March 1856, n. 20, 151.

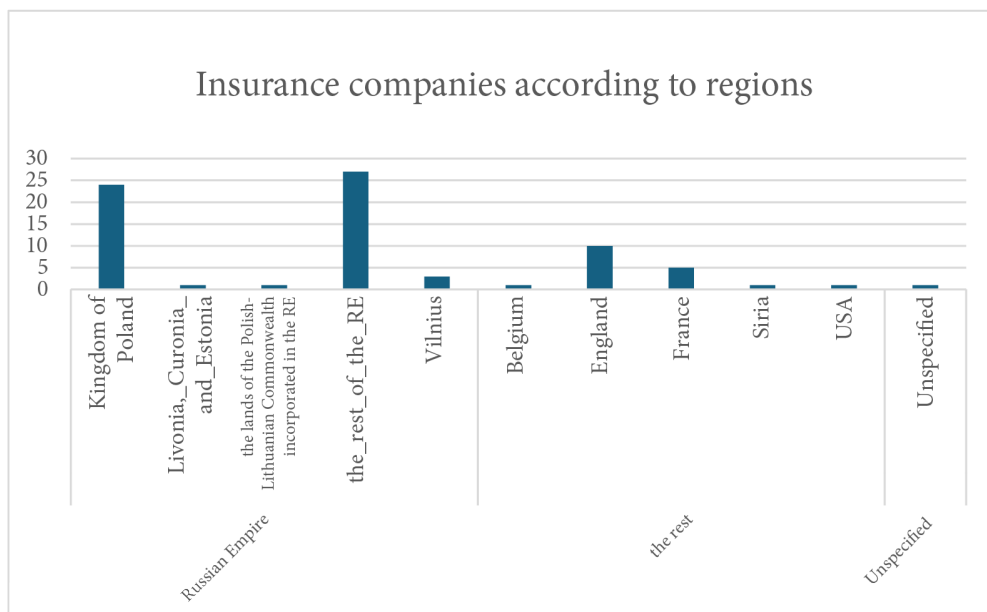
³⁶ *Tygodnik Petersburski*, 18 December 1857, n. 95, 725.

³⁷ *Tygodnik Petersburski*, 6 February 1844, n. 6, 41–42.

³⁸ *Tygodnik Petersburski*, 19 November 1844, n. 87, 520; *Tygodnik Petersburski*, 24 December 1844, n. 97, 579.

Insurance Companies

Insurance companies constituted the same number of mentioning reports as the charity or philanthropy societies in the thirties (36 each). The official news then published abundant reports on insurance companies against fire in the Russian Empire and the Kingdom of Poland.

Gr. 4. *Insurance companies according to regions*

The czar supported those beneficial entertainments by decorating their leadership with orders and providing guarantees and subsidies. His “graceful” compensation of the loss for the company in the Polish Kingdom during the uprising of 1830–1831 was a case.³⁹ London alone was reported to have fifteen insurance against fire companies.⁴⁰

The Lithuanian response to this agitated movement consists of the call of Vilnius nobility Marshal Jan Marcinkiewicz Żaba to debate the establishment of insurance against the fire office in Vilnius and his project of such a company.⁴¹

Other reports mentioned pension companies for civil officers, which were initiated by the state, and various private projects of property insurance. Foreign news provided the

³⁹ *Tygodnik Petersburski*, 16 January 1835, n. 1, 5.

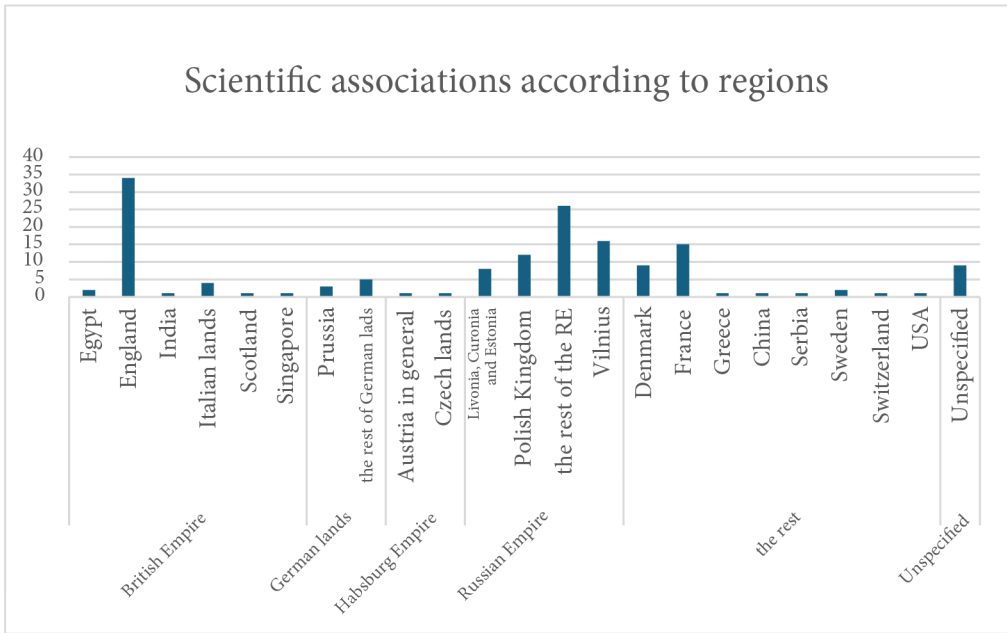
⁴⁰ *Tygodnik Petersburski*, 10 March 1835, n. 16, 93.

⁴¹ Marcinkiewicz Żaba, Jan, “Od Urzędu Marszałka Gubernialnego Wileńskiego”, *Tygodnik Petersburski*, 26 May 1835, n. 37, 211; “Plan wzorowego założenia w Guberniach, wzajemnych zabezpieczających od ognia towarzystw”, *Tygodnik Petersburski*, 26 May 1835, n. 37, 216–217; *ibid.*, 2 June 1835, n. 39, 222–223.

reader with occasional reports on the first newly invented health insurance companies.⁴² The interest in insurance declined in the following decades.

Scientific Associations

The graph on scientific associations reminds the graph on profit companies in the wide-ness of the countries' range (22 regions specified).

Gr. 5. *Scientific associations according to regions*

English scientific societies were among the most frequently mentioned ones (34). Nevertheless, the participation of the countries is much more equally scattered. Half of the scientific associations were mentioned in some international context, often with foreign associations. For comparison, only the fourth part of profit companies appeared in some international context.

Moreover, the articles on scientific associations depicted their relations as the network of multiple participants. Rather than province-centre relations, in which a couple of major centres provide tracks to follow, scientific associations created a map of major and minor centres of specific interests. Vilnius, mentioned in sixteen articles and constituting the third-highest column, was among the latter. The series of biographical articles on Professor Ludwik Bojanus may illustrate the case. The early years of his scientific career were

⁴² *Tygodnik Petersburski*, 4 June 1836, n. 38, 230.

narrated as a story of joining the scientific societies in Jena, Paris, London, Vilnius, St. Petersburg, and Warsaw.⁴³ Bojanus's scientific success culminated after 1812, when he established modern teaching in anatomy and veterinary in Vilnius University.⁴⁴ Imperial order awards expressed the recognition of his scientific excellence. The acceptance to scientific societies in Bonn, Copenhagen, Edinburgh, Stockholm, and Berlin, as well as to the Agricultural Society in Moscow was the second noted way of recognition.⁴⁵

The reporting on Vilnius archaeologist Eustachy Tyszkiewicz's scientific success is another case. In 1843, a review of his book flattered the civic zeal of a few "remarkable men who studied particular subjects on their own accord and fulfilled the functions of learned societies in our country."⁴⁶ The acceptance of "the enlightened and diligent explorer of Lithuanian antiquities" to the Danish Royal Society of Nordic Antiquities during his trip to Scandinavia was reported as an exceptional acknowledgment for the first Pole in this Society.⁴⁷ In 1856, an article reprinted from *Kuryer Wileński* depicted Tyszkiewicz as the first among the founders of the Museum at the Vilnius Archaeology Commission: "A member of many learned national and foreign Societies, and a proper founder of the Museum, he donated his rich private cabinet of curiosities to the ownership of this public establishment and laid thus the foundation of its existence."⁴⁸ The Museum was expected to connect Lithuania with the civilized world, defined as the domain of governments, learned societies, and educated people:

Thus, a country rich in the past and its monuments, has today, by the grace of the Most Gracious Monarch, a temple dedicated to their collection, which will put Lithuania on a par with other countries, where Archaeology, as a science most important for history and education, has been making excellent progress for many years, surrounded by particular love and care of governments, learned societies, and the educated class of citizens all over the world.⁴⁹

The reports on the proceedings of the Archaeology Commission informed about the relations with the scientists and institutions in the Polish-Lithuanian, Baltic and Russian lands⁵⁰ and Central Europe⁵¹.

TP exposed the higher civic potential of the Western provinces in the Russian Empire to associate with the aim of scientific goals. An official report on 14 private scientific associations in the Russian Empire in 1831 informed that six existed in the two imperial

⁴³ "Wiadomość o życiu i pismach Ludwika Bojanusa", *Tygodnik Petersburski*, 27 October 1835, n. 80, 462–464.

⁴⁴ *Ibid.*, 30 October 1835, n. 81, 469–470; *ibid.*, 5 November 1835, n. 82, 477–478.

⁴⁵ *Ibid.*, 5 November 1835, n. 82, 478.

⁴⁶ Gr... M [Grabowski, Michał], "Nowe dzieła", *Tygodnik Petersburski*, 19 May 1843, n. 35, 218.

⁴⁷ "Z Korrespondencji Tygodnika", *Tygodnik Petersburski*, 27 February 1844, n. 11, 71–72.

⁴⁸ "Muzeum Starożytności w Wilnie", *Tygodnik Petersburski*, 29 January 1856, n. 4, 31–32.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ "Posiedzenie Wileńskiej Archeologicznej Komisji dnia 11 March roku 1858", *Tygodnik Petersburski*, 13 April 1858, n. 23, 186–187.

⁵¹ "Posiedzenie Wileńskiej Archeologicznej Komisji dnia 11 June 1858 roku", *Tygodnik Petersburski*, 30 July 1858, n. 55, 418–420.

capital cities (two in St. Petersburg and four in Moscow). The only two provincial scientific societies in Russian lands were in Charkiv and Kazan. The Imperial Medical Society represented the civic scientific activities in Vilnius. Five societies functioned in the Baltic provinces (one in Riga, three in Jelgava (Mitau), and one in Kuresaare (Arensburg)).⁵² The weekly published reports on the activity of Baltic scientific societies, including those that studied the Latvian and Estonian languages. The reports on the proceedings of the Vilnius Archaeology Commission in 1858 presented the Baltic societies as a valuable partner among associations. Professor Adam Ferdynand Adamowicz described Literary-Practical, Medical, and Historical-Archaeological Societies, as well as the Nature Researchers' Association in Riga in one of them.⁵³

Some articles on Polish-Lithuanian scientific societies were nostalgic reminiscences that affirmed the long-lasting tradition of local care for science and its links to the broader scientific world. Vilnius Typographical Society was recalled repeatedly as a cherished idea to make valuable publications accessible to wider circles of students.⁵⁴ In 1832, a society in Turino emerged with the same goal. Przećławski used the occasion to expose Vilnius as a cradle of this excellent idea and wished the new society better financial success.⁵⁵

The associations closed after the uprising of 1831 were repeatedly recalled in obituaries or historical sketches of prominent scholars of Polish-Lithuanian origin.⁵⁶ The "donation" of the books from the confiscated library of the Society of the Friends of Sciences in Warsaw to the public library in St. Petersburg by the czar⁵⁷ could leave the reader with second thoughts. The same as the reprinted excerpt of the account of the St. Petersburg Academy of Science that informed that the Warsaw Society's collection of minerals was divided among the Academy, University, and Pedagogical Institute.⁵⁸

The foreign news part of *TP* mentioned scientific associations by providing curious scientific findings, inventions, expeditions, or publications. Some articles on foreign scientific associations could shape public attitudes to the relations between governments and scientific associations. For example, an article on the German Natural Science Society in 1832 retold how the hospitality of local authorities and particularly of the Bavarian King during the congresses contributed to the prestige and popularity of the Society.⁵⁹ Further on, the article, which was taken over from *Edinburg Journal of Sciences*, maintained that

⁵² "Zdanie Sprawy Ministerstwa Oświecenia publicznego za rok 1831", *Tygodnik Petersburski*, 25 October 1833, n. 80, 486.

⁵³ "Posiedzenia Wileńskiej Archeologicznej Komissyi dnia 11-go July i 11-go Sierpnia 1858 roku", *Tygodnik Petersburski*, 22 October 1858, n. 78, 599–600.

⁵⁴ "Redakcje, rękopisy, przekłady i wydania w druku Statutu Litewskiego. Podług rozprawy P. Jgn. Daniłowicza", *Tygodnik Petersburski*, 8 July 1834, n. 48, 289–290; "Literatura w Wilnie w początku XIX w. (Wyjątek z Pamiętników J. I. Kraszewskiego)", *Tygodnik Petersburski*, 28 April 1837, n. 30, 168.

⁵⁵ *Tygodnik Petersburski*, 15 July 1832, n. 54, 542.

⁵⁶ Ci., H., "Wspomnienie o Ludwiku Kropińskim", *Tygodnik Petersburski*, 27 September 1844, n. 71, 432; *Tygodnik Petersburski*, 7 March 1845, n. 15, 98; *Tygodnik Petersburski*, 11 July 1845, n. 49, 315.

⁵⁷ "Czynności Ministerstwa Oświecenia w Rossyi w r. 1833", *Tygodnik Petersburski*, 29 June 1834, n. 45, 270.

⁵⁸ *Tygodnik Petersburski*, 18 July 1834, n. 51, 308.

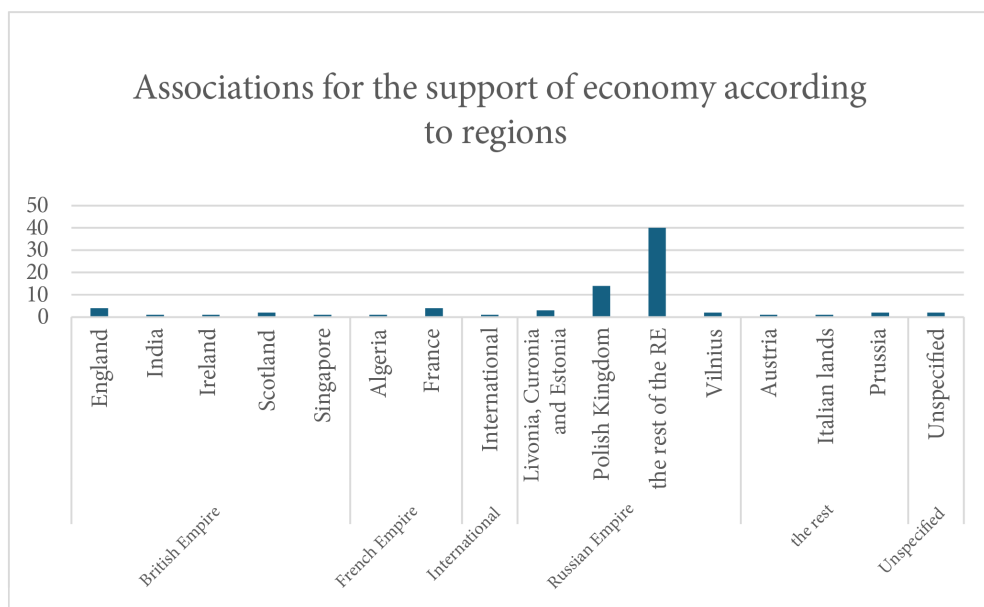
⁵⁹ "Towarzystwo naturalistów w Niemczech", *Tygodnik Petersburski*, 15 August 1832, n. 63, 405–406.

the purpose of scientific societies was to make communication between scientists easier and to turn the governments' attention for science support.⁶⁰

Even though the Polish-Lithuanian readers had their grievances about the government's repressions against their scientific institutions (and the editor sometimes reminded them), they got a clear idea of the importance of governmental funding for science. The state sponsorship for the Mineralogical Society in St. Petersburg and the Society of Natural Sciences in Moscow (10,000 rubles annually each)⁶¹ and similar information was made public in official accounts of the Ministry of Education. In principle, less able to rely on popular fund-raising than charity associations and more exclusively accessible to the talented, this field appeared to be even more in need of governmental patronage. The gratefulness, with which Tyszkiewicz accepted the message that the czar decided to take the Archaeology Commission under his protection in 1858,⁶² was read in this context.

Associations for the Support of Agriculture or Industry

In contrast to scientific associations, the presentation of various economic societies was much more Russia-centred. The articles concerning the associations in the Russian Empire make 59 of the total 80. 40 of them are related to the imperial lands except the Polish Kingdom and the Polish-Lithuanian and Baltic provinces.

Gr. 6. *Associations for the support of economy according to regions*

⁶⁰ *Ibid.*, 23 August 1832, n. 65, 419.

⁶¹ "Zdanie zprawy Ministerstwa Oświecenia za rok 1834", *Tygodnik Petersburski*, 17 July 1835, n. 51, 297.

⁶² "Wilno", *Tygodnik Petersburski*, 4 January 1858, n. 99, 741–743.

Those reports were mostly placed in the official part. They often depicted patronage of the imperial family to horticulture,⁶³ rural economy,⁶⁴ or free economy societies.⁶⁵ Much attention was paid to the engagement in popular education⁶⁶ and professional training.⁶⁷

The strife of economic associations to exploit the specific geographic conditions of various regions for the lucrative branches of the economy and to innovate was appreciated. Three articles informed about the activities of the Baltic economic associations, highlighting the excellence of the northern neighbours. An article on the annual meeting of the Association for Spreading and Perfection of Sheep Breeding showed this branch of farming as rapidly expanding due to clever farming and the perfect cleanliness of the wool.⁶⁸ Another article exposed an Estonian association experimenting in a highly important matter for the Russian Empire: establishing an estate to practice exemplary relations between landlords and peasants.⁶⁹ The third announcement awarded the title of Imperial to Livonian Rural Economy Society because it was one of the oldest and the most effective in the Empire.⁷⁰

10 out of 14 articles on the Kingdom of Poland were published in 1858 after the czar confirmed the founding of the Agricultural Society in Warsaw.⁷¹ *TP* republished its founding documents, proceedings of gatherings, and the opening Count Andrzej Zamojski's speech.⁷² Later on, it announced the competitions and awards for the best farmers.

4 remaining articles on the Kingdom of Poland concerned horse race societies. The same as the only two articles on Vilnius in this field. (Even though one is urged to classify horse race societies as a kind of public entertainment, they were presented in *TP* as hugely contributing to horse breeding.⁷³ They also organized exhibitions of household animals. Therefore, they may be viewed as a kind of economic society.)

News from abroad was seldom in this field. Those few nevertheless highlighted the important role that agricultural societies were to play in fighting such global problems as the potato plague.⁷⁴ They were shown as introducing novelties, or in some cases acknowledging the inventions of fellowmen in former Polish lands.⁷⁵

⁶³ *Tygodnik Petersburski*, 17 August 1858, n. 60, 451.

⁶⁴ *Tygodnik Petersburski*, 21 November 1856, n. 87, 656.

⁶⁵ *Tygodnik Petersburski*, 9 February 1858, n. 7, 51.

⁶⁶ *Tygodnik Petersburski*, 2 December 1834, n. 90, 546; *Tygodnik Petersburski*, 27 October 1835, n. 80, 460.

⁶⁷ *Tygodnik Petersburski*, 10 March 1834, n. 16, 95–96.

⁶⁸ "Chow owiec w guberniach nad Bałtyckich", *Tygodnik Petersburski*, 24 March 1835, n. 20, 120.

⁶⁹ *Tygodnik Petersburski*, 3 February 1846, n. 6, 39.

⁷⁰ *Tygodnik Petersburski*, 6 April 1855, n. 22, 166.

⁷¹ *Tygodnik Petersburski*, 11 January 1858, n. 100, 451.

⁷² *Tygodnik Petersburski*, 16 March 1858, n. 16, 129–130.

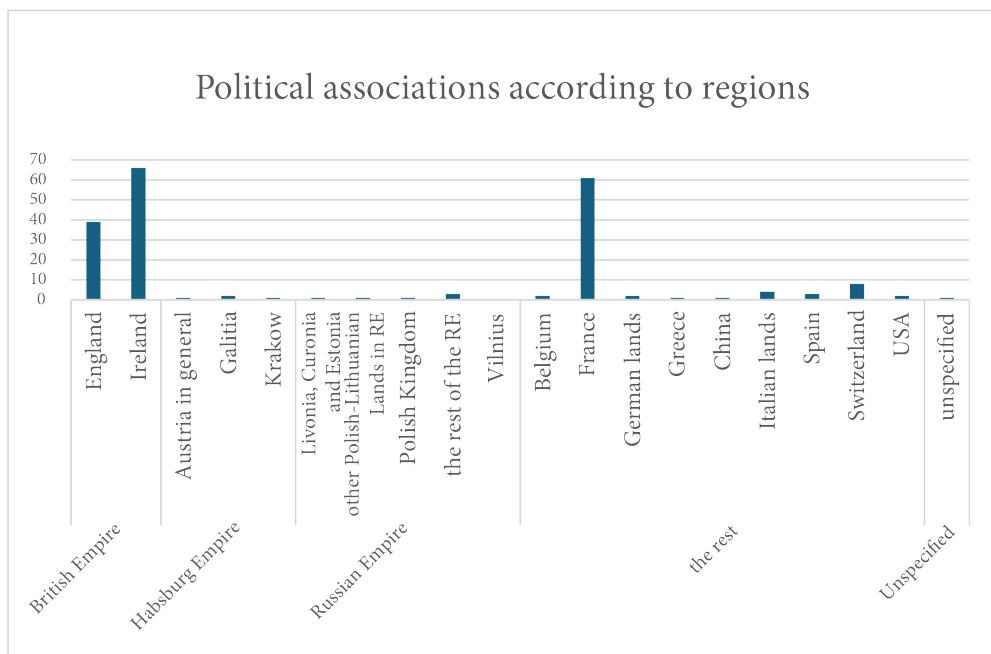
⁷³ "Wyścigi konne w Wilnie", *Tygodnik Petersburski*, 25 June 1858, n. 44–45, 345.

⁷⁴ *Tygodnik Petersburski*, 27 November 1846, n. 87, 588.

⁷⁵ "Machina do żęcia zboża i koszenia", *Tygodnik Petersburski*, 6 October 1846, n. 72, 493.

Political Associations

The graph on political associations is distinct from all the above because there are no higher columns in the Russian Empire.

Gr. 7. Political associations according to regions

The very few articles in this part announced punishments or amnesty for participants in secret associations: Polish-Lithuanian conspiracies⁷⁶ or Russian Decembrists⁷⁷.

Six official reports from Warsaw declared Polish emigres expropriated and exiled for their participation in the Polish Democratic Association in France. They contributed thus to the second-highest, French column.⁷⁸ Partly due to serving the czarist propaganda and partly due to the possible interest of its public, *TP* provided an overview of the governmental attitudes and policies towards political emigres, Polish or Italian. Those reports usually highlighted the suspicious attitudes or persecution.⁷⁹ In some cases, however, the

⁷⁶ *Tygodnik Petersburski*, 8 July 1845, n. 48, 307; *Tygodnik Petersburski*, 27 October 1835, n. 80, 460; *Tygodnik Petersburski*, 28 December 1855, n. 68, 726; *Tygodnik Petersburski*, 26 August 1856, n. 62, 471–472.

⁷⁷ *Tygodnik Petersburski*, 16 September 1856, n. 68, 510; *ibid.*, 514.

⁷⁸ *Tygodnik Petersburski*, 3 April 1855, n. 21, 159; *Tygodnik Petersburski*, 19 June 1855, n. 42–43, 317; *Tygodnik Petersburski*, 6 July 1855, n. 49, 356; *Tygodnik Petersburski*, 20 July 1855, n. 52, 385; *Tygodnik Petersburski*, 27 July 1855, 54, 406; *Tygodnik Petersburski*, 4 November 1856, n. 81, 619.

⁷⁹ *Tygodnik Petersburski*, 28 April 1846, n. 28, 191.

protective proclamations of Belgium, which did not consider resident foreigners as enemies, could be comforting for the patriotic readers of *TP*.⁸⁰

French political associations were depicted mostly like the Russian ones, as a threat to the emperor and the state. 42 of the total 61 reports dealt with secret societies, which were committing crimes, or had been detected, and their members investigated and sentenced. On the other hand, *TP* also covered the debates in the French House of Deputies, which preceded the restrictive law on associations in 1834, and quoted the arguments against the law.⁸¹ One designated a speech of such an opponent as “particularly beautiful”.⁸² The remarks of François Guisot, contemporary minister of education, on the extensive liberties of association in the United Kingdom and their treatment in British political practice made in this context were also quoted.⁸³

The particularly attentive focus on British political associations (105 of a total 200) could give a reader quite a decent overview of the goals and measures of the anti-Corn Law League⁸⁴, and the administration-reform association in 1855.⁸⁵ One could get a clear idea of how the British political associations shaped English politics and that contrary to the trends in the continent, there was no rush to forbid and restrict. In 1834, *TP* quoted British Lord Chancellor Henry Brougham when addressing the working-class demonstrations of questionable legitimacy:

However, a calm Lord Chancellor’s response made a much bigger impression than those threats. He admitted that the behaviors of those associations were not righteous but preferred to limit himself to a simple address to the people asking to stop. According to him, the situation of the ministers is difficult in this case. Nobody may forbid the English nation from debating on its needs. And it is not easy to deliberate if the rules were broken by some gathering.⁸⁶

The highest column in the graph (66 reports) signifies the extensive attention paid to the Irish National Association and O’Connell’s peaceful attempts to repeal the Union. The reader was acquainted in detail with O’Connell’s biography⁸⁷, his style of political leadership, and his distaste for violent ways and revolutionary movements.⁸⁸ *TP* also informed about the readiness of the Irish to finance their leader and their movement⁸⁹, and about the

⁸⁰ *Tygodnik Petersburski*, 10 February 1857, n. 8, 63–64.

⁸¹ *Tygodnik Petersburski*, 5 April 1834, n. 22, 129–130.

⁸² *Tygodnik Petersburski*, 12 April 1834, n. 24, 145.

⁸³ *Tygodnik Petersburski*, 5 April 1834, R. 5, Cz. 9, № 22, 130.

⁸⁴ *Tygodnik Petersburski*, 20 October 1843, n. 77, 464; *Tygodnik Petersburski*, 1 December 1843, n. 89, 526; *Tygodnik Petersburski*, 15 November 1844, n. 86, 515; *Tygodnik Petersburski*, 10 June 1845, n. 40, 263; *Tygodnik Petersburski*, 27 February 1846, n. 13, 86.

⁸⁵ *Tygodnik Petersburski*, 29 June 1855, n. 47, 341; *Tygodnik Petersburski*, 1 June 1855, n. 37, 276; *Tygodnik Petersburski*, 23 October 1855, n. 79, 592.

⁸⁶ *Tygodnik Petersburski*, 20 May 1834, n. 34, 206.

⁸⁷ *Tygodnik Petersburski*, 26 September 1843, n. 70, 424.

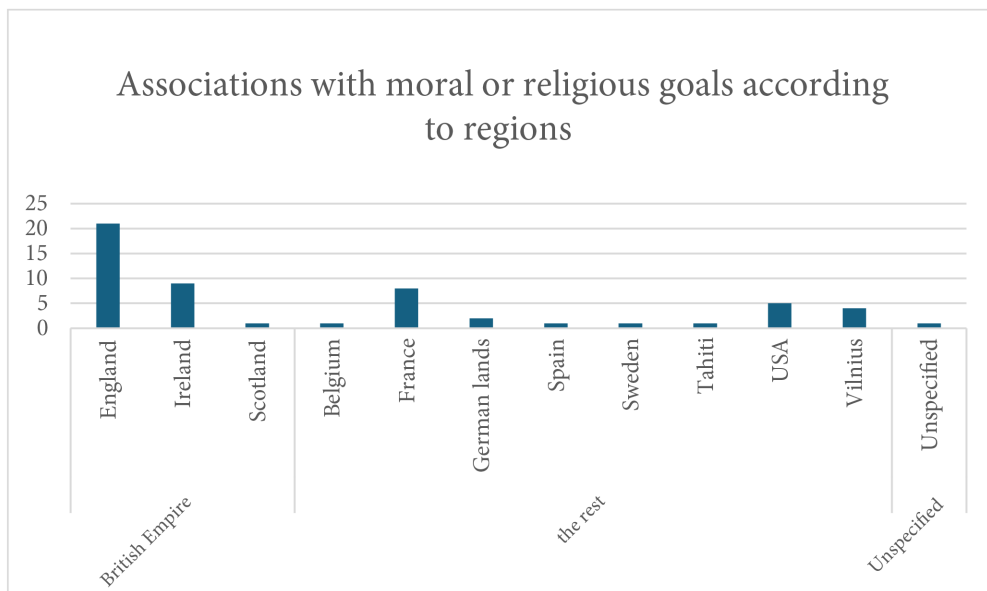
⁸⁸ *Tygodnik Petersburski*, 5 January 1844, n. 99, 594.

⁸⁹ *Tygodnik Petersburski*, 14 November 1843, n. 84, 504.

fancy Conciliation Hall built by Irishmen for their political movement.⁹⁰ The Dublin court proceedings against O’Connell were explained in detail⁹¹, and the news from Ireland then occurred in every issue. His seven-hour-long defence speech, focused on the Irish Union Repeal movement was “considered as the best he ever had.”⁹² The split of the Irish movement and Robert Peel’s success in instrumentalizing the discord was also covered in detail.⁹³ Even though the editor was dependent on the content and tone of the articles in the Russian press, he was aware that Polish-Lithuanian readers would identify with the case of Catholic Ireland with high probability and did his best to keep their interest satisfied.

The Associations with Religious or Moral Goals

Very similar remarks can be said about the most prominent Irish association with the moral goal: the Catholic Total Abstinence Society led by Father Mathew, which makes the second highest column (9 of a total 55) in the graph on the associations with religious or moral goals.

Gr. 8. *Associations with moral or religious goals according to regions*

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Tygodnik Petersburski*, 9 February 1844, n. 7, 48–49; *Tygodnik Petersburski*, 16 February 1844, n. 9, 60–61.

⁹² *Tygodnik Petersburski*, 23 February 1844, n. 10, 70.

⁹³ *Tygodnik Petersburski*, 14 March 1845, n. 16, 112; *Tygodnik Petersburski*, 14 sierpnia 1846, n. 59, 402; *Tygodnik Petersburski*, 17 sierpnia 1846, n. 60, 408; *Tygodnik Petersburski*, 10 October 1845, n. 73, 476.

TP published an extensive biography of the prominent priest and explained how Mathew made the meetings of teatotalitarians attractive to the masses.⁹⁴ In 1843 *TP* let his readers know that according to a Prussian newspaper, the Irish mass abstinence movement was nothing more than an auxiliary association for O'Connell's political aims.⁹⁵ This opinion might sound like a criticism; however, the readers of *TP* were informed about the wisdom of the Irish priest and the political leader while keeping their agendas apart in the next issue. Moreover, the article there presented a plan on how to organize people for political action:

It is necessary to know what is meant by the Society of Sobriety, and what will be its political consequences with which Father Matthias has nothing to do and to which, without knowing it himself, he has served as an instrument. O'Connell himself, with his usual perspicacity, was not involved in these associations. They were not supposed to have any political or religious character, and in the meantime, slowly, they acquired a complete organization. Under certain given circumstances, a certain number of people were assembled using agreed-upon signs, feasts, and celebrations were held, flags with symbolic signs were displayed, and in this way, for an innocent purpose, quietly and peacefully, a very extensive system of organization of the people was formed, the reins of which were in the hand of the Irish clergy.⁹⁶

TP did his best to remind Vilnius local tradition of the liberal strife for moral refinement, most prominently represented by *Szubrawcy* [Rascals] Society, with sympathy and pride.⁹⁷ In 1858, when bishop Motiejus Valančius in western Lithuania mobilized eighty percent of Catholics in his bishopric in the Abstinence movement, Przeclawski discretely reminded the propagation of Father Mathew in his newspaper and noted that Lithuanian abstinence tradition is even older than the Irish one:

A long time ago, when Father Mathew from Irland was not yet on the scene, at the times of Sniadeckis, a worthy association gathered in Vilnius, which under facetious name of *Szubrawcy* association, pursued two goals: to eradicate vices and to make fun using a witty satire. They proclaimed water to be the only acceptable drink. The decent seed did not perish and now the forest grows for the unspeakable joy of the lovers of humanity.⁹⁸

Przeclawski published this joyful comment when the Abstinence movement was not yet approved by Alexander II. Despite all Valančius' diplomacy, the governmental response was hardly predictable.⁹⁹

⁹⁴ "Ojciec Maciej, apostoł wstrzemięźliwości", *Tygodnik Petersburski*, 20 October 1843, n. 77, 465–466; *ibid.*, 20 October 1843, n. 77, 465–466.

⁹⁵ *Tygodnik Petersburski*, 8 September 1843, n. 66, 398.

⁹⁶ *Tygodnik Petersburski*, 15 September 1843, n. 67, 406.

⁹⁷ "Literatura w Wilnie w początku XIX w. (Wyjątek z Pamiętników J. I. Kraszewskiego)", *Tygodnik Petersburski*, 28 April 1837, n. 30, 166–168.

⁹⁸ "Nowy pierwiastek społeczeńskiego bytu, wstrzemięźliwość", *Tygodnik Petersburski*, 24 December 1858, n. 96, 725–726.

⁹⁹ Aleksandravičius, Egidijus, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 2: *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*. Vilnius: Sietynas, 1991, 93–101.

Conclusions

The depiction of Vilnius civic life in *TP* gives very different pictures of the Polish-Lithuanian lands in the context of the world depending on the kind of civic activities in focus. While the picture of Vilnius civic charity and science activities was drawn with self-confidence in local civic traditions, the coverage of the Lithuanian civic involvement in the nineteenth-century projects of modernization reflected anxiety. None of the fields of associational life would leave the reader content with the current state of their country in a broader civilizational context. The feeling of belonging to European civilization, but staying behind, having the tradition and potential for civic life, but being restricted, was imminent.

The political conclusions that could be drawn from those perspectives might be different. Przeclawski did not manipulate his readers clearly to any one of them. On the one hand, he attempted to expose the example of the Baltic lands nearby, where elites proposed loyal service to the empire and were less restricted in developing their civic potential. *TP* certainly demonstrated a distaste for radical and violent movements (not surprisingly, given Przeclawski's situation of an editor of a Polish-Lithuanian newspaper in the Russian Empire.) By exposing the achievements of associations in the close neighbourhood and foreign countries, he pointed to what was to be missed in case of further unsuccessful violent clashes with the Russian regime.

On the other hand, Przeclawski's newspaper dedicated much attention to British civilization and kept detailed records of Irish-British relations. Some of them may seem like an instruction for political action. Seeing Przeclawski cheering on the unprecedentedly massive movement of abstinence, which was organized according to the Irish example, at the time when it was becoming a movement in potential conflict with the government, one must doubt not only the editor's conservatism but also the sincerity of his loyalty.

Literature

- Aleksandravičius, Egidijus, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 2: *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*. Vilnius: Sietynas, 1991.
- Inglot, Mieczysław, *Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832–1851*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966.
- Inglot, Mieczysław, "Propagandowe funkcje carskiej prasy polskojęzycznej w okresie powstania listopadowego", *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1982, n. 21, 5–23.
- Korybut-Marciniak, Maria, "Stosunek caratu do polskiej działalności dobroczynnej w Wilnie w I połowie XIX wieku", *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku*, 2015, n. 14, 21–34.
- Mickiewicz, Adam, *Forefather's Eve*, trans. Charles S. Kraszewski. London: Glagoslav Publications, 2016.
- Tygodnik Petersburski*, ed. Józef Emanuel Przeclawski. St. Petersburg, 1830–1832.
- Tygodnik Petersburski: gazeta urzędowa Królestwa Polskiego*, ed. Józef Emanuel Przeclawski. St. Petersburg, 1832–1858.

Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ

Masaryko universitetas, Čekija

**PILIETINIS VILNIAUS GYVENIMAS IMPERIJOS IR
EUROPOS KONTEKSTE: SAVAITRAŠČIO „TYGODNIK
PETERSBURSKI“ (1830–1858) PERSPEKTYVA**

Santrauka. Šiame straipsnyje pateikiama savaitraščio „Tygodnik Petersburski“ straipsnių apie pilietines draugijas kiekybinė ir turinio analizė. Vilniaus pilietinio gyvenimo tarptautiniame kontekste vaizdai šiame savaitraštyje skiriasi pagal tai, kokios srities pilietinė veikla aprašoma. Vilniaus labdarybės ir mokslo draugijų paveikslas atskleidžia didžiulį redakcijos pasitikėjimą vietinėmis pilietinėmis tradicijomis. Krašto pilietinės visuomenės neįsitraukimas į XIX a. ekonominės modernizacijos projektus savo ruožtu atspindi nepasitenkinimą. Nė vienas iš šių vaizdų negalėjo palikti skaitytojų konservatyviai patenkintų esama situacija. Iš užsienio politinių draugijų daugiausiai dėmesio buvo skiriama anglų ir airių draugijų veiklai. Nors laikraštis nemanipuliavo, kad skaitytojas prieitų kokią nors konkrečią politinę išvadą, jo intensyvų anglų ir airių santykių sekimą galima interpretuoti kaip bandymą teikti instrukciją politinei veiklai. Remiantis analizės duomenimis, straipsnyje svarstoma, kokia prasme savaitraštį galima laikyti konservatyviu ir lojalistiniu.

Raktažodžiai: „Tygodnik Petersburski“, pilietinės draugijos, konservatyvizmas XIX a. buvusiose Abiejų Tautų Respublikos žemėse.

Daiva DAPKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Ginčai dėl atminties: išėivijoje leisti antinacinės rezistencijos dalyvių prisiminimai

Santrauka. 1983 m. Čikagoje išleista knyga „Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją“ sulaukė prieštaringų atgarsių. Į spaudoje kilusią diskusiją įsijungė buvę antinacinės rezistencijos dalyviai Adolfas Damušis, Algirdas Vokietaitis, Povilas Žičkus, Henrikas Žemelis ir kiti, o diskusija netruko peraugti į buvusių dviejų pagrindinių antinacinės rezistencijos organizacijų – Lietuvių fronto ir Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos – narių ginčus, savos rezistencinės grupės nuopelnų kėlimą ir ideologinių oponentų menkinimą.

Straipsnyje analizuojant spaudoje vykusią diskusiją, nagrinėjama, kokią įtaką rezistencijos dalyvių prisiminimams ir jų vertinimui išėivijoje galėjo turėti kolektyvinė pagrindinio organizacijų atmintis, ar (ir kiek) šių atsiminimų atsiradimą ir turinį galėjo paveikti dar iš pagrindžio laikų į emigraciją perkelti įtempti rezistencinių organizacijų santykiai, kokį vaidmenį kilusiam ginče dėl atminties atliko laiko ir gyvenamosios vietos veiksniai.

Raktažodžiai: antinacinė rezistencija, Lietuva, JAV, atmintis, Algirdas Vokietaitis, Adolfas Damušis, Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, Lietuvių fronto organizacija.

1941–1944, vokiečių okupacijos, metai Lietuvoje yra sulaukę istorikų dėmesio; tiesa, atliktų darbų vertė nevienoda. Sovietmečiu apie nacių okupaciją Lietuvoje prirašyta dešimtys daugiausia propagandinio pobūdžio knygų ir straipsnių, tarp kurių kartais pasitaikydavo objektyvesnių dokumentuotų darbų. Nemažai leidinių, skirtų antisovietinei ir antinacinei rezistencijai, išleista išėivijoje¹, tačiau dauguma jų grindžiami asmeniniais prisiminimais,

¹ Škirpa, Kazys, *Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti: dokumentinė apžvalga*. Vašingtonas: [autorius leidinys], 1973; Brazaitis, Juozas, *Vienų vieni*. Brooklyn: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1964; Kviklys, Bronius, *Lietuvių kova su naciais*. Memmingen: Mintis, 1946; Raštikis, Stasys, *Kovose dėl Lietuvos*. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1957; Žemelis, Henrikas, *Okupantų replėse*. Bad Worishofen: [s. n.], 1947; Gražiūnas, A., „Nacinė Lietuvos okupacija“, *Tėvynės sargas*, 1967, nr. 1 (28), 60–86; *Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*. Chicago: LLKS išėivijoje, 1983; Damušis, Adolfas, *Antinacinė lietuvių rezistencija*. [S. I.]: [s. n.], 1984; Damušis, Adolfas, *Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940–1959 metais*. Chicago: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1988; kiti leidiniai.

kai kuriais atvejais stengiantis aplenkti nemalonus istorijos aspektus ar netgi „apkarpyti“ naudotus antinacinio pagrindžio dokumentus². Rimtesnius tyrimus išėivijoje varžė ne tik Lietuvoje likusių šaltinių ir profesionalių istorikų trūkumas, bet ir dažnas nenoras analizuoti skaudžių, žmonių likimus galinčių paliesti temų.³ Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pasirodė daug darbų, skirtų tam tikriems karo metų ir pokario istorijos epizodams⁴, užpildančių nemažai antisovietinės ir antinacinės rezistencijos baltųjų dėmių, tačiau dalis klausimų (įskaitant susijusius su antinacinės rezistencijos organizacijų tarpusavio santykiais) vis dar laukia išsamesnio istorikų tyrimo. Vieni iš pagrindinių šaltinių tyrinėjant antinacinės rezistencijos laikotarpį tampa išlikę egodokumentai: laiškai, dienoraščiai, prisiminimai. Pastarųjų nėra daug, jie dažnai buvo rašomi atsidūrus Vakaruose, nuo minimų įvykių prabėgus daugeliui metų ir nenorint pakenkti dar gyviems sovietinėje Lietuvoje likusiems antinacinės rezistencijos dalyviams. Atmintis, ypač susijusi su skaudžiomis trauminėmis patirtimis, visuomet selektyvi: vieni istoriniai vaizdiniai ir įvykiai gali ilgam įsitvirtinti individualioje ir kolektyvinėje atmintyje, kiti, priešingai, gali būti užmiršti ar, veikiant įvairiems aplinkos ir laiko veiksniams, pakeisti suformuotais naujais naratyvais. Atmintis, individualūs ir kolektyviniai prisiminimai gali sujungti bendros patirties atminties bendruomenę, tapti pasiteisinimų, istorinio, socialinio teisingumo siekimo įrankiu, skatinti dialogą arba tapti konflikto katalizatoriumi, provokuojančiu bendruomenės kontraatmintį ir naujų naratyvų atsiradimą. Lietuvoje kolektyvinės ir individualios atminties studijos, atminties politika sulaukia labiau kultūrologų ar socialinių mokslų atstovų dėmesio. Istorikų santykis su atminties tyrimais sudėtingesnis, jie individualius prisiminimus dažniau linkę laikyti ne itin patikimais, subjektyviais istorijos šaltiniais, analizuoti prisiminimus ir jų turinį taikydami istorinius tyrimų metodus.

Atidesnio istorikų žvilgsnio vis dar laukia išėivijoje XX a. 9 dešimtmetyje išleisti antinacinės rezistencijos dalyvių prisiminimai, anuomet sukėlę aršias diskusijas išėivijos spaudoje, kūrę antinacinės rezistencijos pagrindžio organizacijų konkurencijos naratyvą. Aštrūs ginčai dėl antinacinės rezistencijos atminties atskleidė nemažai problemų: iš

² Istorikas Saulius Sužiedėlis yra atskleidęs, kad, lyginant archyvuose išlikusius dokumentus su kai kurių autorių išėivijoje leistose knygose skelbiamais dokumentais, galima rasti nemažai dokumentų kupiūravimo, „apšvarinimo“ nuo nemalonių istorinių aspektų pavyzdžių. „Pokalbis su Saulium Sužiedėliu. 1941 metų sukilimo baltosios dėmės“, *Akiračiai*, 1991, nr. 9 (233), 10 (234); 1992, nr. 1 (235).

³ Pavyzdžiui, lietuvių kolaboravimo su naciais, 1941 m. sukilimo ir Laikinosios vyriausybės, Holokausto klausimų sovietmečiu stengtasi neliesti. Pasak vieno iš „Akiračių“ redaktorių Zenono Rekašiaus, akiratininkai panašių temų nesiryždavo liesti dėl paprastų priežasčių: „trūko informacijos, be to, labai lengva buvo pasitarnauti – net nesąmoningai – sovietinei propagandai“. „Atviro žodžio mėnraštis emigravo į Ameriką. Vaivos Ragauskaitės pokalbis su Zenonu Rekašium ir Liūtu Mockūnu“, *Amerikos lietuvis*, 2005 vasario 26, nr. 9 (252).

⁴ Bubnys, Arūnas, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998; Bubnys, Arūnas, „Į laisvę: lietuvių antinacinis pasipriešinimas 1941–1944 m.“, *Pergalė*, 1990, nr. 3, 126–143; Bubnys, Arūnas, *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944 m.* Vilnius: Veja, 1991; Zizas, Rimantas, „Partiniai nesutarimai ir konsolidacijos pastangos lietuvių antisovietinėje ir antinacinėje rezistencijoje“, in *Lietuvos sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*, sud. Vanda Kašauskienė ir Danutė Blažytė-Baužienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998, 137–158; Brandišauskas, Valentinas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybinę gumą (1940 06–1941 09)*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996; Gražiūnas, Albinas, *Lietuva dviejų okupacijų replėse: 1940–1944*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1996; Bloznelis, Mindaugas, *Lietuvių frontas*, t. I. Kaunas: „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialas, 2008; Klumbys, Voldemaras, „Generalinė repeticija: kultūrinė antinacinė rezistencija Lietuvoje“, *Lietuvos istorijos studijos* 12 (2003), 47–65; kiti leidiniai.

Lietuvos pagrindžio į išeiviją persikėlusius rezistencinių organizacijų nesutarimus, skirtingus kai kurių rezistencinės veiklos epizodų vertinimus, savos organizacijos nuopelnų aukštinimą ir oponentų žeminimą ir pan. Kas nulėmė XX a. 9 dešimtmetyje išeivijos spaudoje kilusias diskusijas ir aštirus ginčus dėl antinacinės rezistencijos atminties? Dėl kurių klausimų kilo daugiausiai nesutarimų?

Šiame straipsnyje, remiantis išeivijoje leista periodine spauda ir archyviniais dokumentais⁵, analizuojama XX a. 9 dešimtmetyje išeivijoje tarp Adolfo Damušio⁶, Algirdo Vokietaičio⁷ ir kitų antinacinės rezistencijos dalyvių kilusi diskusija, aiškinamasi, kokią įtaką rezistencijos dalyvių prisiminimams ir jų vertinimui galėjo turėti kolektyvinė pagrindžio organizacijų atmintis, kiek šių atsiminimų atsiradimą ir turinį galėjo paveikti dar iš pagrindžio laikų į emigraciją perkelti įtempti rezistencinių organizacijų santykiai, kokį vaidmenį kilusiame ginče dėl atminties atliko laiko ir gyvenamosios vietos veiksniai.

Pagrindžio organizacijų Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos ir Lietuvių fronto santykiai Lietuvoje

1941 m. sovietų okupaciją Lietuvoje pakeitė kita, ne ką lengvesnė, vokiečių okupacija. Nacių režimui Lietuvoje priešintasi įvairiais būdais: lietuvių inteligentija ir rezistencinės organizacijos, pasitelkdamos į pagalbą pagrindžio spaudą, siekė apsaugoti tautą nuo fizinio ir moralinio išnaikinimo, stengėsi demaskuoti ir Lietuvos gyventojams atskleisti nacių politiką, orientavo gyventojus į neginkluotą pilietinį pasipriešinimą, okupantų vykdomų akcijų ir planuotų karinių mobilizacijų sabotažą bei boikotą ir t. t. Naciams vykdant grubią priespaudos politiką, kūrėsi slaptos lietuvių pasipriešinimo organizacijos: Lietuvių frontas (LF), Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga (LLKS), Lietuvos laisvės armija ir kitos. Stipriausios ir aktyviausios pasipriešinimo organizacijos buvo LF ir LLKS.

LLKS pradėjo organizuotis dar pirmosios sovietų okupacijos metais, 1940 m. žiemą. Prasidėjus pagrindžio organizacijų centralizacijai, 1941 m. balandį LLKS įsijungė į Lietuvių aktyvistų frontą (LAF). LAF sujungė beveik visas pagrindžio organizacijas ir laikinai tapo

⁵ Rengiant straipsnį remtasi VDU Lietuvių išeivijos instituto archyve (toliau – VDU LIIA) saugomais Jurgio Valiulio-Karolio Drungos (f. 5), Henriko Žemelio (f. 10), Liūto Mockūno (f. 16), Adolfo Damušio (f. 8), Broniaus Kviklio (f. 1) fondais, taip pat Algirdo Vokietaičio archyvo kopijomis (straipsnyje nurodyta Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvo (toliau – TRMA) (kuriam seniau buvo saugomas Algirdo Vokietaičio archyvas) bylų signatūra, kuri, archyvą pardavus Kauno miesto muziejui, gali būti pasikeitusi).

⁶ Adolfas Damušis (Domaševičius, 1908–2003) – chemikas, lietuvių pasipriešinimo sovietų ir nacių okupacijoms režimams dalyvis, vienas iš 1941 m. birželio sukilimo organizatorių. Laikinosios vyriausybės pramonės ministras, vienas iš Ateitininkų federacijos ir Lietuvių fronto vadovų, VLIK'o vicepirmininkas. Nacių suimtas ir 1944–1945 m. kalintas Vokietijoje; išlaisvintas iš koncentracijos stovyklos 1947 m., persikėlė gyventi į JAV. 1997 m. grįžo gyventi į Lietuvą.

⁷ Algirdas Vokietaitis (1909–1994) – lietuvių sporto ir visuomenės veikėjas, plaukimo treneris, vienas iš Lietuvos fizinio auklėjimo sistemos teorijos pagrindų kūrėjų. Antinacinės rezistencijos dalyvis, 1943–1944 m. Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos ryšininkas su Vakarais. 1944 m. suimtas, kalintas Liepojos ir Štuthofo koncentracijos stovykloje, po išlaisvinimo iš kalėjimo slapstėsi Lenkijoje, 1946 m. apsigyveno Švedijoje, 1949 m. išvyko į JAV. Pirmaisiais pokario metais emigracijoje aktyviai dalyvavo rezistencinėje veikloje, vėliau, persikėlęs gyventi į JAV, iš aktyvios politinės veiklos pasitraukė.

rezistencinio pasipriešinimo koordinavimo centru. Tačiau vienybė ilgai netruko: kilus nesutarimų, 1941 m. rugpjūtį LLKS išstojo iš LAF.⁸ Atsiskyrusi LLKS atgaivino savarankišką rezistencinę veiklą ir tapo viena veikliausių pagrindžio organizacijų: per A. Vokietaičio keliones žvejų laiveliu per vokiečių kontroliuojamą Baltijos jūrą į Švediją⁹ LLKS viena pirmųjų užmezgė ryšius su užsieniu ir perdavė informaciją apie vokiečių okupaciją Lietuvoje, palaikė ryšius su pagrindžio kovotojais Latvijoje, Estijoje, LLKS pastangomis 1944 m. veikė Laisvosios Lietuvos radijas, girdimas ne tik Kaune, bet ir Švedijoje. Antinacinės rezistencijos pradžioje svarbų vaidmenį atlikęs LAF, pasitraukus laisvės kovotojams ir nacionalistams, vis labiau įgavo katalikišką partinį atspalvį¹⁰; 1941 m. rugsėjį vokiečiams uždarius legaliai veikusį LAF, jis perėjo į pagrindį ir virto Lietuvių frontu (LF). Tarp pagrindžio organizacijų ėmė vis labiau ryškėti tam tikras ideologinis skirtumas: po LLKS vėliava būrėsi įvairių tautinių-liberalinių pažiūrų, daugiausia jauni žmonės, norintys atsiritoti nuo tarpukario Lietuvoje veikusių politinių srovių įtakos; į Lietuvių frontą – daugiausia katalikiškosios krypties jaunimas ir inteligentijos atstovai. Abi organizacijos turėjo savus skyrius, leido savo pagrindžio spaudą.¹¹ Nepaisant sudėtingų pagrindžio veiklos sąlygų ir, rodos, visus vienijančio bendro tikslo – kovos už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, santykiai tarp pagrindyje veikusių organizacijų liko gana šalti. Kiekviena organizacija veikė atskirai, neišvengta konkurencijos, kritikos ar net neaiškių kaltinimų priešingos ideologinės srovės pagrindžio leidiniuose.¹² Nesutarimai dar labiau išryškėjo 1943 m., bandant suvienyti visas rezistencines jėgas į vieną centrinę pagrindžio organizaciją: nauja vadovaujanti organizacija kurta grupiniais ir partiniais pagrindais, todėl kiekviena pusė kuriamoje naujojoje organizacijoje stengėsi turėti kuo daugiau atstovų; derybos dėl iškilusių partinių prieštaravimų bei ideologinių nesutarimų užtruko 5 mėnesius, galiausiai įkurtas Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo

⁸ Vienas iš LLKS vadovų Jurgis Valiulis-Karolis Drunga vėliau savo prisiminimuose įvardijo dvi pagrindines LLKS pasitraukimo iš LAF priežastis: klerikalinių grupių bandymas išnaudoti savo vadovaujamą padėtį LAF'e, paverčiant jį savos ideologinės srovės įrankiu, ir kai kurių LAF vadų iliuzijos dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo remiantis „vokiškuoju faktoriumi“. Jurgio Valiulio-Karolio Drungos rašyti prisiminimai apie Lietuvos laisvės kovotojų sąjungą (LLKS) „Laisvės kovotojų žingsniai“, VDU LIIA, f. 5, ap. 1-1, b. 12144-1.

⁹ 1943 m. pirmosios kelionės metu A. Vokietaičiui pavyko užmezgti ryšius su Švedijoje gyvenusiais lietuviais ir diplomatais. Tų pačių metų gruodį jis slapta grįžo į Lietuvą sutvarkyti slapto radijo ir pašto ryšio su Lietuvos pagrindžiu ir dar kartą sėkmingai nukeliavo iš Lietuvos į Švediją. Antrą kartą nuvykęs į Švediją, padedant Lietuvos pasiuntinybės sekretoriui Vladui Žilinskui, A. Vokietaitis užmezgė ryšius su Švedijos, JAV, Suomijos atstovybėmis, informavo apie padėtį ir Lietuvoje vykstančią pagrindžio veiklą, padėjo suorganizuoti pagrindžio radijo ryšį su okupuotu kraštu. Po vokiečių gestapo įvykdytų pagrindžio organizacijų narių suėmimų nutrūkus ryšiu su pagrindžiu, norėdamas atkurti šį ryšį, 1944 m. liepą A. Vokietaitis dar kartą sugrįžo į Lietuvą. Šį kartą bandymas kartu su kitais pabėgėliais ir VLIK'o pirmininku Steponu Kairiu išvykti į Švediją baigėsi nesėkme – netoli Švedijos krantų jie buvo sulaikyti vokiečių karo laivyno. Vokiečių suimtas, A. Vokietaitis buvo kalinamas Liepojos kalėjime, vėliau išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Karo pabaigoje, 1945 m., sovietų kariuomenė, išlaisvinusi Štuthofo kalinius, rado A. Vokietaitį be sąmonės, sergantį dėmėtąja šiltine ir kritinėmis būklės. Karo ligoninėje pasveikęs, svetima Jono Bartkaus pavarde pabėgęs slapstėsi Lenkijoje, kol 1946 m. jam pavyko slapta laivu išvykti į Švediją.

¹⁰ Bubnys, „Į laisvę: Lietuvos antinacinis pasipriešinimas“, 129.

¹¹ LF leido pagrindžio leidinius „Į laisvę“, „Lietuvių fronto biuletenis“, „Vardan tiesos“, „Pagrindžio kuntaplis“, „Lietuvos Judas“, LLKS – „Laisvės kovotojų“, „Apžvalgą“.

¹² Dapkutė, Daiva, *Lietuvių išsvijęs liberaliosios srovės genėzė: politiniai-organizaciniai aspektai: 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*. Vilnius: Vaga, 2002, 42; Mockūnas, Liūtas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, 82–83; Vokietaitis, Algirdas, „LLKS pagrindinė spauda“, in *Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*, 77–127.

komitetas (VLIK). VLIK'e taip pat netrūko prieštarų: vieni priekaištavo, kad priešininkai (t. y. katalikai) siekė balsų daugumos ir vadovauti tiems, kurie realiai dirbo rizikingą rezistencinį darbą, pastarieji teigė, kad oponentai bando paneigti praeitį ir apriboti (kaip buvo nepriklausomoje Lietuvoje) katalikų organizacijų veiklos galimybes.¹³ VLIK'as Lietuvoje veikė trumpai ir platesnės veiklos nespėjo išvystyti, tad realiai ir toliau veikta per atskiras pagrindžio organizacijas. Gestapui iššifravus ir suėmus pagrindinius rezistencinės veiklos dalyvius, antinacinės rezistencijos organizacijų veikla buvo paralyžuota.

Antinacinės rezistencijos metais išryškėjęs pagrindžio organizacijų skirstymasis pagal ideologines sroves, tarpusavio konkurencija, centralizacijos procese išryškėję nesutarimai neigiamai veikė ir silpnino pasipriešinimo kovą. Po karo panašus politinės-ideologinės veiklos modelis buvo perkeltas į emigraciją: išlikę gyvi, karo pabaigoje iš Lietuvos pasitraukę ir iš nacių kalėjimų išleisti rezistencinių organizacijų atstovai Vokietijos DP stovyklose atgaivino Lietuvos pagrindyje veikusias organizacijas LF ir LLKS, kurios išėvijoje tęsė senas politines varžybas. Ši konkurencija, tarpusavio varžybos, savos ideologinės srovės kėlimas ir oponentų menkinimas, nutrūkus ryšiams su kraštu, emigracijos sąlygomis dar labiau išryškėjo ir sustiprėjo.¹⁴

Ginčai dėl prisiminimų

1983 m. Čikagoje pasirodė knyga „Laisvės besiekiant. Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją“. Mintis išleisti tokią knygą kilo 1976 m. išrinktai naujai LLKS vadovybei Bostone, vadovaujamai Povilo Žičkaus.¹⁵ 1976 m. gegužę LLKS vadovybė visiems buvusiems LLKS nariams išsiuntinėjo bendraraštį, kuriame pranešama apie siekį parengti knygą, „kad sąjunga neišnyktų, nepalikusi savo darbo pėdsakų“¹⁶. Buvę LLKS nariai raginti rašyti savo prisiminimus ir rinkti knygai reikalingus dokumentus. Tuo pačiu metu pradėta ieškoti rengiamai knygai redaktorių: redaguoti LLKS istoriją kviesti A. Vokietaitis ir Bronys Raila; pastarajam atsisakius¹⁷, prie vyriausioju redaktoriumi sutikusio tapti A. Vokietaičio prisijungė P. Žičkus ir Mečys Valiukėnas, numatyti ir svarbiausių LLKS veiklos sričių autoriai. Redaktorių įsivaizdavimu, knygoje turėjo būti pateikti dokumentuoti prisiminimai apie tuos įvykius, kuriuose svarbų vaidmenį atliko LLKS: neužtenka paprasčiausiai surinkti likusių gyvų laisvės kovotojų atsiminimus, labai svarbu juos paremti surinktais faktais, liudijimais ir išlikusiais dokumentais.¹⁸ Todėl į

¹³ Vokietaitis, Algirdas, „LLKS atidaro duris į Vakarus“, in *Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*, 258; Brazaitis, *Vienų vieni*, 111–112.

¹⁴ Dapkutė, *Lietuvių išėvijos liberaliosios srovės genezė*, 45; Girnius, Juozas, „Krikščionybės ir ateizmo grumtynės mūsų tautoje“, *Aidai*, 1986, nr. 1, 1–14.

¹⁵ LLKS pirmininku tapo Povilas Žičkus, sekretoriumi – Vytautas Izbickas, išdininku – Jonas Vasys.

¹⁶ „Leidėjų žodis“, in *Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*, 5.

¹⁷ „1977 02 19 Algirdo Vokietaičio laiškas Povilui Žičkui“, in Vokietaitis, Algirdas, *Raštai*. Kaunas: Lietuvos politinių tremtinių ir kalinių sąjunga, 2003, 197; „1977 02 25 Povilo Žičkaus laiškas Algirdui Vokietaičiui“, in Vokietaitis, Algirdas, *Raštai*. Kaunas: Lietuvos politinių tremtinių ir kalinių sąjunga, 2003, 197.

¹⁸ 1974–1984 Algirdo Vokietaičio susirašinėjimas su Povilu Žičkumi, Mečiu Valiukėnu, Vladu Vijeikiu dėl knygos leidimo, TRMA, f. 2, ap. 5, b. 7.

Čikagos skyriaus organizuojamą 1978 m. liepos 30 d. LLKS narių susitikimą Jurkūnų ir Mildažių sodybose Beverli Šorse (*Beverly Shores*), Indianoje, kviečiami LLKS nariai raginti atsivežti ne tik savuosius užrašus, prisiminimus, bet ir visą turimą dokumentinę-iliustracinę medžiagą, kurią būtų galima kopijuoti ir padalyti redaktoriams ir tekstus rašantiems žmonėms. Vis tik surinkti iševijoje likusių gyvų LLKS narių atsiminimus nebuvo lengva: sparčiai retėjančios LLKS narių gretos, amžius ir sveikatos problemos nulėmė, kad ne visi pasižadėję autoriai savo pažadus išpildė (pvz., Jurgis Valiulis-Karolis Drunga¹⁹). Kai kurių buvusių laisvės kovotojų prisiminimų fragmentai vėliau įjungti į kitų autorių tekstus, dėl apimties ir pasikartojimų dalį atsiminimų atsisakyta dėti į knygą²⁰, – dėl to vėliau buvo nepatenkintų LLKS narių, priekaištavusių knygos rengėjams dėl nepaminėtų kai kurių svarbių LLKS veiklos epizodų ir knygoje likusių klaidų.²¹

Knygos rengimas ir leidyba užtruko, o išleidus knygą paaiškėjo, kad joje paskelbti tik P. Žičkaus, Vlodo Žilinsko ir A. Vokietaičio prisiminimai. Apie LLKS pagrindžio veiklą iševijoje buvo žinoma labai nedaug (tik Jurgio Valiulio atsiminimų pagrindu buvo publikuotas B. Railos tekstas²²), tad šie 1983 m. išleisti atsiminimai turėjo užpildyti informacijos spragą ir plačiau supažindinti su lietuvių antinacine rezistencine veikla. Kaip rašė knygos leidėjai, knyga nebuvo LLKS istorija, tik kelių žmonių prisiminimai apie jų patirtis antinacinės rezistencijos metais:

Pilną LLKS veiklos istoriją galima būtų paruošti tik pačioje Lietuvoje, kur pasiliko didžiuma LLKS kovotojų, tęsusių pasipriešinimą su nauju sovietiniu okupantu. Tačiau retėjant LLKS veteranų gretoms iševijoje ir nematant galimybių artimesniu laiku grįžti į laisvą Lietuvą, buvo nutarta šios atsiminimų knygos rašymo ilgiau nedelsti.²³

Reikia pripažinti, kad be A. Vokietaičio indėlio ši knyga greičiausiai taip ir nebūtų pasirodžiusi: jis ne tik tapo vyriausiuoju redaktoriumi, bet ir buvo išsaugojęs bei su kitais autoriais galėjo pasidalyti sukauptais rezistencinės veiklos dokumentais ir pagrindžio

¹⁹ 1978 12 11–1980 01 15 Algirdo Vokietaičio laiškas Jurgiui Valiuliui-Karoliui Drungai knygos apie Lietuvos laisvės kovotojų sąjungą leidimo reikalais, VDU LIIA, f. 5, ap. 1-4, b. 12167-3; 1974–1984 Algirdo Vokietaičio susirašinėjimas su Povilu Žičkumi, Mečiu Valiukėnu, Vladu Vijeikiu dėl knygos leidimo, TRMA, f. 2, ap. 5, b. 7.

²⁰ „Leidėjų žodis“, 5.

²¹ 1984 12 20 Aleksandro Griauzdės pastabos apie Algirdo Vokietaičio knygą „Laisvės besiekiant“, VDU LIIA, f. 1, ap. 1-8, b. 11483-1228; 1984 02 14 Vytauto Šuopio laiškas Mečiui Valiukėnui apie Algirdo Vokietaičio knygą „Laisvės besiekiant“, VDU LIIA, f. 1, ap. 1-7, b. 11342-2336; 1984 01 07–1984 12 17 Vytauto Šuopio laiškas Aleksandrui Griauzdei apie Algirdo Vokietaičio knygos „Laisvės besiekiant“ netikslumus, VDU LIIA, f. 1, ap. 1-7, b. 11340-2334; 1984 03 17 Mečio Valiukėno laiškas Vytautui Šuopiui apie Algirdo Vokietaičio knygą „Laisvės besiekiant“, VDU LIIA, f. 1, ap. 1-7, b. 11339-2333; 1986 02 09 Vytauto Šuopio, Romo Šato ir Aleksandro Griauzdės atviras laiškas Algirdui Vokietaičiui su Vytauto Šuopio lydymaisiais laiškais „Dirvos“ redaktoriui Vytautui Gedgaudui, VDU LIIA, f. 1, ap. 1-7, b. 11338-2332.

²² Raila, Bronys, „Keli fragmentai Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos istorijai“, *Versmės ir verpetai. Akimirksnių kronikos* 3. Boston: Lietuvių enciklopedijos spaustuvė, 1970, 26–80. Jurgio Valiulio-Karolio Drungos 1946 m. Tiubingene rašytų atsiminimų kopijos išlikusios Henriko Žemelio, Liūto Mockūno ir kitų archyvuose. L. Mockūno iniciatyva šie atsiminimai buvo publikuoti jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę. „Laisvės kovotojų žingsniai“, *Proskyna*, 1992, nr. 3 (21), 181–192; nr. 4 (22), 202–216.

²³ „Leidėjų žodis“, 5.

spaudos komplektais, o jo paties prisiminimai ir parengti skyriai apie pagrindžio spaudą sudarė beveik pusę išleistos knygos.

A. Vokietaitis buvo neeilinė asmenybė antinacinės rezistencijos metais, tad jo prisiminimai²⁴ buvo panašūs į intriguojantį nuotykių romaną: pavojinga pagrindžio veikla, rizikingi žygiai mezgant pagrindžio ryšius su Švedija, kelionės pirmyn ir atgal per Baltijos jūrą mažais žvejų laiveliais, suėmimas ir patirtys vokiečių kalėjimuose, stebuklingas išsigelbėjimas ir pabėgimas į Vakarų. Šių prisiminimų vertę didino tai, kad jie grindžiami to laikotarpio dokumentais, laiškais, šifruotomis telegramomis, pagrindžio spauda ir fotografijomis. Kita vertus, vėliau kilusios diskusijos metu pats A. Vokietaitis pabrėžė, kad tai – asmeniniai memuarai, todėl juose gali būti asmeninių subjektyvių įvykių interpretacijų:

Visiškai natūralu, kad faktai ir epizodai memuarų pobūdžio veikaluose, rašytuose pačių tų įvykių dalyvių, įgauna asmenišką atspalvį ir asmenišką įvykių interpretaciją. Tas gali kai kam ir nepatikti, bet to negalima autoriams ir uždrausti.²⁵

Prisiminimai, kaip dažnai būna, rašyti su tam tikru jausminiu (emociniu) fonu, galbūt siek tiek pagražinti, vietomis sudramatinti aprašant savus žygius bei nuotykius. Prisiminimuose nevengta kai kurių įvykių interpretacijų, taip pat rezistencijos bendražygių bei kitų pagrindžio organizacijų prieštarų vertinimų ir užslėptos, kai kuriose vietose netgi atviros kritikos buvusiems oponentams, t. y. Lietuvos fronto nariams.

Išleista prisiminimų knyga netruko sulaukti skaitytojų dėmesio. Įspūdziais apie perskaitytą knygą „Dirvoje“ pasidalijus Vytautui Meškauskui²⁶ ir išsakius keletą skeptiškų abejonių dėl slaptų pagrindžio akcijų ir tuometės situacijos Lietuvoje, knygos rengėjai su-reagavo piktais laiškais.²⁷ Nors M. Valiukėnas rašė, kad knyga „nė pačių leidėjų ir autorių neskaityta tobulybe – valia kiekvienam ją kritikuoti, ar joje teikiamus įvykių aprašymus papildyti bei patikslinti“²⁸, knygos sudarytojų ir autorių reakcija liudijo, kad ramiai diskutuoti apie nors ir tolimą, bet vis dar skaudžią ir gyvą atmintį sunkiai įmanoma. „Ko siekta tokiu rašiniu?“, „kam pasitarnaujama?“, – klausė jie piktindamiesi, kad dėl tokių neapgalvotų pastabų reikia eikvoti laiką „žalingai mūsų reikalui polemikai“, kuri naudinga tik sovietams, siekiantiems visokiais būdais sukompromituoti lietuvių kovą.

Dar daugiau priekaištų knygai išsakė vienas katalikų srovės lyderių, antinacinės rezistencijos dalyvis, Lietuvos fronto narys ir minimų įvykių liudininkas A. Damušis. Kanados lietuvių laikraštyje „Tėviškės žiburiai“ 1984 m. (nr. 13–16) pasirodė serija straipsnių,

²⁴ Atsiminimai vėliau dalimis buvo publikuoti išeivijos spaudoje. Vokietaitis, Algirdas, „Erškėtingas kelias į laisvę. 1945–1946 metų laikotarpio epizodas“, *Dirva*, 1986 rugpjūčio 21 – 1986 spalio 23; Vokietaitis, Algirdas, „Slapta misija į Švediją“, *Dirva*, 2004 sausio 13 – 2004 kovo 16. Jo knygos dalis taip pat įdėta į Lietuvos išleistus raštus. Vokietaitis, Algirdas, *Raštai*. Kaunas: Lietuvos politinių tremtinių ir kalinių sąjunga, 2003.

²⁵ Vokietaitis, Algirdas, „Tiesos besiekiant. Atsiliepiamas į inž. Adolfo Damušio pasisakymą „Antinacinė lietuvių rezistencija“, *Tėviškės žiburiai*, 1984 birželio 7, 2.

²⁶ Vm [Meškauskas, Vytautas], „Iš kitos pusės“, *Dirva*, 1984 kovo 8, 2.

²⁷ Valiukėnas, Mečys, „Pastabos dėl knygos vertinimo“, *Dirva*, 1984 balandžio 5, 6; Žilinskas, Vladas, „Ar ne susipainiojimas“, *Dirva*, 1984 balandžio 5, 6; Žičkus, Povilas, „Ko siekta tokiu rašiniu?“, *Dirva*, 1984 balandžio 12, 4; Vokietaitis, Algirdas, „Kam pasitarnaujama?“, *Dirva*, 1984 balandžio 12, 4, „(vm) atsako“, *Dirva*, 1984 balandžio 5, 6; 1984 balandžio 12, 4; Vaičjurgis, J., „Ar visuomet tik okupantas kaltas“, *Dirva*, 1984 gegužės 31, 9.

²⁸ Valiukėnas, Mečys, „Pastabos dėl knygos vertinimo“, *Dirva*, 1984 balandžio 5, 6.

kuriuose jis gana piktai kaltino A. Vokietaitį faktų iškraipymu ir noru diskredituoti vokiečių okupacijos metais Lietuvos labai dirbusius katalikų veikėjus. A. Damušis nepagailėjo A. Vokietaičio prisiminimams stipresnių epitetų, tokių kaip „melagingas prasimanymas“, „nevykęs šmeižtas“, „suktai melagingas kaltinimas“, „tiesos klastojimas“, „ryškus falsifikatas“ ir netgi netiesioginio palyginimo su George'o Orwello „gyvulių ūkiu“²⁹ (dėl to vėliau bandė pasiteisinti, kad tokiu palyginimu nieko nenorėjęs išreikšti³⁰).

Rodos, labiausiai A. Damušį įskaudino tai, kad LLKS narių prisiminimuose aprašomi ir aukštinami tik vienos pusės, vienos rezistencinės grupės nuopelnai, nutylint arba, dar blogiau, keliais kritikos smeigtukais palydint kitų rezistencijos dalyvių, ypač katalikiškosios grupės, darbus:

Visai neatsižvelgiama į tai, kad tie kiti, jų nekenčiami asmenys, bei tos kitos grupės pozityviai reikėsi viešojoje ir slaptojoje rezistencinėje veikloje, kad jų viešą ir slaptą reiškimąsi lydėjo meilė savai tautai, noras padėti jai teisingai susiorientuoti pavojingais momentais. Jie yra menkinami, nors parodė daug sumanumo ir drąsos, kad savo tautos žmonės išvengtų, kiek įmanoma, skaudžių ir neužtarnautų kančių bei aukų.³¹

Reakcijos ilgai laukti nereikėjo. Atsakydamas į A. Damušio straipsnių seriją, A. Vokietaitis atsiliepė „Tėviškės žiburiuose“³²; jis atmetė A. Damušio kaltinimus, į priekaištus atsakė savais argumentais ir atkreipė dėmesį į paties A. Damušio padarytas klaidas. Į šį A. Vokietaičio straipsnį dar kartą, jau šiek tiek ramesniu tonu A. Damušis atsakė „Draugo“ laikraštyje³³, ir tuo jų diskusija baigėsi.

Kilęs A. Damušio ir A. Vokietaičio ginčas įtraukė ir kitus antinacinės rezistencijos dalyvius: į diskusiją savo komentarais įsijungė Henrikas Žemelis, P. Žičkus³⁴ ir kiti, o kai kurių straipsnių pavadinimai, rodos, liudijo norą ne diskutuoti, o pažeminti oponentą. Kaip tiksliai pažymėjo Juozas Girnius, net prabėgus daugiau nei 40 metų ir atsidūrus Vakaruose, nepajėgta rezistencinės veiklos aprašyti nekaltinant ir nežeminant oponentų: „visų ilgimasi vienybės, bet vis stengiamasi kovoti už savą „vienybę“³⁵. Vieni įsijungusieji į A. Vokietaičio ir A. Damušio ginčą aštriai kritikavo pastarąjį už, jų nuomone, pastangas suniekinti ir sumenkinti svarbius LLKS darbus. Kita pusė kritikavo A. Vokietaitį dėl nepagrįstų kaltinimų A. Damušiu ir nusistatymo prieš LF:

²⁹ Damušis, Adolfas, „Antinacinė lietuvių rezistencija (4)“, *Tėviškės žiburiai*, 1984 balandžio 19, 2.

³⁰ Damušis, Adolfas, „Viešoji antinacinė rezistencija“, *Draugas*, 1984 rugpjūčio 24, 4.

³¹ Damušis, Adolfas, „Antinacinė lietuvių rezistencija. Lietuvių laisvės kovotojų sąjungos leidinį „Laisvės besiekiant“ perskaičius“, *Tėviškės žiburiai*, 1984 kovo 29, 2.

³² Vokietaitis, „Tiesos besiekiant. Atsiliepiamas į inž. Adolfo Damušio pasisakymą „Antinacinė lietuvių rezistencija“, 2, 5.

³³ Damušis, Adolfas, „Viešoji antinacinė rezistencija“, *Draugas*, 1984 rugpjūčio 23, 5; 1984 rugpjūčio 24, 4.

³⁴ Žičkus, Povilas, „Adolfo Damušio kliedėjimas“, *Dirva*, 1984 spalio 18, 10; Žemelis, Henrikas, „Demagogiškas rezistencijos aiškinimas“, *Akiračiai*, 1984, nr. 5 (159), 12–13.

³⁵ Girnius, „Krikščionybės ir ateizmo grumtynės mūsų tautoje“, 1–14.

Perskaičius dr. Algirdo Vokietaičio redaguotą ir didžiąja dalimi parašytą knygą, galima justai, kad užsibaigus antinacinei rezistencijai, jis tebeveda kovą prieš Lietuvį frontą. Šalia nacių, Lietuvį frontas buvo ir liko antrasis jo taikinys.³⁶

Išėivijoje neretai kildavo aršių ginčų ir diskusijų tarp skirtingų ideologinių srovių atstovų, kuriose diskutantai, pritrūkdami rimtesnių argumentų savo nuomonei apginti, oponentus paprasčiausiai stengdavosi apdrabstyti įvairiais neigiamais epitetais; to neišvengta ir šioje diskusijoje tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės. Abi pusės, kritikuodamos viena kitą, nevengė savaip interpretuoti ar net, A. Damušio žodžiais tariant, „falsifikuoti šaltinių“, paprasčiausiai išimdami dalį teiginio iš konteksto ar cituodami tik dalį sakinio. Taigi, kaip tiksliai pažymėjo H. Žemelis, susidarė situacija, kai kiekviena pusė pasakoja tų dienų įvykius ir bando iškelti savos grupės nuopelnus:

A. Damušis turi pilną teisę aiškinti anų laikų įvykius ir kelti savo grupės pasiaukojimus lietuvių tautos ateičiai. Tačiau kai kas nors tuos pačius įvykius pasakoja kitoje faktų šviesoje, jis tai vadina šmeižtais bei falsifikatais, tačiau tam įrodyti naudoja savo sukurtus falsifikatus, savo sukurtus neteisingus faktus.³⁷

Bet ar tai reiškia, kad priešingos grupės pasakojimai turėtų būti atmesti, – klausė H. Žemelis.

Pernelyg jautri reakcija, emocijos ir noras apginti savus oponentų puolamus ir norimus sumenkinti draugus neretai užgoždavo pagrindinį dalyką, dėl kurio kilo ginčas. Atidžiau žvelgiant į kilusią diskusiją galima pastebėti keletą dalykų. Pirmiausia, diskutantai, gindami savas pozicijas, pernelyg nesigilino į patį objektą, t. y. LLKS narių atsiminimų knygą. Realiai knyga „Laisvės besiekiant“ nebuvo visos antinacinės rezistencijos istorija, ji ribojosi tik vienos pagrindžio organizacijos – Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos, kurios veikloje jie dalyvavo, veikla. A. Damušis, kritikuodamas knygą, paruošė išsamų atsaką iš kitos pusės (šiuo atveju – Lietuvį fronto) perspektyvos, t. y. plačiai aprašė lietuvišką antinacinį sąjūdį, pabrėždamas katalikiškojo sparno veiklą, slaptosios ir viešosios rezistencijos dalyvių bendradarbiavimą, primindamas pastangas sukurti lietuvių kariuomenę ir t. t. Taigi, jo kritika A. Vokietaičiui virto ne tiek kritika pačiai LLKS knygai, kiek savo prisiminimų pateikimu.

Atidžiau paanalizavus vykusią diskusiją galima pastebėti, kad nors A. Damušis kritiko A. Vokietaitį dėl daugybės knygoje „sukurtų fantazijų“, „prasimanymų“, „falsifikavimų“, kokių nors rimtesnių faktų klastojimo³⁸ atvejų taip ir nenurodyta. Daugiau nepasitenkinimo kilo dėl pačių įvykių interpretacijos ar įterpimo į tam tikrą kontekstą, taip sustiprinant kuriamo naratyvo, pvz., „provokiškos“ katalikiškojo sparno atstovų laikysenos, vaizdinius.

Istoriografijoje dažnai minimas prieš daug metų Juozo Brazaičio pateiktas palyginimas, kad pagrindžio organizacijos laikėsi šiek tiek skirtingos pasipriešinimo ir santykių su

³⁶ Kojelis, Juozas, „Lietuvos laisvės armija. Tarp kitų antinacinės rezistencijos prisiminimų“, *I laisvę*, 1988, nr. 103, 54.

³⁷ Žemelis, „Demagogiškas rezistencijos aiškinimas“, 13.

³⁸ Pvz., dėl citatos iš „Laisvės kovotojų“ laikraščio, į kurią A. Vokietaitis skliausteliuose įterpė Juozo Leimono pavardę, jis A. Damušio buvo apkaltintas „šaltinio falsifikavimu“ ir noru apšmeižti J. Leimoną.

vokiečiais taktikos: LLKS laikėsi griežtesnės, nekompromisinės rezistencijos linijos, o LF veikla rėmėsi ramesne, nuosaikesne politika. Panašus naratyvas buvo kuriamas ir Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos išleistuose prisiminimuose, tiesa, ne vienoje vietoje leidžiama tarp eilučių suvokti ir net tiesiogiai užsimenama apie katalikiškosios srovės nuolankesnę, labiau kompromisinę poziciją vokiečių režimo atžvilgiu, ją pagrindžiant ne tik spaudos iškarpomis, bet ir kitų žmonių nuomonėmis. Pavyzdžiui, norėdamas pagrįsti savo skeptišką komentarą dėl J. Brazaičio knygoje išsakyto komentaro apie LLKS³⁹ vertinimą, A. Vokietaitis pridėjo ironišką komentarą, kad galbūt dėl tokios ramesnės ir „daugiau kompromisinės LF pasipriešinimo vokiečiam taktikos“ gestapas nebuvo ypač suinteresuotas tą ne tokią pavojingą ir žalingą organizaciją iššifruoti.⁴⁰ Dar kitoje vietoje jis pacitavo Jurgio Valiulio-Karolio Drungos 1944 m. kovo 20 d. laišką apie didokas pastangas, kad katalikai „nenuvirstų per anksti į vokiečių glėbį“⁴¹, ir taip sustiprino kuriamą pagrindžio organizacijų laikysenos vokiečių atžvilgiu naratyvą.

Jei, diskutuojant dėl kai kurių faktų, „savąją tiesą“ buvo galima bandyti pagrįsti kitų antinacinės rezistencijos dalyvių prisiminimais ar turimais dokumentais, tai nesutarimas dėl be liudininkų vykusio A. Vokietaičio ir A. Damušio antrojo susitikimo 1943 m. gruodžio 29 d. pokalbį vedė į aklavietę. Jų pateiktos versijos skyrėsi. A. Vokietaitis teigė, kad, atpasakodamas buvusį-nebuvusį jų abiejų pokalbį, rėmėsi savo dienoraščio įrašais ir laiškais.⁴² A. Damušis, priešingai, tokio susitikimo nepripažino, nors ir neteigė, kad jo nebūta:

Aš to visiškai nepripažinau ir nepripažįstu. Labai gerai prisimenu 1944 metų⁴³ gruodžio 28 d. susitikimą, kuriame dalyvavo dar pora asmenų, tada ir atsiveikinome labai draugiškai. Antrojo susitikimo be liudininkų gruodžio 29 d., kurį A. V. sakosi turįs atsižymėjęs savo užrašuose, visai neprisimenu. O jeigu jis bus iškritęs iš mano atminties, tai pokalbis, apie kurį kalba Alg. Vokietaitis, visai neatitinka mano nusistatymo ir veiklos nei laisvos Lietuvos laikais, nei bolševikinės ar nacinės okupacijų metais.⁴⁴

Nors pirminė A. Damušio reakcija perskaičius knygą buvo gana aštri, lyginant su kitais pernelyg emociškai reagavusių diskusijų dalyvių tekstais, galima sakyti, kad spaudoje išsivystė palyginti rami, racionali A. Vokietaičio ir A. Damušio diskusija, atskleidusi skaitytojams nemažai antinacinės rezistencinės veiklos istorijos epizodų. Diskusija baigėsi abiem išsakius savas pozicijas ir pasilikus prie savo nuomonės. Turbūt kitaip ir negalėjo būti, kaip rašė A. Vokietaitis:

³⁹ Juozas Brazaitis knygoje „Vienų vienį“ (p. 109) rašė, kad LLKS laikėsi nekompromisinės rezistencijos linijos, o LF reikėsi ramesne, lygesne, racionalesne taktika pasisakymuose bei veiksmuose ir dėl to LF organizacijos nariai išlaikė didesnę konspiraciją ir nebuvo iššifruoti.

⁴⁰ *Laisvės besiekiant: LLKS įnašas į antinacinę rezistenciją*, 12.

⁴¹ *Ibid.*, 258.

⁴² Vokietaitis, „Tiesos besiekiant. Atsiliepinimas į inž. Adolfo Damušio pasisakymą „Antinacinė lietuvių rezistencija“, 2.

⁴³ Straipsnyje parašyta 1934 m.

⁴⁴ Damušis, Adolfas, „Viešoji antinacinė rezistencija“, *Draugas*, 1984 rugpjūčio 24, 4.

Baigiant kyla esminis klausimas: ar yra iš viso įmanoma tiksliai ir objektyviai atkurti prieš 40 metų vykusius epizodus bei įvykius, remiantis vien savo atmintimi ir išėivijoje atkurtais, jau politiškai nuspalvintais rezistencijos istorijos šaltiniais, ypač kai tuo siekiama žūt būt pateisinti savo grupės „grynumą“ prieš istorijos faktus, kaip tai daroma inž. Damušio „pasisakyme“. Tokioje plotmėje vedama vieša diskusija, kai ir viena, ir kita pusė gali teigti ir neigti tą patį dalyką, gali tęstis ad infinitum, o lietuviškam visų mūsų reikalui, be kartėlio ir grupinės trinties paaštrėjimo, ji nieko pozityvaus atnešti negali. Todėl su šiuo savo rašiniu aš norėčiau statyti visam šiam dialogui tašką.⁴⁵

Panašiai dėl „per daug kartumo ir nepakantos tarpusavio santykiuose“ nuogaštavo ir A. Damušis, atkreipdamas dėmesį, kad tokie ginčai neigiamai veikė visą antinacinės rezistencijos veiklos atmintį.

Nutrūkus viešai diskusijai su A. Vokietaičiu, A. Damušio diskusijos su kitais rezistencijos dalyviais tęsėsi dar ir 1985 m.: jo atsakymas P. Žičkui sulaukė pastarojo reakcijos⁴⁶, o bandymas pacituoti sovietų išleisto Zenono Blyno dienoraščio fragmentą sukėlė Marijaus Blyno nepasitenkinimą⁴⁷. Diskusijose buvo paliesti kai kurie antinacinės rezistencijos istorijos epizodai, jų skirtingas traktavimas ir vertinimas, tačiau rimtesnius bandymus diskutuoti užgoždavo pernelyg jautrus, nuoskaudų pilnas diskusijų fonas, abiem pusėms pernelyg jautriai reaguojant į oponentų pastabas ir kaltinant viena kitą siekiu sumenkinti ar net paniekinti kitų rezistencijos dalyvių atliktus darbus. Galiausiai „Draugo“ redakcija nusprendė baigti niekur nevedančią diskusiją ir daugiau šia tema straipsnių nebeskelbti:

Atsiminimų knygos „Laisvės besiekiant“ klausimu pasisakius pakankamai plačiai ir jau nieko naujo neparašant, tuo klausimu daugiau nespausdinsime. Paliekame tiesą surasti istorikams, nes atsiminimai nėra istorija, o tik medžiaga istorijai.⁴⁸

Gyvoji atmintis ir jos ribos

Kaip vertinti išėivijos spaudoje kilusią diskusiją ir išėivijoje išleistus antinacinės rezistencijos dalyvių prisiminimus? Viena vertus, galima pasidžiaugti, kad A. Vokietaičio ir LLKS narių prisiminimai buvo išleisti – jie iki šiol išlieka vienas iš nedaugelio svarbių rezistencinės veiklos šaltinių bei liudijimų. Dar geriau, kad šie laisvės kovotojų prisiminimai sukėlė kitos organizacijos – Lietuvių fronto atstovo A. Damušio reakciją – jo prisiminimai taip pat ženkliai papildė žinias apie rezistencijos laikotarpį. Tačiau kilusi diskusija jau anksčiau tarp šių organizacijų narių tvyrojusios įtampos neišskleidė, priešingai,

⁴⁵ Vokietaitis, „Tiesos besiekiant. Atsiliepiamas į inž. Adolfo Damušio pasisakymą „Antinacinė lietuvių rezistencija“, 5.

⁴⁶ Damušis, Adolfas, „Kur tikrovė“, *Draugas*, 1985 gegužės 4, 3; 1985 gegužės 7, 3; 1985 gegužės 8, 3; Žičkus, Povilas, „Iškraipyta tikrovė“, *Draugas*, 1985 rugpjūčio 20, 5; Damušis, Adolfas, „Atsakymas į Povilo Žičkaus kartojamas pastabas“, *Draugas*, 1985 rugpjūčio 20, 5.

⁴⁷ Blynas, Marijus, „Dėl tikrovės“, *Draugas*, 1985 gegužės 29, 5; Damušis, Adolfas, „Paaiškinimas P. Marijui Blyniui“, *Draugas*, 1985 gegužės 29, 5.

⁴⁸ „Red. pastaba“, *Draugas*, 1985 rugpjūčio 20, 5.

dar labiau sustiprino ideologinę priešpriešą, kurią vėliau gana sėkmingai perėmė jaunesnės kartos liberalių-katalikiškų organizacijų atstovai.

Vis tik, kaip ir kiekvienus prisiminimus, vertinant šiuos A. Vokietaičio ir A. Damušio prisiminimus ir kilusią diskusiją, reikėtų atsižvelgti į keletą svarbių aplinkybių.

Laiko veiksnys

Prisiminimai parašyti prabėgus 40 metų nuo aptariamų įvykių, kai liudininkų, prisimenančių ir galinčių patikslinti minimus įvykius, gretas buvo smarkiai išretinęs ne tik karas, koncentracijos stovyklos, bet ir bėgantis laikas. Juozas Kojelis rašė:

Rašyti prisiminimus, praėjus keliems dešimtmečiams nuo buvusių įvykių, nėra lengva. Vienos situacijos labai įsikirtę atmintin, kad beveik su tikrumu gali atstatyti dialogus, kitos – paskęsta praeitės miglose. Po ilgesnių pastangų kartais galima tas miglas prapūsti, bet kartais ir ne. Ypač susimaišo laikas. Tenka ieškoti kitų orientyrų bent apytikriam laikui nustatyti.⁴⁹

Šiuo aspektu A. Vokietaičiui buvo patogiaus rašyti savo prisiminimus, po ranka išsaugojus nemažai rezistencinio laikotarpio dokumentų.⁵⁰ 1943–1944 m. kelionių į Švediją metu jam pavyko į Vakarų išvežti kai kuriuos rezistencinės veiklos dokumentus, pagrindžio spaudos rinkinius, kurie per Švediją pasiekė JAV. Jo dėka šiandien JAV Valstybiniame archyve (*National Archives at College Park*) galima rasti iš Stokholmo į Vašingtoną anuomet pervežtus dokumentus. Vėliau, gyvendamas JAV, A. Vokietaitis perdavė JAV Kongreso bibliotekai Vašingtone (*The Library of Congress*) ir Huverio instituto (*Hoover Institute*) bibliotekai Kalifornijoje išsaugotą lietuviškų pagrindžio leidinių kolekciją.⁵¹ Vis tik, net ir turint po ranka išlikusius rezistencijos laikotarpio dokumentus ar asmeninius užrašus, sunkiai įmanoma atkurti prieš 40 metų vykusius epizodus ir įvykius, juo labiau dviejų žmonių susitikimo aplinkybes ar pokalbio detales.

Aplinkos veiksnys

Nors A. Vokietaitis rašė, kad į knygoje suminėtus įvykius bei istorinius faktus buvo žiūriama iš 1941–1944 m. perspektyvos (ne kaip jie „padailintai išėivijoje bandyti atkurti 9 dešimtmetyje“), to išvengti jam ne visuomet pavykdavo. Nori nenori, jo asmeninius prisiminimus, ypač kai kurių detalių vertinimą ir interpretacijas, veikė pokario metais išėivijoje vykusios diskusijos, ideologinių organizacijų atstovų ginčai, kurių metu kiekviena pusė stengėsi išdėstyti „savo istoriją“, remdamasi savos ideologinės srovės interpretacija. Tai, kas buvo normalu ir savaime suprantama antinacinės rezistencijos metais, prabėgus daugeliui metų galėjo įgauti visai kitokią prasmę.

⁴⁹ Kojelis, „Lietuvos laisvės armija“, 53.

⁵⁰ Į Kauno rezistencijos ir tremties muziejų atkeliavusiam Algirdo Vokietaičio archyve buvo sukaupta įvairių karo ir pokario metų rezistencinės veiklos Lietuvoje ir Švedijoje dokumentų, A. Vokietaičio užrašai ir rašytų tekstų metmenys, korespondencijos su Lietuvos diplomatinės atstovais (Jurgiu Šauliu, Povilu Žadeikiu, Broniu Kaziu Balučiu, Eduardu Turausku, Stasiu Lozoraičiu, Kaziu Škirpa ir kitais), Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos nariais.

⁵¹ Dundzila, Antanas, „Leidžiama knyga apie Algirdą Vokietaitį“, *Dirva*, 2003 balandžio 15, 10.

Nereikia pamiršti ir gyvenamosios aplinkos veiksnio – Vakarų pasaulio požiūrio į karo meto nusikaltimus ar bendradarbiavimo su naciais klausimą, kuris lietuviams buvo itin skaudus. XX a. 8 dešimtmetyje JAV suaktyvėjęs karo nusikaltėlių, nacių bendradarbių ir žydų genocido vykdytojų paieškoms, šis procesas palietė ir kai kuriuos lietuvių karo pabėgėlius. Pasigirdus įtarimams dėl kai kurių lietuvių kolaboravimo su naciais, iškilus lietuvių dalyvavimo žydų žudynėse klausimams, išsivija užimdavo natūralią gynybinę poziciją: pirmiausia neigimas ir bandymas emociškai atmesti nemalonius faktus, dvigubo genocido aspektas, žydų elgesio sovietų okupacijos pradžioje svarstymas aštriai pasisakant prieš ragant medžioklę ir karo nusikaltėlių paieškas Amerikoje. Išsivijos jautri reakcija liudijo, kad, prabėgus beveik 40 metų, lietuviai negalėjo šaltai ir objektyviai pažvelgti į šią problemą (bijodami pripažinti tiesą, kad tarp lietuvių, deja, buvo prisidėjusiųjų prie karo nusikaltimų ir kolaboravusiųjų su naciais), vengta atvirai svarstyti skaudžias temas, jos nustumtos į šalį kaip senas sovietų propagandos triukas, kurio pagrindinis tikslas – išgalvotais nusikaltimais kompromituoti lietuvių išsiviją.

Šių įvykių kontekste visai kitaip atrodo ir lietuvių ginčai dėl antinacinės rezistencijos metais buvusių įprastais laikytų nuolaidžiavimo ar net simpatijų vokiečiams epizodų. Ne vienas tų įvykių liudininkas ir dalyvis nenorėjo prisiminti prieš daug metų rašytų tekstų ir idėjų, kuriomis nebetikėjo ir kurios buvo įgavusios kitą prasmę, dažnai paprasčiausiai stengdavosi nesureikšminti arba neigti buvusius dalykus ir argumentuoti, kad tuo metu kitaip negalėjo būti. „Anais laikais savo rezistencinės veiklos įkarštyje vieni ir kiti darėme klaidas, bet kitoniškai jas vertindavome“⁵², – rašė A. Vokietaitis.

Tik pastarasis, priešingai nei dalis lietuvių, rašydamas savo prisiminimus, net nesistenė nuslėpti tokių kontroversiškai vertinamų epizodų, dėl kurių jam anuomet, antinacinės rezistencijos metais „tekdamo rausti“⁵³ prieš neutralių kraštų ir Vakarų sąjungininkų atstovus, mėginant pateisinti ar paaiškinti kokius nors lietuvių pareiškimus ar žingsnius.

Vis tik, vertinant Vakarų pasaulio reakciją į karo ir pokario metų įvykius, leisdami Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos knygą, jos sudarytojai įvade gana išsamiai aiškino, kuo lietuviška antinacinė rezistencija skyrėsi nuo kitų pasipriešinimo sąjūdžių kituose vokiečių okupuotuose kraštuose, kodėl lietuviai rinkosi ne ginkluotą, o pasyvų pasipriešinimą prieš vokiečius⁵⁴, – ne dėl kokių nors simpatijų nacių režimui, o dėl siekio išsaugoti kuo daugiau tautos jėgų kovojant su kitu priešu, Sovietų Sąjunga, nes „<...> būtų savizudiška ginkluotu pasipriešinimu, aktyviai kovojant prieš vokiečių kariuomenę fronto užnugaryje, palengvinti savo priešo nr. 1 (bolševikų) grįžimą Lietuvon“⁵⁵. Taigi, leidžiant knygą iš anksto stengtasi užbėgti už akių galimoms to meto įvykių interpretacijoms ar sąsajoms su nacių režimu.

Trauminė patirtis

Rezistencinė veikla buvo susijusi su persekiojimais, suėmimais, kalinimais nacių kalėjimuose ir dalies artimų bendražygių praradimu. Tik nedaugeliui pasisekė taip, kaip

⁵² Vokietaitis, „Tiesos besiekiant. Atsiliepiamas į inž. Adolfo Damušio pasisakymą „Antinacinė lietuvių rezistencija“, 2.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Laisvės besiekiant: LLKS įnašas į antinacinę rezistenciją*, 9–11.

⁵⁵ *Ibid.*, 9.

A. Damušiai ir A. Vokietaičiui, – jie ne tik išgyveno, bet ir galėjo džiaugtis sulaukę Lietuvos nepriklausomybės.

Pogrindžio darbus lydėjo įvairūs pavojai, neatsiejami nuo baimės ir nepasitikėjimo, gandų, įtarinėjimų, išdavysčių, skaudžių netekčių ir kaltųjų paieškų. Net ir prabėgus keturiems dešimtmečiams buvo žvalgomasi per petį ir svarstoma, kas galėjo būti kaltas dėl nepasisekusių akcijų, suėmimų, bendražygių mirčių ir pan.

Vienas iš tokių skaudžių nesėkmingų antinacinės rezistencijos veiklos pavyzdžių, ne kartą minėtas šiose diskusijose, – bandymas 1944 m. kovą į Suomiją pasiųsti rezistencijos atstovų pulk. Kazį Ambraziejų, kuris turėjo perduoti informaciją apie padėtį Lietuvoje ir pabandyti gauti paramos būsimai Lietuvos kariuomenės kovai už nepriklausomybę. Tačiau balandžio mėnesį Taline K. Ambraziejų suėmė gestapas, po to prasidėjo masiniai pasipriešinimo dalyvių suėmimai ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje bei Estijoje. Lietuvoje vokiečiams suėmus pagrindinius LLKS ir VLIK'o vadovybės narius, pogrindžio veikla realiai buvo suparalyžuota. Nieko keisto, kad apie šį įvykį diskutuota net ir prabėgus 40 metų. Pagrindinis klausimas – kas ir kodėl parinko tokį kandidatą, kuris akivaizdžiai nebuvo pasiruošęs tokiai akcijai, kiek įtakos asmenybės parinkimui galėjo turėti kokie nors grupiniai nesutarimai ar pogrindžio organizacijų konkurencija ir pan. Atsakymų neturėta, o įvairios šios istorijos versijos bėgant metams spėjo apaugti įvairiais gaudais, todėl lengviausias kelias rodėsi įtariai žvelgti į „svetimus“, kitų organizacijų, kitos ideologinės organizacijos atstovus arba dėl skaudžių įvykių kaltinti buvusius politinius oponentus.

Tokių pavyzdžių galima rasti ir daugiau, nes tarp koncentracijos stovyklas praėjusių ir į laisvę išėjusių buvusių antinacinės rezistencijos dalyvių netrūko įtarumo, nepasitikėjimo, – tai labai pastebima diskusijoje dalyvavusių asmenų tekstuose, neretai jiems tarp eilučių ar net atvirai užsimeriant apie galimas rezistencijos dalyvių išdavystes, didele dalimi prisidėjusias prie artimų bendražygių suėmimų. Kaip liudija išlikusi rezistencijos dalyvių korespondencija, kaltųjų paieškos dažnai buvo grindžiamos neaiškiais kaltinimais („iš vieno draugo sužinojau“, „iš patikimų šaltinių“), apaugusios gaudais ir nukreiptos ne tik į „svetimus“, t. y. kitos organizacijos, kitos ideologinės srovės atstovus, bet ir į pačių Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos gretas.⁵⁶ Tokį įtarumo klimatą formuoti skatino ne tik mažos išėivių bendruomenės uždaras, neretai politiškai-ideologiškai suskaldytas gyvenimas, bet ir sovietų propaganda. Sovietų nuolatinės pastangos įvairiais būdais diskredituoti lietuvių antinacinės rezistencijos dalyvius jei ir neturėjo itin didelio poveikio išėivijai, vis tik nemažai įtarimų bei nepasitikėjimo sėklų pasėdavo: „<...> nebežinai žmogus, kuo dar gali pasitikėti“⁵⁷, – rašė P. Žičkus A. Vokietaičiui.

Praeities nuoskaudos

Išsamesnių antinacinės rezistencijos istorijos tyrimų trūkumas iki šiol neleidžia pateikti atsakymų į klausimus, ar ir kiek antinacinės rezistencijos metais būta tokio ideologinio susipriešinimo, apie kurį buvo kalbama išėivijoje po daugybės metų. Galbūt ši priešprieša

⁵⁶ 1974–1984 Algirdo Vokietaičio susirašinėjimas su Povilu Žičkumi, Mečiu Valiukėnu, Vladu Vijeikiu, TRMA, f. 2, ap. 5, b. 7.

⁵⁷ 1976 10 14 Povilo Žičkaus laiškas Algirdui Vokietaičiui, TRMA, f. 2, ap. 5, b. 7.

atsirado tik išėivijoje ir buvo dirbtinai perkelta į praeitį? Kaip liudija išlikę dokumentai ir istorikų tyrimai, pirmisiais rezistencijos metais į antisovietinio ir antinacinio pagrindžio organizacijas besiburiantiems žmonėms mažiausiai rūpėjo kokie nors politiniai ar ideologiniai klausimai. Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga taip pat buvo kuriama ne kaip ideologinė, o kaip kovinė rezistencinė organizacija, kuri neturėjo kokių nors ideologinių ar politinių programų, o šiuos klausimus paliko ateičiai.⁵⁸ Į laisvės kovotojų gretas kartu kovoti už Lietuvos laisvę jungėsi įvairių pažiūrų (daugiausia tautiškai liberalių pažiūrų) jaunimas, studentai, moksleiviai, dar nepalieti senųjų nepriklausomoje Lietuvoje veikusių politinių partijų priešpriešos, o įsivėlę į praktiškus rezistencinius darbus neturėjo laiko kokioms nors partinėms diskusijoms ar svarstymams apie Lietuvos politinę ateitį. Didesnė politinių ideologinių srovių įtaka antinacinei rezistencijai gali būti pastebima vėliau, pradėjus veikti senosioms politinėms grupėms ir ypač kuriant VLIK'ą. Vis tik lietuviams, ypač vyresnės kartos žmonėms, „sroviniš“ mąstymas buvo įprastas: A. Vokietaičiui susirašinėjant su diplomatais, jau anuomet kildavo klausimų, kokios politinės srovės sudaro vieną ar kitą pagrindžio organizaciją arba leidžia pagrindžio spaudą.⁵⁹ „Tos organizacijos nėra politinės srovinės, nors kartais ir galima pastebėti tam tikros įtakos į jas iš mūsų politinių srovių pusės“, – rašė A. Vokietaitis 1943 m. lapkritį Jurgiui Šauliui⁶⁰, pabrėždamas, kad pradžioje šios srovės neatliko lemiamo vaidmens antinacinėje rezistencijoje, – tik maždaug nuo 1943 m. pradžios atgijusios politinės grupės pradėjo daryti vis didesnę įtaką. Neilgai trukus pagrindžio organizacijos, net jei viduje ir neturėjo politinio-ideologinio pamato, kitų akimis būdavo atpažįstamos kaip tam tikro politinio-ideologinio sparno (tautininkiškojo-liaudininkiškojo arba katalikiškojo) šaka.⁶¹ Išėivijoje kuriant antinacinės rezistencijos naratyvą šios ideologinės prieštaros neretai tapdavo vienu pagrindinių pasakojimo elementų.

Konkurencijos, nesutarimų, priešpriešos tarp antinacinės rezistencijos organizacijų būta nemažai, – apie tai liudija išlikę dokumentai, antinacinės rezistencijos dalyvių laišškai, pavieniai straipsniai pagrindžio spaudoje. Galbūt ne tokios aštrios, kaip ji buvo vaizduojama pokario metais išėivijoje, bet tokios priešpriešos sukeltų nuoskaudų pastebima beveik visų antinacinės rezistencijos dalyvių tekstuose, ir tos nuoskaudos greičiausiai yra išisakniusios ne tik į antinacinės rezistencijos laikotarpį, bet dar giliau – į nepriklausomos Lietuvos politiką. Susikaupusios nuoskaudos niekur nedingo, bet persikėlė į emigraciją, kurioje iš praeities perkelti ideologiniai priešiškaumai netruko įgauti dar ryškesnes formas, o išėivijos organizacijų politiniai-ideologiniai ginčai, buvusių pagrindžio veiklos dalyvių (tokių kaip A. Vokietaitis) rezistencinio darbo nuopelnų nevertinimas jų nuoskaudas galėjo tik dar labiau sustiprinti.

Pastebima, kad išėivijoje formavosi du skirtingi naratyvai (būtų galima juos simboliškai pavadinti katalikiškuoju ir liberaliuoju), neišvengiamai palietę ir antinacinės rezistencijos atmintį. Simpatizuojant vieniems, laikantis kurios nors vienos (katalikiškosios arba

⁵⁸ Dapkutė, *Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė*, 40; „Laisvės kovotojų žingsniai“, *Proskyna*, 1992, nr. 4 (22), 203.

⁵⁹ 1943–1946 Algirdo Vokietaičio korespondencija su Lietuvos diplomatijos atstovais, TRMA, f. 1, ap. 1, b. 1.

⁶⁰ 1943 11 25 Algirdo Vokietaičio laiškas Jurgiui Šauliui, TRMA, f. 1, ap. 1, b. 1.

⁶¹ 1946 03 22 Vinco Rastenio laiškas Vytautui Abraičiui, VDU LIIA, f. 2, ap. 1-2, b. 9308-87.

liberaliosios) įvykių interpretacijos, drauge neigiamoje šviesoje pristatant ideologinius oponentus, pernelyg nesigilinant į faktus, buvo nueinama lengviausiu keliu – perimta ir išėivijoje tęsta dar nepriklausomos Lietuvos laikais susiklosčiusi politinė-ideologinė priešprieša.

Išvados

Trauminės patirtys nacių okupacijos metais, prabėgusio laiko ir gyvenamosios aplinkos veiksniai bei išėivijoje kylantys ginčai dėl atminties neišvengiamai veikė antinacinės rezistencijos dalyvių asmeninius ir kolektyvinius prisiminimus, kuriuose galima bandyti atsekti įvairių atminties perrašymo, cenzūravimo, užmaršties praktikos epizodų.

1983 m. Čikagoje išleista knyga „Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją“ ir A. Vokietaičio prisiminimai sulaukė prieštaringų atgarsių išėivijos spaudoje ir tapo kitų asmenų (šiuo atveju A. Damušio) kontraatmintį bei prisiminimus provokuojančiu katalizatoriumi. Dėl kilusios diskusijos išleisti dviejų pagrindžio organizacijų narių prisiminimai ženkliai papildė žinias apie rezistencijos laikotarpį ir iki šiol išlieka vienas iš nedaugelio svarbių rezistencinės veiklos šaltinių bei liudijimų.

Rezistencijos dalyvių asmeninius prisiminimus ir jų vertinimus neišvengiamai veikė ir kolektyvinė pagrindžio organizacijų atmintis: dar iš pagrindžio laikų į emigraciją perkelti įtempti rezistencinių grupių santykiai, ideologinių srovių konkurencija išėivijoje ir per kelis dešimtmečius ideologijos kovose politiškai nuspalvintos rezistencijos istorijos šaltinių interpretacijos.

Literatūra

- Bloznelis, Mindaugas, *Lietuvių frontas*, t. I. Kaunas: „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialas, 2008.
- Brandišauskas, Valentinas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06–1941 09)*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
- Brazaitis, Juozas, *Vienų vieni*. Brooklyn: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1964.
- Bubnys, Arūnas, „Į laisvę: lietuvių antinacinis pasipriešinimas 1941–1944 m.“, *Pergalė*, 1990, nr. 3, 126–143.
- Bubnys, Arūnas, *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944 m.* Vilnius: Veja, 1991.
- Bubnys, Arūnas, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998.
- Damušis, Adolfas, *Antinacinė lietuvių rezistencija*. [S. l.]: [s. n.], 1984.
- Damušis, Adolfas, *Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940–1959 metais*. Chicago: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1988.
- Dapkutė, Daiva, *Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai-organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*. Vilnius: Vaga, 2002.
- Dundzila, Antanas, „Leidžiama knyga apie Algirdą Vokietaitį“, *Dirva*, 2003 balandžio 15, 10.
- Girnius, Juozas, „Krikščionybės ir ateizmo grumtynės mūsų tautoje“, *Aidai*, 1986, nr. 1, 1–14.

- Gražiūnas, Albinas, *Lietuva dviejų okupacijų replėse: 1940–1944*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1996.
- Klumbys, Voldemaras, „Generalinė repeticija: kultūrinė antinacinė rezistencija Lietuvoje“, *Lietuvos istorijos studijos* 12 (2003), 47–65.
- Kojelis, Juozas, „Lietuvos laisvės armija. Tarp kitų antinacinės rezistencijos prisiminimų“, *Į laisvę*, 1988, nr. 102 (139), 31–51; nr. 103 (140), 37–54.
- Kviklys, Bronius, *Lietuvių kova su naciais*. Memmingen: Mintis, 1946.
- Laisvės besiekiant: Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos įnašas į antinacinę rezistenciją*. Chicago: LLKS išėivijoje, 1983.
- Mockūnas, Liūtas, *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Raila, Bronys, *Versmės ir verpetai. Akimirksnių kronikos 3*. Boston: Lietuvių enciklopedijos spaustuvė, 1970.
- Raštikis, Stasys, *Kovose dėl Lietuvos*. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1957.
- Škirpa, Kazys, *Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti: dokumentinė apžvalga*. Vašingtonas: [autorius leidinys], 1973.
- Vokietaitis, Algirdas, *Raštai*. Kaunas: Lietuvos politinių tremtinių ir kalinių sąjunga, 2003.
- Zizas, Rimantas, „Partiniai nesutarimai ir konsolidacijos pastangos lietuvių antisovietinėje ir antinacinėje rezistencijoje“, in *Lietuvos sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*, sud. Vanda Kašauskienė ir Danutė Blažytė-Baužienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998, 137–158.
- Žemelis, Henrikas, *Okupantų replėse*. Bad Worishofen: [s. n.], 1947.

Daiva DAPKUTĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

DISPUTES OVER MEMORY: MEMORIES OF PARTICIPANTS OF THE ANTI-NAZI RESISTANCE PUBLISHED IN EXILE

Summary. In 1941, the Soviet occupation of Lithuania was replaced by another, not much easier, German occupation. During the German occupation, resistance to the Nazi regime in Lithuania took place in various forms: the Lithuanian intelligentsia and resistance organizations, with the help of the underground press, sought to protect the nation from physical and moral extermination, tried to expose Nazi policies to the Lithuanian population, oriented the population towards unarmed civil resistance, sabotage and boycott of the occupiers' campaigns, and planned military mobilizations, among other forms. Underground resistance organizations such as the Lithuanian Front (LF) and the Lithuanian Freedom Fighters Alliance (LFFA) were created during the brutal policy of oppression by the Nazis. After the war, the survivors of the anti-Nazi resistance who had fled Lithuania and were released from Nazi prisons, re-established the Lithuanian underground organizations in emigration and continued their political struggle in the diaspora. This rivalry and competition among themselves, the raising of their own ideological currents and the undermining of their opponents became even more pronounced and stronger in the conditions of emigration after the break in relations with the homeland.

In 1983, the book *In Pursuit of Freedom: The Contribution of the Lithuanian Freedom Fighters Alliance to the Anti-Nazi Resistance* published in Chicago received controversial responses, and former participants of the anti-Nazi resistance, such as Adolfas Damušis, Algirdas Vokietaitis, Povilas Žičkus, and Henrikas Žemelis, as well as others, joined the discussion in the press. The discussion soon turned into arguments

between former members of the two main anti-Nazi resistance organizations – the Lithuanian Front and the Lithuanian Freedom Fighters Alliance – extolling the merits of their own resistance group and belittling their ideological opponents.

By analyzing the discussion in the press, the article examines to what extent the collective memory of the underground organizations may have influenced the memories of the resistance participants and their evaluation in the diaspora, whether (and to what extent) the emergence of these memories and their content may have been influenced by the strained relations between the resistance organizations transferred from the underground times to emigration, as well as the influence of the time and the place of residence in the resulting disputes over memory.

Keywords: anti-Nazi resistance, Lithuania, USA, memory, Algirdas Vokietaitis, Adolfas Damušis, the Lithuanian Freedom Fighters Alliance, the Lithuanian Front.

Gerda PILIPAITYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Lietuvių istorikas Čilėje: Julius Kakarieka ir jo veikla

Santrauka. Mineralogas, buvęs Santjago universiteto rektorius Ignatas Domeika buvo žymiausias Čilės lietuvis, tačiau tikrai ne vienintelis. Buvo ir kitų nusipelnusių akademikų iš Lietuvos, tarp kurių – ir istorikas Julius Kakarieka. Jis publikavo daugybę tekstų senovės istorijos tema, dėstė keliuose svarbiausiose Čilės universitetuose, pradėjo leisti iki dabar einantį mokslo žurnalą ir itin uoliai dalyvavo lietuvių bendruomenės veiklose. Šiame straipsnyje siekiama iš fragmentų sudėlioti J. Kakariekos biografiją, įvardyti jo darbus ir susieti juos su istoriko rūpesčiu dėl tėvynės likimo okupantų priespaudos metu. Apžvelgiamos jo gyvenimo atkarpos Lietuvoje, Vokietijoje ir Čilėje, kelionės į JAV ir Argentiną. Nors šio istoriko tyrinėjimai apima senovės istorijos lauką, jis ankstesnes istorijas ir idėjas sieja su XX amžiaus aktualijomis ir savo tėvynės likimu.

Raktažodžiai: Kakarieka, Čilės lietuviai, Lotynų Amerika, istorikai, ateitininkai.

Kai kalbama apie Čilės lietuvius, dažniausiai minimas vardas būtų Ignatas Domeika – geologas, 1838 m. atvykęs į Čilę ir joje pasilikęs kaip dėstytojas bei galiausiai Čilės universiteto Santjage profesorius. Šis vardas garsiausias, bet ne vienintelis. Nors po Pirmojo pasaulinio karo ir iki jo žmonės iš Lietuvos į Lotynų Ameriką emigruodavo dėl ekonominių priežasčių, ieškodami darbo, vis dėlto per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo į Lotynų Amerikos šalis vyko jau ir ne tik priklausantieji darbininkų klasei. Vieni iš tokių lietuvių Čilėje buvo literatūrologas Paulius Stelingis (1923–2010) ir istorikas Julius Kakarieka (1922–2008).¹ P. Stelingiui skirtas mokslinis straipsnis buvo publikuotas žurnale „Oikos“ 2022 m.,² taip pat lietuviškai galima skaityti jo poezijos knygą „Gimtosios žemės paveikslai“ (2008).

Lotynų Amerikos lietuviai nesulaukia tiek dėmesio, kiek lietuvių diaspora Šiaurės Amerikoje, tačiau atsiranda ir jiems skirtų tekstų, pavyzdžiui, dailės istorikės Lauros Petrauskaitės straipsnis „Pietų Amerikos modernizmo klasikas iš Lietuvos“ (2019) apie

¹ Šimėnienė, Akvilė, „Tarp komparatystikos ir poezijos išėivijoje: Pauliaus Stelingio atvejis“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (34) (2022), 144.

² *Ibid.*

menininką iš Urugvajaus Zusmaną Gurvičių; istorikas Egidijus Aleksandravičius savo knygoje „Karklo diegas“ (2013) skyreliuose „Lietuviai po Pietų Kryžiumi“ rašo apie lietuvių diasporą Brazilijoje, Argentinoje ir Urugvajuje, taip pat šioje knygoje yra jiems skirtas poskyris „Lietuvių pasaulio pakraščiai po II pasaulinio karo: Pietų Amerika“. Žvelgiant konkrečiai į lietuvių diasporą Čilėje, daugiausiai darbų sulaukia I. Domeikos asmenybė ir veikla³, nors juose nėra sureikšminama diaspora, labiau I. Domeikos kaip mokslininko kelias, pavyzdžiui, geologo Gedimino Motuzo tekste „Ignoto Domeikos geologiniai darbai Čilėje“ (2002). Būtų galima išskirti mokslo istoriko Romualdo Šviedrio tekstą „Čilė kaip mokslinė periferija: tragiškasis Domeikos gyvenimas“ (2002), kuriame labiau akcentuojamas I. Domeikos gyvenimas išėivijoje.

Apie J. Kakarieką viešumoje randami vos keli fragmentai: 2008 m. dienraštis „Kauno diena“ pasidalijo trumpa žinute apie profesoriaus mirtį⁴, ta pačia proga LR užsienio reikalų ministerijos interneto puslapyje taip pat galima matyti apibendrintą informaciją apie šį nusipelniusį lietuvių išėivį⁵. Todėl įdomu patyrinėti Lietuvoje dar labai mažai analizuotą jo gyvenimo istoriją ir darbus (daugiausia viduramžių istorijos srities), kurie buvo publikuoti ispanų kalba Lotynų Amerikoje ir už kuriuos Santjago Gabrielos Mistral universitetas istorikui suteikė garbės daktaro vardą.

Turbūt svariausias lietuvių tekstas, kuriame galima matyti J. Kakariekos pavardę, yra jau minėtas Akvilės Šimėnienės straipsnis „Tarp komparatyvistikos ir poezijos išėivijoje: Pauliaus Stelingio atvejais“. Jame istorikas paminimas kelis kartus, įvardijami jo nuopelnai, kai kurios gyvenimo detalės, nors pats tyrimas skirtas panašaus likimo poetui P. Stelingiui. 2021 m. Čilėje apie J. Kakarieką buvo publikuotas Anos Luisos Haindl Ugarte tekstas *Julius Kakarieka Silius (1922–2008): Ilustrísimo maestro de la historia medieval* („Julius Kakarieka Silius (1922–2008): žymiausias viduramžių istorijos mokytojas“), skirtas profesoriui atminti ir pagerbti.

Raquel Soaje de Elías ir Manuelis Salas Fernándezas 2022 m., kai suėjo 100 metų nuo profesoriaus J. Kakariekos gimimo, parašė daug išsamesnį straipsnį *Un maestro lituano en Chile: Julius Kakarieka (1922–2008) y la historia de Antigüedad Tardía* („Dėstytojas lietuvis Čilėje: Julius Kakarieka (1922–2008) ir vėlyvosios Antikos istorija“). Jame autoriai iš Čilės universitetuose turimos medžiagos ir jiems prieinamų fragmentų lietuvių spaudoje sudėliojo J. Kakariekos biografiją ispaniškai. Savo darbe jie uždavė šiuos klausimus: kodėl J. Kakarieka pasirinko būtent Čilę, kas jį paskatino kelis kartus vykti į JAV ar kelerius metus gyventi Argentinoje, plėsti savo žinias Vokietijoje ir sugrįžti kuriam laikui į tėvynę sugriuvus Berlyno sienai?⁶ Straipsnyje išėivis iš Lietuvos pristatomas kaip dėstytojas, dirbęs svarbiausiuose šalies (Čilės) universitetuose ir praturtinęs Karo istorijos studijų programą

³ 2002 m. buvo išleista knyga „Ignotas Domeika, 1802–1889: gyvenimas, darbai ir indėlis į mokslą“.

⁴ „Spalio 5-oji Lietuvoje ir pasaulyje“, *Kauno diena*, 2024 spalio 5, <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/spalio-5-oji-lietuvoje-ir-pasaulyje-1194539>.

⁵ „Lietuva neteko garsaus išėivijos veikėjo – profesoriaus Juliaus Kakariekos Siliaus“, *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*, žiūrėta 2024 lapkričio 16, <https://www.urm.lt/naujienos/141/lietuva-neteko-garsaus-iseivijos-veikejo-profesorius-julius-kakariekos-siliaus:7442>.

⁶ Soaje de Elías, Raquel ir Salas Fernández, Manuel, „Un maestro lituano en Chile: Julius Kakarieka (1922–2008) y la Historia de Antigüedad Tardía“, *Revista Historias del Orbis Terrarum*, 2022, vol. 28.

Čilės karo akademijoje savo paskaitomis „Karas senovės pasaulyje“.⁷ Darbo autoriai patys yra istorikai, R. Soaje de Elías tyrinėja ir dėsto senovės istoriją, todėl, rašydama tekstą, buvo gerai susipažinusi su vieno svarbiausių šalies istorikų J. Kakariekos darbais. Tai leido apžvelgti jo atliktus tyrimus ir pastebėti jų įvairovę: nuo vėlyvosios Antikos ir ankstyvųjų viduramžių iki karo istorijos, istorijos filosofijos ir politinio mąstymo. Pastarąja tema ji labiausiai domino imperijos idėja ar demokratijos ir diktatūros priešprieša⁸; tai būtų galima aiškinti J. Kakariekos asmeniniais išgyvenimais, sukrėtimu, kurį jo tautai atnešė totalitarizmas ir kuris persekiojo ją visą gyvenimą. Rašydami šį straipsnį apie žymų istoriką, autoriai apžvelgia Lietuvos istoriją ir taip supažindina su faktais, kurie Čilėje ne visiems gali būti žinomi: kaip patys tvirtina, „jo profilis nebūtų išbaigtas, jeigu dar kartą nepabrėžtume jo rūpestio dėl tėvynės politinio likimo“⁹. Šis rūpestis ryškus aptariamame tekste, J. Kakariekos pagarba Lietuvai atsispindi ir čiliečių tyrime, kurio autoriai jaučia pareigą perteikti Lietuvos istoriją, vis priminti apie J. Kakariekos tautybę ir atsivadimą tėvynei.

R. Soaje de Elías ir M. Salas Fernándezas Čilės universitetuose turėjo prieigą prie J. Kakariekos darbų, galiausiai, istorikas iš Lietuvos ten praleido didelę gyvenimo dalį, Čilėje gyveno jo šeima ir liko vaikai. Lietuvoje šis mokslininkas, be atskirų trumpų paminėjimų, dėmesio nėra sulaukęs iki šiol. Todėl šio straipsnio tikslas yra, remiantis informacija XX a. antros pusės lietuvių spaudoje ir šaltiniais Čilėje, atskleisti J. Kakariekos asmenybę, perteikiant jo biografiją, apžvelgiant darbus, ir įvertinti jo ryšį su Lietuva pasitraukus į Čilę.

Lietuvoje ir Vokietijoje

Julius Kakarieka gimė 1922 m. vasario 8 d. Dieveniškių miestelyje Vilniaus krašte Jono Kakariekos ir Juzės Siliutės šeimoje.¹⁰ 1935 m. Julius Kakarieka persikėlė į Vilnių, kad galėtų mokytis Vytauto Didžiojo gimnazijoje; ją baigė 1941 m. Mokslus tęsė Vilniaus universiteto Istorijos ir filosofijos fakultete, pradėjęs istorijos studijas. Studijuodamas universitete, Julius Kakarieka priklausė Studentų ateitininkų sąjungai. Dailininkė Janina Marija Mačiokaitė, Vilniuje studijuodama dailę, taip pat priklausė ateitininkų kuopai: remiantis jos pasakojimu, katalikiškas jaunimas burdavosi prie Aušros vartų, jų dvasios vadovas buvo kunigas Alfonsas Lipniūnas, kurį labai mėgo studentai. Tuose susirinkimuose dalyvaudavo Julius Kakarieka, Adolfas Sprindys (būsimas prozininkas, literatūros tyrinėtojas), Stefanija Paliulytė-Ladygienė (būsimą visuomenės ir politikos veikėja), Petras Lapienis (būsimas gydytojas) bei kiti.¹¹ Dar mokydamasis J. Kakarieka ėmėsi ir mokytojo darbo, bet 1944 m. turėjo palikti Vilnių. Tais pačiais metais buvo nužudytas jo tėvas, priklausęs

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 154.

¹⁰ *Ibid.*, 136.

¹¹ Vasiliauskienė, Aldona, „08. 09. Dievo tarnų: kunigo Alfonso Lipniūno ir arkivyskupo Mečislavo Reinio portretai“, *Lietuvos aidas*, 1982 rugpjūčio 9, <https://www.aidas.lt/lt/religija/article/1982-08-09-dievo-tarnu-kunigo-alfonso-lipniuno-ir-arkivyskupo-mecislavo-reinio-portretai>.

Lietuvių šv. Kazimiero draugijai¹², siekusiai katalikiškai šviesti lenkų užimto Vilniaus krašto lietuvių jaunimą. J. Kakarieka kartu su jaunesniąja seserimi Elena taip pat prisidėjo prie draugijos veiklos.¹³ Gana akivaizdu, kad tada studentui itin rūpėjo jo šalis ir tautiečiai. Kitas darbas, kuriuo jis prisidėjo prie pastangų išvaduoti Lietuvą, – Lietuvių fronto biuletenio¹⁴ redagavimas 1944 m. pradžioje.¹⁵ Natūralu, kad J. Kakarieka okupuotoje šalyje nesijautė saugus tiek dėl nepriimtinių aplinkybių, tiek dėl savo kitų veiklų, nepalankių valdžiai, galiausiai 1944 m. buvo priverstas išvykti iš tėvynės priverstinių darbų Vokietijoje.¹⁶

Berlyne J. Kakarieka buvo įdarbintas evangelikų organizacijos *Evangelisches Johannesstift*, dirbo priverstinius darbus ir gaudavo kelis kartus mažesnę atlygį, nei dirbdamas mokytoju Vilniuje.¹⁷ Minėta organizacija nacių režimo metu verbuodavo atvykėlius iš užsienio šalių imtis priverstinių darbų nuo 1939 iki 1945 m.¹⁸ J. Kakariekos situacija pasikeitė naciams pasidavus ir sovietams užėmus Vokietijos sostinę. Pirmiausia istorikas gyveno Eichšteto (*Eichstädt*) DP stovykloje amerikiečių zonoje nuo 1945 m. balandžio iki 1946 m. gegužės ir galiausiai buvo perkeltas į stovyklą Šveinfurte. 1945 m. J. Kakarieka pradėjo studijuoti Tiubingeno universitete. Leidinyje „Į laisvę“ prisiminimais apie tą laiką dalijosi gydytojas Kazys Ambrozaitis: „Vytautą S. Žvirzdį-Vardį sutikau Tuebingeno universitete 1945 metų rudenį. Dėmesį atkreipė jo nebaigiamos diskusijos su vilniečiu Julium Kakarieka ant universiteto laiptų, bendrabutyje, Unros valgykloje ir Steinlacho alėjoje ties Uhlenbad.“¹⁹ J. Kakariekos ir kitų šviesių kraštiečių bendras likimas leido jam išreikšti turėtą mokslinį smalsumą ir palaikyti intelektualinę mintį net ir prastomis gyvenimo sąlygomis. Netrukus su bendraminčiais buvo nuspręsta atkurti ateitininkų sąjungą; apie tai leidinyje „Į laisvę“ pasakojo literatūrologas Vincas Natkevičius: „Iškilus idėjai atkurti išeivijoj ateitininkus, Vytautas, Julius Kakarieka (dabar profesoriaująs Čilėje) ir aš sudarėm pirmąją išeivijos Moksleivių at-kų sąjungos centro valdybą, kurioj man teko pirmininkauti.“²⁰ J. Kakariekai buvo svarbus ateitininkų judėjimas, – tai buvo natūralu, turint omenyje faktą, kad į jų vertybes, tokias kaip religija ir tradicijos, sovietmečiu nebuvo žiūrima palankiai. Taip pat šis atkūrimas leido apčiuopiamai išlaikyti tai, kuo jis tikėjo net ir būdamas toli nuo namų. Vėliau Čilėje jis buvo paskirtas Ateitininkų federacijos

¹² Lietuvių šv. Kazimiero draugija – visuomeninė švietimo ir kultūros draugija, 1925–1936 m. veikusi Vilniaus krašte. Garšva, Kazimieras, „Lietuvių šv. Kazimiero draugija“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2018 rugpjūčio 24, <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-sv-kazimiero-draugija/>.

¹³ Lesis, Antanas ir Niūniavaitė-Lesienė, Jovita, *Kova už Šalčininkų kraštą ir lietuviybės išsaugojimą*. Vilnius: Versmė, 2012, 113.

¹⁴ Lietuvių fronto biuletenis – lietuvių antinacinio pasipriešinimo leidinys, ėjęs 1942–1944 m. pirmoje pusėje. Bubnys, Arūnas, „Lietuvių fronto biuletenis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2018 rugsėjo 12, <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-fronto-biuletenis/>.

¹⁵ Bubnys, Arūnas, „Lietuvių antinacinė rezistencija“, *Į laisvę*, 1991, nr. 112, 43.

¹⁶ Soaje de Elías ir Salas Fernández, „Un maestro lituano en Chile“, 138.

¹⁷ *Ibid.*, 137.

¹⁸ Herbert, Ulrich, *Hitler's Foreign Workers: Enforced Foreign Labour in Germany Under the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

¹⁹ Ambrozaitis, Kazys, „Netikėtai palaužtas plačiašakis ažuolas“, *Į laisvę*, 1994, nr. 118, 31.

²⁰ Natkevičius, Vincas, „Ižvalgus, ryžtingas ir drąsus“, *Į laisvę*, 1994, nr. 118, 24.

įgaliotiniu.²¹ J. Kakarieka buvo tvirtai įsitikinęs ateitininkų organizacijos svarba: „svetur ateitininkams tradicijos, sukurtos per visą garbingą ateitininkų istorijoje veikimą, yra laidas išlikti gyviems ateitininkų idealogijoje ir savai tėvynei. 1918 m. ateitininkai pirmi stojo ginti Lietuvą.“²² Akademikas matė prasmę tęsti turėtas tradicijas, ateitininkus glaudžiai siejo su pačia tėvyne ir jautė, kad šie buvo ir yra jai reikalingi, lyg buvimas su ateitininkais Lietuvą priartindavo net išėivijoje.

Būsimas istorijos profesorius nenorėjo sugrįžti į sovietų užimtą Lietuvą ir tikėjosi išvykti į JAV, Kanadą arba Argentina: „I'm supporter of a democratical regimen. I don't trust to live under the bolshevistical dictatorship“²³, – rašė savo prašyme išvykti. Jo nerimas dėl galimo grįžimo į okupuotą tėvynę suprantamas, nes Lietuvoje likusi J. Kakariekos sesuo Elena palaikė ryšius su partizanais ir galiausiai 1946 m. sovietų valdžios buvo išstremta į Komiją. Iš pradžių J. Kakarieka norėjo vykti į JAV, kuriose gyveno jo dėdė, tačiau, nepavykus jo rasti, nusprendė pasirinkti kurią nors iš šalių, į kurias patekti buvo lengviau. Į Argentiną vykti nepanoro, nes tuo metu valdžioje buvo Juanas Domingo Perónas – J. Kakariekai nepatiko jo populistinė idealogija.

Moksleivių ateitininkų žurnale „Ateitis“ (1948) aptikta tokia žinutė:

Spalių 2 d. laivu iš Genujos į Čilės sostinę Sant-Jago studijuoti toliau istorijos mokslų išvyko stud. Julius Kakarieka, paskutiniu metu studijavęs Tūbingeno un-te. J. Kakarieka yra „Ateities“ bendradarbis, uolus at-kas — visuomenininkas. Jis yra dirbęs pačioje pirmojoje Moksl. At-kų S-gos Tremty (1945 m. rudenyje sudarytoje) C. Valdyboje, vėliau Studentų At-kų S-gos C. Valdyboj ir t. t. Su juo kartu išvyko ir Schw. Gmünd gimn. mokyt. Paulius Stelingis, taip pat mūsų idėjos brolis. Linkime jiems sėkmingo kelio ir kūrybingo darbo. Iki pasimatant Lietuvoje.²⁴

1948 m. J. Kakarieka ir P. Stelingis parašė laišką-kreipimąsi į Čilės Santjago katalikiškojo universiteto rektorių, kuriame prašė priimti juos studijuoti šiame universitete, gaunant Čilės katalikų akcijos stipendiją.²⁵ Tais pačiais metais universiteto rektorius Carlosas Casanueva jiems skyrė stipendiją studijuoti Lotynų Amerikos šalyje. Vėliau J. Kakarieka sulaukė laiško ir iš vyskupo Augusto Salinaso, kuris pasiūlė apgyvendinimą ir maitinimą universiteto bendrabutyje.²⁶ Neilgai trukus abu lietuviai išvyko į Čilę.

²¹ Bučinskytė, Ilona, *Idealų vedami: ateitininkai išėivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2008, 79.

²² Bučinskytė, Ilona, *Ateitininkų pėdsakais: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.* Vilnius: Versus aureus, 2008, 98.

²³ Soaje de Elías ir Salas Fernández, „Un maestro lituano en Chile“, 139. (Citatos vertimas: „Aš esu demokratijos šalininkas. Nepasitikiu bolševikų diktatūra.“)

²⁴ „Mūsų bendradarbis į Čilę“, *Ateitis*, 1948, nr. 7, 22.

²⁵ 1948 07 05 Juliaus Kakariekos ir Pauliaus Stelingio laiškas Čilės Santjago katalikiškojo universiteto rektoriui, Tiubingenas, Archivo Histórico Pontificia Universidad Católica de Chile, žiūrėta 2024 lapkričio 10, http://146.155.94.17/bitstream/handle/123456789/8116/CAJA60_CARP4_DOC7.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

²⁶ Soaje de Elías ir Salas Fernández, „Un maestro lituano en Chile“, 141.

Lietuvių istorikas Čilėje

I. Domeika (1802–1889) laikomas pirmuoju lietuviu, atvykusiu į Čilę. Jis į šią šalį persikėlė XIX a. viduryje; buvo mineralogas, pasaulinį pripažinimą pelnęs mokslininkas, Santjago universiteto rektorius. Vėliau į Čilę vyko lietuvių dvasininkai saleziečiai, rūpinęsi pastorcijos reikalais ir katalikiška leidyba, po Antrojo pasaulinio karo kėlėsi politinių emigrantų šeimos, daugiausia amatininkai ir žemdirbiai, ir pasklido po įvairias Čilės vietas. Lietuviai, atvykę į Čilę, studijavo ispanų kalbą, istoriją, teologiją.²⁷ Tokiame kontekste į šią šalį atvyko J. Kakarieka, pasirengęs studijuoti ir dirbti universitete. Greitai jis prisidėjo prie Čilės lietuvių veiklos, o tai rodo, kokia svarbi jam buvo tėvynė, – jos jis ieškojo nepaisydamas vietos, kurioje tekdavo gyventi. Apie studento įsitraukimą į lietuvių bendruomenę randama ir žinučių spaudoje: „Julius Kakarieka, studijuojąs Santiago universitete, Santiago lietuvių steigiamajame Pasaulio Lietuvių Bendruomenės skyriaus susirinkime išrinktas pirmininku“²⁸, – rašoma 1950 m. „Drauge“. Jis ne tik tiesiog prisidėjo prie veiklos, bet ir sutikdavo atlikti bendruomenei svarbias pareigas.

J. Kakariekai lietuvybė buvo tokia pat svarbi, kaip ir jo mokslinis darbas. „Argentinios lietuvių balse“ jis net prilyginamas I. Domeikai (žinutės antraštė: „Kakarieka žada eiti Domeikos keliu“). Leidinyje rašoma, kad Santjago universiteto Istorijos fakulteto studentas J. Kakarieka dalyvavo svarbiame mokslininkų suvažiavime, kuriame susirinko universitetų atstovai, atliekantys istorijos ir geografijos sričių tyrimus, ir primenama, kad „Čilės mokslui labai daug pasitarnavo mūsų tautietis Domeika. Linkėtina jaunuoliui Kakariekai eiti Domeikos keliais.“²⁹ Po I. Domeikos pasiekimų Čilėje panašios sėkmės tikėtasi ir iš vėlesnių lietuvių akademikų. Panašiai teigė ir teologijos mokslų daktaras, visuomenininkas Titas Narbutas: „Praeitame šimtmetyje Čilėje buvo išgarsėjęs lietuvis profesorius Ignas Domeika, buvęs net Santiago universiteto rektoriumi. Mūsų jaunieji lietuviai – Julius Kakarieka ir Paulius Stelingis – stovi gerame kelyje būti garsiais lietuviais drebančioj indėnų žemėj – Čilėje.“³⁰ Nors T. Narbutas, pamatęs šiuos lietuvių studentus Čilėje, manė, kad jiems bus per sunkios gyvenimo sąlygos ir nelengva išmokti kalbos, vėliau pats stebėjosi, kad „Julius Kakarieka jau profesoriauja Santiago universitete“. Kruopštus darbas, aktyvumas ir atsidavimas savo tyrimų sričiai padėjo jaunajam istorikui įsitvirtinti universitete.

Tuo metu, kai J. Kakarieka atvyko į Čilę, buvo labai vertinami istorikai, sistemingai studijavę šią discipliną ir buvę užsienyje. Jis atsidūrė akademinėje aplinkoje, kurioje buvo vertinamas metodologinis griežtumas, platus šaltinių pasirinkimas ir kuo tikslesnė analizė.³¹ Istorikas buvo suprantamas kaip įsipareigojęs praeičiai, turintis ją suprasti ir būti atsakingas už ateitį, teikdamas informaciją apie universalius dalykus visuomenėje. Nepaisant to, kad J. Kakarieka į Čilę buvo pakviestas Katalikiškojo universiteto, studijas baigė Čilės

²⁷ Žukauskienė, Deimantė, „Lietuviai tolimoje Čilėje“, *Tėviškės žiburiai*, 2020 balandžio 28, nr. 9, 6.

²⁸ „Čilėj“, *Draugas*, 1950 gegužės 18, nr. 114, 8.

²⁹ „Kakarieka žada eiti Domeikos keliu“, *Argentinios lietuvių balsas*, 1951, nr. 919, 2.

³⁰ Narbutas, Titas, „Kakariekos ir Stelingio laimėjimai Čilėj“, *Draugas*, 1954 sausio 30, nr. 2, 2.

³¹ Couyoumdjian, Juan Ricardo, „Breves notas sobre el cultivo de la historia universal en Chile“, in *Reflexiones sobre historia, política y religión: primera jornada de historia universal. Homenaje a Mario Góngora*, comp. Juan Ricardo Couyoumdjian. Santiago: Ediciones Universidad Católica de Chile, 1988, 13–24.

universiteto Pedagoginiame institute. Baigdamas mokslus, jis publikavo savo pirmą straipsnį Čilėje studentų leidžiamame žurnale *Clío* pavadinimu *El pensamiento político de Maquiavelo* („Politinis Makiavelio mąstymas“) ir taip dar kartą parodė rūpestį dėl politinių neramumų.³²

Čilėje lietuvis susipažino su tame pačiame universitete studijuojančia Gertrud Weisskopf, kuri vėliau tapo žymia Santjago Uršulinų mokyklos mokytoja, ją vedė ir laikui bėgant susilaukė penkių vaikų. Profesinėje srityje jis gana greitai buvo paskirtas asistentu Čilės universiteto Istorijos katedroje, o 1952 m. jau dirbo kaip istorijos filosofijos dėstytojas Čilės katalikiškajame universitete. Skelbė straipsnius Pietų Amerikos mokslo žurnaluose, dažnai iškeldavo demokratijos ir diktatūros klausimą, rašė apie istorinį objektyvumą. Vakarų Vokietijos vyriausybė pakvietė J. Kakarieką atvykti į Europą specializuotis istorijos filosofijos srityje pas profesorių Karlą Löwithą Heidelberge.

1955 m. Santjage vyko Krikščionių demokratų kongresas, kuriame dalyvavo atstovai iš 18 šalių, o Lietuvai atstovavo J. Kakarieka su kunigais Jonu Kardausku ir Pauliumi Ragažinsku (Vidurio Europos Krikščionių demokratų unijos delegacijos sąstataje atstovavo Lietuvių krikščionių demokratų sąjungai). J. Kakarieka skaitė pranešimą apie sovietų pavergtuose kraštuose vykdomą genocidą ir persekiojimą dėl religijos. Pats kongresas buvo nukreiptas į kovą su komunizmu; jame dalyvavo 2 000 žmonių iš įvairių šalių.³³ Kaip matoma, J. Kakariekai politika buvo svarbi ne tik rašymo ir akademinio lygmeniu, jis dalyvavo svarbiuose susirinkimuose, kuriuose reikėdavo pareikšti nuomonę ir ginti okupuotą tėvynę. Todėl nestebina, kad Pasaulio lietuvių bendruomenės seime 1958 m. lietuvių bendruomenei Čilėje taip pat atstovavo šis istorijos profesorius.

J. Kakarieka sutiko dalyvauti ir politinių studijų savaitgalyje – Lietuvių fronto bendraminčių sambūryje Los Andžele 1969 m. sausio 25–26 d. Savaitgalis buvo skirtas lietuvių problemoms spręsti.³⁴ Susibūrimo sveikinimo žodį tarė Lietuvos generalinis konsulas JAV Julius J. Bielskis, be kitų susirinkusiųjų, pasisakė ir profesorius J. Kakarieka:

Sunku pasakyti, kada susidarys sąlygos Lietuvai atgauti nepriklausomybę. Todėl turime ruoštis ilgai ir sunkiai kovai. Kas žino, gal kovos žibintus teks perduoti ir sekančiai generacijai. Todėl šalia artimųjų distancijų turime paruošti planus ir tolimesioms distancijoms. Turime į laisvės kovą įtraukti ir tuos lietuvius, kurie ir savo kalbą bus praradę. Meilę Lietuvai galima skiepyti ir svetimomis kalbomis.³⁵

Jo pasisakyme matomas platesnis požiūris: nors pats itin gerbė tradicijas ir lietuviybę, šiuo atveju remiasi logika, suprasdamas, kad reikia visų lietuvių kilmės žmonių palaikymo, ne tik kalbančiųjų lietuviškai ar besilaikančiųjų lietuviškų tradicijų. Jam nebūdingas gana naivus įsitikinimas, kad Lietuva tikrai jau labai greitai bus laisva („Kas žino, gal kovos žibintus teks perduoti ir sekančiai generacijai.“) ar tuoj bus galima grįžti į tėvynę. Remdamasis loginiu mąstymu, jis numato, kad reikia būti pasiruošus viskam.

³² Soaje de Elías ir Salas Fernández, „Un maestro lituano en Chile“, 142.

³³ „Krikščionių demokratų kongresas P. Amerikoje“, *Tėviškės aidai*, 1956 kovo 23, nr. 7, 2.

³⁴ *Į laisvę*, 1969 vasario 27, nr. 45.

³⁵ *Ibid.*, 59.

Katalikų dvasininkas, žurnalistas Juozas Prunskis dienraštyje „Draugas“ 1972 m. kalbino J. Kakarieką apie politiką Čilėje.³⁶ Interviu irgi jaučiamas profesoriaus įtarus žvilgsnis į kairuolišką valdžią bei nusivylimas Čilės krikščionių demokratų partija, kuri irgi ėmė linkti į jų pusę. Istorikas aiškino, kad „didžiausias Krikščionių demokratų rūpestis buvo išlaikyti savo susidariusią kairumo ir socialinių reformų opinią“ ir kad net kunigai rėmė marksistų kandidatą prezidento rinkimuose, o dėl to nuo Bažnyčios atsitraukė nemažai žmonių. Jis nepasitikėjo išrinktu naujuoju Čilės Prezidentu Salvadoru Allende, o toks nepasitikėjimas kilo dėl to, kad Stalino laikais šis politikas važinėjo į Maskvą, buvo Fidelio Castro draugas bei palaikė ryšius su Čilės komunistų partija. J. Kakarieka įtarė, kad socialistų ir komunistų partijos nori Čilėje įvesti proletarinę diktatūrą arba, kaip pats sakė J. Prunskiui, „[p]o kurio laiko Čilė bus kolchozų kraštas, lygiai kaip okupuota Lietuva“³⁷. Jo įtarumas ir nepasitenkinimas valdžia yra suprantamas, nes J. Kakarieka atvyko su patirtimis iš Lietuvos ir net Čilėje, nenuoldamas nuo tėvynės, labai aiškiai matė, kur gali nuvesti komunizmas, o kairuoliškos partijos Čilėje jam demonstravo palankumą. Įdomi istoriko pastaba dėl JAV: „Šiaurės Amerika savo pietinius kaimynus palieka jų pačių likimui“, – akivaizdu, kad J. Kakarieka (ir ne jis vienas) laukė amerikiečių įsikišimo, kurio nebuvo ir F. Castro atėjus į valdžią Kuboje. Komunizmui palankių politikų įsitvirtinimas pietinėse šalyse kėlė baimę, ypač tiems, kurie patys jau nukentėjo nuo komunistų režimo.

Juliaus Kakariekos darbai ir politinis mąstymas

Taip J. Kakarieka atsidūrė Argentinoje. „Tėviškės žiburiuose“ 1971 m. rašoma:

Argentinos lietuvių organizacijų ir spaudos tarybos posėdyje Buenos Aires vasario 4 d. pagrindinis dėmesys buvo skirtas Vasario 16 minėjimui. Posėdžiui pirmininkavęs A. Mičiūdas pranešė, kad dienraštis „La Prensa“ savo sekmadienio priede sutiko paskelbti ilgą iliustruotą straipsnį apie Lietuvą, kurį sutiko paruošti iš Čilės su šeima atvykęs prof. J. Kakarieka. Netrukus jis pradės profesoriaus darbą Chacao provincijos Rezistencijos miesto universiteto istorijos fakultete.³⁸

Lietuviui marksisto valdžia buvo tokia nepriimtina ir atrodė tokia grėsminga, kad jis su visa šeima nusprendė pasitraukti iš Čilės ir persikelti į diktatoriaus Alejandro Agustino Lanusse'o valdomą Argentiną. Ten, kaip matoma, J. Kakarieka ir toliau prisidėjo prie lietuvių bendruomenės veiklų, tęsė akademinę karjerą. Kaip jau buvo galima susidaryti vaizdą, šie du dalykai jam buvo esminiai, o kartais būdavo ir susiję: pavyzdžiui, Argentinoje istorikas lankėsi ir anksčiau – pakviestas lietuvių kilmės filosofo Ernesto Jose Parselio, Buenos Airių universitete skaitė paskaitą „Laisvės filosofija“.³⁹

³⁶ Prunskis, Juozas, „Kur krypta Čilė ir Argentina“, *Draugas*, 1972 sausio 14, nr. 11, 3.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ „Argentinoje“, *Tėviškės žiburiai*, 1971 kovo 4, nr. 9, 4.

³⁹ „Kultūrinėje veikloje“, *Tėviškės žiburiai*, 1968 sausio 4, nr. 1, 7.

Kaip jau buvo minėta, J. Kakarieka keliaudavo ir į JAV, Čikagą, bendraudavo su Amerikos lietuviais, skaitydavo paskaitas. Per jas jis taip pat kalbėdavo apie Pietų Amerikos šalių padėtį, „socialines sąlygas, didėjančią skurdą, komunistinę infiltraciją masėse“, o tiems kraštams gelbėti nuo komunizmo jis siūlė „stiprinti švietimą ir žadinti religinę sąmonę“⁴⁰. Istorikas ragino atkreipti dėmesį į tuos dalykus, kurie jam atrodė svarbūs, – tikėjimą, bandomą palaužti okupuotoje tėvynėje, ir lavinimąsi, mokslą, kurie atlieka tokį svarbų vaidmenį jo paties gyvenime. Kadangi profesoriui atrodė itin svarbu šviesti žmones, nenuostabu, kad jis dažnai bendradarbiavo su spauda, pavyzdžiui, buvo leidinių „Į laisvę“⁴¹ ir „Ateitis“⁴² bendradarbis. Vis dėlto, kaip jau buvo galima suprasti anksčiau šiame tekste, jis tuo neapsiribojo ir publikavo mokslinių tekstų.

Licenciatu laipsnį J. Kakarieka įgijo apgynęs darbą tema „Makiavelis. Absolutizmo teoretikas“ (*Maquiavelo. Teórico del Estado absoluto*), kuriam vadovavo žymus Čilės istorikas Ricardo Krebsas Wilckensas. Darbe jis rašė apie tai, kaip Makiavelio mąstymas įkvėpė jau besiformuojančios absoliučios monarchijos šalininkus, o vėliau – ir totalitarinės diktatūros idealogus.⁴³ Šiuo atveju vėl galima pastebėti aliuziją į Lietuvos spaudą. J. Kakarieka parašė ir publikavo tekstą apie Makiavelio principus ir lietuviškai – „Aiduose“ (1948). Straipsnyje pavadinimu „Machiavelizmas“ lietuvių istorikas labai objektyviai įvertino Makiavelio mąstymą ir darbus, teigė, kad jo tezės pasižymėjo nenuoseklumu.⁴⁴ Tai parodo, kad rašydamas jis vengė eiti į kraštutinius, net ir turėdamas omenyje savo šalies situaciją, bet su tyrėjui būdingu smalsumu ir objektyvumu tiesiog analizavo paveikus filosofo fenomeną ir aiškinosi, kur galėjo glūdėti jo pateiktų principų trūkumai. Kalbant būtent apie objektyvumą, profesorius pats jam teikė daug reikšmės savo tyrimų lauke ir šia tema parašė straipsnį *El problema de la objetividad en la historiografía* („Objektyvumo problema istoriografijoje“, 1955).

Vis dėlto labiausiai istoriką domino valdymo formos ir istorinių asmenybių mąstymas. Tai labai aiškiai matyti jo darbuose, pavyzdžiui: *El realismo moderno y la continuación de las tradiciones medievales en Comynnes* („Commineso modernus realizmas ir viduramžių tradicijų tąsa“, 1953), *La visión del Imperio universal en Dante* („Dantės visuotinės monarchijos vizija“, 1975), *Los orígenes de la doctrina de la guerra justa. Cicerón y la tradición romana* („Teisingo karo doktrinos ištakos. Ciceronas ir romėnų tradicija“, 1994), *Ideas de San Agustín en torno al oficio militar* („Šv. Augustino mintys apie kario profesiją“, 1999). Pastarojoje 1999 m. išleistoje monografijoje J. Kakarieka pateikė tokią mintį: „Kol vyks karai (deja, nėra jokios vilties, kad jie baigsis), negalime atsisakyti karių.“⁴⁵ Prisiminus faktą, kad, kairiųjų kandidatui S. Allende'ei laimėjus Čilės prezidento rinkimuose, lietuvis pasitraukė į Argentiją, nepaisydamas to, kad pastarąją šalį valdė diktatorius, Argentinos

⁴⁰ „Kultūrinėje veikloje“, *Tėviškės žiburiai*, 1964 kovo 5, nr. 10, 5.

⁴¹ Kultūros ir politikos žurnalas, ėjęs 1943–2008 m.

⁴² Moksleivių ateitininkų mėnesinis žurnalas, ėjęs 1911–1940 m., vėliau, 1946–1949 m., – lietuvių karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1950–1994 ir 1997 m. – JAV ir Kanadoje, nuo 2004 m. – Vilniuje.

⁴³ Kakarieka Siliute, Julius, *Maquiavelo teórico del Estado absoluto*. Santiago: Instituto Pedagógico, Universidad de Chile, 1957, 1.

⁴⁴ Kakarieka, Julius, „Machiavelizmas“, *Aidai*, 1948, nr. 10.

⁴⁵ Kakarieka Siliute, Julius, *Ideas de San Agustín en torno al oficio militar*. Santiago: Universidad Gabriela Mistral, 1999, 51.

armijos generolas Roberto Marcelo Levingstonas Laborda, valdžią perėmęs karinio perversmo metu, ir tai, kokią reikšmę J. Kakarieka pats teikia kariams, galima įtarti, kad tokio valdymo jis nelaikė didele grėsme. Didžiausias jo susirūpinimas buvo dėl kairiųjų, konkrečiai – komunistų atėjimo į valdžią.

Be čia paminėtų mokslinių darbų, J. Kakarieka, būdamas Čilės Konsepsjono (*Concepción*) universiteto Istorijos ir geografijos instituto direktoriumi, kartu su kolegomis pradėjo leisti mokslo žurnalą *Cuadernos de Historia*, leidžiamą iki šių dienų. Šalia mokslinės veiklos istorikas vėlgi nepamiršo savo šaknų ir Bostone leidžiamai „Lietuvių enciklopedijai“ parašė tekstą apie Čilę – perteikė jos geografiją, istoriją, kultūrą, politiką ir ekonomiką.⁴⁶ Reikėtų nepamiršti, kad jis buvo ir Lietuvos garbės konsulo Čilėje Maximo Pacheco ilgametis pagalbininkas, pats ragino lietuvius bendrauti su kitataučiais ir megzti svarbias pažintis, kurios labai reikalingos kovoje už tėvynės laisvę. Per J. Kakarieką kitų kraštų žmonės pamėgdavo lietuvius: pavyzdžiui, kartu su juo studijavęs Bolivijos Prezidento Luiso Adolfo Sileso brolis senatorius Jorge'ė Silesas Salinasas yra pasakęs, kad jam būtų garbė kaip nors pasitarnauti Lietuvai.⁴⁷

2006 m. Santjago Gabrielos Mistral universitetas už dėstytojo darbą ir viduramžių istorijos mokslinius tyrinėjimus J. Kakariekai suteikė garbės daktaro vardą.⁴⁸ Pats istorikas, 2007 m. pakviestas skaityti paskaitą Konsepsjono universitete Istorijos programos studentams, sakė:

<...> istorija yra ne kas kita, o kolektyvinė atmintis. Nors, žinoma, ji aprėpia daugiau nei atmintis. Šiuolaikinių istorijų silpnybė yra būtent šios perspektyvos trūkumas. Varomosios jėgos ar mitai, slypintys už masinių judėjimų, dažnai išlieka gyvi bei veikia ilgą laiką ir gali sukelti visiškai nenuspėjamą poveikį.⁴⁹

J. Kakarieka savo gyvenimą ir darbus paskyrė to įrodinėjimui ir praeities istorijos siejimui su naujesnių laikų įvykiais bei sukrėtimais, lyg bandydamas išsiaiškinti, kodėl jo tėvynė ir jos žmonės atsidūrė priespaudoje, kokios senųjų laikų idėjos galėjo turėti tam įtakos.

Apibendrinimas

J. Kakariekai buvo visiškai nepriimtinas komunizmas ir sovietų režimas, dėl šios santvarkos jis nepanoro grįžti į Lietuvą ir prašėsi keliauti už Atlanto. Net ir negalėjęs išvykti į JAV, kaip prieš tai norėjo, jis pasirinko gyvenimą Čilėje, gerai nemokėdamas kalbos, vien tam, kad nereikėtų grįžti į pavergtą tėvynę, kuri jam jau nebesisėjo su ta, kurią patyrė vaikystėje. Tai nebuvo vienintelis jo pasitraukimas iš šalies pajutus grėsmę iš kairės. Kuriam laikui lietuvis buvo pasitraukęs ir iš Čilės į Argentiją, kai prezidento rinkimus jo gyvenamojoje šalyje laimėjo kairiųjų atstovas S. Allende'ė. Matyti, kokie svarbūs J. Kakariekai

⁴⁶ Kakarieka, Julius, „Čilė“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 4. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, 189–192.

⁴⁷ Dambra, Vytautas Antanas, „Rezistentų žvilgsnis iš Pietų Šiaurės“, *Į laisvę*, 1984 rugsėjis, nr. 91, 67.

⁴⁸ Žukauskienė, „Lietuviai tolimoje Čilėje“, 6.

⁴⁹ Soaje de Elías ir Salas Fernández, „Un maestro lituano en Chile“, 152.

buvo jo politiniai principai ir kaip jį paveikė tai, kas nutiko Lietuvai. Jo politinis mąstymas reikėsi ir moksliniuose darbuose, kuriuose, rašydamas apie senovės istoriją, istorinių asmenybių idėjas ir ankstesnių laikų valdymo formas siejo su XX a. įvykiais ir savo tėvynės okupacija. Kaip galima matyti iš jo tekstų, J. Kakarieka supranta šalies kariuomenės svarbą, ypač neramumų metu, – galbūt tai irgi galėtų būti nuoroda į Lietuvos okupaciją ir tai, kad nesiiimta veiksmų jai pasipriešinti.

Savo tėvynės lietuvių istorikas neužmiršo ir būdamas už Atlanto vandenyno: prisidėjo prie Čilės lietuvių bendruomenės veiklos, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, parašė tekstą į „Lietuvių enciklopediją“, taip pat susitikdavo su lietuvių bendruomenėmis tiek Argentinoje, tiek JAV. J. Kakarieka buvo svarbu megzti pažintis su svarbiais asmenimis užsienyje, siekti jų palankaus požiūrio į lietuvius ir taip tikėtis iš jų paramos dėl Lietuvos nepriklausomybės, lygiai taip pat, kaip paramos jis tikėjosi iš lietuvių, labiau nutolusių nuo lietuviškumo, teigdamas, kad (ypač dėl paminėtos priežasties) ir su jais reikia palaikyti santarą.

Literatūra

- Ambrozaitis, Kazys, „Netikėtai palaužtas plačiašakis ažuolas“, *Į laisvę*, 1994, nr. 118.
- „Argentinoje“, *Tėviškės žiburiai*, 1971 kovo 4, nr. 9.
- Bubnys, Arūnas, „Lietuvių antinacinė rezistencija“, *Į laisvę*, 1991, nr. 112.
- Bubnys, Arūnas, „Lietuvių fronto biuletenis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2018 rugsėjo 12, <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-fronto-biuletenis/>.
- Bučinskytė, Ilona, *Ateitininkų pėdsakais: Ateitininkų federacija išėivijoje 1945–1970 m.* Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Bučinskytė, Ilona, *Idealų vedami: ateitininkai išėivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais.* Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Couyoumdjian, Juan Ricardo, “Breves notas sobre el cultivo de la historia universal en Chile”, in *Reflexiones sobre historia, política y religión: primera jornada de historia universal. Homenaje a Mario Góngora*, comp. Juan Ricardo Couyoumdjian. Santiago: Ediciones Universidad Católica de Chile, 1988, 13–24.
- „Čilėj“, *Draugas*, 1950 gegužės 18, nr. 114.
- Dambrava, Vytautas Antanas, „Rezistento žvilgsnis iš Pietų Šiaurę“, *Į laisvę*, 1984 rugsėjis, nr. 91.
- Garšva, Kazimieras, „Lietuvių šv. Kazimiero draugija“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2018 rugpjūčio 24, <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-sv-kazimiero-draugija/>.
- Herbert, Ulrich, *Hitler's Foreign Workers: Enforced Foreign Labour in Germany Under the Third Reich.* Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Į laisvę*, 1969, nr. 45.
- Kakarieka, Julius, „Čilė“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 4. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, 189–192.
- Kakarieka, Julius, „Machiavelizmas“, *Aidai*, 1948, nr. 10.
- Kakarieka Siliute, Julius, *Ideas de San Agustín en torno al oficio militar.* Santiago: Universidad Gabriela Mistral, 1999.

- Kakarieka Siliute, Julius, *Maquiavelo teóricas del Estado absoluto*. Santiago: Instituto Pedagógico, Universidad de Chile, 1957.
- „Kakarieka žada eiti Domeikos keliu“, *Argentinijos lietuvių balsas*, 1951, nr. 919.
- „Krikščionių demokratų kongresas P. Amerikoje“, *Tėviškės aidai*, 1956 kovo 23, nr. 7.
- „Kultūrinėje veikloje“, *Tėviškės žiburiai*, 1964 kovo 5, nr. 10.
- „Kultūrinėje veikloje“, *Tėviškės žiburiai*, 1968 sausio 4, nr. 1.
- Lesis, Antanas ir Niūniavaitė-Lesienė, Jovita, *Kova už Šalčininkų kraštą ir lietuvių išsaugojimą*. Vilnius: Versmė, 2012.
- „Lietuva neteko garsaus išeivijos veikėjo – profesoriaus Juliaus Kakarielos Siliaus“, *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*, žiūrėta 2024 lapkričio 10, <https://www.urm.lt/naujienos/141/lietuva-neteko-garsaus-iseivijos-veikejo-profesorius-julius-kakarielos-siliaus:7442>.
- „Mūsų bendradarbis į Čilę“, *Ateitis*, 1948, nr. 7.
- Narbutas, Titas, „Kakariekos ir Stelingio laimėjimai Čilėje“, *Draugas*, 1954 sausio 30, nr. 2.
- Natkevičius, Vincas, „Įžvalgas, ryžtingas ir drąsus“, *Į laisvę*, 1994, nr. 118.
- Prunskis, Juozas, „Kur krypta Čilė ir Argentina“, *Draugas*, 1972 sausio 14, nr. 11.
- Soaje de Elías, Raquel ir Salas Fernández, Manuel, “Un maestro lituano en Chile: Julius Kakarieka (1922–2008) y la Historia de Antigüedad Tardía”, *Revista Historias del Orbis Terrarum*, 2022, vol. 28.
- „Spalio 5-oji Lietuvoje ir pasaulyje“, *Kauno diena*, 2024 spalio 5, <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/spalio-5-oji-lietuvoje-ir-pasaulyje-1194539>.
- Šimėnienė, Akvilė, „Tarp komparatystikos ir poezijos išeivijoje: Pauliaus Stelingio atvejis“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (34) (2022).
- Vasiliauskienė, Aldona, „08. 09. Dievo tarnų: kunigo Alfonso Lipniūno ir arkivyskupo Mečislovo Reinio portretai“, *Lietuvos aidas*, 1982 rugpjūčio 9, <https://www.aidas.lt/lt/religija/article/1982-08-09-dievo-tarnu-kunigo-alfonso-lipniuno-ir-arkivyskupo-mecislovo-reinio-portretai>.
- Žukauskienė, Deimantė, „Lietuviai tolimoje Čilėje“, *Tėviškės žiburiai*, 2020 balandžio 28, nr. 9.

Gerda PILIPAITYTĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

LITHUANIAN HISTORIAN IN CHILE: JULIUS KAKARIEKA'S ACTIVITIES

Summary. Ignotas Domeika, mineralogist and the former rector of the University of Santiago, was the most famous Lithuanian in Chile. However, he was by no means the only one; there were other distinguished academics from Lithuania, including the historian Julius Kakarieka. He published numerous texts on ancient history, taught at several outstanding universities in Chile, started a scholarly journal that is still in existence today, and was very active in Lithuanian community activities. This article seeks to overview Kakarieka's biography, to identify his works and to relate them to the historian's concern for the fate of his homeland during the oppression of the occupiers. Episodes of his life in Lithuania, Germany and Chile, as well as his trips to the USA and Argentina will be discussed. Although Kakarieka's research covers the field of ancient history, he relates history and ideas of the past to the issues of the 20th century and the fate of his homeland.

Keywords: Kakarieka, Chilean Lithuanians, Latin America, historians, *ateitininkai*.

Viktorija JOCYTĖ-BESPALOVA
Vytauto Didžiojo universitetas

Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje Karolio Račkausko-Vairo veikla 1930–1932 m.

Santrauka. Straipsnyje pristatoma visuomenės veikėjo, rašytojo, vertėjo, diplomato Karolio Račkausko-Vairo (1882–1970) veikla diplomatinėje tarnyboje Pietų Afrikos Sąjungoje 1930–1932 m., einant konsulo pareigas Lietuvos Vyriausybės įkurtame naujajame konsulate Keiptaune. Šiame tyrime, remiantis archyvine medžiaga, periodika ir istoriografija, pristatoma pagrindinė Lietuvos diplomato veikla. Straipsnyje aptariamos šios veiklos: pranešimų Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai rengimas, ryšių palaikymas ir pagalba išeiviams iš Lietuvos, prekybos ryšių mezgimas, informacijos apie Lietuvos valstybę sklaida. Konsulo parengti pranešimai yra itin svarbus šio pristatomojo straipsnio informacijos šaltinis, padėjęs geriau suprasti Pietų Afrikos konsulo kasdienybę bei veiklą.

Raktažodžiai: Karolis Račkauskas-Vairas, Lietuvos konsulas Pietų Afrikos Sąjungoje, Lietuvos diplomatinė tarnyba.

Kuriantis moderniai Lietuvos valstybei, susidarė palankios sąlygos, ypač po 1922 m. jos pripažinimo *de jure*, megzti diplomatinius santykius ne tik su Europos, bet ir su kitų žemynų valstybėmis. Nors santykių užmezgimo priežastys apėmė įvairias sritis, daugiausiai dėmesio buvo skiriama prekybos ryšiams megzti ir įstaigoms, globojančioms savus tautiečius, kurti. Kadangi tarpukario Lietuvoje migracija į svečius kraštus buvo laisva¹, dalis gyventojų pasinaudojo šia galimybe ieškodami geresnių ekonominių sąlygų arba dėl to, kad tiesiog galėjo laisvai išvykti.

Emigracijos mastas dar labiau išaugo 1926–1930 m., kai dėl darbo jėgos pertekliaus Lietuvos valstybėje čia gyvenantys asmenys išvyko į tolimus kraštus: Kanadą, Pietų Ameriką ar Pietų Afriką. Pavyzdžiui, 1928 m. iš Lietuvos emigravo 8 491 asmuo, o į Pietų

¹ Čypaitė-Gilė, Dovilė, „Išvykstu, nes ten gyvena mano sužadėtinis.“ Žydų emigracijos iš tarpukario Lietuvos priežastys“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sud. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 257.

Afriką – 970 asmenų.² 1930 m. jau buvo išvykę apie 400 lietuvių ir apie 50 000 žydų.³ Dėl nemažo emigrantų iš Lietuvos į Pietų Afrikos Sąjungą skaičiaus šiai valstybei buvo skiriamas didesnis dėmesys, svarstant užmegzti diplomatinius santykius. Be to, nuo 1930 m. Lietuvos valstybė daugiau dėmesio skyrė prekybos reikalams, todėl išaugo poreikis ieškoti naujų perspektyvų ir apsvarstyti naujo konsulato Pietų Afrikos Sąjungoje⁴, Keiptaune, steigimą.

Vis dėlto, prieš pradėdant konsulato steigiamuosius darbus, pirmiausia siekta išsiaiškinti, kokia yra lietuvių padėtis Pietų Afrikoje ir kokios realios Lietuvos konsulato įsteigimo galimybės. Šiam darbui atlikti Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (toliau – LR URM) paskyrė įgaliotinį kunigą Juozą Janulionį. Jis Pietų Afrikoje viešėjo du mėnesius ir visą šį laiką važinėjo po Pietų Afrikos Sąjungos didžiuosius miestus: Keiptauną, Johannesburgą, Pretoriją, susitikdavo su iševiviais iš Lietuvos ir kitų valstybių diplomatais, rūpinosi dvasiniais klausimais, rengė viešas paskaitas, priimdavo vietos reporterius ir publikavo straipsnius apie tuometes Lietuvos aktualijas, įkūrė Pietų Afrikos lietuvių komitetą⁵ ir parengė išsamų dviejų mėnesių raportą LR URM.

1930 m. sausio 29 d. parengtame J. Janulionio raporte teigiama, kad Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje įsteigimas yra itin reikalingas dėl vis didėjančio emigrantų iš Lietuvos skaičiaus ir ten jau gyvenančių lietuvių padėties gerinimo. Taip pat šiame dokumente pažymima, kad yra susidariusios palankios sąlygos vystyti prekybos ryšius, nes dauguma žymiausių vietos įmonių priklauso iš Lietuvos atvykusiems žydams, kurie yra suinteresuoti lietuviškomis prekėmis. Remiantis LR URM įgaliotinio raportu, Lietuva turi visas galimybes importuoti į Pietų Afriką medieną, odos ir gintaro dirbinius, sėmenų aliejų, degtukus, saldinius, degtinę, o iš Pietų Afrikos eksportuoti vilną, vyną ir vaisius.⁶

Neilgai trukus po raporto įteikimo konsulas Pietų Afrikoje buvo įsteigtas. 1930 m. vasario 1 d.⁷ eiti konsulo Pietų Afrikoje pareigas paskirtas diplomatinės patirties Londono pasiuntinybėje jau įgijęs Karolis Račkauskas-Vairas⁸, o balandžio 1 d. pradėjo veikti rezidencija Keiptaune⁹. Nuo 1931 m. Lietuvos konsului buvo priskirtos papildomos teritorijos: Pietų ir Šiaurės Rodezijos, Bechuanalando protektoratas, Kenijos kolonija, Ugandos teritorija ir Pietvakarių Afrikos mandato teritorija.¹⁰

² Povilaitis, Bronius, *Lietuvos žemės ūkis 1918–1940*, 2-asis leid. Vilnius: Tėvynės sargas, 1997, 21.

³ 1930 01 29 Kunigo J. Janulionio raportas iš Pietų Afrikos, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 648, ap. 1, b. 345, l. 2–3.

⁴ Dar kartais įvardijama kaip Pietų Afrikos Unija. Jos pagrindu vėliau buvo įkurta Pietų Afrikos Respublika.

⁵ Tomkus, Petras, „Afrikos įvaizdis Lietuvoje 1918–1940 metais“, in *Visuotinė istorija Lietuvos kultūroje: tyrimai ir problemos*. Vilnius: Versus aureus, 2004, 150.

⁶ 1930 01 29 Kunigo J. Janulionio raportas iš Pietų Afrikos, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 345, l. 5.

⁷ Afrikos konsulato byla, Venclovų namai-muziejus, f. A-K.V.-1, AC2/70, GEK10407, l. 3.

⁸ Karolis Račkauskas-Vairas (gimė 1882 m. lapkričio 4 d. Šiaudinėje, Papilės vlsč., Šiaulių apskr., mirė 1970 m. Kaune) – Lietuvos diplomatas, vertėjas, rašytojas. 1900–1904 m. studijavo Kauno kunigų seminarijoje. 1905 m. išvyko į Sankt Peterburgą, 1907 m. – į JAV ir ten užsiėmė visuomenine veikla. 1923–1929 m. ėjo pirmojo sekretoriaus pareigas Lietuvos pasiuntinybėje Londone. Po diplomatinės karjeros jam buvo iškelta finansinė byla. Nuo 1933 m. užsiėmė žurnalistika ir vertimais. Nuo 1940 iki 1947 m. dirbo Kauno centrinės bibliotekos direktoriaus pavaduotoju. Įsteigė Petro Cvirkos muziejų Kaune.

⁹ 1930 09 25 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 10, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 152.

¹⁰ Račkauskas-Vairas, Karolis, „Lietuvos konsulas Pietų Afrikos Respublikoje“, *Kardas*, 1997, nr. 7/8, 6.

Reikia pažymėti, kad iki šiol nėra daug tyrimų, skirtų visuomeninei ar diplomatinei K. Račkausko-Vairo veiklai, kaip ir jo asmeniui, apžvelgti. Apie jo veiklą Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) 1907–1923 m. daugiau yra rašęs Juozas Skirius knygoje „Julius J. Bielskis (1891–1976): gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas“¹¹, kurioje protarpiais minima K. Račkausko-Vairo pavardė rašant apie Centrinio komiteto veiklą JAV, ir „Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviams 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos“¹², kurioje pateikiama informacijos apie K. Račkausko-Vairo veiklą, susijusią su Lietuvos išeiviais JAV. Alfonsas Eidintas veikale „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020“¹³ plačiau aprašė K. Račkausko-Vairo atvykimo į JAV aplinkybes, jo visuomeninę veiklą ir būsimos diplomatinės karjeros užuomazgas. Apie K. Račkausko-Vairo diplomatinę veiklą Pietų Afrikoje yra rašiusi Karina Simonson straipsnyje „Karolis Račkauskas-Vairas ir Lietuvos pasiuntinybė Pietų Afrikoje“¹⁴: jame trumpai apžvelgė konsulato rezidencijos vietą ir konsulato uždarymo aplinkybes bei paties K. Račkausko-Vairo publikuotus atsiminimus apie Pietų Afriką. Egidijus Aleksandravičius knygoje „Karklo diegas“¹⁵, remdamasis K. Račkausko-Vairo prisiminimais, trumpai aprašė Pietų Afrikos Sąjungos lietuvių padėtį šioje valstybėje. Taip pat reikia paminėti Vitalijos Kasperavičiūtės sudarytą dokumentų rinkinį „Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.“¹⁶, kuriame yra publikuotas konsulo Pietų Afrikoje pranešimas. K. Račkausko-Vairo asmenybę ir viso gyvenimo veiklą bendro pobūdžio straipsnyje „Karolis Račkauskas-Vairas (1882–1970) – visuomenininkas, blaškomas politinių vėjų“¹⁷ aprašė J. Skirius. Vis dėlto nėra išsamesnių tyrimų apie K. Račkausko-Vairo asmenybę, ypač diplomatinę tarnybą, todėl ir Lietuvos konsulo Keiptaune veikla yra paliesta tik fragmentiškai.

Šio straipsnio tikslas – ištirti K. Račkausko-Vairo veiklą Lietuvos konsulate Pietų Afrikos Sąjungoje, Keiptaune, 1930–1932 m. Daugiausiai dėmesio tyrime skirta keturioms temoms: pranešimų LR užsienio reikalų ministerijai rengimui, ryšių palaikymui ir pagalbai lietuvių bendruomenei, prekybos ryšiams, reprezentacijai bei informacijos apie Lietuvą sklaidai. Šiame straipsnyje pasirinkta aptarti aukščiausias¹⁸ ir kartu paskutines K. Račkausko-Vairo eitas diplomatinės pareigas.

Tyrimas atliktas pasitelkus Lietuvos centriniame valstybės archyve ir šiuo metu jau panaikintame Venclovų namų muziejuje saugomą medžiagą. Naudingos informacijos

¹¹ Skirius, Juozas, *Julius J. Bielskis (1891–1976): gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Čikaga: Lithuanian Research and Studies Center, 2004.

¹² Skirius, Juozas, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviams 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.

¹³ Eidintas, Alfonsas, *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021.

¹⁴ Simonson, Karina, „Karolis Račkauskas-Vairas ir Lietuvos pasiuntinybė Pietų Afrikoje“, *Bernardinai.lt*, paskelbta 2021 kovo 5, <https://www.bernardinai.lt/karolis-rackauskas-vairas-ir-lietuvos-pasiuntinybe-pietu-afrikoje/>.

¹⁵ Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas: pasaulio lietuvių istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

¹⁶ Kasperavičiūtė, Vitalija, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.* Vilnius: Versus aureus, 2006.

¹⁷ Skirius, Juozas, „Karolis Račkauskas-Vairas (1882–1970) – visuomenininkas, blaškomas politinių vėjų“, *Lietuvos aidas*, 2013 vasario 8.

¹⁸ Prieš paskyrimą į Pietų Afriką, 1923–1929 m. K. Račkauskas-Vairas ėjo pirmojo sekretoriaus pareigas Lietuvos pasiuntinybėje Londone.

suteikė paties K. Račkausko-Vairo publikuoti prisiminimai leidiniuose „Rinktinė“, „Pasaulio lietuviai“ ir žurnale „Kardas“, E. Aleksandravičiaus knyga „Karklo diegas“. Papildomos informacijos gauta iš Petro Tomkaus straipsnio „Afrikos įvaizdis Lietuvoje 1918–1940 metais“, Dovilės Čypaitės-Gilės straipsnio „Išvykstu, nes ten gyvena mano sužadėtinis.“ Žydų emigracijos iš tarpukario Lietuvos priežastys“ ir Broniaus Povilaičio knygos „Lietuvos žemės ūkis 1918–1940“.

Karolis Račkauskas-Vairas diplomatinėje tarnyboje Pietų Afrikoje

Lietuvos konsulatas Pietų Afrikoje buvo įkurtas šalia Liūto Galvos kalno, vienoje brangiausių Keiptauno rajonų vietų.¹⁹ Nepaisant to, dar prieš konsului išvykstant į Pietų Afriką, LR užsienio reikalų ministras jam pavedė pirmiausia susipažinti su sąlygomis Pietų Afrikoje ir tuomet pateikti LR URM rekomendacijas dėl tolesnės rezidencijos vietos ir konsulato likimo. Tai reiškia, kad konsulato rezidencijos klausimas vis dar buvo atviras. 1930 m. liepos 16 d. K. Račkauskas-Vairas pateikė dokumentą LR URM, kuriame, atsižvelgdamas į santykius su vietos lietuviais ir Vyriausybe bei prekybos ir pramonės klausimus, rekomendavo konsulatą perkelti iš Keiptauno į Johannesburgą tik tuo atveju, jei ministerija galutinai apsispręs neskirti garbės konsulo į Johannesburgą.²⁰ Viena iš pagrindinių priežasčių, nulėmusių tokią konsulo rekomendaciją, buvo kitų valstybių konsulatų veikimas Keiptaune. Šiame mieste konsulatus turėjo nemaža dalis Europos ir Pietų Amerikos valstybių, taip pat JAV.²¹ Šiame mieste veikė iš viso 23 konsulatai, todėl Keiptaunas buvo svarbus diplomatinis miestas. Iš 1930 m. rugpjūčio 21 d. LR URM atsakymo konsului Pietų Afrikoje žinoma, kad ši pritarė K. Račkausko-Vairo rekomendacijai dėl konsulato rezidencijos vietos palikimo Keiptaune.²² Vėliau K. Račkauskas-Vairas savo atsiminimuose kiek plačiau aprašė konsulato rezidencijos vietą: Lietuvos konsulatas Keiptaune turėjo šiek tiek žemės su daržais ir gėlynais, buvo įsikūręs gražioje ir patogioje šio miesto vietoje.²³

Vienas svarbesnių įvykių, kuris neatsispindi LR URM archyvinėje medžiagoje, yra pirmoji Lietuvos konsulo kelionė iš Keiptauno iki Johannesburgo miesto. Siekis susipažinti su krašto ekonomine padėtimi ir susitikti su vietos lietuviais užfiksuotas Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje prisiminimuose. Rašydamas apie ekonominę padėtį, K. Račkauskas-Vairas pabrėžė didelį ekonominį kontrastą tarp miestų ir priemiesčių, taip pat aptarė potencialius prekybos ryšius, pavyzdžiui, avių vilnos eksportą, kurį sėkmingai iki tol vykdė Didžioji

¹⁹ Vairas-Račkauskas, Karolis, „Pietų Afrikoje: nuo Madeiros iki Gerosios Vilties kyšulio“, in Vairas-Račkauskas, Karolis, *Rinktinė*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 282.

²⁰ 1930 m. raporte J. Janulionis, dar prieš atidarant karjeros konsulatą Keiptaune, ragina URM nedelsiant įkurti garbės konsulatą Johannesburge, kaip pats autorius pabrėžia, – didžiausiame prekybos centre.

²¹ 1930 05 12 Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 15–17.

²² *Ibid.*, l. 14.

²³ Vairas-Račkauskas, „Pietų Afrikoje: nuo Madeiros iki Gerosios Vilties kyšulio“, 282.

Britanija.²⁴ Aprašydamas susitikimus su vietos lietuviais, konsulas pažymėjo, kad dauguma jų telkiasi Johannesburge. Šiame mieste konsului pavyko susitikti su keliolika šeimų iš Lietuvos, dirbančių Johannesburgo siuvyklose ar restoranuose. Minima ir Johannesburge įsikūrusi „Pietų Afrikos Lietuvių Draugija“.²⁵ Kadangi K. Račkausko-Vairo viena pagrindinių užduočių buvo teikti informaciją LR URM apie Pietų Afrikos ekonominę, politinę, socialinę ir kultūrinę padėtį, ši kelionė padėjo Lietuvos konsului surinkti daugiau naudingos medžiagos.

Analizuojant K. Račkausko-Vairo rengtus pranešimus LR URM Kaune, pirmiausia pastebima didelė pranešimų apimtis ir statistinių duomenų gausa. Kai kurie pranešimai apima nuo 60 iki 80 puslapių, juose pateikiama duomenų apie geležinkelių, uostų įrangą, darbininkų gaunamus priedus už viršvalandžius ir kita. Apžvelgus Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje parengtus pranešimus ir surinktą informaciją spaudoje bei prisiminimuose, K. Račkausko-Vairo darbą galima suskirstyti į kelias grupes: pranešimų rengimas LR URM apie Pietų Afrikos kultūrą, ekonomiką, politiką ir socialinius klausimus, ryšių palaikymas ir pagalbos teikimas vietiniams lietuviams, prekybos ryšių paieškos, Lietuvos reprezentacija ir informacijos apie ją sklaida.

Pranešimų LR užsienio reikalų ministerijai rengimas

Viena svarbiausių Lietuvos konsulo pareigų buvo rengti pranešimus LR užsienio reikalų ministerijai apie Pietų Afrikos Sąjungos vidaus ir užsienio politiką. Pranešimai apimdavo bendro pobūdžio informaciją apie pramonę, ūkį, administraciją ar švietimą ir labai specifinę, kuria buvo siekiama atsakyti į LR URM kylančius klausimus. Šiuo metu turimais archyviniais duomenimis, K. Račkauskas-Vairas parengė 25 pranešimus: pirmą – 1930 m. balandžio 10 d., paskutinį – 1932 m. sausio 27 d. Kadangi Lietuvos konsulatas Pietų Afrikoje buvo panaikintas 1932 m. pradžioje, o pagal naująją ekonominių pranešimų rašymo tvarką, paskelbtą 1932 m. sausio 18 d., konsulatų ir pasiuntinybių ekonominiai pranešimai turėjo būti rengiami tik du kartus per metus, t. y. kas 6 mėnesius²⁶, tai leidžia teigti, kad 25-asis pranešimas buvo paskutinis. Vis dėlto straipsnio autorei nepavyko surasti visų Lietuvos konsulo parengtų pranešimų. Šiuo metu susipažinta su šiais: Nr. 1, 2, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 20, 21, 24 ir 25. Remiantis šių pranešimų turiniu, juos galima suskirstyti į dvi grupes: bendrųjų žinių ir specifinių temų.

Bendrųjų žinių grupei priklauso pranešimai Nr. 1, 3, 4, 10, 20 ir 24. Jie apima bendras žinias apie Pietų Afrikos Sąjungą, juose apžvelgiama valdymo sistema, ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, tarptautiniai klausimai, t. y. vidaus ir užsienio politika. Pranešimai Nr. 1, 3 ir 4 yra trumpi, apima tik bazines žinias apie Pietų Afrikos Sąjungos istoriją, valdžios įstaigas, rinkėjus, provincijų vyriausybę, teritoriją ir gyventojus (rases, tilybą), krašto apsaugą – sausumos ir jūrų pajėgas (šaukimą, šaulių draugiją, pajūrio apsaugą, rezervą, aviacijos korpusą ir laivyną), taip pat Pietų Afrikos Sąjungos įstatymus, Aukščiausiąjį

²⁴ *Ibid.*, 285.

²⁵ *Ibid.*, 296.

²⁶ 1932 01 13 Užsienio reikalų ministerijos Ekonominio departamento aplinkraštis, LCVA, f. 650, ap. 1, b. 29, l. 1.

Teismą, ryšio priemones (paštą, telegrafą, telefoną), finansinius klausimus (valstybės skolas, biudžetą, bankus ir paskolų teikimą).²⁷ Pranešime Nr. 4 atskleidžiamos gyvenimo Pietų Afrikos Sąjungoje sąlygos: produktų kainos, apranga, muitai, švietimas: už mokslą atskaitingos įstaigos, mokyklos ir jų skirstymas pagal rases, raštingumas, mokestis už mokslą, techninės, žemės ūkio ir aukštosios mokyklos.²⁸ Tolesniuose pranešimuose išsamiai aptariama Pietų Afrikos Sąjungos vidaus ir užsienio politika, pateikiama reikšmingų statistinių duomenų bei priedų.

Pranešimai Nr. 10, 20 ir 24 užima nuo 60 iki 83 puslapių. Pavyzdžiui, daugiau nei pusė pranešimo Nr. 24 skirta britų kolonijoms ir protektoratams, pavestiems konsulatui, aptarti. Kiekviena teritorija aprašoma atskirai ir analizuojama pagal tam tikrus kriterijus, pvz.: žemės ūkis, švietimas, muitai, finansai, importas, eksportas ir kita.²⁹

Specifinių temų grupei priklauso pranešimai Nr. 2, 8, 11, 12, 21, 25. Šiuose pranešimuose apžvelgiamos konkrečios ir labai skirtingos temos, o jų apimtis labai varijuoja – nuo 9 iki 76 puslapių. Pavyzdžiui, pranešime Nr. 24 Lietuvos konsulas Pietų Afrikoje, LR URM prašomas, sudarė sąrašą asmenų (su jų trumpais gyvenimo aprašymais), kurių kandidatūras rekomenduoja garbės konsulo pozicijai Johanesburge užimti.³⁰ Pranešime Nr. 21 apžvelgiama visai kita tema – Pietų Afrikos Sąjungos susisiektimo sistemos. Šiame dokumente daugiausiai dėmesio skiriama geležinkeliams, uostui, pašto, telegrafo ir telefono tarnyboms, aptariamas šių institucijų biudžetas, įranga, pagalbinės tarnybos, darbuotojai, administracija bei struktūra, aukštesniųjų valdininkų kvalifikacijos ir kitų darbuotojų atlyginimai bei priedai, Mechanikos departamentas, sandėliai, bufetų ir vagonų aptarnavimas, miegamieji vagonai, Propagandos ir turizmo skyrius, Londono ir Niujorko biurai, aviacijos administracija ir kita.³¹ Be to, pranešimo pabaigoje pridedami LR URM klausimai ir konsulo atsakymai, papildyti statistiniais duomenimis ir kita informacija.

Analizuojant šiuos pranešimus, galima pastebėti, kad šiam darbui konsulas skyrė daug laiko ir pastangų. Ataskaitų išsamumas ir duomenų gausa rodo, kad K. Račkauskas-Vairas buvo labai gerai susipažinęs su Pietų Afrikos Sąjungos vidaus ir užsienio politika ir siekė pateikti kuo smulkesnės informacijos LR URM.

Ryšių palaikymas ir pagalba lietuvių bendruomenei

1930 m. balandžio 18 d. pranešimu Nr. 2 konsulas informavo LR URM apie pagrindinio imigracijos įstatymo pataisą, numatytą Ministro Pirmininko generolo Hertzogo. Šioje pataisoje numatoma kvota, pagal kurią per metus į Pietų Afrikos Sąjungą bus įleidžiama tik 50 imigrantų iš Rytų ir Pietryčių Europos, įskaitant Lietuvą.³² Įstatymo

²⁷ 1930 04 10 Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 1, LCVA, f. 922, ap. 1, b. 8, l. 19–23; 1930 05 02 Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 3, LCVA, f. 922, ap. 1, b. 8, l. 29–35.

²⁸ 1930 05 12 Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 29–34.

²⁹ 1931 12 31 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 24, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 58–97.

³⁰ 1932 01 27 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1274, l. 2–5.

³¹ 1931 09 25 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 21, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 232–308.

³² Račkauskas-Vairas, Karolis, „Pietų Afrikos Unija ir Lietuvos išeiviai“, in *Pasaulio lietuviai*, red. Petras Ruseckas.

pataisoje nurodyti ir kriterijai, kuriuos atitinkantiems asmenims bus suteikiami leidimai atvykti į šią valstybę. K. Račkauskas-Vairas pažymėjo, kad Keiptauno Parlamente įvedant šią pataisą buvo dažnai minimas Lietuvos vardas, o nustatytos kvotos įstatymas buvo nukreiptas prieš Lietuvos žydus.³³ Imigraciją varžančio įstatymo paskelbimas tiesiogiai palietė visus vietos lietuvius. Šiam įstatymui įsigalėjus, susidarė sudėtingos sąlygos vietos lietuviams išvykti į Lietuvą ir iš jos grįžti bei priimti gimines Pietų Afrikoje. Siekdamas išspręsti šias problemas, Lietuvos konsulas Pietų Afrikoje kreipėsi į tuometį LR užsienio reikalų ministrą Dovą Zaunių su pasiūlymu ir prašymu leisti Pietų Afrikoje gyvenantiems piliečiams ir nepilnamečiams, kilusiems iš Lietuvos, užsiregistruoti Lietuvos konsulate ir gauti išrašą, kuriame būtų nurodyta jų pilietybė ir konsulato užtarimas.³⁴ Šis dokumentas turėjo ne tik palengvinti sąlygas išvykti ir grįžti į Pietų Afriką, bet ir padėti sukurti glaudesnę ryšį su vietos lietuvių vbandruomene. Iš 1930 m. gegužės 27 d. laikinai Teisių-administracijos departamento direktoriaus pareigas einančio Jono Aukštuolio laiško sužinoma, kad šis leidimas buvo duotas, tačiau registracija turėjo vykti iš dalies privačiai, nes įstatymo numatyta tvarka registracijos konsulate galimos tik pilietybės klausimu.³⁵ Vėliau K. Račkauskas-Vairas savo prisiminimuose rašė, kad šis „piliečių registravimas nustatė kontaktą tarp konsulato ir Lietuvos žmonių, gyvenančių dideliame Unijos plote. Tarp įsiregistravusių buvo asmenų iš abiejų Rodezijų ir Pietvakarių Afrikos mandatinės teritorijos“³⁶. Galima teigti, kad šis vietos lietuvių registravimas konsulate turėjo ne tik palengvinti jų kasdienybę, bet ir padėti užmegzti ryšį su konsulatu.

Tų pačių metų lapkričio 5 d. laiške Lietuvos pasiuntinybės Londone generaliniam konsului Kaziui Gineičiui Lietuvos pasiuntinys Pietų Afrikoje prašė, kad būtų suteiktas papildomas paskyrimo raštas, kuriuo konsulatui būtų pavestos papildomos teritorijos: Rodezija ir kitos britų valdomos teritorijos Afrikoje. Šį prašymą K. Račkauskas-Vairas motyvavo tuo, kad dabartinė egzekvatūra apima tik Pietų Afrikos Sąjungą, nors pagalbos reikia ir kitiems Lietuvos emigrantams, esantiems už Pietų Afrikos Sąjungos teritorijos ribų.³⁷ Tame pačiame laiške teigiama, kad apie šį pasiūlymą jau kelis kartus pranešta LR URM, tačiau atsakymo iki šiol nesulaukta. Vis dėlto nuo 1931 m. Lietuvos konsului buvo priskirtos papildomos teritorijos: Pietų ir Šiaurės Rodezijos, Bechuanalando protektoratas, Kenijos kolonija, Ugandos teritorija ir Pietvakarių Afrikos mandato teritorija.³⁸

Siekdamas palaikyti ryšius ne tik su Keiptaune, bet ir su Johannesburge esančiais lietuviams, Lietuvos konsulas Pietų Afrikoje kelis kartus lankėsi ir pastarajame mieste. 1931 m. birželio 10 d. laišku jis kreipėsi į J. Aukštuolį su prašymu leisti vykti į Johannesburgą. Šį prašymą nulėmė kelios priežastys, tačiau viena pagrindinių – pagalba Johannesburgo lietuviams organizuoti draugijos veiklą. Kaip minima laiške, K. Račkauskas-Vairas

Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935, 141.

³³ 1930 04 10 Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 2, LCVA, f. 922, ap. 1, b. 8, l. 24–27.

³⁴ 1930 05 12 Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 24–25.

³⁵ *Ibid.*, l. 23.

³⁶ Vairas-Račkauskas, „Lietuvos konsulas Pietų Afrikos Respublikoje“, 6.

³⁷ 1930 11 05 privatus ir konfidencialus K. V. Račkausko laiškas Gineičiui, Venclovų namai-muziejus, f. A-K.V.-1, AC2/16, GEK10395, l. 3.

³⁸ Vairas-Račkauskas, „Lietuvos konsulas Pietų Afrikos Respublikoje“, 6.

Johanesburge užmezgė ryšius su vietos lietuviais ir pasiūlė jiems susiorganizuoti į Pietų Afrikos lietuvių draugiją. Kadangi vietos lietuviai išreiškė norą toliau plėsti draugijos veiklą, norint priimti panašius nuostatus, pagal kuriuos tvarkosi JAV lietuvių organizacijos, buvo reikalinga Lietuvos konsulo, kuris yra gerai susipažinęs su amerikietišku organizacijų modeliu, pagalba.³⁹ Šios draugijos veiklos sustiprinimas turėjo paskatinti lietuvių bendruomenę labiau įsitraukti ir kelti intelektualinį lygį, kuris, pasak ir paties J. Janulionio, buvo labai žemas.⁴⁰

Vis dėlto, remiantis archyviniais duomenimis, yra žinoma, kad lietuvių bendruomenė susidūrė su sunkumais. Lietuvos konsulo pranešime Nr. 25 LR URM 1932 m. teigiama, kad lietuvių draugijai trūko inteligentiškų, veiklių žmonių.⁴¹ Kituose miestuose situacija buvo dar prastesnė: Pretorijoje lietuviai neturėjo jokios organizacijos, o Keiptaune draugijos taip pat neliko.⁴² Dauguma lietuvių dirbo fabrikuose, keletas siuvyklose. Geresnės darbo pozicijos buvo užimtos specialistų iš kitų valstybių: Didžiosios Britanijos, Olandijos, Vokietijos, todėl lietuvių bendruomenėje buvo jaučiamas ir didelis lėšų stygius⁴³, kurio padengti buvo beveik neįmanoma, juolab kad pasaulyje dar nebuvo pasibaigusi Didžioji depresija. Be to, intelektualią veiklą išvystyti buvo sudėtinga ne tik dėl finansinių resursų ar inteligentiškų asmenų trūkumo, bet ir dėl lietuvių pasklidimo po Pietų Afrikos Sąjungą bei per mažo jų skaičiaus.⁴⁴

Lietuvos konsulo pranešime aptariama ir Lietuvos žydų bendruomenės situacija, kuri buvo kiek kitokia. Dokumente teigiama, kad, K. Račkauskui-Vairui pasiūlius, Johanesburge buvo neseniai įsteigta Lietuvos žydų organizacija „Lithuanian Association in South Africa“. Pasak konsulo, joje veikia nemažai inteligentijos atstovų, suprantančių, kaip turi būti organizuojama draugija ir jos veikla. Taip pat draugijai netrūksta lėšų, ji turi savo biurą ir skaityklą. Minėta organizacija turėjo savus įstatus, kuriais buvo siekiama palaikyti santykius su kitomis draugijomis ir gimtuoju kraštu, remti Lietuvos ir Pietų Afrikos Sąjungos prekybos santykius ir padėti Lietuvos išeiviams šiame krašte. Pranešime rašoma, kad Lietuvos konsulatas prisidėjo prie organizacijos „Lithuanian Association in South Africa“ skaityklos papildymo, šiai perleidžiant atliekamus Lietuvos laikraščius ir keliolika egzempliorių brošiūrų bei knygų lietuvių ir anglų kalbomis.⁴⁵

Vis dėlto, apžvelgus šiuo metu surinktą archyvinę medžiagą, straipsnio autorei nepavyko aptikti daugiau duomenų apie Lietuvos konsulo veiklą Johanesburgo ar kitose lietuvių bendruomenėse. Galimos dvi to priežastys. Pirma – didelis atstumas (apie 1 400 km) tarp Keiptauno ir Johanesburgo miestų, todėl tokia ilga kelionė turėjo nemažai kainuoti, juolab kad Lietuvos konsulatas Pietų Afrikoje neturėjo didelio biudžeto. Antra, Lietuvos konsulas

³⁹ 1931 06 10 konfidencialus V. K. Račkausko laiškas įgaliotam ministrui, Teisių-administracijos departamento direktoriui J. Aukštuoliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1137, l. 2.

⁴⁰ 1930 01 29 Kunigo J. Janulionio raportas iš Pietų Afrikos, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 345, l. 4.

⁴¹ 1932 01 27 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1274, l. 6.

⁴² Račkauskas-Vairas, „Pietų Afrikos Unija ir Lietuvos išeiviai“, 141.

⁴³ 1932 01 27 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1274, l. 6.

⁴⁴ Aleksandravičius, *Karklo diegas: pasaulio lietuvių istorija*, 352.

⁴⁵ 1932 01 27 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1274, l. 6–7.

neįdėjo pakankamai pastangų sukurti tvirtą vietos lietuvių bendruomenę, todėl jo veikla net ir daugiausiai lietuvių priėmusiame mieste nėra ženkli.

Prekybos ryšiai

K. Račkauskas-Vairas, siekdamas užmegzti prekybos santykius tarp Lietuvos ir Pietų Afrikos Sąjungos, ieškojo ryšių su įvairią produkciją gaminančių įmonių atstovais. 1930 m. gegužės 2 d. dokumente LR URM Lietuvos konsulas Keiptaune rašė apie pažintį su Pietų Afrikos Sąjungos verslininku Hiršu Hillmanu, prekiaujančiu mediena. Kadangi šis asmuo supirkinėja medieną iš Rusijos, Estijos ir Suomijos, o Lietuva turi didelę dalį miško gauti iš Rusijos, K. Račkauskas-Vairas užsiminė apie galimą šios medienos pardavimą H. Hillmano įmonei. Kaip teigiama laiške, H. Hillmanas susidomėjo prekybos reikalais su Lietuva ir, kadangi artimiausiu metu planavo vykti į Estiją ir Suomiją, pareiškė norą apsilankyti ir Lietuvoje bei susitikti su LR finansų, žemės ūkio ir užsienio reikalų ministrais.⁴⁶ Iš tolesnių duomenų žinoma, kad ši informacija buvo perduota Jurgiui Baltrušaičiui, Lietuvos pasiuntiniui Maskvoje, ir bandoma iš naujo iškelti klausimą dėl Rusijos miškų, turimų grąžinti Lietuvai.⁴⁷ Be to, su H. Hillmanu buvo susitikęs ir anksčiau Pietų Afrikoje viešėjęs J. Janulionis, todėl šis anksčiau užmegztas kontaktas galėjo teikti vilčių.

Kadangi didžiausia prekyba ir pramonė vyko Johanesburge, Lietuvos konsulas Pietų Afrikoje prekybos ryšių neretai ieškojo šiame mieste. 1931 m. laiške J. Aukštuoliui K. Račkauskas-Vairas rašė, kad Johanesburge yra svarbių įmonių, galinčių padėti Lietuvos eksportui. Siekiant užmegzti prekybos ryšius, reikalinga plačiau aptarti visas sąlygas susitikimų metu ir tartis dėl tokių prekių kaip audiniai, kartonas, gintaro gaminiai, saldainiai ir kita. Jis taip pat atkreipė dėmesį, kad Lietuvos konsulatas neturi jokių prekių pavyzdžių, kuriuos galėtų parodyti per oficialius susitikimus su Pietų Afrikos verslininkais, o tai labai apsunkino konsulo darbą ir prekybos ryšių mezgimą, juolab kad konkurencija šioje valstybėje buvo labai didelė.⁴⁸ K. Račkauskas-Vairas taip pat pažymėjo, kad šiuo klausimu kreiptasi į Ekonomikos departamentą, tačiau kadangi reikalingų pavyzdžių nesulaukė, prašydamas leidimo grįžti į Lietuvą, siekė pats tų pavyzdžių atvežti į Pietų Afriką.

Nepaisant to, ilgainiui atsirado prekybos santykių tarp Lietuvos konsulato ir Pietų Afrikos įmonių apčiuopiamų užuomazgų. 1932 m., rengdamas 24-ąjį pranešimą LR URM, K. Račkauskas-Vairas plačiau aptarė Lietuvos prekybos Pietų Afrikoje galimybes. Šiame pranešime jis parengė sąrašą produktų, kuriais Lietuva galėtų prekiauti Pietų Afrikoje: įvardijamos tokios prekės kaip saldainiai, džiovinti ir marinuoti grybai, rauginti agurkai ir kopūstai, audiniai, tektūra, avalynė, lentos dėžėms, obuoliai ir bulvės. Plačiau aptardamas galimą rinką šiems produktams, Lietuvos konsulas pažymėjo, kad yra įmonių, susidomėjusių keletu iš šių produktų. Konsulatui užmezgus ryšius su įmonėmis „Lawrence & Co.“ ir

⁴⁶ 1930 05 12 Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 22.

⁴⁷ *Ibid.*, l. 21.

⁴⁸ 1931 06 10 konfidencialus V. K. Račkausko laiškas įgaliotam ministru, Teisių-administracijos departamento direktoriui J. Aukštuoliui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1137, l. 3–4.

„Cherry“ Keiptaune, šios gavo teisę parduoti pirmąją nedidelę saldinių „Birutė“ partiją, kuri sulaukė palankaus įvertinimo ir drauge paskatino paklausos atsiradimą ir kituose miestuose.⁴⁹ Kitų prekių: grybų, raugintų agurkų ir kopūstų, taip pat saldinių importu buvo susidomėjusios kelios įmonės: H. Katzenellenbogeno, kilusio iš Plungės, įmonė Pretorijoje, užsiimanti prekyba urmu ir importu⁵⁰, įmonė „Patlansky Bros.“ Johanesburge ir įmonė „Van der Byl“ Keiptaune. Vis dėlto Lietuvos konsulas dar kartą pabrėžė, kad dėl kitos produkcijos, t. y. audinių, tektūros, avalynės ir lentų dėžėms, konsulas negali vesti jokių derybų, kol nebus gauta pavyzdžių ir kainoraščiai.⁵¹ Įdomu tai, kad ši problema įvardijama ne viename K. Račkausko-Vairo rengtame dokumente per kelerius metus, todėl, remiantis paskutiniais Lietuvos konsulo pranešimais, akivaizdu, kad ši problema taip ir nebuvo iki galo išspręsta per visą konsulato veiklos laikotarpį.

Lietuvos konsulatui bendradarbiaujant su vietos įmonių ir transporto atstovais, iškilo idėja steigti Lietuvos–Afrikos importo ir eksporto bendrovę „Limited“ pagrindu. Tačiau šiuos planus teko atidėti dėl visame pasaulyje vykusios ekonomikos krizės ir sunkių prekybos su Europa sąlygų. Šią idėją planuota kelti iš naujo stabilizavusis pasaulio ekonomikai ir prekybos santykiams su Europa⁵², tačiau tokios galimybės Lietuvos konsulas nesulaukė.

Kaip teigiama K. Račkausko-Vairo parengtame pranešime Nr. 25, Lietuvos konsulas Pietų Afrikoje sulaukė bendrovės „Grybas“ pavyzdžių, kuriuos K. Račkauskui-Vairui plauti padėjo Lietuvos ir Pietų Afrikos prekybos santykiais suinteresuoti asmenys. Galima teigti, kad ši akcija prisidėjo prie prekybos santykių plėtojimo, nes po šios akcijos H. Katzenellenbogeno įmonė pateikė stambų užsakymą „Grybo“ bendrovei Lietuvoje.⁵³

Atsižvelgiant į aprašytus faktus, galima teigti, kad Lietuvos konsulas K. Račkauskas-Vairas skyrė daug dėmesio Lietuvos ir Pietų Afrikos Sąjungos prekybos ryšiams vystyti. Nepaisant kliūčių, prie kurių tam tikra prasme prisidėjo ir LR URM, buvo padarytas nemažas darbas mezgant ekonominius santykius, kurių rezultatai pradėjo ryškėti jau Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje veiklos pabaigoje.

Reprezentacija ir informacijos apie Lietuvą sklaida

Nors Pietų Afrikos Sąjungoje gyveno nemažai lietuvių ar asmenų, turinčių lietuviškų šaknų, žinių apie Lietuvos valstybę Pietų Afrikoje buvo nedaug. Šis veiksnys apsunkino Lietuvos konsulato darbą, todėl iš Lietuvos atvykstantys svečiai buvo svarbūs siekiant paskleisti žinių apie neseniai susikūrusią valstybę. Vienas tokių atvejų – profesoriaus Kazio Pakšto apsilankymas Pietų Afrikos Sąjungoje. Iš išsamaus K. Račkausko-Vairo pranešimo sužinoma, kokiomis priemonėmis profesoriaus atvykimas buvo išnaudotas Lietuvos valstybės labui. Pirmiausia buvo organizuojamos K. Pakšto paskaitos. Lietuvos konsului pavyko surengti dvi paskaitas mokslo įstaigose: viena buvo skaitoma Pretorijos,

⁴⁹ 1931 12 31 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 24, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 51–52.

⁵⁰ 1932 01 27 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1274, l. 9.

⁵¹ 1931 12 31 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 24, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 53.

⁵² 1932 01 27 Konsulato Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 25, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1274, l. 8.

⁵³ *Ibid.*, l. 9.

kita – Stelenboso (*Stellenbosch*) universitete. Taip pat įvyko dvi viešos paskaitos Johannesburge ir Keiptaune, skirtos plačiajai visuomenei.⁵⁴ Šių paskaitų tikslas buvo bendrais bruožais pristatyti Lietuvą ir Baltijos valstybes bei pakeisti susidariusią nuomonę, kad Lietuva yra žydų kilmės asmenų valstybė, o jos kalba „esanti žydiška“.⁵⁵ Laiške Lietuvos pasiuntinybės Londone generaliniam konsului K. Gineičiui Lietuvos konsulas rašė, kad paskaitos pavyko, o jų dėka išaugo ir susidomėjimas Lietuva.⁵⁶

Antra, K. Pakšto vizito metu buvo pasitelktos žiniasklaidos priemonės. K. Račkauskas-Vairas, pats turėjęs artimą ryšį su spauda, puikiai suprato jos svarbą ir siekė palaikyti gerus santykius su Pietų Afrikos Sąjungos vietos spauda. Kaip skelbiama pranešime, Lietuvos konsului pavyko susitarti dėl kelių straipsnių apie Lietuvą paskelbimo vietos spaudoje. Be kelių pranešimų apie K. Pakšto kelionę po Afriką, buvo paskelbta ir informacinių straipsnių apie Lietuvos valstybę. Johannesburgo „Rand Daily Mail“ ir „Star“ publikavo pokalbį su K. Pakštu, kuriame jis atsakė į bendrus klausimus apie Lietuvą ir Baltijos valstybes. Keiptauno laikraščiai „The Argus“ ir „Cape Times“ paskelbė interviu su profesoriumi ir informaciją apie jo paskaitas.⁵⁷ Taip pat 1930 m. spalio 28 d. K. Pakštas kalbėjo Keiptauno radijo stotyje apie Lietuvą ir Baltijos valstybes.⁵⁸

K. Pakšto apsilankymas Pietų Afrikos Sąjungoje buvo įtrauktas ir į diplomatinis reikalus. Kaip teigiama Lietuvos konsulo pranešime, profesoriaus paskaitose dalyvavo nemažai įtakingiausių Pietų Afrikos Sąjungos diplomatinio korpuso atstovų bei kitus įtakingus postus užimančių asmenų: konsulų, burmistru, senatorių, taip pat švietimo generalinis superintendantas, universiteto rektorius ir kiti, o paskaitų organizavimo procese dalyvavo ir Latvijos konsulas. Taip pat surengti oficialūs susitikimai su Norvegijos, Švedijos, Suomijos, Čekoslovakijos, Danijos, Latvijos, Belgijos ir Šveicarijos konsulais.⁵⁹

Vis dėlto plačiau apžvelgti šią Lietuvos konsulo veiklos Pietų Afrikoje dalį sunku dėl informacijos stokos. Šią temą tik šiek tiek papildė paties K. Račkausko-Vairo atsiminimai. Juose teigiama, kad skleisti propagandą apie Lietuvą padėjo Pietų Afrikos dienraščio iliustruotas priedas, kuriame buvo įdėti 37 vaizdai iš Lietuvos. Taip pat įvairioms įstaigoms buvo platinama propagandinė literatūra iš Lietuvos⁶⁰, o pats K. Račkauskas-Vairas prisidėjo skaitydamas propagandines paskaitas per radiją. Prisiminimuose rašoma, kad informacijos apie Lietuvą sklaidai reikšmingai pasitarnavo ir asmeniniai santykiai su vietos diplomatais. Lietuvos atstovas artimiausius santykius palaikė su Latvijos, Švedijos, Norvegijos, Suomijos, Ispanijos ir Argentinos konsulatais.⁶¹

Apžvelgus K. Račkausko-Vairo parengtą pranešimą apie K. Pakšto apsilankymą Pietų Afrikos Sąjungoje ir jo paties publikuotus prisiminimus, atrodo, kad buvo siekiama išgauti

⁵⁴ 1930 05 12 Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 5.

⁵⁵ Aleksandravičius, *Karklo diegas: pasaulio lietuvių istorija*, 348.

⁵⁶ 1930 11 05 privatus ir konfidencialus K. V. Račkausko laiškas Gineičiui, Venclovų namai-muziejus, f. A-K.V.-1, AC2/15, GEK10395, l. 2.

⁵⁷ 1930 05 12 Lietuvos konsulo Pietų Afrikoje pranešimas Nr. 4, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 4.

⁵⁸ *Ibid.*, l. 6.

⁵⁹ *Ibid.*, l. 5–6.

⁶⁰ Vairas-Račkauskas, „Lietuvos konsulatas Pietų Afrikos Respublikoje“, 6.

⁶¹ *Ibid.*, 6.

kuo daugiau įvairiapusės naudos iš svečių, atvykusių į Pietų Afriką, o šiems išvykus – tęsti propagandą pasitelkiant turimas žinias. Iš archyvinės medžiagos sužinoma, kad Lietuvos konsulatas nesulaukdavo daug svečių iš Lietuvos, juolab iš akademinės ar visuomeninės aplinkos. Įdėtos pastangos į K. Pakšto vizito vieštinimą ir susitikimus su plačiąja visuomene bei vietos valdžios ir užsienio valstybių diplomatinio korpuso atstovais rodytų siekį sukurti kuo geresnį Lietuvos įvaizdį ir, tuo pasinaudojant, užmegzti glaudesnius ekonominius, kultūrinius, diplomatinius santykius su įtakingiausiais vietos asmenimis. Vis dėlto reikia pažymėti, kad šią išvadą leidžia daryti tik vienas dokumentas ir nedidelė publikuotų K. Račkausko-Vairo prisiminimų dalis, todėl į ją reikia žvelgti itin kritiškai.

Susipažinus su šiuo metu turimais duomenimis ir siekiant apžvelgti bendrą K. Račkausko-Vairo veiklą einant konsulo pareigas, pasigendama didesnio dėmesio lietuvių bendruomenei ar reprezentacijos ir informacijos apie Lietuvą sklaidai. Lieka neaišku, ar to priežastis gali būti prarasta arba kol kas neaptikta archyvinė medžiaga, ar paties konsulo nepakankamas dėmesys šiems klausimams. Žinoma, reikia turėti omenyje, kad Lietuvos konsulatas Pietų Afrikoje veikė tik dvejus metus, todėl kai kurioms sritims taip pat galėjo nepakakti dėmesio dėl trumpo konsulato gyvavimo laikotarpio.

Paties K. Račkausko-Vairo diplomatinė tarnyba baigėsi ne itin sklandžiai. 1932 m. liepos 9 d. laiške teigiama, kad K. Račkauskas-Vairas po konsulato likvidavimo (konsulatas likviduotas 1932 m. pradžioje) dar nebuvo grįžęs į Lietuvą ir svarstoma jam iškelti byla.⁶² Vėlesni duomenys parodys, kad jam buvo iškelta finansinė byla dėl pinigų pasisavinimo. 1932 m. pabaigoje siūlyta išaldyti visą turimą K. Račkausko-Vairo turtą visuose Kaune esančiuose bankuose⁶³, o neilgai trukus ir iškelta finansinė byla. 1933 m. liepos pradžioje spaudoje pranešta apie buvusio konsulo areštą.⁶⁴ Taigi, K. Račkausko-Vairo diplomatinė tarnyba baigėsi kartu su Lietuvos konsulato Pietų Afrikoje uždarymu.

Nors Lietuvos konsulatas Pietų Afrikos Sąjungoje veikė tik dvejus metus, 1932 m. atidarytas Lietuvos garbės konsulatas Johanesburge, kuris veikė iki pat 1940 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, diplomatiniai santykiai su Pietų Afrikos Respublika buvo atkurti tik 1991 m. ir ten paskirtas ambasadorius.

Išvados

Apžvelgus ir ištyrus 1930 m. įkurto ir dvejus metus veikusio Lietuvos konsulato Pietų Afrikos Sąjungoje, Keiptauno mieste, ir ten paskirto konsulo veiklą, ją galima suskirstyti į kelias grupes. Pirmiausia, K. Račkauskas-Vairas rengė pranešimus LR URM apie Pietų Afrikos vidaus ir užsienio politiką. Šiuos konsulo pranešimus galima suskirstyti į dvi grupes: bendrųjų žinių ir specifinių temų. Pirmajai grupei priklausančiuose pranešimuose pateikiama bendra informacija apie Pietų Afrikos Sąjungos švietimą, krašto apsaugą, ryšio priemonių tinklą, transportą, žemės ūkį. Antrajai grupei priklausančys pranešimai

⁶² 1932 07 09 Kazio Bizausko laiškas Petrui Klimui, LCVA, f. 383, ap. 1, b. 1300, l. 356.

⁶³ 1932 11 11 Kazio Bizausko laiškas Jonui Navickui, LCVA, f. 383, ap. 1, b. 1301, l. 240.

⁶⁴ „V. K. Račkauskas areštuotas“, *Amerikos lietuvis*, 1933 liepos 8, nr. 27, 4, https://spauda2.org/amerikos_lietuvis/archive/1933/1933-07-08-AMERIKOS-LIETUVIS.pdf.

buvo skirti tik vienai konkrečiai struktūrai nagrinėti, juose pateikta informacijos apie jos darbuotojus, administraciją, įrangą, atlyginimus ir kita.

Antra, K. Račkauskas-Vairas mezgė ir palaikė ryšius su vietos lietuvių bendruomene, siekė palengvinti jų gyvenimo svečioje valstybėje sąlygas. Jis pasirūpino, kad Pietų Afrikoje gyvenantys piliečiai ir nepilnamečiai, kilę iš Lietuvos, turėtų galimybę užsiregistruoti Lietuvos konsulate, ir taip palengvino sąlygas jiems išvykti ir atvykti į Pietų Afriką. Konsulas taip pat padėjo Johannesburgo lietuviams susiburti į Pietų Afrikos lietuvių draugiją ir organizuoti šios draugijos veiklą pagal JAV modelį, taip skatindamas lietuvių bendruomenę labiau įsitraukti į visuomeninę veiklą ir siekdamas pakelti jų intelektualinį lygį.

Trečia, konsulas mezgė prekybos ryšius su įvairią produkciją gaminančių įmonių atstovais, siekė tartis dėl prekybos Pietų Afrikoje audiniais, kartonu, gintaro gaminiais, saldainiais, džiovintais ir marinuotais grybais, raugintais agurkais ir kt. Jis užmezgė ryšius su įmonėmis „Lawrence & Co.“, „Cherry“, „Patlansky Bros.“, „Van der Byl“, H. Katzenellenbogeno, H. Hillmano įmonėmis, siekė įsteigti Lietuvos–Afrikos importo ir eksporto bendrovę.

Ketvirta, K. Račkauskas-Vairas siekė skleisti informaciją apie Lietuvos valstybę. Pasinaudodamas K. Pakšto atvykimu, jis suorganizavo viešas paskaitas Johannesburge ir Keiptaune, kurių tikslas buvo bendrais bruožais pristatyti Lietuvą ir Baltijos valstybes plačiajai visuomenei. Konsulas taip pat organizavo susitikimus su vietos spaudos ir įvairių valstybių diplomatiniais atstovais, platinė propagandinę literatūrą iš Lietuvos ir pats skaitė propagandines paskaitas per Pietų Afrikos vietos radiją.

Literatūra

Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas: pasaulio lietuvių istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

Čypaitė-Gilė, Dovilė, „Išvykstu, nes ten gyvena mano sužadėtinis.“ Žydų emigracijos iš tarpukario Lietuvos priežastys“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sud. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022.

Povilaitis, Bronius, *Lietuvos žemės ūkis 1918–1940*, 2-asis leid. Vilnius: Tėvynės sargas, 1997.

Tomkus, Petras, „Afrikos įvaizdis Lietuvoje 1918–1940 metais“, in *Visuotinė istorija Lietuvos kultūroje: tyrimai ir problemos*. Vilnius: Versus aureus, 2004.

Viktorija JOCYTĖ-BESPALOVA

Vytautas Magnus University, Lithuania

THE ACTIVITIES OF LITHUANIAN CONSUL,
KAROLIS RAČKAUSKAS-VAIRAS, IN SOUTH AFRICA (1930–1932)

Summary. The article presents the activities of Karolis Račkauskas-Vairas (1882–1970), a public figure, writer, translator, and diplomat, during his service in the diplomatic corps from 1930 to 1932 as a consul in the newly established Lithuanian consulate in the Union of South Africa. Based on archival materials, periodicals, and historiography, the study highlights the main activities of the Lithuanian diplomat. The article discusses key areas of his work, including maintaining connections and providing assistance to Lithuanian emigrants, fostering trade relations, promoting information about Lithuania, and preparing reports for the Ministry of Foreign Affairs. The reports prepared by Karolis Račkauskas-Vairas were a crucial source of information for this article, offering valuable insights into the daily life and responsibilities of the consul in South Africa.

Keywords: Karolis Račkauskas-Vairas, Lithuanian Consulate in the Union of South Africa, Lithuanian diplomatic service.

Žydronė KOLEVINSKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Prozopografijos metodo išbandymas literatūros tyrimuose: Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje

Santrauka. Straipsnyje pristatomas įgyvendinant projektą, finansuotą pagal Lietuvos mokslo tarybos Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą, vykdytas tyrimas, kurio tikslas buvo išanalizuoti 1950–1990 metų Lietuvių rašytojų draugijos sudėtį, svarbiausius veiklos barus, rašytojo profesionalizacijos pradžią ir ypatybes už Atlanto vandenyno. Tyrimo objektas – Lietuvių rašytojų draugija ir jos veiklos pradžia Jungtinėse Amerikos Valstijose nuo 1950 m. iki Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo 1990-aisiais. Pagrindinė nagrinėjama problema – žmonės (rašytojai ir ne tik), aptariamam laikotarpiu priklausę Lietuvių rašytojų draugijai, kurie sudėtingu istoriniu laiku, būdami toli nuo tėvynės, ėmėsi lietuviško kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo iniciatyvos. Iki šiol daugiausia nagrinėta atskirų rašytojų, LRD narių, kūryba, gyvenimo ir istoriniai kontekstai. Todėl, atskaitos tašku pasirinkus istorikų jau išbandytą prozopografijos metodą, mėginama jį pritaikyti literatūrologiniame tyrime, kuriame Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje matoma kaip viena bendra grupė, vienas tam tikrais saitais susijęs rašytojų tinklas.

Raktažodžiai: diaspora, egzodas, rašytojas, prozopografija, Lietuvių rašytojų draugija.

Įvadas

Lietuvių rašytojų draugijos kelias, ėjęs nuo tarpukario Kauno per Vokietijos, Austrijos DP stovyklas iki Jungtinių Amerikos Valstijų, yra ilgas ir labai svarbus, sujungiantis Lietuvių rašytojų draugijos veiklą Lietuvoje ir Amerikoje, iki šiol dar vis labai mažai tyrinėtas. Dalia Kuiziniene studijoje „Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais“¹ aktualizuoja Vokietijos išvietintųjų asmenų stovyklose (DP) atsikūrusios Lietuvių rašytojų

¹ Kuiziniene, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2023, 517 p.

tremtinių draugijos (LRTD) veiklą. D. Kuizinienė to meto kontekste pabrėžia išskirtines draugijos pastangas „ieškant ryšių, kontaktų su tarptautinėmis rašytojų organizacijomis, telkiant vertėjus lietuvių rašytojų kūrinių vertimui į tarptautines kalbas, visais būdais ieškant pripažinimo Europoje ir pasaulyje“². Tolesnis, amerikietiškas, Lietuvių rašytojų draugijos plėtros etapas, veiklos pobūdis ir kryptys nebuvo tyrinėtos.³ Iš esmės netirta ir Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje kaip visuma, kaip bendrija. Lietuvių rašytojų draugijos (LRD) steigties ištakos yra labai svarbios, norint suvokti tolesnę jos raidą, todėl, be publikuotų, reikalingi ir archyviniai šaltiniai, kitų tos pačios ar panašios tematikos aspektų tyrimai. Iki šiol daugiausia nagrinėta atskirų rašytojų, LRD narių, kūryba, gyvenimo ir istoriniai kontekstai. Didžiausio Lietuvos tyrinėtojų dėmesio per šį Nepriklausomybės laikotarpį sulaukė kai kurių išeivijos rašytojų (Juliaus Kaupo, Algirdo Landsbergio, Nelės Mazalaitės, Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Liūnės Sutemos, Birutės Pūkelevičiūtės, Antano Škėmos ir kitų) gyvenimo ir kūrybos tyrimai. Vis dėlto buvo svarbu ne matyti ir fiksuoti atskiras biogramas, o jas jungti į kolektyvinį portretą. Būtent dėl šios priežasties kaip metodologinė prieiga pasirinktas prozopografijos metodas.

Pirmiausia, remiantis prozopografijos metodo kriterijais, sukurtas visų LRD narių biografinis žinynas (biogramos), kuris, derinamas su kolektyvine biografija, leidžia apibūdinti tipinį Lietuvių rašytojų draugijos narį. Sudaryto biografinio žodyno dėka tyrime išsikeltas tikslas – socialinė ir kūrybinė šios grupės charakteristikos analizė (būtent dėl šios priežasties tirta grupės sudėtis, socialinė ir teritorinė kilmė, religinė priklausomybė, išsilavinimas, kūrybinis produktyvumas ir t. t.). Asmeninių LRD anketų lapai, epistolika, LRD protokolai, biuletiniai ir kita archyvinė medžiaga atskleidžia iki šiol dar vis ne itin pažįstamą XX a. vidurio iš Lietuvos į Ameriką pasitraukusio kuriančio inteligento paveikslą.

Prozopografijos metodika leidžia išskirti ir apžvelgti tiriamų asmenų, kaip vienos bendrijos narių, panašumus ir skirtumus, apibūdinti bendrą rašytojų veikimo Jungtinėse Amerikos Valstijose biografinį foną. Vadovaujamosi šiais kriterijais: 1) oficiali narystė JAV Lietuvių rašytojų draugijoje po 1950-ųjų; 2) išleistas (-i) kūrinys (-iai). Kūrinio paskelbimas, publikavimas yra svarbus kriterijus, nes, kaip liudija tiriama medžiaga, kai kurie šios draugijos nariai nesijaučia verti priklausyti LRD, nes, kaip patys mini, dar nėra išleidę jokios knygos.

Suformuluotas tyrimo tikslas leido analizuoti, lyginti šios draugijos narių biografijas įvairiais aspektais ir nustatyti, ar galima kalbėti apie tolygų, vientisą rašytojo – LRD nario – portretą konkrečiu laikotarpiu. Tyrime Lietuvių rašytojų draugijos nariais laikomi visi, kurie buvo įrašyti į jos narių sąrašus ir buvo priimti pagal tuo metu galiojusius Lietuvių rašytojų draugijos įstatus. Pirmojoje Nepriklausomos Lietuvos Respublikoje institucija, savotiškai reprezentuojanti ir glaudžianti rašytojus, buvo Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitetas. Didžioji dauguma prieškarinės Lietuvių rašytojų draugijos narių buvo universiteto studentai ir dėstytojai. Vėliau, draugijai tęsiant veiklą Jungtinėse Amerikos Valstijose, pati Lietuvių rašytojų draugija tapo skėtine organizacija.⁴ Remiantis

² *Ibid.*, 6.

³ Daugiau žr.: Kolevinskienė, Žydronė, „Lietuvių rašytojų draugijai – 100“, *Metai 2* (2022), <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=17325>.

⁴ Daugiau žr.: Kolevinskienė, Žydronė, „The Lithuanian Writers’ Association in America as a Memory Institution of Lithuanian Diaspora“, *Lituanus*, 2019, vol. 65, no. 4, 23–33, <https://www.vdu.lt/cris/entities/publication/b7713a7d-76aa-40d3-91a9-5b0443045431>.

istorikų atliktais draugijų, bendrųjų prozopografiniais tyrimais ir turima medžiaga, galima identifikuoti Lietuvių rašytojų draugijos narių a) išsilavinimą, b) teritorinę ir socialinę kilmę, c) etninę ir konfesinę priklausomybę, d) lyties ir šeimos veiksnį, e) amžiaus grupes ir kartų kaitos problemas, f) konkurencinę kovą literatūros lauke, g) profesinę struktūrą: darbą, veiklą, pragyvenimo šaltinius, h) draugijos likimą iki emigracijos pradžios, okupacijų laikotarpiu iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.

Tyrimė naudotus šaltinius galima suskirstyti į kelias grupes: 1) Lituaniškos tyrimų centre Lemonte ir Čikagoje (JAV) Pasaulio lietuvių archyve esantis Lietuvių rašytojų draugijos fondas; 2) publikuoti egodokumentinių šaltinių rinkiniai, žinynai, biografijos, enciklopedinio pobūdžio leidiniai (pavyzdžiui, „Egzodo rašytojai. Autobiografijos“⁵ ir pan.); 3) su tam tikrų rašytojų (LRD narių) kūrybos tyrimais susijusi publikuota medžiaga (monografijos, straipsnių rinkiniai ir kita). Pirmajai grupei priskirtini ir Lietuvių rašytojų draugijos archyvine fonde esantys protokolai, veiklos biuletiniai, laišakai ir kita medžiaga. Archyvinė Lietuvių rašytojų draugijos medžiaga geriausiai atspindi oficialią organizacijos veiklą, o egodokumentiniai rinkiniai (epistolinis palikimas, autobiografijos, atsiminimai) – ne tik viešąją, bet ir privačią draugijos veiklos sferą, dažnai – ir kultūrinio lauko konkurencines kovas, tarpasmeninę komunikaciją. Šiame straipsnyje pristatoma tik dalis atlikto tyrimo medžiagos, be to, pirmiausia bandoma pademonstruoti prozopografijos metodo taikymo literatūrologiniame tyrimė galimybes. Remiamasi stojimo į Lietuvių rašytojų draugiją anketomis ir knygoje „Egzodo rašytojai. Autobiografijos“ publikuotomis LRD narių autobiografijomis.

Lietuvių rašytojų draugijai priklausė Juozas Eretas, Georgas Matore'ė (garbės nariai), Vytautas Alantas, Alė Rūta-Arbienė, Kazys Almenas, Leonardas Andriekus, Algirdas Antanaitis, O. Audronė-Balčiūnienė, Balys Auginas, Marija Aukštaitė, Petras Babickas, Vytautas Bagdanavičius, Albinas Baranauskas, Aloyzas Baronas, Medardas Bavarskas, Živilė Bilaišytė, Jurgis Blekaitis, Kazys Bradūnas, Bernardas Brazdžionis, Danutė Brazytė-Bindokienė, Edmundas Butrimas, Eduardas Cinzas, Liudas Dovydėnas, Balys Gaidžiūnas, Jonas Gailius-Kuzmickas, Povilas Gaučys, Romualdas Giedraitis-Spalis, Antanas Giedrius-Giedraitis, Pranas D. Girdžius, Juozas Girnius, Mirga Girniuvienė, Jurgis Gliauda, Ilona Gražytė (Maziliauskienė), Balys Gražulis, Algirdas Greimas, Alfonsas Gričius, Kotryna Grigaitytė, Česlovas Grincevičius, Jonas Grinius, Antanas Gustaitis, Stasys Yla, Jurgis Jankus, Nijolė Jankutė, Antanas Jasmantas (Maceina), Irena Joerg (Naudžiūnaitė), Eglė Juodvalkytė, Aušra Marija Jurašienė, Paulius Jurkus, Anatolijus Kairys, Vacys Kavaliūnas, Vincas Kazokas, Kęstutis Keblys, Juozas Kralikauskas, Algirdas Landsbergis, Agnė Lukšytė, Nelė Mazalaitė, Icchokas Meras, Aleksandras Merkelis, Ona Mikailaitė, Andrius Mironas, Henrikas Nagys, Pranas Naujokaitis, Fabijonas Neveravičius, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Kostas Ostrauskas, Teresė Pautieniūtė, Karolė Pažėraitė, Austė Pečiūraitė, Petras Pilka, Juozas Pronckus (Aklasmate), Birutė Pūkelevičiūtė, Aleksandras Radžius, Bronys Raila, Vincas Ramonas, Aleksis Rannitas, Nadas Rastenis, Antanas Rimydis, Danguolė Sadūnaitė, Vladas Šlaitas, Jonas Žmuidzinas ir kiti. Lituaniškos tyrimo centro Lietuvių rašytojų draugijos archyve esančiose narių anketose pateikiami pagrindiniai duomenys, reikalingi

⁵ *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, sud. Algirdas Titus Antanaitis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 876 p.

prozopografiniam tyrimui. Anketą sudarė toks klausimynas: 1. Vardas, pavardė, gimimo data (metai, mėnuo ir diena) ir vieta (apskritis, valsčius, kaimas); 2. Trumpa gyvenimo apybraiža (išeitas mokslas: kur, koks, kada? Darbas ir tarnyba Lietuvoje: kur, kuris, kada? Ir pan.) 3. Kada pradėtas kūrybinis darbas? 4. Išspausdintų veikalų sąrašas (nurodant žanrą ir pagal galimybę datą); 5. Šiuo metu rankraščiuose turimi veikalai (antraštės, žanras); 6. Tikslus dabartinis adresas. Dažnai dar nurodoma šeimninė padėtis, apdovanojimai (jei tokių yra), finansinės galimybės. Prozopografiniam tyrimui buvo svarbus ne tik šis LRD anketinis klausimynas, bet ir Lietuvių rašytojų draugijos archyvineame fonde esanti medžiaga, susijusi su Bostono enciklopedijos rengimu, kurią draugijos nariai aktyviai siuntė tuomečiam LRD pirmininkui Benediktui Babrauskui. Siųstos ir išsaugotos nuotraukos, gyvenimo aprašymai, atsakymai į enciklopedijos rengėjų užklausas ir pan.

Prozopografija literatūrologijoje

Kokios prozopografijos metodologijos analizės galimybės šį metodą taikyti literatūrologijoje? Pabrėžtina, kad iki šiol Lietuvoje šį metodą savo darbuose taikė istorikai ir sociologai. Prozopografija atsirado kaip kilmės, biografijos, genealogijos metodas (susijęs ir su statistine analize), kuris pirmiausia buvo taikomas karališkų ir kilmingų šeimų analizei, pavyzdžiui, Raimondos Ragauskienės Radvilų šeimos tyrimuose ir kt.). Lietuvos istoriografijoje geriausiai žinomi prozopografiniai istorikų Aivo Ragausko ir Rimvydo Petrausko tyrimai, kurių objektas buvo miesto elitais ir diduomenė, Dariaus Barono „Lietuvos pranciškonų konventualų prozopografinis tyrimas“⁶. Valdas Selenis prozopografijos metodu ištyrė Lietuvos istorikų bendriją 1918–1944 m.⁷ V. Selenio monografijoje analizuojama istorikų bendrijos sudėtis ir profesionalizacijos galimybės. Būtent ši monografija tapo išeities tašku tiriant Lietuvių rašytojų draugiją Amerikoje kaip kolektyvinę biografiją. Dar galima paminėti istorikės Daivos Milinkevičiūtės daktaro disertaciją, skirtą Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesorių ir adjunktų kolektyvinei biografijai.⁸ Doktorantė Enrika Žilytė (Kripienė) yra atlikusi Lietuvos partizanų vadovybės prozopografinį tyrimą.⁹ Jos tyrimo išvados atskleidžia gana aiškų ir tolygų laisvės kovų vado paveikslą. Saulius Vasiliauskas savo daktaro disertacijoje analizavo Lietuvos rašytojų sąjungos Jaunųjų rašytojų sekciją, tiesa, remdamasis ne prozopografija, o Pierre'o Bourdieu literatūros sociologijos prieigomis, bet jam rūpėjo ir kolektyvinis vienos grupės – Jaunųjų kūrėjų

⁶ Lietuvos mokslo tarybos remtas projektas „Lietuvos pranciškonų konventualų prozopografinis tyrimas“, projekto vadovas – dr. Darius Baronas, Nr. S-MIP-17-33.

⁷ Selenis, Valdas, *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, 218 p.

⁸ Milinkevičiūtė, Daiva, „Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803–1832) profesorių ir adjunktų kolektyvinė biografija“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2020), 334 p., <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2022/08/d.-milinkevi-i-t-s-disertacija.pdf>.

⁹ Žilytė, Enrika, „Partizanų vadų kolektyvinė biografija“, *Lietuvos istorijos studijos* 38 (2016), <https://doi.org/10.15388/LIS.2016.38.10391>.

sekcijos sovietmečiu – portretas.¹⁰ Istorikai prozopografiškai yra tyrinėję ir Vilniaus sta-tybininkų amatininkų cechų XIX a. pirmoje pusėje organizacinę struktūrą, gamybos po-būdį ir kita.

Šio straipsnio autorės pastebėta, kad lietuvių literatūrologiniuose diasporos tyrimuose postkolonijinė teorija ir literatūros sociologija vis dar pasirenkamos kaip labiausiai organi-zuojančios ir bandančios aiškinti neretai visiškai priešingus diskursus.¹¹ Naujesnes metodo-logines įžvalgas brėžia kitokių teorijų bandymai: sėkmingai taikomos trauminės patirties, trauminės atminties (Violeta Davoliūtė) teorinės prieigos, įvaizdžio teorija (Laura Laurušai-tė), tarpdalykinė daikto teorija (Milda Danytė). Pastarąjį dešimtmetį vis populiarėjanti lite-ratūros geografija atveria galimybes taikyti geokritiką ir lietuvių diasporos tyrimuose: lietu-viška ar, priešingai, nelietuviška tapatybė nulemiama tam tikros geografinės erdvės. Tačiau ieškoma ir naujų metodologinių prieigų. Pasirinktas kolektyvinės biografijos tyrimas, tai-kant prozopografijos metodą, leidžia iš dalies atsisakyti populiarios praktikos tirti tik kano-ninius, gerai žinomus, vadinamuosius iškiliausius rašytojus ir pereiti prie draugijos kaip tam tikro telkinio tyrimo. Tai ypač svarbu, turint mintyje ir faktą, kad LRD veikloje nebuvo ryški moterų rašytojų reprezentacija, nes daugumos jų kūryba nepateko į išeivijos literatūri-nį kanoną, nors LRD narių vyrų ir moterų procentinis santykis buvo panašus.

Pastaraisiais metais prozopografinis tyrimas vis dažniau pasirenkamas, kai reikia na-grinėti individo ir grupės ryšius, kai tiriama asmenį formavusi aplinka ar kai aptariama viena grupė kitų panašių grupių kontekste. Prozopografija yra susijusi su reiškiniais, kurie yra ne individualūs, o labiau kolektyviniai, todėl dažniausiai tiriamos didelės asmenų gru-pės ir jų veikla. Ypač dažnai prozopografijos metodas taikomas Italijos ir Lenkijos moksl-i-ninkų darbuose (svarbiausi autoriai – Matthäusas Hellas, Katharine S. B. Keats-Rohan, Koenraadas Verbovenas, Myriam Carlier, Janas Dumolynas, Lawrence’as Stone’as, Christophe’as Charle’is, Donaldas Broady’is ir kiti). Todėl prozopografiniai tyrimai supo-nuoja, kad yra aiškiai apibrėžtos individų grupės ar telkiniai, kurie sudaromi, remiantis vienu ar keliais pagrindiniais kriterijais, ir kurių charakteristikos bei veiklos yra analizuo-jamos. Tokie telkiniai gali būti laikomi individų visumomis, pasižyminčiomis išskirtinėmis savybėmis, o jų kolektyviniai bruožai jau peržengia šiuos telkinius sudarančių individų ri-bas. Tačiau ne kiekvienas toks telkinys atitinka faktinę istorinę socialinę grupę, o ir pati „socialinės grupės“ sąvoka teoretikų įvardijama kaip gana dviprasmiška. Socialinė grupė gali būti labai nevienalytė, įvairios kilmės, išsilavinimo, socialinio statuso, veikiamą įvairių (e)migracijos modelių ir pan. Todėl tyrimui gali būti svarbesnė ne „socialinės grupės“ ka-tegorija, o asmeninių tinklų prozopografiniai tyrimai. Tai gali būti draugijos narių tarpas-meniniai kontaktai, ir nebūtinai jie pateks į socialinę grupę. Gali būti, kad kai kurie pasi-rinkto „rinkinio“ asmenys visiškai neturės tiesioginių tarpusavio kontaktų ir priklausys labai skirtingoms socialinėms ir geografinėms aplinkoms. Tad prozopografijos metodas

¹⁰ Vasiliauskas, Saulius, „Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo“ (daktaro di-sertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021), 364 p., <https://www.lituanistika.lt/content/95368>.

¹¹ Kolevinskienė, Žydronė, „Lietuvių diasporos tyrimų kelias: tarp lokališkumo ir mobilumo“, *Oikos: lietuvių migra-cijos ir diasporos studijos* 1 (21) (2016), 97–107, <https://www.lituanistika.lt/content/68317>.

tokiais atvejais gali tapti nepatikimas, riboti, t. y. kai susiduriama su nepakankamais arba nereprezentatyviais duomenimis.

XX a. pirmoje pusėje išpopuliarėjęs prozopografijos metodas taikomas tiriant tarpusavyje susijusių asmenų grupes. Pavyzdžiui, britų istorikas L. Stone'as, apibūdindamas prozopografijos taikymą, pabrėžė, kad tai yra patogus įrankis nagrinėti dviem pagrindinėms mokslo problemoms – socialinei struktūrai ir politinio veiksmo priežastiai.¹²

Platus abiejų problemų pobūdis lėmė, kad jas sprendžiant išsiskyrė dvi prozopografijos taikymo mokyklos. Pirmoji domisi nedidele asmenų grupe. Dažniausiai šios mokyklos atstovai tiria valstybių elitus. Antroji dėmesį skiria tam tikrų politinių, socialinių judėjimų bei idėjų sklaidai. Šios šakos atstovų tyrimo objektai – didelės socialinės struktūros, sluoksniai. Abi šios mokyklos pastaraisiais metais orientuojasi į skaitmeninių duomenų bazių, kuriose kaupiami duomenys apie grupę individų, kūrimą.¹³

Taikant prozopografiją lietuviškoje istoriografijoje, pastebima ryški kokybinė sąsaja su naudojamais šaltiniais.

Pavyzdžiui, istorikas Rimvydas Petrauskas savo knygoje šio metodo taikymą motyvuoja tuo, kad prozopografija tinka laikotarpiui, kuris nepaliko daug šaltinių. Toks požiūris perimtas iš vokiečių Viduramžių istoriografijos, kurioje moderni prozopografija formavosi, mėginant rekonstruoti Šventosios Romos imperijos elito sudėtį, remiantis bažnytiniais šaltiniais. Šia prieiga siekiama optimizuoti turimų duomenų kiekį, tačiau turimi duomenys turi būti pakankamai gausūs, kad galėtume identifikuoti didžiąją dalį tiriamos grupės asmenų. Būtent identifikacija dažnai leidžia atsakyti į klausimus, susijusius su asmenų etnine priklausomybe, tikėjimu, socialiniu statusu, grupės sudėtimi ir rotacija jos viduje.¹⁴

Prozopografinio tyrimo strategija yra dvipakopė: duomenų surinkimas ir jų analizė. Pirmoji pakopa susiformavo kartu su „prozopografijos“ termino vartojimo pradžia. Jau XX a. 7–8 dešimtmečiuose mokslininkai pastebėjo, kad prozopografijos metodas taikomas tiksliau, pasitelkus kompiuterinę duomenų analizę; būtent tuo metu Vakarų Europoje pradėtos kurti įvairios duomenų bazės ir platformos. Šiandien naujų surinktos medžiagos statistinės analizės galimybių atveria dirbtinis intelektas. Nuo XX a. pirmos pusės biografai susidomėjo vidinėmis žmogaus motyvacijos priežastimis ir aplinkos įtaka psichologiniam tiriamojo profiliui, o prozopografijos metodą taikantys istorikai ėmė ieškoti dėsnių, veikiančių tiriamą asmenų grupę ar visuomenės sluoksnį. Pirmieji ieško unikalių žmogaus gyvenimo epizodų, antruosius domina bendrybės, atskleidžiančios tam tikrą struktūrą ir jos raidos tendencijas.¹⁵

¹² Stone, Lawrence, „Prosopography“, *Daedalus*, 1971, vol. 100, no. 1, 46–79, <https://www.jstor.org/stable/20023990>.

¹³ Vaitkus, Tomas, „Prozopografinis metodas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centrinių, administracinių, teisinių pareigūnų duomenys Lietuvos Metrikoje 1528–1564 metais“, *Lietuvos istorijos studijos* 50 (2022), 9, <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos/article/view/26206/29499>.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

Rašytojas kolektyvinėje draugijos biografijoje

Kaip apibrėžiame rašytoją? Šis klausimas svarbus, taikant prozopografijos metodą, t. y. remiantis pasirinktais kriterijais, išskiriant tyrimui reikalingą žmonių grupę, pasirenkant tikslų jų skaičių. Dažniausiai rašytojas apibūdinamas kaip žmogus, kuriantis rašytinius tekstus (literatūrą) – kūrybiškai ar profesionaliai. Enciklopediniuose apibrėžimuose rašytojų oficialus priklausymas bendrijai (sąjungai, tinklui) nėra minimas. Nors apibrėžimas gana paprastas ir aiškus, rašytojai nėra lengvai apibrėžiama profesinė grupė. Plačiaja prasme jai tiktų ne tik apibūdinimas „visuomenės grupė“, bet ir sociologų vartojamas terminas „socialinė grupė“. Ryškiausiai rašytojo misiją (netgi labiau tarnybą, o ne profesiją) to meto kultūriniam lauke apibrėžė V. Alantas:

Rašytojo pašaukimu, tarčiau, misija, laikau tarnybą savo tautai. Žinoma, mes visi stengiamės vienaip ar kitaip tarnauti savo tautai, rašytojo tarnyba yra ypatinga tuo, kad pašaukimas paskyrė jį ko glaudžiausiai bendrauti su ja psichologiškai, sakyčiau, dvasiškai, atskleidžiant ir gal dorojant jos dvasinį veidą. Rašytojas yra tautos sielos ieškotojas ir jos dvasinio veido ryškintojas. Nesakau, kad jis pats sąmoningai laikytų save keleiviu po tautos dvasinius paversmius, bet jo kūryba kalba už tai pati savaime. Juk jei rašytojas nebus giliai įsisavinęs savo tautos istorijos, kultūros ir dvasios, jo kūryba bus panaši į vėtrungę, kurią vėjas beprasmiai sukina kaip nori.¹⁶

Rašytojų laukas pradėjo formuotis prieškarinio Lietuvoje. Tam įtakos turėjo ir to meto literatūrinio gyvenimo atmosfera, nulėmusi Lietuvos rašytojų draugijos įsisteigimą. Pirmosios Nepriklausomos Respublikos 3–4 dešimtmečiai – savotiškas aukso amžius. Susiformavo lietuviškasis avangardas, neoromantikų karta. 1935-aisiais Henrikas Radauskas išleido pirmąjį poezijos rinkinį „Fontanas“. Nors ir teigiamai įvertintas¹⁷, šis rinkinys populiarumu neprilygo Salomėjos Nėries „Diemedžiu žydėsiu“ (1938) ar Jono Aisčio „Intymios giesmės“. Pastarieji rinkiniai buvo apdovanoti ir valstybės premijomis; tokio pripažinimo sulaukė ir B. Brazdžionis. Galima teigti, kad svarbiausi rašytojai, jau esantys ar vėliau tapsiantys Lietuvos rašytojų draugijos nariais, iki 1940 m. buvo suformavę literatūros lauką.

Lietuvių rašytojų draugiją Amerikoje aktyviausiu draugijos gyvavimo laikotarpiu sudarė 100 narių. Šis skaičius ilgą laiką nekito, tad ją galima priskirti prie vidutinio dydžio ir didesnių draugijų. Beveik visi nariai buvo visuomeniškai aktyvūs, dalyvavo įvairiose draugijos veiklose. Nemažai draugijos narių buvo studijavę Vytauto Didžiojo universiteto Humanitariniame fakultete arba jį baigę. Tad atskira kolektyvinė biografija galėtų būti humanitarų (ar filologų) bendrija. Tačiau tai būtų jau kitas, visai atskiras tyrimas. Kaip pažymi tyrinėtojai, nubrėžti draugijos, bendrijos ribas kolektyviniam portretui nėra lengva. P. Bourdieu pabrėžė, kad intelektualų, menininkų ir kitų „laukų“ ribos daugmaž visuomet yra nužymėtos institucionalizuotų barjerų, kuriuos reikia įveikti, norint patekti į „lauką“.¹⁸

¹⁶ Alantas, Vytautas, „[Autobiografija]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 21.

¹⁷ Žr.: Gira, Liudas, „Henriko Radausko Fontanas“, in Radauskas, Henrikas, *Apie kūrybą ir save. Recenzijos ir straipsniai. Henrikas Radauskas atsiminimuose ir kritikoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1995, 359–363.

¹⁸ Bourdieu, Pierre ir Wacquant, Loic J. D., *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003, 134.

Išsilavinimas

Vienas pagrindinių Lietuvių rašytojų draugijos kolektyvinės biografijos aspektų yra draugijos narių išsilavinimas, kuris buvo svarbus tolesnei draugijos profesionalizacijai jau Jungtinėse Amerikos Valstijose. Dauguma draugijos narių pradžios mokyklas, progimnazijas ir gimnazijas baigė Lietuvoje. Tyrimui svarbi ir studijų vieta, nes tai taip pat turėjo įtakos draugijos narių pažiūrų formavimuisi, o dažnai nulėmė ir kūrinių tematiškumą, stilistiką ir t. t.

Beveik visi Lietuvių rašytojų draugijos nariai buvo įgiję (Lietuvoje arba vėliau jau už Lietuvos ribų) aukštąjį išsilavinimą. Iš 100 draugijos narių beveik pusė baigė humanitarines studijas. 1922-aisiais įkurtas Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitetas tapo humanitarų meka. Įsteigtuose Humanitarinių mokslų ir Teologijos-filosofijos fakultetuose studijas pradėjo nemažai būsimų Lietuvių rašytojų draugijos narių (Vytautas Mačernis, Kazys Bradūnas, Petronėlė Orintaitė, Alė Rūta ir kiti). Pirmasis Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas buvo profesorius Mykolas Biržiška. Fakultete buvo Literatūros, Filologijos, Kalbotyros skyriai. Studijos truko ketverius metus.

1931 m. universiteto HMF reguliamino duomenimis, bendrieji dalykai, privalomi kiekvienam fakulteto studentui, buvo šie: 1) bendrasis lietuvių kalbos kursas, 2) lietuvių tautos istorija, 3) filosofijos įvadas, 4) logika, 5) psichologija, 6) lotynų kalba ir lotynų autoriai, 7) svetimoji kalba.¹⁹

Kodėl tuomečiai gimnazistai aktyviai rinkosi humanitarines (filologines studijas)? Dažnoje autobiografijoje minima, kad literatūros studijos buvo svajotosios. Jau mokyklos suole buvo kuriami eilėraščiai, humoreskos, leidžiami gimnazijos sienlaikraščiai. A. Radžius dalijosi: „Prisipažįstu, kad mano pirmas intymesnis santykis su poezija įvyko labai labai seniai. Buvau tada pirmųjų pradžios mokyklos skyrių mokinukas, giliausių rudens purvynų braidžiotojas“²⁰.

A. Kairys pateikė ir istorinių komentarų:

1938 m. rudenį įstojau į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, prancūzų kalbos ir literatūros specialybę. Po lenkų ultimatumo buvau mobilizuotas ir mokslą pusmečiui nutraukiau. Grįžęs iš mobilizacijos, stojau į Filosofijos skyrių, studijavau pedagogiką ir psichologiją, taip pat pedologiją (vaikų psichologiją). <...> 1940 m. žiemą persikėliau į naujai atgautą Vilniaus universitetą. Apsigyvenau studentų bendrabutyje, rodos, Tauro vardu vadinamas. Studijas baigiau 1942 m.²¹

Antanas Musteikis apie studijas universitete savo autobiografijoje savo ruožtu įrašys:

Vytauto Didžiojo universitete skurdau: verčiausi privačiom pamokom, o už mokslą susimokėjau taip pat uždirbtais pinigais už pataisinkų rengimą vasaros atostogų metu

¹⁹ Selenis, *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais*, 40.

²⁰ Radžius, Aleksandras, „Autoportretinė išpažintis“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 635.

²¹ Kairys, Anatolijus, „[Autobiografija]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 375.

Zarasuose. Tik į studijų pabaigą, gavęs Šviesos keliu techninio redaktoriaus darbą (su bene šimto litų mėnesine alga), atsigavau ir per vienerius metus išlaikiau pusę visų universiteto egzaminų.²²

Labai panašiai autobiografijoje įrašė A. Landsbergis:

Iš Kybartų, pro Seredžių ir Ariogalą, per tėvo provincinių paštų stotis, mus į Kauną atvedė tėvų pasiryžimas užtikrinti vaikams kuo geriausią mokslą. <...> Vytauto Didžiojo universitete studijuosi lituanistiką, užklysi į mediciną (tremtiniams virstant griaučiais, išlaikysi osteologijos egzaminą; konclagerių lavoninėms klestint, anatomijos kurso metu taisyklingai supjaustysi tris lavonus). Taip ketverius metus lankysi totalitarizmo seminarą: matysi masinius išvežimus, ragausi terorą, regėsi žydų žudymą, pasisukiosi rezistencijos pakraščiuose. Ir suprasi, jog norint išlikti reikia pažinti istoriją ir neįmanoma išvengti politikos. Tapdamas HOMO HISTORICUS ir HOMO POLITICUS, sovietams grįžtant, su tėvais, broliu, seseria, teta, jos kūdikiu ir ožka (pienui) pasitrauksi į Vokietiją. Lėktuvų dalių fabrikėlyje drauge su karo belaisviais, iškaršusiais vokiečiais, vienišomis vokiekaitėmis išvengsi sąjungininkų bombų ir sulauksi karo pabaigos. Būsi įsitikinęs, kad po Tvano žmogus ir pasaulis tikrai pasikeis; toji iliuzija netrukus pranyks.²³

Kilmės vieta

Kaip pažymi istorikai, „XIX–XX a. sandūroje dėl žemo Lietuvos industrializacijos lygio vykstant emigracijai, dalis ūkininkų šeimų darbo ieškojo Rusijos (Peterburge, Maskvoje) ir dabartinės Latvijos (Rygoje, Liepojoje) miestuose“²⁴. Šiuo argumentu galima paaiškinti dalies rašytojų gimtį už Lietuvos ribų.

Analizė atspindi, kad daugiausiai rašytojų, LRD narių, gimė miestuose ir miesteliuose (ne kaimuose!), pavyzdžiui, nemaža jaunesniosios kartos rašytojų. Atskirai galima paminėti A. Kairį, gimusį Petrapiilyje, J. Gliaudą – Tobolsko mieste Sibire, Juozą Kėkštą – Taškente, Adomą P. Jasą, Eglę Juodvalkę – JAV didmiesčiuose. Stojimo į Lietuvos rašytojų draugiją anketose kilmės vieta nurodoma labai lakoniškai, kai kuriais atvejais ir ne visai tiksliai. Papildomų ir gerokai išsamesnių duomenų pateikiama autobiografijose. Jose kilmės vieta siejama su platesniu istoriniu, politiniu, kultūriniu, visuomeniniu ar netgi literatūriniu kontekstu. Pavyzdžiui, J. Gliaudos:

1914 m., iškeliaudamas už 3000 mylių, jis [tėvas – Ž. K.] pasiėmė mane, septynmetį. Tobolske, penkerius sukakęs, aš jau buvau pasirinkęs sau profesiją: ugniagesys! Trejetu pakinkyti lėkė į gaisrą raudoni vežimai, žvilgėjo metalas, skambėjo skambalai. Kelionės metu aš pamačiau Šiauliuose autobusus. Dvasią perveriančiai traliavo autobusų šoferiai, spausdami juodą gutaperčinę pūslę prie signalinio rago. Kai tėvas dovanojo man tokį žaislą, tokį ragelį, aš nusprendžiau: būsiu autobuso šoferiu, važinėsiu tarp Šiaulių ir Tauragės, o prie Gliaudžių

²² Musteikis, Antanas, „[Autobiografija]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 525.

²³ Landsbergis, Algirdas, „[Autobiografija]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 460–461.

²⁴ Eidintas, Alfonsas, *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Atmintis, 1993, 13, cit. iš Selenis, *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1844 metais*, 68.

sodybėlės, prie pat plento, įrengsiu sustojimo stotį. Tuoj pat čiupau bobutės Veronikos „siekčią“, kuria buvo kapojamos bulvės kiaulėms, ir iškirtau dalį daržo, morkų ir burokėlių lysvę, nepataisomai atšpindamas ašmenis.²⁵

Panašiai kilmės vieta tarsi atskiras mikrokosmosas kuriama Mariaus Katiliškio autobiografijoje:

Devynerių metų buvau, kai išvežė į kaimą, tai yra į laukus. Buvo puikus gegužio sekmadienis. Senasis ragino skubėti, bet vis tiek spėjau prieiti prie pirmosios komunijos ir gauti „į žandą“ iš Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus. Pusiaukelėj sutemo. Pakilau, gerokai įdienojus, sename viensėdyje, kur dalis šeimos buvo prisiglaudę su milžiniška liepa ir vyšnynu. Akys apraibo nuo neišpasakytai balto žagarvyšnių žydėjimo abiejose pusėse reto didumo Stungių ir Veršių kaimų vyšnynuose.²⁶

Galima pateikti dar vieną pavyzdį iš poetės Stasės Šakytės autobiografijos:

Atėjau į šį pasaulį 1924 m. liepos 25 d. per žemaitišką Norgėlių kaimą Veiviržėnų valsčiuje, Kretingos apskrity. Didžiulė, turbūt šimtametė liepa sūpavo ir žydinčiom šakom šnabždėjo lopšines karštųjų vasaros darbymečių metu. O kai atsikėlėm į Veiviržėnų miestelį, žiedais nusėtos Veiviržos atkrantės džiugindavo pavasariais ir vasarom.²⁷

Iš 100 Lietuvos rašytojų draugijos narių 37 gimė miestuose, 63 – nedideliuose miesteliuose arba kaimuose. Iš bendro skaičiaus 10 gimė vietovėse už Lietuvos teritorijos ribų. Pavyzdžiui, J. Blekaitis taip pabrėžė ir apibūdino savo kilmės vietą:

Gimiau 1917 m. liepos 8 (21) d. Kelomekio (Kellomäkki) vasarvietėje prie suomių Baltijos kranto. Neparankesniu savo tėvams metu negalėjau gimti – vasarį praėjo viena revoliucija, prastai klojosi karas, rudenį ištiks bolševikų perversmas, o su juo – suirutė, teroras, badas. Mano tėvas, Adomas Blekaitis, Birštono ūkininko sūnus, atlikęs prievolę Rusijos kariuomenėje, pasiliko Peterburge. Prasilavino, ypač įstatymus perkando ir tarnaudamas vedė mano būsimą mamą, Peterburge lenko tarnautojo šeimoje augusią Eleną Slupską. Atrodo, tėvo tarnybos neblogai aprūpino sparčiai gausėjančią šeimą, jei ir karo metu galėjo leisti žmoną su vaikais vasaroti netolimuose pajūriuose. Buvau jau šeštas, priešpaskutinis vaikas, bet tik ketvirtas išlikęs gyvas.²⁸

Socialinė kilmė

Lietuvių rašytojų draugijos narius pagal socialinę kilmę galima santykinai suskirstyti į 3 grupes: valstiečių (ūkininkų), inteligentų (tarnautojų) ir darbininkų. Dažnai propozografiniuose tyrimuose dar išskiriama bajorų socialinė grupė, bet šiam tyrimui ji nėra

²⁵ Gliauda, Jurgis, „Protėvių freskos“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 253–254.

²⁶ Katiliškis, Marius, „[Vietoj autobiografijos]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 381.

²⁷ Šakytė, Stasė, „[Autobiografija]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 698.

²⁸ Blekaitis, Jurgis, „[Autobiografija]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 162.

svarbi, nes nenustatyta, kad nors vienas LRD narys savo autobiografijoje ar kituose egodokumentuose būtų paminėjęs savo bajorišką kilmę. Duomenys rodo, kad gausiausia pagal socialinę kilmę yra valstiečių (ūkininkų) socialinė grupė. Įdomu, kad inteligentų (tarnautojų) ir darbininkų socialinės grupės yra beveik panašaus dydžio. Pabrėžtina, kad dauguma rašytojų savo autobiografijose nurodydavo savo socialinę kilmę. Kai kurie pateikdavo ir platesnį vertinimą:

[Tėvas] Aukštas, lieknas, šviesiaplaukis garbanius, atitarnavęs caro kariuomenėje viršilos laipsniu, tarp tamsių, beraščių ruskelių užėmė visokias pareigas, kaip maistininko, rūbininko. Baigęs, kaip sakydavo, „narodną“, visur galėdavo priėti. Savo ūkio dalį perleidęs giminėms, labai dar jaunas išėjo į dvarą vežėjo padėjėju. O po karinės tarnybos vėl buvo pakviestas atgal, bet jau asmeniniu liokajum vyriausio Nariškino dvarų prižiūrėtojo. <...> Vengdamas rusų–japonų karo, tėvas išbėgo Amerikon. Po to dar keturis kartus sukorė ton laimės šalin, bet niekad neparsivežė nei laimės, nei dolerių, nei apstaus pilvo, kas privaloma rimtam amerikoniui. Jį galėjai vadinti vagabundu, net į Amūrą buvo pasibaudęs, tik nežinia kodėl iš pusiaukelės, iš Sibiro, grįžo. Rimtu darbu niekad neužsiėmė ar nesugebėjo užsiimti.

Žemės ūkio komisijai pradėjus dalinti dvarų žemes savanoriams kūrėjams ir bežemiams, padavė prašymą, ir jam paskyrė 17 hektarų nualintos ir baisiai apleistos žemės. Sunkiai kūrėsi, nes ūkininkas buvo nekoks.²⁹

Etninė ir konfesinė priklausomybė

Etninė ir konfesinė priklausomybė kelia mažiausiai abejonių ir beveik nepalieka vietos diskusijoms, nes absoliuti dauguma LRD narių buvo lietuviai katalikai (vieni aktyviai praktikuojantys, kiti pažymėję anketoje „katalikas / nepraktikuojantis“ (pavyzdžiui, poetas, prozininkas Juozas Kruminas). Iš kitataučių LRD narių buvo tik Aleksandras Tenisonas (vokiečių kilmės, liuteronas) ir A. Rannitas (estas).

Lyties ir šeimos veiksnys

Lietuvių rašytojų draugijos veikloje Amerikoje, kaip ir apskritai lietuvių diasporoje, visus svarbiausius vadovaujamus postus literatūrinėje ar kultūrinėje sferoje užėmė vyrai: Lietuvių rašytojų draugijos pirmininko, literatūrinės ir kultūrinės spaudos redaktorių, bostoniškės „Lietuvių enciklopedijos“ rengėjų, sudarytojų, redaktorių ir leidėjų, pagrindinių literatūros kritikų ir pan., nors tuo metu kuriančių, rašančių, savo kūrinis leidžiančių moterų buvo nemažai. Tad suprantama, kad stojimo į LRD anketose dauguma kuriančių moterų kaip pagrindines šeimos pajamas nurodydavo vyro pajamas. Į knygą „Egzodo rašytojai. Autobiografijos“ įtrauktos 125 išėivijos kūrėjų pavardės, iš kurių – 37 moterų. Galima kelti klausimą, kiek lytis yra svarbi kuriamai gerai literatūrai ir panašiai, bet vis dėlto tokia akivaizdi disproporcija liudija ir tam tikras tendencijas. Tokią menką moterų

²⁹ Katiliškis, Marius, „[Vietoj autobiografijos]“, in *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, 382–383.

rašytojų reprezentaciją išeivijos literatūriniam kanone nulėmė ir emigrantinio gyvenimo aplinkybės: praktiniai sumetimai, buitės, kuri varžė moterų rašymą, vyrų kritikų nepripažinimas to, kas sukurta moterų, moterų literatūros tradicijos menkėjimas.

Galima prisiminti ir garsiąją B. Pūkelevičiūtės ir A. Škėmos literatūrinę bylą³⁰, kurioje B. Pūkelevičiūtė kaltinta plagiatu. Susitaikiusi su savo, kaip vidutiniškos rašytojos, statusu ir žemininkų-lankininkų nepripažinimu, Alė Rūta parašė biografinę apysaką apie B. Brazdžionį „Margu rašto keliu“ (1987), sau pasilikusi tik „mažos pasakotojos apie didelį vyrą“ vaidmenį. Išeivijos poezijos kanone matome tik vieną moterį – poetę Liūnę Sutemą. Bet vėlgi lyg ir lengviau patekusią į vyrų veiksenos lauką ne tik savo talento jėga, bet ir, matyt, kaip H. Nagio sesuo ir M. Katiliškio žmona:

<...> šeimos priklausymas literatūriniam elitui galbūt nedarė įtakos rašymui, bet neabejotinai veikė galimybes reikštis, tarkim, priėmimą spausdinti „elitiniuose“ (kiek tokiais gali būti laikomi mažos išeivių bendruomenės leidiniai sava kalba Šiaurės Amerikos kontekste) žurnaluose ir palankią kritikos reakciją.³¹

Tad išeivijos literatūriniam kanone moterų reprezentacija ir negalėjo būti ryški, nors tuo metu Lietuvių rašytojų draugijoje moterų kūrėjų buvo beveik pusė. Būtina paminėti, kad tik 1998 m. pirmą kartą LRD istorijoje vadovavimą perėmė moteris – pirmininke buvo išrinkta Stasė Petersonienė.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvių rašytojų draugija Amerikoje nuo 1950-ųjų buvo pagrindinis kultūrinis ir literatūrinis telkinys, atsinaujinančios literatūros išeivijoje formuotoja, rašytojų asmeninio, kūrybinio palikimo saugotoja. Atliktas prozopografinis Lietuvių rašytojų draugijos tyrimas leidžia daryti tokias išvadas:

1. Atsižvelgiant į tyrimo suformuluotus kriterijus (kiek narių, remiantis Lietuvių rašytojų draugijos dokumentais, priklauso šiai organizacijai, kiek iš jų baigė humanitarines studijas, rašė ir skelbė savo kūrinius, publikavo literatūros kritiką, kiek autobiografijose tapatinasi su Lietuvių rašytojų draugija ir rašytojo sritimi), daroma išvada, kad Lietuvių rašytojų draugiją ilgiausiu laikotarpiu sudarė apie 100 narių. Didžiąją daugumą jų siejo socialiniai ryšiai akademinėse institucijose (dauguma buvo Vytauto Didžiojo universiteto studentai, dėstytojai ar laisvieji klausytojai pirmojoje Lietuvos Respublikoje), išvietintųjų asmenų (angl. *displaced persons*) stovyklose Vokietijoje ir Austrijoje, kitą dalį – neformalūs ryšiai literatūros vakaruose, knygų klubuose, įvairiose kultūrinėse lietuvių diasporos vietose Šiaurės Amerikoje, susirašinėjant, bendraujant premijų skyrimo komisijose, knygų leidybos ir

³⁰ Daugiau žr.: Mačianskaitė, Loreta, „Ką Birutė pavogė iš Antano, arba dar kartą apie Pūkelevičiūtės romaną Aštuoni lapai“, *Colloquia* 25 (2010), 78–96, http://www.liti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Macianskaite.pdf.

³¹ Daugirdaitė, Solveiga, „Lietuvių modernizmas be *feminų*“, in *Antanas Škėma ir slinkty Lietuvių literatūroje*, sud. Loreta Mačianskaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, 62, <https://www.lituanistika.lt/content/38295>.

- „Lietuvių enciklopedijos“ rengimo baruose. Į „rašytojų lauką“ galėjo patekti ir tie, kurie turėjo pakankamai lėšų finansiskai remti literatūros renginius išėjimoje ir leidžiamas knygas, ir tie, kurie turėjo platų ryšių tinklą, padedantį vykdyti Lietuvių rašytojų draugijos prioritetinių krypčių veiklą.
2. Atsižvelgiant į atrankos kriterijus (bendrą narių skaičių, humanitarinį išsilavinimą, grožinės kūrybos ar literatūros kritikos publikacijų skelbimą), daroma išvada, kad daugumą Lietuvių rašytojų draugijos narių sudarė literatūros lauko profesionalai – universitetinį humanitarinį (filologinį) išsilavinimą turintys asmenys. Dalis Lietuvių rašytojų draugijos narių studijas pradėjo nepriklausomoje prieškario Lietuvoje, 1922 m. įsteigtame Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitete, mokslus tęsė (arba baigė) Vokietijos stovyklų laikotarpiu.
 3. Daugiausiai Lietuvių rašytojų draugijos narių gimė mažuose miesteliuose, bet nemaža dalis – ir miestuose. Tik nedidelės narių dalies kilmės vieta – kaimas. Tai – svarbus pastebėjimas, koreguojantis išankstinį manymą, kad dauguma prieškario inteligentų, rašytojų kilo iš kaimišųjų vietovių ir (ar) vienkiemių.
 4. Pagal socialinę kilmę statistiniai duomenys – kilusiųjų iš valstiečių (ūkininkų) ir iš inteligentų (tarnautojų) šeimų – pasidalija beveik po lygiai; nemažas procentas kilo iš darbininkų.
 5. Beveik visi Lietuvių rašytojų draugijos Amerikoje nariai buvo lietuviai (arba lietuvių kilmės). Draugijai priklausė vertėjas A. Tenisonas, gyvenęs Belgijoje, Nyderlanduose, ir estas A. Rannitas. Vėliau į jos veiklą aktyviai įsijungė dar vienas estas – poetas, literatūros mokslininkas Ivaras Ivaskas.
 6. Absoliuti dauguma aptariamo laikotarpio Lietuvių rašytojų draugijos narių priklausė katalikų konfesijai. Keletas priklausė evangelikų liuteronų konfesijai, dalis save įvardijo kaip laisvamanius.
 7. Peržiūrėjus turimas LRD narių anketas, darytina išvada, kad pirmąjį įsikūrimo JAV dešimtmetį dauguma LRD narių vyrų dirbo fizinį, mažai apmokamą darbą. LRD narės moterys anketose kaip šeimos pajamas nurodydavo vyro pajamas.
 8. Lyčių atžvilgiu Lietuvių rašytojų draugijos nariai procentiškai pasiskirsto labai panašiai, t. y. santykis tarp draugijos narių vyrų ir moterų panašus. Skirtis atsiranda kūrybinėje plotmėje: autorės buvo priverstos derintis prie dominuojančio išėjimo literatūros lauko, kurio pakraštyje jos buvo.
 9. Šiandien vis dar gyvuojančioje Lietuvių rašytojų draugijos JAV veikloje pastebimos pasikeitusios funkcijos, draugija tampa kūrybiniu startu labiau asmeninei, o ne kolektyvinei saviraiškai.

Literatūra

- Antanas Škėma ir slinktys lietuvių literatūroje*, sud. Loreta Mačianskaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Bourdieu, Pierre ir Wacquant, J. D. Loic, *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003.

- Egzodo rašytojai. Autobiografijos*, sud. Algirdas Titus Antanaitis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994.
- Eidintas, Alfonsas, *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Atmintis, 1993.
- Kolevinskienė, Žydronė, „Lietuvių diasporos tyrimų kelias: tarp lokališkumo ir mobilumo“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (21) (2016), 97–107.
- Kolevinskienė, Žydronė, „Lietuvių rašytojų draugijai – 100“, *Metai* 2 (2022), <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=17325>.
- Kolevinskienė, Žydronė, “The Lithuanian Writers’ Association in America as a Memory Institution of Lithuanian Diaspora”, *Lituanus*, 2019, vol. 65, no. 4, 23–33.
- Kuizininė, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1990 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2023.
- Mačianskaitė, Loreta, „Ką Birutė pavogė iš Antano, arba dar kartą apie Pūkelevičiūtės romaną Aštuoni lapai“, *Colloquia* 25 (2010), 8–96.
- Milinkevičiūtė, Daiva, „Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803–1832) profesorių ir adjunktų kolektyvinė biografija“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2020).
- Radauskas, Henrikas, *Apie kūrybą ir save. Recenzijos ir straipsniai. Henrikas Radauskas atsiminimuose ir kritikoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
- Selenis, Valdas, *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
- Stone, Lawrence, “Prosopography”, *Daedalus*, 1971, vol. 100, no. 1, 46–79, <https://www.jstor.org/stable/20023990>.
- Vaitkus, Tomas, „Prozopografinis metodas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centrinių, administracinių, teismų pareigūnų duomenys Lietuvos Metrikoje 1528–1564 metais“, *Lietuvos istorijos studijos* 50 (2022).
- Vasiliauskas, Saulius, „Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021).
- Žilytė, Enrika, „Partizanų vadų kolektyvinė biografija“, *Lietuvos istorijos studijos* 38 (2016), <https://doi.org/10.15388/LIS.2016.38.10391>.

Žydronė KOLEVINSKIENĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

TESTING THE PROSOPOGRAPHICAL METHOD IN LITERARY STUDIES: LITHUANIAN WRITERS' ASSOCIATION IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Summary. The article presents the research carried out within the framework of the project funded by the Lithuanian Research Council. The aim of this research was to analyse the composition of the Lithuanian Writers' Association in 1950–1990, the most important areas of its activities, and the beginnings and specificities of writer professionalisation in the United States of America. The object of the research was the Lithuanian Writers' Association and the beginning of its activities in the United States from 1950 to the restoration of independent Lithuania in 1990. The article focused on the people (writers and not only) who formed the Lithuanian Writers' Association during the period in question and who, in difficult historical times, while being far from their homeland, took the initiative in Lithuanian cultural and literary life. So far the research has focused on the work, life and historical contexts of individual writers and members of the Lithuanian Writers' Association. Therefore, taking the prosopographical method, which has already been tested by historians, as a starting point, an attempt has been made to apply it to a literary study: the Lithuanian Writers' Association in the United States is seen as a single group and a single network of writers connected by certain ties.

Keywords: diaspora, exodus, writer, prosopography, Lithuanian Writers' Association.

Laima Vincė SRUOGINIS
Vytautas Magnus University, Lithuania

The Moment the World Began to Collapse: A Reading of Five Self-Published Lithuanian American Life-Writing Memoirs¹

Summary. Lithuanians displaced by the second Soviet Russian occupation of Lithuania in 1944, and the second and third generations born to them abroad in North America, feared Lithuanian language and culture would be extinguished under Russian domination (1944–1991). Therefore, maintaining Lithuanian language and culture was prioritized in the diaspora. Also, diaspora social activities and community provided a sense of belonging to something greater than mainstream American culture and held in check the natural process of cultural assimilation. Through collective cultural memory, Lithuanian values were passed down three and four generations in the United States and Canada. Over the past 20 years, more and more Lithuanian American women have published family memoirs of surviving war and displacement and building a new life in North America. The majority of these memoirs are self-published. Through the theoretical perspective of life-writing, autobiography, and heritage studies, this paper analyzes self-published historical memoirs by five Lithuanian diaspora women writers: *Escaping Stalin's Grasp* by Nida Dauknys, 2022; *Flight: A Memoir of Loss and Discovery by an Aviator's Daughter* by Rasa Gustaitis, 2021; *Springtime in Lithuania: Youthful Memories: 1920–1940* by Hypatia Yčas, 2000; *On the Way to America* by Aleksandra Kašuba, 2012, and a scrapbook assembled by Janė Motivans to honor her grandmother's life on her 95th birthday are spiral bound photocopied memoirs produced in a limited edition for family and friends. This paper argues that each memoirist seeks to rebuild a fragmented family narrative through structuring around the archetypal hero's myth identified by Joseph Campbell. These memoirs also reflect on aspects of culture and tradition lost through emigration. Through identifying family and cultural trauma narratives, this paper opens a dialog on how unrecognized collective trauma impacts society, families, individuals, and how memoir writing and the sharing of these memoirs can serve as a tool of healing and post-traumatic growth.

Keywords: Lithuanian displaced persons, life-writing, cultural memory, heritage studies, Lithuanian diaspora.

¹ This paper received funding from the Research Council of Lithuania, agreement number S-PD-24-13.

World War II Lithuanian Displaced Persons (DPs) and the second and third generations born to them abroad feared Lithuanian language and culture would be lost under the Soviet Russian occupation of Lithuania (1944–1991). Indeed, they anticipated the challenges of passing on their Lithuanian language and culture to subsequent generations born outside of Lithuania. Therefore, maintaining Lithuanian language and cultural memory was prioritized in the diaspora.² The activities of the diaspora provided a sense of belonging to something greater than mainstream American culture. Through strict societal codes, Lithuanian values were passed down through three and four generations in the United States and Canada. The Lithuanian DPs were a homogenous collective societal group that shared a collective memory of an independent interwar Lithuania, a collective trauma memory of fleeing the Soviet occupation through war-torn Europe, and a collective memory of living together in displaced persons camps in Germany, unsure of their future, hoping to return home soon, but eventually realizing that they had no choice but to emigrate either to the United States, Canada, Australia, or South America.

Over the past 20 years, Lithuanian diaspora women—some born in Lithuania and some daughters and/or granddaughters of Lithuanian DPs—have produced self-published memoirs that depict pivotal moments in their family history as ancestors lived through war and displacement and then built a new life in North America. Some have chosen to self-publish their family histories. Each of these memoirists seeks to rebuild a fragmented family narrative and grapples with what is lost through emigration.

This paper will discuss five self-published memoirs. Three of these books are available for sale online while two are limited editions produced only for family members and close friends. *Escaping Stalin's Grasp* by Nida Dauknys, 2022; *Flight: A Memoir of Loss and Discovery by an Aviator's Daughter* by Rasa Gustaitis, 2021; *Springtime in Lithuania: Youthful Memories 1920–1940* by Hypatia Yčas, 2000, were self-published and made available for sale on Amazon and other online sources. *On the Way to America* by the artist Aleksandra Kašuba, 2012, and a scrapbook assembled by Janė Motivans to honor her grandmother's life on her 95th birthday are spiral bound photocopied memoirs produced in a limited edition for family and friends.

Dame Hermione Lee, a biographer and founder of the Oxford Center for Life-Writing, writes that “life-writing has to do with emotions, with memory, and with a sense of identity.” She argues that life-writing is a form of cultural communication that it is concerned with “how history is captured in an individual life and how an individual life is captured in its message.”³ As a genre, life-writing incorporates biography, autobiography, journals, memoirs, diaries, obituaries, recipes, and other more casual forms of writing, usually done by women, which traditionally were not considered to have literary value. The discipline of life-writing considers these forms of writing on par with the structured technical elements of formal literature. The artefacts of life-writing are often composed for personal or familial reasons.

² See: Rubchak, Marian J., “God Made Me a Lithuanian”: Nationalist Ideology and the Construction of a North American Diaspora”, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1992, vol. 2, no. 1 (Spring), 117–129. See also: Novickis, Birutė, *The Lithuanian Woman*. Brooklyn, New York: The Federation of Lithuanian Women's Clubs, 1968.

³ See the website of the Oxford Centre for Life-Writing at <https://oclw.web.ox.ac.uk/home>.

These five memoirs can be read as life-writing texts. Personal elements, such as family recipes (Motivans), letters, and diary excerpts (Gustaitis and Dauknys) are integral components of some of these narratives. These works have similarities in terms of structure and content although these five writers do not know each other personally, live in different parts of the United States, and are of different generations.

History Lessons

In 1968, in the book, *The Lithuanian Woman*, a DP woman named Birute Novickis wrote about the role of the Lithuanian woman in preserving culture in the diaspora:

Driven from home by the ravages of war, the Lithuanian woman began a new life in the strange and harsh environment of exile. Yet, even here she remained true to her duties and ideals. Mother and child welfare, alleviation of the hard physical surroundings—these were among the immediate tasks. Preservation of the native language and cultural traditions were the means of expressing her spiritual self. But, the main objective of her work was the restoration of her country's freedom.⁴

In these five women's memoirs history and the act of passing on history and culture are inextricably linked. Motivans' birthday gift to her grandmother opens with a summary of Lithuania's twentieth century history on the first page along with a summary of the family tree. The placement of the history synopsis with the family tree clearly signals how these two aspects of the story are inexorably linked.

An important feature of the structure of each of the memoirs is the insertion of a background history describing Lithuania's history and the Soviet and Nazi occupations of Lithuania. Although each of the authors find different solutions to providing historical back story—some integrating history seamlessly into the narrative, others including a section describing the history—each of the writers tacitly understands that Lithuania's history is unknown to the target audience, the American or Canadian reader. It is remarkable that even in memoirs intended for family, a history lesson is woven into the narrative. Each of the writers finds creative ways of writing about the history of the Soviet occupation of Lithuania. Some seamlessly weave the history into the fabric of the memoir. Dauknys explains that she felt compelled to weave history into her family story because of the lack of common knowledge about the Soviet occupation of the Baltic States:

You really would think that so many more Americans would be aware of our story, and it's not just a Lithuanian story. Everyone was running from the Russians. There was a huge stream of people running from the Russians and no one seems to be aware of that. Their journey wasn't over when the war was over. The war was over, but they were in a zone that was Russian occupied, and they were still running.⁵

⁴ Novickis, *The Lithuanian Woman*, 61–62.

⁵ Interview with Nida Dauknys, April 16, 2024.

The reasons why the prewar, World War II, and postwar history of the Baltic States remain little known in North America are complex; however, mostly this gap can be attributed to the fifty-year silence imposed by Soviet Russian domination over the Baltic States during the Cold War era. Because so little was known in the West about the history—or even the existence—of the Baltic States, each of the memoirists prioritizes including a synopsis of twentieth century Lithuanian history into their memoirs.

Research and Structure of the Memoirs

All five memoirs, whether produced for the general reading public or for a small circle of family and family friends, are crafted through research combined with oral histories and interviews, documentation, historical and family photographs, and other reference materials. Documenting life experiences are a key component of each of the memoirs. Nida Dauknyš explained in an interview that her motivation for writing *Escaping Stalin's Grasp* is rooted in how she feels that she has lived her parents and grandparents experience of fleeing Soviet terror in Lithuania herself although she was born two decades later in the United States, the cultural memory of the North American Lithuanian diaspora community and its activities formed her as an individual.

My whole life was research for this book. I grew up in the Lithuanian community. There were so many different Lithuanian organizations and camps. I remember protesting for freedom for Simas Kudirka,⁶ protesting for Lithuania's independence. That was constant throughout my life. I was very aware of the politics and not just the social aspects of being Lithuanian. It was my whole life. I loved that community growing up. All my best friends were from the Lithuanian American community. We were very close. We did a lot of things together. We were in sports groups, camps, dance groups. We were well rounded. Involved in politics. My first language growing up was Lithuanian. My father would say, "Don't mix languages. If you are speaking one language, then speak only one, and that language had to be Lithuanian." We strictly spoke Lithuanian at home. Now I don't have anyone to speak Lithuanian with anymore, although my son and daughter like to practice their Lithuanian with me. When we're together we speak Lithuanian. When I see my old friends, we fall into speaking Lithuanian together. My mother was extremely involved in the New York Lithuanian community. My mother was the head of the worldwide Lithuanian scouting organization. The Lithuanian community would have banquets in New York, and they would invite prominent people to sit at the head table, so it was always a group of men and my mom. In those days, they would invite Governor Pataki or Mario Cuomo to the banquet at the Lithuanian community center and my mother would sit with the mayor of New York City or the governor. That was back when they considered ethnic districts important. My mother was a force and a woman among men.⁷

⁶ Simas Kudirka (April 9, 1930 – February 11, 2023) was a Lithuanian sailor who attempted defection from the Soviet Union in 1970 by jumping from a Soviet vessel onto an American fishing trawler during talks between Soviet and American officials about fishing in international waters. He was returned by the Americans and imprisoned in Perm, Siberia. Lithuanian Americans protested for Kudirka's release and eventually brought him and his family to America.

⁷ Interview with Nida Dauknyš, April 16, 2024.

Dauknys confirms that she lived inside a microcosm of a patriotic Lithuania carried over by her parents and grandparents from the interwar period.

The style of writing in these memoirs is informative and fluent. However, stylistics and quality of craft differ from memoir to memoir. Some of the memoirists, like Gustaitis, hired a professional editor to work with the manuscript, while others, like Dauknys, did not. Of this group, only Rasa Gustaitis is a professional writer with training from the Columbia University School of Journalism. Prior to publishing her memoir, *Flight: A Memoir of Loss and Discovery by an Aviator's Daughter*, which was written over a period of ten years while she was in her eighties, Gustaitis had a career as an editor and a journalist, working at the *Washington Post* and the *New York Herald Tribune*. She wrote three works of nonfiction journalism that were published with major commercial publishers at the time. *Turning On* (Macmillan, 1968) explored changed lifestyles linked to psychedelic experiences and Eastern philosophies. This book took Gustaitis to San Francisco, where she settled in 1968. In *Wholly Round* (Holt, Reinhart, and Winston, 1973) Gustaitis delves into the ecology movement of the late 1960s and early 1970s. In *A Time to be Born, A Time to Die—Conflicts and Ethics in an Intensive Care Nursery* (Addison Wesley, 1986) co-authored with Ernle Young, Gustaitis took an intimate look at the effects on families of raising extremely frail newborns, who survived only as a result of neonatal technology. That book grew out of a study Gustaitis undertook while she was a Professional Journalism Fellow at Sanford University in 1983–84. From 1986 through 2005, she was the editor of *California Coast and Ocean*, a quarterly magazine dedicated to the protection of California's coast for people and wildlife.

Rasa Gustaitis explained in an interview that she chose to self-publish her memoir because she is 90 and felt that she did not have the time anymore to go through the lengthy process of placing the book with a commercial publisher through a literary agency.⁸ However, she did hire a professional copyeditor, concept editor, and book designer to help produce the book.⁹ As a result of this careful attention and team work, the style and craft of the writing is professional and the book design is appealing. The memoir has now been translated into Lithuanian and will be published by the Lithuanian Aeronautical Museum in Autumn 2024. When asked about her motivations for writing her family memoir, Gustaitis explained:

I had always felt obliged, since I'm a writer, to write something about my family, especially about my father. It was sort of a moral obligation. But I was always busy doing other things. I wasn't in the mood to go into history until the magazine I edited about the California coast lost its funding. At that point, I had the time to do it. That was also the right time in my life, I think. That was about twelve years ago.¹⁰

Asked if anything has changed for her since she wrote her memoir, Gustaitis reflected:

⁸ Interview of Rasa Gustaitis by Laima Vince, August 6, 2024.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

In a certain sense, yes, because writing the book drew me back into the past. Since then, I've been more of a split person than I was before. Now, I'm neither here nor there. The past is now more present for me than it was before. I was a child when I left. It's not that the process revived old memories, but I experienced new things going back there. I felt that I belonged there but at the same time I didn't. I think that's a very common experience for us who have been displaced against our wishes. Maybe that's true of people who are displaced by their own choice, but it's certainly true of the refugees. So, I'm American, but I'm Lithuanian. I'm not focused on the Lithuanian community at all, but I'm definitely a Lithuanian. I'm also an American I discovered when I traveled in Europe as a young person.¹¹

Dauknys, like Gustaitis, wrote her family memoir, *Escaping Stalin's Grasp*, only after retiring from a twenty-five-year career in the defense industry. Dauknys is a graduate of Hofstra University where she majored in Computer Science with a minor in Math. Dauknys did not hire a copyeditor or content editor to edit *Escaping Stalin's Grasp* before it was published and as a result the text is riddled with English language stylistic and grammatical errors. Some chapters and scenes lack the strong sense of craft that a professional trained writer would have in her toolbox. For example, important moments in the family journey are hastily composed and delivered as exposition when carefully crafted scenes and dialog could have evoked deeper emotion and connection with the narrative, as in Gustaitis's memoir. However, the historical and family narrative is absorbing to the end of the memoir. When comparing the craftsmanship and storytelling of these two memoirs, it becomes apparent that although the urgency and the first priority of such self-published family memoirs is to tell the family story within Lithuania's historical trauma and cultural memory story and pass it down to future generations while living memory is still accessible, working with a professional editor enables the level of craft necessary to produce a professional readable publication. In the highly competitive publishing arena of the United States, often self-publishing is the only option for authors of family memoirs, especially those set in Lithuania, which is often overlooked by American publishers because of Lithuania's small size (publishers argue that there are not enough readers interested in Lithuania to successfully sell these books). However, working within the realm of self-publishing it is still possible to produce a high-quality work of literature, given the tools.

When asked why she chose to self-publish rather than work with a commercial publisher, Dauknys explained:

I did seek a commercial publisher for a very long time. I tried all the things they tell you to do. I took classes, I wrote queries to literary agents. I made sure that all the literary agencies I applied to were looking for memoirs. But I would always get the same answer: "Your story is compelling, and it sounds very interesting but it's not for us." I really didn't understand that because I made sure I was querying agents and publishers who worked with biography and memoir. It was frustrating. Then self-publishing took off. I self-published that first translation of my grandfather's book in 2014. I kept submitting to publishers, but once I retired, I felt that the memoir needed to get out into the world somehow or other. Then I finally turned to self-publishing.¹²

¹¹ *Ibid.*

¹² Interview with Nida Dauknys, April 16, 2024.

Responses by Dauknys and Gustaitis suggest that in the complex and limited publishing environment of the United States, self-publishing their family memoirs as print on demand books has proven to be a viable solution for them because the memoirs are easily accessible to interested readers. In Gustaitis's case, self-publishing *Flight* made it available to a Lithuanian audience in Lithuanian translation as well.

Personal Dedications

The dedications at the beginning of each of these memoirs makes it clear that these books were written with an emphasis on family histories within the context of historical memory. The tragic and dramatic historical trauma of losing one's nation, of fleeing one's country, of surviving as a displaced person, and then as an immigrant in the United States or Canada, links all these memoirs and provides important historical background that is closely interwoven with the family story.

Each of the memoirs opens with a dedication to family members: *Escaping Stalin's Grasp*: "For Matas and Krista, to help you remember Tėvuko (grandfather's) and Močiutės (grandmother's) stories"; *Flight*: "To the memory of my mother, Bronė Gustaitienė, and my father, Antanas Gustaitis"; *Springtime in Lithuania*: "Dedicated to the Memory of My Parents"; *On the Way to America*: "Dedicated To my daughter Guoda Kašuba Burr." Janė Motivan's book incorporates the dedication into the title of the book along with a photograph of herself and her grandmother in a nature scene reminiscent of Lithuania: "Miela Močiutė, Sveikinam su 95 ta gimtadieni! Aš tave myliu! Tavo, Janytė." (Dear Grandmother, Happy 95th birthday! I love you! Your, Janytė.) On the bottom on the cover, there is a note describing the creation of the book:

This book is my heartfelt gift to Močiutė to honor her 95th birthday. I have been working on this for many years, with Močiutė's help. For many years I have listened to her stories, asked questions and made notes. I have borrowed her photo albums one by one and scanned and copied every picture. Helpfully, many of the photos had dates on the back. All the handwritten notes I've included are Močiutė's own writing. Please forgive the mistakes I've made—I've tried my best to be accurate. February 28, 2011.

These dedications are a vital component of these books and serve as signposts that provide context for the narrative of the memoirs. Laborious attention to detail and accuracy, and the overall sense of "getting the story right" are linked through the dedications with the intention that these memoirs are not simply book projects, but significant family artefacts that carry an important collective historical trauma narrative. The memoirs provide descendants with an explanation of the family's origins and how and why the family was transplanted from Lithuania to the United States. The dedications serve as a source of transmission from ancestors to descendants through the intermediary of the author who is the connecting link between both. The writer possesses knowledge of the diaspora's cultural memory, Lithuanian language skills, and has done extensive historical research

on the historical trauma events of twentieth century Lithuania. These conditions place the writer of the memoir in the position of possessing the family displacement story and having the power to pass it on to descendants, who may or may not speak Lithuanian or have a sense of Lithuania's culture and history.

Motivations

In a personal email, Janė Motivans describes her motivation for creating a record of her grandmother's life:

I made my Močiūtė's book to honor my Močiūtė and share her story with my family. I had a very special relationship with my Močiūtė and was fortunate to be able to spend a lot of time with her over the years and really get to know her and listen to her stories, look at her photo albums, read her letters from her relatives in Lithuania, and most importantly, work on this project together with her. She made this project easy! She wrote out her family tree, labeled her photos, shared her story. I was so very fortunate to do this with her for her 95th birthday and even more fortunate that she lived to just a few weeks short of her 100th birthday. The lesson is—listen to your elder's stories before it's too late! I also had the pleasure of going to Lithuania with her 4 times and meeting her family—her sister, her brothers, and even her mother—my great grandmother. Močiūtė's story was very much alive for me.¹³

Dauknys expressed her process of crafting her grandparents' and parents' stories of escape out of Soviet-occupied Lithuania into memoir as follows:

A lot of the stories, especially the ones about my grandparents' lives, I remembered them telling me, but with my parents I sat down and interviewed them to get all the details of their stories.¹⁴

When asked why she felt it was important to preserve her family story, Dauknys explained:

I think it's partly because it's something that happened and is not being recognized. I'm not looking for revenge. I'm not looking to express anger. I just would like it to be acknowledged. It happened. It was a horrible thing, and you can't just brush it under the rug and ignore it.¹⁵

Inside the front cover of the spiral bound memoir, *On the Way to America*, by the artist Aleksandra Kašuba, there is a post-it note affixed to the page that reads: "Gal bus įdomu—AI." (This might be interesting for you.) The hesitancy of tone in the note gives the sense that the memoirist was not entirely certain that the reader would be interested in reading her story. In total, Kašuba wrote ten memoirs in the final decades of her life. She dedicates her memoir to her estranged daughter, Guoda.

¹³ Personal communication, April 18, 2024.

¹⁴ Interview with Nida Dauknys, April 16, 2024.

¹⁵ *Ibid.*

What is apparent from these dedications is that the books were created with the intention of preserving a historical trauma narrative intertwined with familial and individual history that the writers of the memoirs felt were important. Also important was the urgency around passing on these stories to family members while also honoring and remembering the parents and grandparents who had lived them.

Structure

In his seminal book, *The Hero with a Thousand Faces* (1949),¹⁶ Joseph Campbell outlines the Hero's Journey as a universal motif of adventure and transformation that runs through all the world's mythic traditions. The hero's journey plays out in basic stages that are easy to recognize in world literature. The myth begins with a sense of bliss experienced within the daily routine in the native community. Then, that ideal state is interrupted by an outside incursion, an enemy attack or war. The hero is then forced to make a choice whether to defend his or her home or whether to flee and bring the message of the injustice of the attack to a stronger greater power that may be able to intervene and rescue their land. In the final stage of the hero's journey, the hero returns home, and the routine is reestablished. Or, conversely, the hero may remain in exile and their descendants return home. Each of these five memoirs echoes the myth of Campbell's hero's journey. In some instances, it is not always the hero, but the descendant who is able to return home.

The structures of each of the memoirs is similar. Each opens with an introduction that describes the historical events of World War II and its aftermath. Then, the family narrative begins by describing the writer's ancestor—or they themselves as a child—living an idyllic life in peaceful pre-World War II independent Lithuania.

Flight begins with a deliciously serene childhood summer scene:

The moment the world began to collapse around me is precisely recorded in my mind. I can feel it and hear it and see it even now, more than eight decades later.

I was swinging in the rope hammock in the birch grove outside the back door of our home in Kaunas, the second-largest city in Lithuania, near the Baltic Sea. Brushing the tall grass with one bare foot, I was enjoying the soft tickle. Above the treetops, white cumulus clouds were sailing in the pale blue sky, in the shape of sheep, horses, and animals never seen before. In a chair at the foot of the hammock sat my grandmother, Baba, knitting.¹⁷

Hypatia Yčas describes her family's prewar upper-class comfortable life in Kaunas in *Springtime in Lithuania*:

All the rooms in the new house offered endless opportunities for enjoyment. The drawing room with its eight long windows facing the street had several fat white columns holding up the ceiling. It was great fun for my brother and me to chase each other, running round and

¹⁶ See: Campbell, Joseph, *The Hero with a Thousand Faces: The Collected Works of Joseph Campbell*. Novato, California: New World Library, 2008.

¹⁷ Gustaitis, Rasa, *Flight: A Memoir of Loss and Discovery by an Aviator's Daughter*. RasaTime Publishing, 2021, 1.

round the columns. I remember the laughter and shrieks of joy until out of sheer exhaustion we would collapse in a heap on the floor.¹⁸

Aleksandra Kašuba describes her last summer as an art student living and working in the countryside. It is also the summer that she fell in love with her teacher, Vytautas Kašuba, who was to become her lifelong partner.

At dusk we stopped working and our teacher would go home. I started to escort him on the path winding across a young pine forest to the sanatorium. At first Vytautas talked about his youthful escapades, then of the women in his life, observing me closely. I listened attentively, mostly in silence, until a dialogue began developing. When the path became too short for our conversations we took to walking it back and forth until night set in. One moon-lit evening I ran ahead and, arms raised to embrace the entire world, started rapping non-stop about how ancient were the whisper of pines, the shadows in their circular ways and so on and on, forgetting in the rush of words that Vytautas was there. He was standing way back, arms crossed on his chest. A bright smile was on his face when he caught up with me. We walked the rest of the path in silence, holding hands, student and teacher no longer.¹⁹

Dauknys describes her grandparents' house in Kaunas in such detail that the scene reads as though she had grown up there herself.

Brone and Vaclovas' house sat perched atop a hill in Kaunas overlooking the train station. This is where my mother grew up. My grandparents were very hard-working people and held much pride in keeping a clean and beautiful home. The house consisted of small neat little apartments, three of which were rented out to the public and one that accommodated my mother's family. The two apartments on the main floor had three rooms each—a kitchen, a living room, and a bedroom. One of these bottom apartments belonged to my grandparents. In between these two bottom apartments was a pantry that opened to the outside, which was used as a cold storage area for salted meats, smoked bacon, root vegetables, and the many pickled vegetables that were stored in the summer months. The two apartments on the second floor had two rooms each. The entrance to these apartments was from an outside balcony on the second floor with one door on the right side and the other on the left. In the middle there was a door that led to a separate one room apartment. This room was also rented out, but my grandfather would always tell me mother that this room would be hers when she was older and attended college.²⁰

This rich detail feels necessary as a counterbalance to the descriptions of the family leaving this home forever that comes later in the memoir. The tragedy that is implied at the end of this scene is that the future the grandfather repeatedly alludes to when Dauknys's mother would live in that one room apartment and attend university in Kaunas would never come. Just like Aleksandra and Vytautas Kašuba were destined to never live as a family in Lithuania, and just like Rasa Gustaitis would be forced to flee abroad with her family with

¹⁸ Yčas, Hypatia, *Springtime in Lithuania: Youthful Memories 1920–1940*. Chicago: Adams Press, 2005, 31.

¹⁹ Kašuba, Aleksandra, *On the Way to America*. Self-Published, 2012, 11.

²⁰ Dauknys, Nida, *Escaping Stalin's Grasp*. Self-Published, 2022, 9–10.

only a few hazy memories of her aviator father before he is arrested by the occupying Soviet Russians and assassinated in 1941. Hypatia Yčas would lose her father to a sudden heart attack in Brazil enroute to America, and she herself would never return to live in Kaunas again.

In addition to the idyllic remembrance of pre-war Lithuania, in the early chapters of each memoir there is a pre-story that sets up the family history. In the early chapters of each of the memoirs the narrator's ancestors are introduced and their lives are described. Each memoir narrates how grandparents or parents met and married. However, each memoir emphasizes how the normal traditions of married life were soon destroyed by war and reflects on that loss. Gustaitis writes:

Throughout my childhood and youth, when my mother talked about her years with my father as the happy time in her life, it never occurred to me to consider how long they were together. My mother's life seemed to be divided into before and after: before 1941, when the Soviets invaded Lithuania, and after, when she lived for her three daughters, cherishing her memories of the time before. My mother lived 101 years. She had only 13 of those with Antanas, yet as I heard my mother talk, they seemed like forever.²¹

Kašuba describes how she and the sculptor Vytautas Kašuba decide to flee Lithuanian together in the autumn of 1944 as the Soviet Russian army approached to occupy Lithuania a second time. They already knew that Vytautas's name was on the deportation lists because of an anti-Soviet sculpture he had made. A few months after fleeing Lithuania, after having lived together as a couple for months, in Innsbruck, Austria, they decide to marry. Only war time circumstances make the formal peacetime rite of marriage impossible:

Ten days later we stepped out of the hotel ready to sign our marriage certificate when the sirens went off. From the hotel's overview platform we saw at eye level a squadron of American planes approach the town, watched the bombs fall and explode, balls of dust rising, bursting into flames, the squadron flying away in formation as if it had nothing to do with what was happening below. The raid over, we rushed down the hill to the marriage office and found the building gutted. In the settling cloud of dust the intact staircase was leading nowhere. Someone told us it would take months before this office reopened in some other location. Anyway, our papers were now part of the rubble.²²

Despite the obstacles of war that prevent the young artists from formally marrying (at this time, Aleksandra was already pregnant with their first child) the young refugees create their own non-traditional marriage ceremony to seal their bond.

That evening we got married in a ceremony we performed ourselves in our hotel room. Seated across the table, we each took a small piece of bread, solemnly fed it one to the other and chewed it, eyes fixed on the other. The words spoken were, "Yes, I will be your wife. Yes, I will be your husband," uttered almost in unison, unintended. The wedding was witnessed by my

²¹ Gustaitis, *Flight: A Memoir of Loss and Discovery by an Aviator's Daughter*, 60.

²² Kašuba, *On the Way to America*, 27.

mother's brooch pinned to my shirt and my family photographs arranged on the table to face us both. No other promises were made by either side.²³

Following these first sections of the memoirs, each memoir describes the moment the family decides to flee. Kašuba records the moment as follows:

By dusk the road was empty. We were sitting on the steps still talking, when in the evening hush we heard Soviet soldiers singing, settling for the night beyond the hill. Though we never discussed it, Vytautas and I decided to go into exile together. This decision sealed our relationship.

It was dangerous for Vytautas to stay and risk deportation to a labor camp in Siberia.²⁴

Then follows the bulk of the narrative, which describes fleeing Lithuania and the uncertainty of the journey.

Dauknys writes:

On July 18th 1944, my mother and her parents, along with several other people crossed the Lithuanian border at Kybartai and entered Prussia. Everyone in the train car was quiet, some people wept, and everyone was wondering what their future would hold. Someone posted a map on the wall of the train car and as the train advanced through Prussia, then Poland, and into Germany, they tracked their progress by marking the different places on the map.²⁵

Each memoir concludes with a return to peace. In each memoir, the setting for this final section takes place in the United States. Then comes the rite of return journey, describing going back to Lithuania to take a look around after Lithuania becomes independent again in 1991.

Arrival in America

An important component of each of the memoirs is a description of the moment the family arrives in America. In the memoirs written by the displaced person themselves, these scenes are particularly emotional. Kašuba describes their ship entering New York harbor:

On January 16 loudspeakers announced that we were entering the harbor of New York. Together with everyone else we grabbed our coats and ran to the deck to see the Statue of Liberty. At first sight the crowd swooned, fingers pointing, some cheering, some weeping, strangers hugging, a few falling to their knees. And a sight it was—proudly holding the torch high, Miss Liberty was truly welcoming us, the poor, the forgotten, the displaced. The ship slipped past Ellis Island and headed straight for New York dock, horn blasting full throttle to announce our arrival. Eyes were now fixed on the city skyline. A seagull shrieked overhead and faces lost in some personal reverie awakened instantly—we made it, we have arrived.

²³ *Ibid.*, 28.

²⁴ *Ibid.*, 12.

²⁵ Dauknys, *Escaping Stalin's Grasp*, 101.

Vytautas, Guodele in his arms, pressed my hand. Tears spilling over my cheeks, I hugged them both.

America, here we come!²⁶

In memoirs written by descendants to honor ancestors, as in the Motivans and Dauknys memoirs, the descendants describe their parents and grandparents' early lives in America based on how they remember family stories being told to them. The difference is that the American born descendants are more sensitive to the hardships the DPs experienced while the DPs themselves tend to be more stoic. For example, Dauknys describes the first year that her mother and her parents experienced working as farm laborers on a plantation in Louisiana upon arrival in America. As new immigrants to the United States, Dauknys's maternal grandparents and teenage mother accept a work assignment at a plantation in Louisiana. Dauknys describes a system of how the plantation workers are worked very hard but were underpaid by a certain percentage so that there was a constant lack of money to cover the basic costs of living, food, and rent, forcing the plantation workers into debt.

Their ship docked in the harbor of New Orleans, Louisiana, and they were immediately loaded onto a bus that took them to their plantation in Houma. The plantation owners were told that the displaced Europeans that were coming to work for them were basically animals. They were people that were used to living outside in a barn with animals, dirty, smelly, uneducated, and ignorant. So, when they came to greet the bus that arrived, they were shocked to see that these people were clean, nicely dressed, and intelligent. When the Polish family, who were beautifully dressed with two little girls that looked like porcelain dolls, was introduced, they greeted the owners with a customary Polish greeting. The father clicked his heels, bowed, and kissed the ladies' hands. The southern women swooned at his European manners. The new arrivals were also introduced to the plantation manager and his wife, who seemed to be nice, friendly people, and the plantation foreman, who seemed very cold and stern. <...>

The owners had thought that the new people were wild, and that it didn't really matter how they lived. But now that they had met the Europeans and saw that they were more civilized, they were very embarrassed. They had to show the new arrivals to their living quarters, which were the old shacks that had been used by slaves during Civil War times. As they pulled up to each shack and a family would go inside, they would hear screams from the people inside. This happened as they pulled up to each shack. The plantation manager could not understand what was happening and finally asked my mother, "Why are they doing that?" She explained that they were horrified with the conditions in which they were going to have to live.

Each rickety wooden shack had two small rooms. The first room was the kitchen with a small wood burning stove in the corner and an old worn table with some patched up chairs on one side. The other side of the room was meant as a sitting area with a fireplace. My mother used this corner as her bedroom. The second room was a bedroom, which was where her parents slept. There was no electricity or plumbing, but there was an outhouse. The roof was so old

²⁶ Kašuba, *On the Way to America*, 77–78.

that as my mother lay in her corner, where she had created a make-shift bed on the floor, she could see the stars twinkling in between the wooden planks that spanned the ceiling above her head.²⁷

Later chapters in *Escaping Stalin's Grasp* depict the newly arrived immigrant family's shock at witnessing racism against people of color in the America of the 1940s and 1950s. As a young woman, Dauknys's mother observes racism against African Americans and speaks out about it in school when the family is relocated to Connecticut. Ironically, because of her stance against racism, her classmates label her a communist. In one scene set on the plantation, an African American man who lives across the street from the family falls gravely ill. Dauknys's grandmother nurses him back to health. The man was surprised by this level of simple human compassion from white neighbors. Dauknys explains why writing about racism is such an important component of her family memoir:

My mother drew that parallel between seeing how the Jews were treated in Europe and seeing how the Blacks were treated in the American South. She really saw it as one and the same thing, and that scared her. She said, "Here we are in this new country, and we thought the roads would be paved with gold and that America was wonderful, but now we're seeing the same thing we saw before in Europe." It was very frightening to them, especially initially.²⁸

Motivans includes in her memoir a photograph of her grandmother in a factory worker's uniform with this caption: "Močiutė worked at Trunz Meat Company. Her specialty was wrapping hams. She was a union worker for almost twenty years and now receives a pension." In a private communication, Motivans shared that her grandmother found solace from the monotony of her factory job by crocheting doilies on the train to and from work. The relief and joy of the refugees expressed in the memoirs is not the same as the measured reality of American born descendants describing their ancestors start in America.

Conclusions

Self-publishing mediums, such as Amazon's KDP and other self-publishing companies that use print on demand technologies, make it possible for Lithuanian displaced persons and their descendants to record their family stories interwoven with the historical trauma events that took place in Lithuania in the twentieth century and make these books available to readers both in the family and beyond the family circle. The memoirs that have already been self-published are mostly high-quality productions that are based on research combined with oral histories, family interviews, documentation, historical and family photographs, and other reference materials. The structures of these memoirs, almost unconsciously, follow the structure of Joseph Campbell's hero's journey. Family prehistories and descriptions of a peaceful life before World War II are an important component and

²⁷ Dauknys, *Escaping Stalin's Grasp*, 165–166.

²⁸ Interview with Nida Dauknys, April 16, 2024.

serve as a counterweight to the injustice of being forced to flee their country and the hardships the family endures along the route out of worn-torn Europe into America. All the memoirs showcase Lithuania's twentieth century history as an important feature of the memoir. Each memoir opens with a dedication that honors ancestors and signifies that the memoir was created for the benefit of descendants. These women writers position themselves as the bearers of family history and of Lithuanian cultural and historical memory. They share a purpose of passing on cultural memory and historical memory and their family's role within that history to subsequent generations.

Literature

- Campbell, Joseph, *The Hero with a Thousand Faces: The Collected Works of Joseph Campbell*. Novato, Calif.: New World Library, 2008.
- Dauknys, Nida, *Escaping Stalin's Grasp*. Self-Published, 2022.
- Gustaitis, Rasa, *Flight: A Memoir of Loss and Discovery by an Aviator's Daughter*. San Francisco, Calif.: RasaTime Publishing, 2021.
- Yčas, Hypatia, *Springtime in Lithuania: Youthful Memories 1920–1940*. Chicago: Adams Press, 2005.
- Kašuba, Aleksandra, *On the Way to America*. Self-Published, 2012.
- Kašuba, Aleksandra, "On the Way to America to My Daughter Guoda Kasuba Burr (Pakeliui į Ameriką)", *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (14) (2012), 116–147.
- Motivans, Janė, *For My Grandmother*. Self-Published, 2010.
- Novickis, Birutė, *The Lithuanian Woman*. Brooklyn, New York: The Federation of Lithuanian Women's Clubs, 1968.
- Rubchak, Marian J., "God Made Me a Lithuanian": Nationalist Ideology and the Construction of a North American Diaspora", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1992, vol. 2, no. 1 (Spring), 117–129, <https://doi.org/10.3138/diaspora.2.1.117>.
- Sruoginis, Laima Vincė, Interview with Nida Dauknys, April 16, 2024.
- Sruoginis, Laima Vincė, Interview with Rasa Gustaitis, August 6, 2024.
- Vincė, Laima, *Heritage, Connection, Memory: Conversations with North American Lithuanian Diaspora Writers*. Oxford, UK: Peter Land International Publishers, 2025.

AKIMIRKA, KAI PASAULIS PRADĖJO GRIŪTI: PENKIŲ SAVARANKIŠKAI IŠLEISTŲ AMERIKOS LIETUVIŲ GYVENIMO MEMUARŲ SKAITYMAS

Santrauka. Antrą kartą iš 1944 m. Sovietų Rusijos okupuotos Lietuvos iškeldinti lietuviai ir antroji bei trečioji jų kartos, gimusios užsienyje, Šiaurės Amerikoje, baiminasi, kad lietuvių kalba ir kultūra, valdant Rusijai (1944–1991 m.), išnyks, todėl lietuvių kalbos ir kultūros išlaikymas išeivijoje buvo prioritetas. Be to, diasporos socialinė veikla ir bendruomenė suteikė priklausymo kažkam didesniai už pagrindinę Amerikos kultūrą jausmą ir stabdė natūralų kultūrinės asimiliacijos procesą. Per kolektyvinę kultūrinę atmintį JAV ir Kanadoje lietuviškos vertybės buvo perduodamos iš kartos į kartą. Per pastaruosius 20 metų nemažai Amerikos lietuvių moterų paskelbė savo šeimų atsiminimus apie tai, kaip išgyveno karą ir tremtį bei susikūrė naują gyvenimą Šiaurės Amerikoje. Dauguma šių memuarų išleisti savarankiškai. Šiame straipsnyje, remiantis gyvenimo rašymo, autobiografijos ir paveldo studijų teorine perspektyva, analizuojami penkių lietuvių diasporos rašytojų moterų savarankiškai išleisti istoriniai memuarai: Nidos Dauknys „Pabėgimas iš Stalino gniaužtų“ (2022), Rasos Gustaitis „Skrydis: aviatoriaus dukters praradimų ir atradimų memuarai“ (2021), Hypatijos Yčas „Pavasaris Lietuvoje: jaunystės prisiminimai 1920–1940“ (2000), Aleksandros Kašubos „Pakeliui į Ameriką“ (2012) ir iškarpu knygelė, kurią Janė Motivans surinko močiutės 95-ojo gimtadienio proga ir kuri yra spirale įrišti fotokopijuoti prisiminimai, išleisti ribotu tiražu šeimai ir draugams. Šiame straipsnyje teigiama, kad kiekviena rašytoja siekia atkurti suskaldytą šeimos naratyvą, struktūruodama jį pagal archetipinį Josepho Campbello herojaus mitą. Šiuose memuaruose taip pat apmąstomi dėl emigracijos prarastos kultūros ir tradicijos aspektai. Identifikuojant šeimos ir kultūros traumas naratyvus, kalbama apie tai, kaip neatpažinta kolektyvinė trauma veikia visuomenę, šeimas, individus ir kaip memuarų rašymas bei dalijimasis jais gali pasitarnauti kaip gydymo ir potrauminio augimo priemonė.

Raktažodžiai: perkeltieji Lietuvos asmenys, memuarai, kultūrinė atmintis, paveldo studijos, lietuvių diaspora.

Ramūnas ČIČELIS
Vytauto Didžiojo universitetas

Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcija

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama Čekoslovakijoje gyvenusio lietuvių vertėjo iš čekų kalbos Prano Dovalgos darbų recepcija tarpukario Lietuvos spaudoje, remiantis jo biografija ir žurnalisto Petro Algio Mikšos tekstuose pateikiama šios recepcijos apžvalga. Pagrindinis dėmesys tyrime skiriamas P. Dovalgos vertimų recepcijos pretekstams bei kontekstams atskleisti, taip įsigilinant į motyvus, kurie skatino vertėją lietuviškai perteikti daugelį čekų grožinės literatūros autorių. Be to, analizuojamos P. Dovalgos recenzentų biografinės sąsajos su vertimų originalų autorių gyvenimo faktais ir aptariama, kokių politinių srovių tarpukario Lietuvos spaudoje pasirodė recenzentų straipsnių apie P. Dovalgos vertimus. Straipsnio pabaigoje daroma išvada, kad recenzentų nuomonės apie šio vertėjo darbų kokybę koreliuoja su jo verstų autorių, recenzentų ir leidinių politiniais įsitikinimais. Šiame straipsnyje pateiktas tyrimas leidžia daryti prielaidas, kurios galėtų paaiškinti kai kurių P. Dovalgos biografinių pasirinkimų motyvus ir priežastis.

Raktažodžiai: Pranas Dovalga, čekų literatūra, vertimai, recepcija, tarpukaris.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti lietuvių žurnalisto, vertėjo Prano Dovalgos literatūrinių vertimų iš čekų į lietuvių kalbą recepciją. Tyrimo metodologijai svarbios Hanso Roberto Jausso XX a. pradžioje suformuluotos idėjos, tapusios recepcijos teorijos pagrindu. Pagal šią teoriją, recepcija – tai skaitytojo sąveika su grožinės literatūros tekstu, pagrįsta „lūkesčių horizontu“, kuris apibrėžiamas kaip kontekstų, išankstinių skaitytojo nuostatų ir kūrinio sukūrimo bei skaitymo istorinių aplinkybių visuma. Pasak H. R. Jausso, skaitytojas, skaitydamas tekstą, jį tarsi sukuria antrą kartą ir yra net svarbesnis už patį kūrinio autorių.¹ Mūsų tyrimo atveju pats P. Dovalga, kaip vertėjas, nėra toks svarbus, koks

¹ Jaus, Hans Robert, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, *Senoji Lietuvos literatūra: literatūros istorija ir jos kūrėjai* 17 (2004), 211.

reikšmingas yra vertėjo darbo medžiagos – teksto originalo – pasirinkimas ir išversto teksto vertinimai, priklausantys nuo to, kas rašo vertimo recenziją ir kur ją publikuoja.

Straipsnyje keliami šie uždaviniai: trumpai pristatyti P. Dovalgos biografiją, apžvelgti žurnalisto Petro Algio Mikšos prieš daugiau nei dešimtmetį atliktus P. Dovalgos vertimų recepcijos tyrimus ir analizuoti, kokie pretekstai ir kontekstai turėjo įtakos P. Dovalgos vertimų recepcijai tarpukario Lietuvos periodikoje. Tyrimo struktūra lygiagreti jo uždaviniams: pirmieji du skyriai daugiausia grindžiami P. A. Mikšos atliktais darbais, kuriuose rekonstruojama P. Dovalgos biografija ir surinktos visos jo vertimų recenzijos bei jos lakoniškai pristatomos mūsų šimtmečio pradžios Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų spaudoje: žurnale „Tarp knygų“ ir Amerikos lietuvių laikraščio „Draugas“ kultūriniame priede.² Šias publikacijas P. A. Mikša vainikavo platesniu leidiniu, paskirdamas savo redaguojamo periodinio žurnalo „Lietuva ir Čekija“ ištisą numerį P. Dovalgos asmenybei ir darbams nušviesti.³ Trečiajame mūsų straipsnio skyriuje gilinamasi į tai, kokius autorius P. Dovalga pasirinko verst, ir bandoma suprasti tų pasirinkimų motyvus, taip pat aiškina-masi, kurie recenzentai rašė apie P. Dovalgos tyrimus, ir vėlgi darant atsargias prielaidas, kurios galėjo nulemti recenzijose išsakytus vertinimus, ypač turint galvoje, kad recenzentai dažniausiai nemokėjo čekų kalbos. Tad pagrįsta klausti, ar jų vertinimai nebuvo nulemti kitų priežasčių: politinių vertėjo ir vertimo vertintojų pažiūrų, asmeninių pažinčių ir kitų, jau labiau ekstraliteratūrinių veiksnių, kurie visgi svarbūs P. Dovalgos vertimų recepcijai. Trečiasis mūsų straipsnio skyrius baigiamas Lietuvos tarpukario periodinių leidinių, kuriuose pasirodė P. Dovalgos atliktų vertimų recenzijos, lyginamąja analize. Straipsnio išva-dose, remiantis atliktu tyrimu, formuluojamos tolesnių tyrimų prielaidos, kurios galbūt leistų atsakyti į iki šiol neaiškius klausimus apie P. Dovalgos gyvenimo peripetijas, jo studijų Lietuvoje kaitą, emigraciją į Čekiją ir tragišką žūtį, apie kurią kol kas žinoma nedaug.

Tyrimo hipotezė leidžia kelti klausimą, ar P. Dovalgos vertimų recepcijai tikrai didesnę įtaką darė imanentiškas jo išverstų kūrinių literatūrinis vertinimas nei verstų pasirinktų autorių, recenzentų ir jų vertinimus publikavusių leidinių skleistos politinės pažiūros bei kiti istoriniai kontekstai.

Norint įgyvendinti tyrimo uždavinius, pasiekti užsibrėžtą tikslą ir atsakyti į hipotetinį klausimą, svarbiausios yra P. A. Mikšos publikacijos. Be to, straipsnyje remiamasi Dangiro Mačiulio ir Leono Gudaičio Lietuvos tarpukario spaudos, kultūros politikos pagrindų bei visos valstybės politikos tendencijų tyrimais⁴, kitų literatūrologų ir istorikų tyrimais. Mūsų straipsniui taip pat svarbi Kęstučio Raškausko humanitarinių mokslų daktaro disertacija „Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)“⁵, kurioje gausu aktualios

² Mikša, Petras Algis, „Žymų bohemistų prisimenant“, *Tarp knygų* 7–8 (2013), 28–31; Mikša, Petras Algis, „Nežinomas autorius“, *Draugas*, 2012, nr. 2, 3–4.

³ Mikša, Petras Algis, „XX amžius: Pranas Dovalga – užmirštas ir atrastas idealistas – Lietuvoje ir Čekoslovakijoje“, *Lietuva ir Čekija* 22–24 (2013), 8–293.

⁴ Mačiulis, Dangiras, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005; Gudaitis, Leonas, *Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

⁵ Raškauskas, Kęstutis, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2014.

medžiagos ir pateikiamos išvados apie minėto laikotarpio Lietuvos kairiąją kultūros kryptį, svarbią suprantant P. Dovalgos vertimų pretekstus ir recepcijos kontekstus.

Šis tyrimas naujas ir aktualus ne tuo, kad pristatomi P. A. Mikšos atlikti darbai (be šių apžvalgų būtų neįmanoma kalbėti apie P. Dovalgos vertimų recepcijos „lūkesčių horizontus“), o tuo, kad, kaip pats P. A. Mikša užsimena savo straipsniuose, atliekama literatūrologinė analizė, leidžianti ne kategoriškai teigti, o rasti prielaidų, nulėmusių P. Dovalgos gyvenimo eigą ir kūrybinės veiklos turinį.

Prano Dovalgos biografijos apžvalga

P. Dovalga gimė 1911 m. spalio 2 (15) d. tėvo Kazimiero Dovalgos ir motinos Onos Čechanavičiūtės šeimoje Laikiškiuose, Jonavos valsčiuje, Kauno apskrityje. Jo tėvai turėjo tris sūnus ir vieną dukterį. 1924 m. rugpjūčio 24 d. P. Dovalga pradėjo mokytis Jonavos vidurinėje mokykloje. 1925 m. įstojo į Mokytojų profesinės sąjungos Kauno gimnaziją suaugusiesiems. Mokydamasis dirbo dienraščio „Lietuvos aidas“ ekspedicijos tarnautoju. 1929 m. baigė gimnaziją gerais pažymiais. 1929 m. rugsėjo 13 d. pradėjo studijuoti statybą Lietuvos universiteto Technikos fakultete. Yra žinoma, kad tuo metu jis gyveno Pabartonių vienkiemyje. Tų pačių metų spalio 4 d., kaip priežastį nurodydamas sunkią materialinę būklę, jis perėjo studijuoti į Teisių fakultetą. Tuomet P. Dovalga jau gyveno Jonavoje. Kiek vėliau nei po metų, 1930 m. spalio 18 d. jis pasiprašė pervedamas į studijas Žemės ūkio akademijoje ir ten mokėsi agronomijos; 1933 m. viduryje metė studijas Žemės ūkio akademijoje. Dar būdamas Lietuvoje, P. Dovalga priklausė sąjungai „Jaunoji Lietuva“ ir Šaulių sąjungai.

Vėliau, nuo 1933 m., P. Dovalga jau gyveno Prahoje. Pasak P. A. Mikšos, yra žinių, kad jis bandė studijuoti universitete ir ten, tačiau studijų programa nėra žinoma. Čekoslovakijoje⁶ P. Dovalga aktyviai dalyvavo meno žurnalo „Salon“ Lietuvai skirto numerio leidyboje; tuo metu jis bendradarbiavo ir kituose leidiniuose. P. Dovalgos publicistikos temos apima klausimus nuo Čekoslovakijos istorijos iki žymių asmenybių biogramų. Emigracijoje P. Dovalga užsiėmė literatūriniais vertimais, dramaturgijos veikalų rašymu ir žurnalistine veikla, yra ne vieno straipsnio, nukreipto prieš fašistinius Čekoslovakijos okupantus, autorius. 1938–1939 m. P. Dovalga jau gyveno Bratislavoje. Jis buvo Čekoslovakijos valdžios Hrado patikėtinis, 1938 m. spalio 5 d. vykęs į apskrities kariuomenės štabą Trenčino mieste. Slovakijoje jis anksčiau buvo rinkęs informaciją ir Hradui raportavęs prieš tų pačių metų spalio 6 d. įvykusį partijų suvažiavimą, po kurio buvo paskelbta Slovakijos Jozefo Tiso autonominė vyriausybė. Yra žinoma, kad gestapas tuo metu jau domėjosi P. Dovalgos asmeniu ir veikla.

P. Dovalgos gyvenimo baigtis įrodo jo dalyvavimą antihitlerinėje veikloje 1938–1941 m. 1940 m. vasario 13 d. vokiečių psichiatrinė-neurologinė universitetinė klinika išsiuntė laišką P. Dovalgos tėvams, prašydama paciento charakteristikos; ligoninėje jis atsidūrė 1940 m. sausio 30 d. dėl vadinamojo trumpalaikio nervinio reiškimo. Vėliau

⁶ Žlugus Austrijos–Vengrijos imperijai, Čekoslovakijos valstybė egzistavo nuo 1918 iki 1992 m. 1993 m. valstybė padalyta į Čekiją ir Slovakiją.

gydytojai rašė laiškus jo tėvams, kad šie pasiimtų sūnų iš ligoninės. P. Dovalga tuo metu rašyti į tėvynę galėjo, tačiau tik vokiškai.

1941 m. lapkričio 17 d. Ruzynės kareivinėse Prahoje P. Dovalga buvo sušaudytas. Tą pačią dieną ten pat SS kareiviai sušaudė dar tris antinacinio pasipriešinimo judėjimo dalyvius. P. Dovalgos kapas iki šiol nerastas ir nežinomas.⁷

Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcija pagal Petrą Algį Mikšą

Pirmieji P. Dovalgos vertimai iš čekų ir slovakų į lietuvių kalbą pasirodė 1933 m. dienraštyje „Lietuvos aidas“. Savąjį darbą vertėjas pasirašė Raibo slapyvardžiu. P. Dovalgos dėka lietuvių skaitytojai galėjo užmegzti pažintį su čekų literatūros klasiku Karel Čapeku, laikraščio puslapiuose skaitydami jo apsakymą. Po dvejų metų, 1935-aisiais, jau išleidžiama P. Dovalgos išversta knyga – Ivano Olbrachto romanas „Plėšikas Nikola Šuhaj“.⁸ Dar po vienerių metų P. Dovalga sudarė ir išvertė čekų prozos antologiją „Besišypsanti mergaitė“, kurią sudaro šešiolikos autorių apsakymai.⁹ 1937 m. Lietuvos leidykla „Dirva“ išleido P. Dovalgai jau pažįstamo K. Čapeko romaną „Karas su salamandromis“.¹⁰ Po dvejų metų P. Dovalga išvertė ir sudarė čekoslovakų prozos antologijos antrąją dalį „Slovakų proza“ ir dar kartą prakalbino K. Čapeką lietuviškai, skaitytojams ketindamas pasiūlyti pastarojo romaną „Kratatitas“, tačiau ir antologijos antroji dalis, ir K. Čapeko romanas nebuvo išleisti dėl prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo. Pasak P. A. Mikšos, šie rankraščiai buvo parengti (tai patvirtina vertėjo laišakai seseriai į Lietuvą), bet vėliau nerasti.¹¹

P. Dovalgos vertimų recepcija Lietuvoje prasideda nuo žymaus literatūros kritiko Kosto Korsako recenzijos apie I. Olbrachto romaną. Ji buvo išskirtinai teigiama, buvo giriamas vertėjo atliktas darbas.¹² Recenzijoje labai aiškiai matoma, kad išverstas tekstas vertinamas labiau pagal politinius nei meninius kriterijus:

<...> įstatymai paprastai būna nustatyti ne visos visuomenės valia ir dažnai saugoja ne visos visuomenės sluoksnių interesus lygia dalimi, o neretai net yra priemonė vieniems žmonėms slėgti ir išnaudoti kitus. <...> Nikola Šuhaj asmeny Ivan Olbrachtas norėjo atvaizduoti kovotoją už žmonijos laimę.¹³

Kitas recenzentas Petras Ruseckas P. Dovalgai priekaištavo dėl paties pasirinkimo versti šį kūrinį. Pasak neigiamą recenziją parašiusio kritiko, romano veikėjas N. Šuhajus pernelyg

⁷ Mikša, „Žymų bohemistą prisimenant“, 28–31.

⁸ Olbracht, Ivan, *Plėšikas Nikola Šuhaj*. Kaunas: Sakalas, 1935.

⁹ *Besišypsanti mergaitė*. Kaunas: Spaudos fondas, 1936.

¹⁰ Čapek, Karel, *Karas su salamandromis*. Marijampolė: Dirva, 1937.

¹¹ Mikša, „Žymų bohemistą prisimenant“, 30.

¹² *Ibid.*

¹³ Korsakas, Petras, „Romanas apie plėšiką“, *Kultūra* 8 (1935), 485, 487.

panašus į Tada Blindą, todėl išvelgtas galimas neigiamas poveikis lietuvių skaitytojams.¹⁴ Recenzijos autoriaus kalbėjimas aiškiai pažymėtas autoritarine literatūros ir kultūros eksperto laikysena – recenzentas mano turįs galią nurodyti, ką versti būtina ir ko geriau nereikėtų versti:

Vis dėlto, ar negeriau būtų šio romano visiškai nevertus į lietuvių kalbą ir neleidus. Jis, deja, siekia parodyti, kaip netinkamos sąlygos demoralizuoja ir visai gerus žmones – mums gali būti ir žalingas, nes gali pateisinti skatinti plėšikavimą, juo labiau, kad mes ir šiaip turime užtektinai Blindų garbintojų.¹⁵

Antologiją „Besišypsanti mergaitė“ K. Korsakas irgi vertino teigiamai, tačiau jau atviriau pripažino, kad čekų kalbos nemoka, todėl užsiminė apie vertimo platesnį ir gilesnį vertinimą, kuris paliekamas kitiems recenzentams. Visgi literatūros kritikas tvirtino, kad P. Dovalgos vertimas yra tikslus ir kūrybingas, ne pažodinis. Be K. Korsako, antologiją vertino ir literatūros kritikas Julius Būtėnas: jo teigimu, P. Dovalga, versdamas daugiau nei dešimties autorių kūrinius, visų jų stilistiką suvienodino, todėl lietuviškoje versijoje jie prarado individualią literatūrinę intonaciją. Be to, J. Būtėnas priekaištavo vertėjui dėl, kritiko teigimu, nerimto antologijos pavadinimo. Dar vienas antologijos recenzentas Edvardas Viskanta gyrė tinkamą knygos sudarymą, tačiau prikišo vertėjui, kad lietuviškame čekų kūrybos variante kalba nuskurdinta. Be to, E. Viskanta labai kritikavo knygoje išspausdintą čekų literatūros apžvalgą: netinkama šios literatūros periodizacija, pernelyg įmantrus P. Dovalgos kalbos stilius, korektūros klaidos – argumentai, bylojantys apie vertėjo kelio nelygumus. „Besišypsanti mergaitė“ recenzija įvertino ir Stepas Vykintas: jis gyrė tinkamą knygos sudarymą, tačiau peikė, kad į antologiją įtraukti kai kurie autoriams necharakteringi kūriniai. Poeto, literatūros kritiko Juozo Žlabio recenzija kritiška: antologiją sudaro daugiausia XX amžiuje parašyti kūriniai, todėl ji neatspindi ir neperteikia čekų literatūros istorinės raidos. Be to, J. Žlabio nuomone, P. Dovalgos įvadinis straipsnis knygoje pernelyg iškilmingas. Vėliau antologijos sudarymą, vertimus ir patį knygos pasirodymą labai gyrė šiuolaikinis čekų-lietuvių kalbų vertėjas, poetas Almis Grybauskas. Svarbu pažymėti, kad antologijos vertėjas ir sudarytojas P. Dovalga savąjį darbą pasirašė Prano Ramučio slapyvardžiu, todėl, pasak P. A. Mikšos, recenzentai, tikėtina, niekaip negalėjo susieti P. Dovalgos patirties ir asmenybės su jo išverstų tekstų kokybės vertinimais.

K. Čapeko „Karo su salamandromis“ recepcija nebuvo tokia turtinga kaip antologijos, tačiau kelios recenzijos vis dėlto pasirodė. Literatūros kritikas, poetas Antanas Venclova, pasirašydamas A. Laisvydo slapyvardžiu, savą kritiką labiau nukreipė ne į P. Dovalgos vertimo kokybę, o į patį autorių K. Čapeką: šiam būdinga neabejotina literatūrinė meistrystė, tačiau idėjiškai jis bejėgis ir užima nepakankamai antihitlerinę poziciją. Pasak šio recenzento, P. Dovalga neturėjęs kitos išeities, kaip tik pateikti lietuvių skaitytojui prastą kūrinį, nes šio čekiškas originalas nerišlus, neturi fabulos ir apskritai neverstinas į lietuvių kalbą.

¹⁴ Mikša, „Žymų bohemistą prisimenant“, 30.

¹⁵ Ruseckas, Petras, „Knygos“, *Lietuvos aidas*, 1935, nr. 276, 2.

Kitas recenzentas, Juozas Sodaitis, išreiškė A. Venclovos nuomonei priešingą poziciją – K. Čapeko romano fabula labai įdomi ir pats kūrinys išverstas tinkamai.¹⁶

Be šių vertimų, P. Dovalga dar bandė lietuvių kalba perteikti keletą dramaturgijos kūrinių, tačiau jų lietuviškosios recepcijos tarpukario periodikoje aptikti nepavyko.

Prano Dovalgos literatūrinių vertimų recepcijos pretekstai ir kontekstai

P. Dovalgos literatūrinių vertimų pretekstų analizė – tai nagrinėjimas, kokius autorius versti imasi pradedantysis, o vėliau ir įgudęs vertėjas. P. Dovalgos vertimų bibliografija yra tiesiogiai susijusi su čekų rašytojo K. Čapeko kūryba. Kaip ir P. Dovalga, K. Čapekas – žurnalistas, kuriam buvo svarbi aktuali jo šalies socialinio gyvenimo tikrovė bei padėtis. Šis čekų prozininkas, dar būdamas gyvas, išgarsėjo kaip socialinės, fantastinės satyros kūrinių autorius. Esminis jo rūpestis buvo anumečių visuomenės reiškinių meninė analizė ir ateities projekcijos. Kaip ir P. Dovalga, K. Čapekas dirbo ir dramaturgijos srityje, kurį laiką buvo vieno iš Čekijos teatrų darbuotoju.¹⁷

Kitas P. Dovalgos verstas autorius – I. Olbrachtas – irgi, kaip ir P. Dovalga, buvo žurnalistas. Yra žinoma, kad I. Olbrachtas 1905 m. pradėjo redaguoti socialistų judėjimo periodinį leidinį *Vienos mieste*. 1920-aisiais šis rašytojas įstojo į Čekoslovakijos komunistų partiją. Dėl savo politinių pažiūrų ir veiksmų buvo du kartus įkalintas. 1929 m., pasikeitus vadovybei, iš Komunistų partijos išstojo. Jo kūryboje buvo itin psichologizuojamas personažų elgesys ir jo interpretacijos. Romanas „Plėšikas Nikola Šuhaj“, kurį į lietuvių kalbą išvertė P. Dovalga, rašytojo tėvynėje tapo folkloriniu pasakojimu. Visa I. Olbrachto biografija ir kūryba byloja apie stiprius ryšius su kairiosiomis politinėmis pažiūromis ir didelį moralinį, kairįjį, socialinį jautrumą.¹⁸

Į P. Dovalgos sudarytą antologiją „Besišypsanti mergaitė“ įtraukti tie autoriai, kurie anuomet buvo aktualūs ir Čekoslovakijoje, ir Lietuvoje – daugiausia XX amžiaus čekų rašytojai.¹⁹

Siekiant kontekstualizuoti P. Dovalgos vertimų recenzentų tekstuose pateiktus vertinimus, reikia aptarti pačių recenzijų autorių asmenybes ir kūrybą. Ir „Plėšiką Nikola Šuhaj“, ir „Besišypsantią mergaitę“ vertino literatūros kritikas K. Korsakas, kuris save siejo su marksistinės krypties literatūros kritika. K. Korsakas – vienas iš „Trečio fronto“ steigėjų. Pažymėtina, kad bičiuliški santykiai jį siejo ir su kitu P. Dovalgos vertimų recenzentu A. Venclova. K. Korsakas buvo vienas aktyviausių komunistinio jaunimo veikėjų tarpukario Lietuvoje. 1928 m. jis buvo įkalintas oficialiosios Lietuvos valdžios sprendimu, o

¹⁶ Mikša, „Nežinomas autorius“, 3–4.

¹⁷ „Karel Čapek“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <http://https://www.vle.lt/straipsnis/karel-capek>.

¹⁸ „Olbracht, Ivan“, *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <https://encyclopedia.yivo.org/article/370>.

¹⁹ Mikša, „Nežinomas autorius“, 3–4.

1931-aisiais pasitraukė iš „Trečio fronto“ dėl politinių pažiūrų skirtumų tarp šio judėjimo dalyvių.²⁰

Kitas „Plėšiko Nikola Šuhaj“ recenzentas buvo politikas P. Ruseckas. Yra žinoma, kad jis ne vieną kadenciją buvo Seimo narys, o 1929 m. pasireiškė kaip Komiteto spaudos atgavimo 25-mečiui minėti narys ir sekretorius. P. Rusecko politinės pažiūros buvo artimos Prezidento Antano Smetonos autoritariniam režimui. P. Rusecko biografija ir veikla liudija, kad šis politikas turėjo gyvą ir jautrų, nuolatinį kultūrinį interesą veikti šalies kultūros ir jos politikos sferoje.²¹

Antologijos „Besišypsanti mergaitė“ vienas iš recenzentų buvo rašytojas, žurnalistas, kritikas, redaktorius J. Būtėnas. Ryškiausias ir svariausias jo indėlis į lietuvių literatūrą – sukurti realistiniai apsakymai apie kaimo buitį ir žmones. J. Būtėnas buvo kairysis, vėliau nepatyręs jokių represijų sovietinėje Lietuvoje ir netgi okupacinio režimo sąlygomis išgarsėjęs bei padaręs literatūrinę karjerą.²²

Priešingų, dešiniųjų, politinių pažiūrų buvo „Besišypsanti mergaitė“ recenzentas, žurnalistas, pedagogas ir vertėjas E. Viskanta. Jis priklausė tarpukario Lietuvos tautininkų partijai. Jo pateiktas antologijos vertimo vertinimas – vienas objektyviausių dėl tos priežasties, kad požiūrį į P. Dovalgos išverstą tekstą nulėmė ne vien jo politiniai įsitikinimai, bet ir profesionalumas bei įgūdžiai, įgyti pačiam verčiant grožinę literatūrą į lietuvių kalbą iš kelių kitų užsienio kalbų.²³

Dar vienas minėtos antologijos vertintojas – literatūros kritikas S. Vykintas. Jis atstovavo savojo laikotarpio autoritarinei valdžios linijai, buvo dešinysis. Kelerius metus S. Vykintas dirbo dienraščio „Lietuvos aidas“ Literatūros skyriaus redaktoriumi.²⁴

Poetas, prozininkas, publicistas J. Žlabys, parengęs P. Dovalgos sudarytos ir išverstos antologijos recenziją, – ryški tarpukario Lietuvos literatūrinio gyvenimo figūra. Jis labiausiai pasižymėjo kaip avangardistas, artimas „Keturių vėjų“ judėjimui. Kaip ir S. Vykintas, J. Žlabys dirbo laikraščio „Lietuvos aidas“ redakcijoje.²⁵

K. Čapeko „Karo su salamandromis“ vertimo recenzijos autorius A. Venclova irgi buvo kairiųjų politinių pažiūrų, dalyvavo „Trečio fronto“ veikloje. Kitas P. Dovalgos atlikto čekų autoriaus kūrinio vertimo recenzentas, žurnalistas, rašytojas, leidėjas, dailininkas J. Sodaitis sietinas su tarpukario Marijampolės kultūriniu ir literatūriniu gyvenimu.

²⁰ Raškauskas, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*.

²¹ Veilentienė, Audronė, „Lietuvos Seimo istorija“, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 78 (2) (2010), 82–85.

²² Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: legalios galimybės sovietinei propagandai skleisti“, *Parliamentary Studies* 4 (2005), <https://doi.org/10.51740/ps.vi4.379>.

²³ „Edvardas Viskanta“, *Lietuvos rašytojų sąjunga*, žiūrėta 2024 lapkričio 6, <https://rasytojai.lt/rasytojai/viskanta-edvardas>.

²⁴ Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: „penktosios kolonos telkimo pradžia“, *Parliamentary Studies* 3 (2004), <https://doi.org/10.51740/ps.vi3.387>.

²⁵ *Ibid.*

Būdamas anuometės šalies provincijos kultūros veikėjas, jis bendradarbiavo su oficialiaja tarpukario laikotarpio periodika; vėliau emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas.²⁶

Dar vienas svarbus veiksnys, charakterizuojantis P. Dovalgos vertimų iš čekų kalbos recenzijų vertinimų kontekstus, yra leidiniai, kuriuose pasirodė minėtų recenzentų parengti tekstai.

K. Korsakas ir „Plėšiko Nikola Šuhaj“, ir „Besišypsančios mergaitės“ recenzijas publikavo savo paties nuo 1930 m. redaguotame žurnale „Kultūra“. Šis leidinys tarpukario Lietuvoje nuolat formavo Sovietų Sąjungos garbinimo pažiūras, buvo atvirai marksistinis. Šiame leidinyje P. Dovalgos vertimų recenzijas publikavo ne tik K. Korsakas, bet ir A. Venclova.

P. Rusecko ir S. Vykinto recenzijos pasirodė oficioziniame dešiniųjų laikraštyje „Lietuvos aidas“. Šis leidinys tvirtai atstovavo tuometės politinės valdžios linijai. Daugelis kairiųjų politinių pažiūrų pagrindinių arba pusiau pagrindinių leidinių tarpukario Lietuvoje nuolat siekė sudaryti ideologinę atsvarą „Lietuvos aidui“.

J. Būtėno tekstas apie P. Dovalgos sudarytos ir išverstos antologijos kokybę bei E. Viskantos parengta „Karo su salamandromis“ vertimo recenzija pasirodė katalikiškame, tradiciniame, filosofinės orientacijos žurnale „Židinys“. Suprantama, kad dauguma šio leidinio publikacijų siejamos su dešiniąja politine ideologija.²⁷

E. Viskanta savąjį tekstą publikavo tautininkų prižiūrintame dešinėsios krypties žurnale „Vairas“, kuris buvo tiesioginis valdžios minties ruporas. Apie šio periodinio leidinio kryptį daug pasako faktas, kad iki A. Smetonos atėjimo į valdžią „Vairas“ buvo leidžiamas kas mėnesį, o dešiniajam diktatoriui įsitvirtinus, buvo finansuojama kassavaitinė jo leidyba.²⁸

J. Žlabio parengta „Besišypsančios mergaitės“ vertimo recenzija publikuota opoziciniame laikraštyje „Lietuvos naujienos“, kuris ėjo vos dvejus metus – 1935–1936 m. Šis leidinys per jo leidybos laikotarpį nuolat būdavo baudžiamas už publikacijas, nukreiptas prieš oficialią šalies valdžią.²⁹

J. Sodaitis savo mintis apie P. Dovalgos atliktą „Karo su salamandromis“ vertimą paskelbė regioniniame laikraštyje „Suvalkų kraštas“, kuris leistas nuo 1937 iki 1949 m.³⁰

²⁶ „Juozas Sodaitis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 27, <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-sodaitis>.

²⁷ Noreika, Dainius, „Senovės istorijos žinių sklaida žurnale „Židinys“ 1924–1940 m.“, *Historia universalis in Lithuania* 14 (2013), 47.

²⁸ Tamošaitis, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: „penktosios kolonos telkimo pradžia“.

²⁹ „Lietuvos naujienos“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.

³⁰ „Suvalkų kraštas“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.

Išvados

P. Dovalgos biografijos, vertimų recepcijos apžvalga, pretekstų ir kontekstų analizė leidžia teigti, kad vertėjas iš čekų kalbos perteikti lietuviškai kūrinius rinkosi gana tendencingai – dominuoja kairiųjų ir komunistavusių Čekoslovakijos rašytojų tekstai. Jų autoriai jau tarpukariu buvo žinomi kaip aktyvūs (pusiau) pagrindžio veikėjai šalyje, kurioje P. Dovalga praleido paskutinį savo gyvenimo laikotarpį.

P. A. Mikšos pateiktoje vertimų recepcijos apžvalgoje, skirtingai nuo mūsų tyrimo, nekvestionuojama, kokios buvo rašiusių apie P. Dovalgos vertimus politinės pažiūros bei vertybinės preferencijos. Šiame straipsnyje, palyginus recenzentų biografijas ir jų išsakytus vertinamuosius teiginius apie P. Dovalgos darbus, ryškėja, kad šiems vertinimams įtaką darė tai, kokių autorių kūrinius P. Dovalga vertė: dažniausiai kuo labiau recenzentas yra kairiųjų pažiūrų, tuo, pasak jo, vertimo kokybė geresnė; jei P. Dovalgos išverstą knygą vertina dešiniųjų, konservatyviųjų pažiūrų recenzentas, tai vertėjo darbas vertinamas gana kritiškai ir dažniausiai vienareikšmiškai neigiamai.

Tokias literatūros ir politikos sąsajas P. Dovalgos vertimų recenzavimo atvejais patvirtina ir leidinių, kuriuose publikuotos recenzijos, redakcinė ir politinė linija. Tarpukario Lietuvoje buvo įprasta periodikai sluoksniuotis pagal jai rašiusių autorių politines pažiūras ir redakcijų vadovų lojalumą tam tikrai politinei jėgai. P. Dovalgos darbų vertinimai kairiojoje spaudoje kone visada teigiami, o štai oficialiojoje, A. Smetonos režimui paklusiojoje spaudoje į vertėjo darbus žiūrima mažų mažiausiai skeptiškai ir dar dažniau tiesiog neigiamai.

Nepamirštant fakto, kad savo darbus P. Dovalga dažniausiai pasirašydavo slapyvardžiais, negalima be abejonų teigti, jog recenzentai paprasčiausiai asmeniškai pažinojo vertėją. Didesnę įtaką recenzijose išsakytiems vertinimams darė patys literatūros kūrinių originalai čekų kalba ir jų autoriai.

Kita vertus, suprantant, kad bent keli staigūs P. Dovalgos gyvenimo posūkiai (studijų vietos keitimas, emigracija į Čekoslovakiją ir žūtis) iki šiol stokoja priežasčių ir motyvų paaiškinimo, ir remiantis istoriko, humanitarinių mokslų daktaro K. Raškausko disertacijoje pateiktu tyrimu, galima daryti prielaidą, kad P. Dovalga priklausė tarpukario komunistavusių veikėjų grupei, kuri veikė emigracijoje. P. A. Mikša visus šio vertėjo gyvenimo posūkius argumentuoja guviu ir nenuoramos temperamentu, kuris P. Dovalgai neva neleido nustygti vienoje vietoje. P. Dovalgos vertimų recepcijos analizė leidžia vėlgi daryti prielaidą, kad vertėjas aiškiai suprato, ką ir kodėl daro – kodėl keitė studijų vietas ir pasitraukė į užsienį. Kad šios prielaidos virstų neabejotiniais, dokumentais pagrįstais išvadinais teiginiais, reikalingi kiti, kairiųjų judėjimų praeitį nagrinėjančių istorikų darbai, kuriuose būtų remiamasi konkrečiais faktais ir šaltinių, turbūt esančių dabartinės Čekijos archyvuose, medžiaga. Mūsų literatūrologinis tyrimas suteikia pagrindą teigti, kad P. Dovalgos vertimų recepcija buvo labiau veikiamą pretekstų ir kontekstų nei gero čekų kalbos, literatūros ir kultūros išmanymo bei literatūros kritikų profesionalumo. Dar vienas mokslinis uždavinys, kylantis iš tokios išvados, yra tas, kad P. Dovalgos vertimai reikalauja ateityje būti tiriami ne politiniu ir ideologiniu aspektu, o remiantis literatūrologinėmis, čekų ir lietuvių literatūrų ryšių išmanymu pagrįstomis kompetencijomis.

Literatūra

- Besišypsanti mergaitė*. Kaunas: Spaudos fondas, 1936.
- Čapek, Karel, *Karas su salamandromis*. Marijampolė: Dirva, 1937.
- „Edvardas Viskanta“, *Lietuvos rašytojų sąjunga*, žiūrėta 2024 lapkričio 6, <https://rasytojai.lt/rasytojai/viskanta-edvardas>.
- Gudaitis, Leonas, *Noriu klysti: atosūkiai į XX amžiaus spaudą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.
- Jauss, Hans Robert, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, *Senoji Lietuvos literatūra: Literatūros istorija ir jos kūrėjai* 17 (2004).
- „Juozas Sodaitis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 27, <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-sodaitis>.
- „Karelas Čapekas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <http://https://www.vle.lt/straipsnis/karel-capek>.
- Korsakas, Petras, „Romanas apie plėšiką“, *Kultūra* 8 (1935), 485–487.
- „Lietuvos naujienos“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.
- Mačiulis, Dangiras, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
- Mikša, Petras Algis, „Nežinomas autorius“, *Draugas*, 2012, nr. 2, 3–4.
- Mikša, Petras Algis, „XX amžius: Pranas Dovalga – užmirštas ir atrastas idealistas – Lietuvoje ir Čekoslovakijoje“, *Lietuva ir Čekija* 22–24 (2013), 8–293.
- Mikša, Petras Algis, „Žymų bohemistų prisimenant“, *Tarp knygų* 7–8 (2013), 28–31.
- Noreika, Dainius, „Senovės istorijos žinių sklaida žurnale „Židiny“ 1924–1940 m.“, *Historia universalis in Lithuania* 14 (2013), 47.
- Olbracht, Ivan, *Plėšikas Nikola Šuhaj*. Kaunas: Sakalas, 1935.
- „Olbracht, Ivan“, *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, žiūrėta 2024 lapkričio 2, <https://encyclopedia.yivo.org/article/370>.
- Raškauskas, Kęstutis, *Revoliucinės kultūros eksperimentas Lietuvoje (1927–1935 m.)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2014.
- Ruseckas, Petras, „Knygos“, *Lietuvos aidas*, 1935, nr. 276, 2.
- „Suvalkų kraštas“, *Žurnalistikos enciklopedija*, žiūrėta 2024 spalio 30, <https://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/Zurnalistikos-enciklopedija.pdf>.
- Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: legalios galimybės sovietinei propagandai skleisti“, *Parliamentary Studies* 4 (2005), <https://doi.org/10.51740/ps.vi4.379>.
- Tamošaitis, Mindaugas, „Kultūrbolševizmas Lietuvoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Režimas prieš parlamentarizmą: penktosios kolonos telkimo pradžia“, *Parliamentary Studies* 3 (2004), <https://doi.org/10.51740/ps.vi3.387>.
- Veilientienė, Audronė, „Lietuvos Seimo istorija“, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 78 (2) (2010), 82–85.

Ramūnas ČIČELIS

Vytautas Magnus University, Lithuania

RECEPTION OF LITERARY TRANSLATIONS BY PRANAS DOVALGA

Summary. The article examines the reception of the works of Pranas Dovalga, the Lithuanian translator from Czech, in the Lithuanian press between the two world wars, based on his biography and an overview of this reception in the texts by the journalist Petras Algis Mikša. The main focus of the research is on uncovering the pretexts and contexts of the reception of Dovalga's translations, thus delving into the motives that encouraged the translator to render many Czech fiction authors into Lithuanian. In addition, the article analyzes the biographical links between Dovalga's reviewers and the authors of the translations' original texts and discusses the political currents in the Lithuanian press between the two world wars in which the reviewers' articles on Dovalga's translations were published. The article concludes by showing that reviewers' opinions on the quality of Dovalga's works correlate with the political beliefs of the authors, reviewers, and publications of his translations. The research presented in this article makes assumptions that could explain the motives and reasons behind some of Dovalga's biographical choices.

Keywords: Pranas Dovalga, Czech literature, translations, reception, interwar period.

Laimutė ADOMAVIČIENĖ
Nepriklausoma tyrėja

Personažas lietuvių išeivių Kazimiero Barėno, Eduardo Cinzo ir Algirdo Landsbergio novelėse: nuo įstrigimo spąstuose iki vulkaniško proveržio

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – palyginti lietuvių egzodo rašytojų Kazimiero Barėno (tikr. Barauskas) (1907–2006) „Onos Karutienės misija“, Eduardo Cinzo (tikr. Čiužas) (1924–1996) „Spąstai“ ir Algirdo Landsbergio (1924–2004) „Rašytojas M. lankosi N. mieste“ novelių veikėjus vidinės kaitos aspektu – nuo į(si)kalinimo iki išsilaisvinimo. Taikant analitinę-aprašomąją analizę, literatūrinės komparatyvistikos metodą, traumos literatūros, trauminės patirties (Cathy Caruth, Kalí Tal) ir kognityvinės psichologijos teorijas (Jeffrey’is E. Youngas, Janet S. Klosko), išskirti trys veikėjų mąstymo ir elgesio modeliai: nuo pasyvumo, susitaikymo gyventi spąstuose (K. Barėno Ona Karutienė), vidinio noro ištrūkti iš spąstų, pasibaigusio fiasko (E. Cinzo Jokūbas, Žermana) iki vulkaniško proveržio (A. Landsbergio rašytojas M.). Prieinama prie išvados, kad personažai spąstų aspektu nėra vien individualizuoti charakteriai. Jie galėtų būti vertinami kaip atspindintys kolektyvinę trauminę patirtį ir reprezentuojantys tipiškus išeivių bruožus: nepasitikintys savimi, vieniši, turintys svajonių, bet jų neįgyvendinantys.

Raktažodžiai: Kazimieras Barėnas, Eduardas Cinzas, Algirdas Landsbergis, lietuvių išeivių proza, spąstų motyvas, veikėjų kaita.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti ir palyginti Kazimiero Barėno (tikr. Barauskas) (1907–2006), Eduardo Cinzo (tikr. Čiužas) (1924–1996) ir Algirdo Landsbergio (1924–2004) novelės personažo kaitos nuo vidinio į(si)kalinimo iki išsilaisvinimo, kintančio tapatumo ir sąmoningumo aspektais. Analizei pasirinkti 8–9 dešimtmečių (post)modernistiniai¹

¹ Ši sąvoka taikoma vien A. Landsbergio novelei, nes rinkinys „Muzika įžengiant į neregėtus miestus“ pasižymi postmodernizmo bruožais.

trumposios prozos tekstai: K. Barėno „Onos Karutienės misija“² iš rinkinio „Kilogramas cukraus“ (1978), A. Landsbergio „Rašytojas M. lankosi N. mieste“³ iš rinkinio „Muzika įžengiant į neregėtus miestus“ (1979) ir E. Cinzo „Spąstai“⁴ iš to paties pavadinimo rinkinio (1981). Tyrimo metu taikyta analitinė-aprašomoji analizė, literatūrinės komparatyvistikos priega. Taip pat remtasi traumos literatūros, trauminės patirties (Cathy Caruth, Kalí Tal) ir kognityvinės psichologijos teorijomis (Jeffrey'is E. Youngas, Janet S. Klosko).

Prielaidas lyginamajam tyrimui inspiravo destruktivaus personažų, patyrusių trauminių išgyvenimų svetur, mąstymo ir elgesio, tėvynės ilgesio, vienišumo, melancholijos, nepasitikėjimo, vidinių spąstų motyvo kartojimasis pasirinktų egzodo rašytojų kūrinuose. Tyrimo problema – išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių veikėjai jaučiasi įstrigę kasdienybėje lyg spąstuose, kas nulėmė tokią jų savijautą, būseną, elgesį.

Apie šiuos diasporos rašytojus bei jų kūrybą paskelbtas ne vienas mokslo straipsnis. K. Barėnas yra sulaukęs Leono Peleckio-Kaktavičiaus monografinio tyrimo „Kazimieras Barėnas: gyvenimas ir kūryba“, E. Cinzas išsamiausiai pristatytas Giedriaus Židonio „Tarp šlovės ir pasmerkimo. Eduardas Cinzas“⁵, A. Landsbergis – Ingridos Ruchlevičienės „Vakarietiškosios kultūros apsupty: Algirdas Landsbergis“⁶ bei kitų tyrėjų. Šis straipsnis novatoriškas tuo, kad pasirinktų autorių proza dar nebuvo tirta pagal spąstų motyvą.

Bendri rašytojų interesai

K. Barėnas, E. Cinzas ir A. Landsbergis buvo priversti pasitraukti iš Lietuvos 1944 m. Vienas iš vyriausiosios kartos išeivių rašytojų K. Barėnas – ne tik rašytojas, bet ir vertėjas, redaktorius, leidėjas. 1933 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Humanitarinių mokslų fakultetą (A. Landsbergis lituanistiką studijavo VDU 1943–1944 m.). 1947 m. apsigyvenęs Didžiojoje Britanijoje, dirbo siūlų sukimo fabrike. Pradėjo kurti ant kartoninių lapelių nuo tuščių siūlų, užrašytus lapelius įsidėdavo į kišenę ir namuose perrašydavo. 1953 m. išleido pirmąjį novelių rinkinį „Giedra visad grįžta“. 1957 m. išėjo pirmasis K. Barėno redaguotas laikraštis „Europos lietuvis“. Juokauta: „Kur Barėnas, ten ir laikraštis“⁷. 1957–1973 m. K. Barėnas vadovavo Nidos knygų klubo leidyklai, kurioje išleista daugiau nei 100 knygų. A. Landsbergio novelių knyga „Ilgoji naktis“ publikuota kaip tik šioje K. Barėno vadovaujamoje leidykloje. A. Landsbergis ir K. Barėnas vienas kitą pažinoję, bendravę ir bendradarbiavę. Leonas Peleckis-Kaktavičius cituoja K. Barėno laišką:

² Straipsnyje cituojama iš: Barėnas, Kazimieras, „Onos Karutienės misija“, in Barėnas, Kazimieras, *Kilogramas cukraus*. Chicago: M. Morkūno spaustuvė, 1978, 7–24.

³ Straipsnyje cituojama iš: Landsbergis, Algirdas, „Rašytojas M. lankosi N. mieste“, in Landsbergis Algirdas, *Muzika įžengiant į neregėtus miestus*. Santfyldas: Ateitis, 1979, 103–124.

⁴ Straipsnyje cituojama iš: Cinzas, Eduardas, „Spąstai“, in Cinzas, Eduardas, *Spąstai*. Vilnius: Vaga, 1981.

⁵ Židonis, Giedrius, „Tarp šlovės ir pasmerkimo. Eduardas Cinzas“, *Darbai ir dienos* 43 (2005), 118–151.

⁶ Ruchlevičienė, Ingrida, „Vakarietiškosios kultūros apsupty: Algirdas Landsbergis“, *Darbai ir dienos* 43 (2005), 67–117.

⁷ Peleckis-Kaktavičius, Leonas, *Kazimieras Barėnas: gyvenimas ir kūryba*. Šiauliai: Varpai, 2005, 66.

Į Londoną užsukdavo ir iš JAV į Europą atvykdamas Algirdas Landsbergis. Dažniausiai kaip egzilų atstovas į PEN konferenciją <...>. O atvykęs visada buvo linkęs čia turėti vadinamąjį rečitalį. Mudu su Marija pasirūpindavome viskuo, ko reikėdavo: patalpa Lietuvių namuose ar bažnyčios svetaine, reklama, reportažu laikraštyje. <...> Landsbergis ir paskaitydavo savo kurios nors dramos ištrauką, ir šiaip pakalbėdavo. Apie literatūrą ir kolegas užatlantėj. Kartais net suvaidindavo, žinoma, kai atvykdavo į Angliją su žmona.⁸

E. Cinzo talentą atrado K. Barėnas, pasiūlęs atsiųsti kūrybos į „Europos lietuvi“, kuri tuomet redagavo. A. Landsbergis buvo recenzavęs K. Barėno knygą „Kilogramas cukraus“, pasirašęs J. Papatario slapyvardžiu. Recenzentas teigė, kad K. Barėnas yra svarbiausias „Anglijos lietuvių kronikininkas“. Vertintojas kritikavo rinkinio novelių formą: „autorius kartais primena marias laiko turintį ir paklaidžioti mėgstantį pasakotoją, jo novelės patraukia savo humanišku ir blaiumu“⁹. Taip pat A. Landsbergis vertino K. Barėno parengtą enciklopediją „Britanijos lietuviai 1947–1973“ (1978): apie antrąjį enciklopedijos tomą rašė, kad jame „atsispindi lietuvių išeivijos menkystė ir didybė“¹⁰. K. Barėnas savo ruožtu taip pat redagavo tęstinį literatūros almanachą „Pradalgė“. „Pirmojoje Pradalgėje“ skelbta A. Landsbergio kūrybos, 1965 m. „Antrojoje Pradalgėje“ publikuotas E. Cinzo apsakymas „Viena direktoriaus diena“. Šis autorius pademonstravo esąs brandus rašytojas.

Dramatiškiausius likimo išbandymus atlikė E. Cinzas, gimęs Rietave. Gyvendamas Lietuvoje, mokėsi Telšių amatų mokykloje. E. Cinzas – retas iš egzilio rašytojų, kuris pasiliko gyventi Europoje. Nuo 1947 m. gyveno Belgijoje, dirbo anglių kasykloje. 1971 m. persikėlė į Briuselį. Mokėsi prancūzų kalbos, sociologijos, psichologijos. E. Cinzas pradėjo kurti po netikėtai patirtos traumos, kurios metu neteko kojų. Kurį laiką teko išgyventi iš neįgaliojo pensijos. Išbandė net profesionalų lošimą kortomis ir tuomet jautėsi turtingiausiu žmogumi.¹¹ E. Cinzas baigė Lježo elektrotechnikos institutą. Be novelių rinkinio „Spąstai“, išėjusio 1981 m. Lietuvoje, išleido romanus „Brolio Mykolo gatvė“ (1972), „Raudonojo arklio vasara“ (1975), „Mona“ (1981), „Šventojo Petro šunynas“ (1984). Jis buvo pirmasis rašytojas, kurio „kūrybos nesiryžta priskirti nei išeivių, nei sovietinės Lietuvos kūrėjų grupėms; tai pirmasis išeivis, susilaukęs tokio pripažinimo Lietuvoje, pirmasis, įstojęs į atkurtą Lietuvos rašytojų sąjungą“¹².

⁸ *Ibid.*, 99.

⁹ Papatartis, J., „Anglijos lietuvių buities panorama“, *Aidai* 9 (1979), žiūrėta 2021 balandžio 17, https://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=100%3A7909&id=535%3Ak&option=com_content&Itemid=108.

¹⁰ Landsbergis, Algirdas, „Didžiosios Britanijos lietuviai išleidžia savo istoriją“, *Draugas* II, 1997 lapkričio 8, nr. 221 (38), 1.

¹¹ Kašauskas, Stasys, „Vienatvė buvo jo kančia. – Eduardas Cinzas“, in Cinzas, Eduardas, *Raudonojo arklio vasara*. Vilnius: Alma littera, 2008, 7.

¹² Židonis, „Tarp šlovės ir pasmerkimo. Eduardas Cinzas“, 119.

Teorinė prieiga

Kognityvinės psichologijos atsiradimas siejamas su XX a. 6 dešimtmečiu Jungtinėse Amerikos Valstijose, su Ulricho Richardo Gustavo Neisserio vardu. Viena iš kognityvinės psichologijos sričių – asmenybės ir ryšių, asmenų tarpusavio komunikavimo problematika.

Amerikiečių filosofijos tyrėjų, kognityvinės psichologijos atstovų J. Y. Youngo (svarbiausi veikalai – „Schemų terapija: praktinis vadovas psichikos sveikatos specialistams“ (*Schema Therapy: A Practitioner's Guide, for Mental Health Professionals*) ir „Ištrūk iš spąstų“ (*Reinventing Your Life*) – ir J. S. Klosko tyrimai taikomi šiame straipsnyje, siekiant atpažinti pasimetusių K. Barėno, E. Cinzo ir A. Landsbergio personažų spąstus, elgesio priežastis. Remiantis kognityvine psichologija (J. Y. Youngas, J. S. Klosko), spąstai – kenksmingi mąstymo ir elgesio modeliai, kuriuos būtina atpažinti ir keisti.

J. Y. Youngo ir J. S. Klosko knygoje „Ištrūk iš spąstų“ išskiriama 11 individų mąstymo ir elgesio modelių: 1) apleistumo spąstai („Prašau manęs nepalikti“), 2) nepasitikėjimo ir išnaudojimo spąstai („Negaliu tavimi pasitikėti“), 3) emocinės deprivacijos spąstai („Niekuomet negausiu tokios meilės, kokios man reikia“), 4) socialinės izoliacijos spąstai („Man čia ne vieta“), 5) priklausomybės spąstai („Negaliu to padaryti pats“), 6) pažeidžiamumo spąstai („Tuoj ištiksi nelaimė“), 7) defektyvumo spąstai („Aš nieko vertas“), 8) nesėkmės spąstai („Jaučiuosi visiškai nevykėlis“), 9) paklusnumo spąstai („Visuomet elgiuosi taip, kaip tu nori“), 10) negailėstingų standartų spąstai („Niekada nebūna pakankamai gerai“), 11) privilegijuotumo spąstai („Galiu gauti, ko tik noriu“). Problemų kyla tuomet, kai schemomis individas vadovaujasi inertiškai, net neabejodamas, ar šios tinka vienai ar kitai situacijai. Jei viena ar kita schema būna itin aktyvi, ji gali tapti asmenybės sutrikimo ašimi. Kognityvinės terapijos principas – atpažinti ir suprasti, kaip keisti. Individui rekomenduojama konfrontacija su savimi. Kai kurie spąstai susiformuoja vaikystėje ir linkę kartotis kaip destruktivūs elgesys.¹³

Be to, kai kurie individo spąstai gali būti nulemti ir trauminių patirčių: karo, Holokausto, prievartinių trėmimų ir represijų, bėgimo iš savos šalies ir kitų. Traumos teorijos pradžia – XIX a. pabaiga. Viena iš šiuolaikinių teorinių literatūros tyrimų priėgų yra trauminė patirtis (kolektyvinė ar asmeninė), kurios būdingi bruožai atpažįstami kūriniuose per pakitusius veikėjų mąstymo ir elgesio modelius, vidinę destrukciją, vienišumą, bandymą adaptuotis prie naujos aplinkos. Literatūros kūriniuose perteikiamas veikėjo santykis – dažnai per prisiminimus, santykis su anksčiau įvykusia trauma, potrauminė savijauta ir gyvenimas praėjus kuriam laikui po traumuojančio įvykio.¹⁴ Trauminėje literatūroje vaizduojama, kaip potrauminė patirtis atsiskleidžia, kas vyksta po jos.¹⁵

¹³ Young, Jeffrey E. ir Klosko, Janet S., *Ištrūk iš spąstų: kaip atsikratyti neigiamų įpročių, džiaugtis santykiais ir gyvenimu*. Vilnius: Alma littera, 2021, 22.

¹⁴ Caruth, Cathy, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1996, 8–11; Tal, Kali, *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, žiūrėta 2024 spalio 21, <https://worldsofhurt.kalital.com/>.

¹⁵ Gailienė, Danutė, *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos atžvilgiu*. Vilnius: Tyto alba, 2021, 63–78.

Personažai spąstuose

Visų novelių pagrindinius veikėjus jungia tai, kad jie jaučiasi vieniši, liūdni ir visi yra senjorų amžiaus. K. Barėno pagrindinė veikėja yra Anglijoje gyvenanti 60 metų lietuvė Ona Karutienė. Moters vaizdavimas – retas K. Barėno kūrybos ypatumas, nes jis dažniausiai pristato vyriškuosius charakterius. E. Cinzo pagrindiniam veikėjui Jokūbui (tautybė nenurodyta) – 70 metų, jo antrajai žmonai Žermenei ir jos meilužiui Vanblatui – po 50 metų. A. Landsbergio pagrindiniam personažui lietuviui rašytojui M. – 62-eji, prieš dvi savaites išėjęs į pensiją, prieš tai dirbęs vaistų gamykloje. Išskyrus Oną Karutienę, rašytojas M. ir Jokūbas silpnos sveikatos, abu turi širdies sutrikimų. Rašytojo M. išeivišką prigimtį išduoda iškalbinga aprangos detalė – „nuzulintas europietiškas paltas“¹⁶.

Pagrindiniai novelių personažai nėra įgyvendinę savo svajonių: Ona Karutienė atkakliai siekia vykdyti misionierišką misiją – pasakoti apie Lietuvą, jos istoriją svetimtaučiams; M. dar nėra garsus rašytojas; Jokūbas vis dar neišsiskiria su Žermene, kuri jį išduoda. Visi pagrindiniai veikėjai išeivijoje dirba nekvalifikuotus darbus (išskyrus E. Cinzo veikėją Jokūbą, kuris anksčiau buvo sėkmės lydimas, turtingas architektas, turėjęs bendrovę „Žilberas ir Ko“). Dabartis kontrastuoja su praeitimi, kai personažai kilo karjeros laiptais: Ona Karutienė (kaip ir jos vyras) dirbo advokate Lietuvoje. Ją slegia praeities trauma: vyras ir dukra Salė mirę Sibire, antroji dukra Danutė gyvena Taškente ir yra surusėjusi (mamai laišką atsiuntė parašytą rusiškai). Jokūbo žmona Klaudija mirusi, todėl jis jaučiasi nesuprastas, pasiligojęs, nelaimingas su nemylima Žermene. Jokūbas ir Žermena tik vaidina šeimos idilę. Jautrios sielos Jokūbas jaučiasi įskaudintas, dažnai vaikštinėja po mišką (tarsi klaidžiotų po pasąmonės užkaborius: „Ko ieškojau aš savo praelyje“¹⁷), kalbasi su mylimu šunimi. E. Cinzas vaizduoja herojų, kuris patiria dvasines kolizijas, nes nežino, kaip elgtis toliau. Toks veikėjų gilinimasis į save, bandymas pažinti ir suprasti save, savo elgesį ir nusivylimas, kad to neįmanoma iki galo padaryti, yra modernistinės literatūros bruožas. Įdomu tai, kad E. Cinzo antraeiliai veikėjai yra svetimtaučiai, nors nenurodoma konkrečių jų tautybė. Prozininkui svarbiausia atskleisti jų vidinius gyvenimus, tarpusavio bendravimą.

Novelių pagrindiniams herojams būdingos nusivylimo nuotaikos. Jokūbas nusivylęs, bet nebedrįsta nieko keisti gyvenime. Jo viduje išsiskleidęs destruktivus mąstymas, psichologų įvardijamas kaip emocinė deprivacija: „Niekuomet negausiu tokios meilės, kokios man reikia.“¹⁸ Be to, kūnas apimtas negalių: „Buvau senas ir pavargęs, o mano planai jau buvo baigti. Pasitraukęs iš didmiesčio ir apsigyvenęs savo vaikystės svajonių namelyje, troškau tik vieno: ramybės.“¹⁹ Onos Karutienės nusivylimą autorius taip pat motyvuoja vyresniu amžiumi, senatve; jį tiksliai apibendrina naratorius: „Tas garsas, aišku, tik tuštybė, nes pensininkui jau nebėra laiko plačiau ištiesti sparnus.“²⁰ Lygiai taip pat A. Landsbergio rašytojas M. užstrigęs praeityje, neišsipildžiusiose svajonėse ir stereotipiniame mąstyme. Jį lydi standartinės mąstymo, elgsenos klišės: pavyzdžiui, „patriotai nesirūpina savo

¹⁶ Landsbergis, „Rašytojas M. lankosi N. mieste“, 104.

¹⁷ Cinzas, „Spąstai“, 137.

¹⁸ Young ir Klosko, *Ištrūk iš spąstų*, 22.

¹⁹ *Ibid.*, 137.

²⁰ Barėnas, „Onos Karutienės misija“, 11.

išvaizda²¹; jis „slapčia tikėjosi, kad stotyje jo vis dėlto lauks“²², trokšta išskirtinių asmeni-
nių rečitalių, nori, kad jaunas akiniuotas vaikinai, dar neišleidęs rinkinio, pažiūrėtų pro jį
praeidamas ir akimis ieškotų pritarimo, ir pan. A. Landsbergis tai vaizduoja su atvira ironi-
nija ir neslepiamu humoru.

Spąstai Jokūbo charakterio atveju pasireiškia kaip asmeniniai ir drauge susiję su
nesėkmingomis vedybomis. E. Cinzo spąstai traktuojami kaip nepriklausomi nuo gyvenimi-
mo svetur, sociokultūrinių, politinių aplinkybių. E. Cinzo herojus nieko nebekeičia, nors
kūrinyje įtampa kyla ir adresatui atsiranda viltis, kad įvyks pokytis. Sūnui Mikeliui buvo
pasakęs:

- Aš pagalvosiu šią naktį, Mikeli. Jeigu apsispręsiu skirtis, telefonuosiu tau.
- Tėve, – švelniai sušnabždėjo jis, – jeigu ji nereikalauja skyrybų...²³

Švytintis namelio langas vertė Jokūbą suklusti dėl Žermenos elgesio:

Nejaugi ir ji priėjo savosios problemos kryžkelę? Mėnesius trukusi veidmainystė pasiekė ribą,
ties kuria reikėjo sustoti ir nusiimti kaukę?

<...> Šviesa užgeso. <...> Taip, kartu su šviesa lange užgeso paskutinės abejonės. Ir taip pat
paskutinės viltys, kad ir giliai užslėptos.²⁴

Tačiau pokalbis su sūnumi Mikeliu ir paties netikėtas apsisprendimas nulemia pesimisti-
nę atomazgą. E. Cinzui būdinga rinktis intrigą ir netikėtą pabaigą. Jokūbas dėl amžiaus,
neryžtingumo ir nepasitikėjimo savimi pasirenka toliau gyventi spąstuose. Alina Staknie-
nė pažymėjo, kad E. Cinzas subtiliai išryškina „dvasinių būvių kaitą“²⁵.

A. Landsbergio novelėje spąstai kūrybiniai ir asmeniniai, nulemti aplinkybių (gyveni-
mo svetur), t. y. „negailestingų standartų ir socialinės izoliacijos“²⁶. Rašytojas M. nuo 16-os
metų „svajoto būti rašytojas, garsus autorius“, išversti romaną į anglų kalbą.²⁷ Apie jį kriti-
kas ironiškai rašęs: „M. stilius ir pasaulėžiūra yra įstrigę į devynioliktą šimtmetį, kaip surū-
diję lokomotyvai“²⁸. Rašytojas M. atvyko į Lietuvos klubą, į rečitalį. Prozininkas charakte-
rio prieštaroms, kintančiam sąmonės srautui perteikti panaudojo visažinio implikuoto
naratoriaus įsikišimą, skaitomos novelės ir improvizacinės novelės kontrastą, jų interteksti-
nį žaismą (tekste išryškina kitu šriftu) ir kita. Besikaupiantį rašytojo M. asmeninį ne-
pasitenkinimą savimi ir kūryba paskatino susidomėjęs vyriškis:

21 Landsbergis, „Rašytojas M. lankosi N. mieste“, 108.

22 *Ibid.*, 105.

23 Cinzas, „Spąstai“, 149.

24 *Ibid.*, 150.

25 Staknienė, Alina, „Kiti žemininkų-lankininkų bendraamžiai beletristai“, in *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. Čikaga: Lituaniistikos institutas, 1992, 532.

26 Young ir Klosko, *Ištrūk iš spąstų*, 22.

27 Landsbergis, „Rašytojas M. lankosi N. mieste“, 106.

28 *Ibid.*, 104.

Jo šypsena ir padrašinimas reikalavo nekasdienio mosto, ypatingos rizikos. Kadaisė skaityti sakiniai veržėsi iš M. atminties. Gyvenk pavojingai! Tau reikia pakeisti savo būtį! Novelės rėmai pradėjo irti. Jam teliko tik keletas minučių skaitymo. Nedaug daugiau gyvenimo. Taip, taip, ypatingo mosto! Jis pasuks visai nauju, niekad nebandytu keliu!²⁹

Klausytojo palaikymas paskatino bent kartą gyvenime imtis ryžtingo pokyčio – pirmą kartą improvizuoti skaitomą novelę apie rašytoją lėktuve. Prieš tai rašytojui M. į galvą dar buvo atklydusi praeities pokalbio su poete nuotrūpa apie tai, kad sunku išsivaduoti „<...> iš savo kalbos, savo kultūros kalėjimo“³⁰. Apimtas aistros, rašytojas M. išsilaisvina ne tik iš savo nevykėliškumo, nepasitikėjimo spąstų, bet ir iš tradicinio kūrybos kalėjimo, formos ir turinio spąstų. Spąstai A. Landsbergio tekste – tai ir kultūros, kalbos, literatūros stagnacija, inertškumas. Pabaigą rašytojas pasiūlo atvirą. A. Landsbergis vaizduoja individą, įstrigusį pusiaukelėje (svajotojo būti garsus, bet po 46 metų „jo įstrigta pusiaukelėje“³¹), bet sugebėjusį it vulkanas prasiveržti skaitant novelę. Panašus vulkaniškas užslopintų saugumiečio emocijų proveržis fiksuojamas ir kitoje A. Landsbergio novelėje „Dainos gimimas“³². Rašytojas M. buvo įstrigęs nesėkmės („Jaučiuosi visiškai nevykėlis“), socialinės izoliacijos („Man čia ne vieta“) spąstuose. Skaitydamas savo tekstą, jis sugebėjo atpažinti save kaip nevykėlį ir paprieštarauti sau, keisdamas save *čia* ir *dabar*.

Novelės žanras parankus, nes padeda prozininkams išdidinti problemą – individą, patekusį į kartais skirtingas pinkles. Istorija apie Oną Karutienę pasakojama naratoriaus „aš“ vardu. K. Barėnas dažnai pasirenka pasakojimo pirmuoju asmeniu strategiją, kaitaliodamas jį su trečiuoju asmeniu. Pasakojama iš praeities prisiminimų perspektyvos. Kūrinys pradedamas pagrindinės veikėjos ribine vidine būsena – atsidūrimu „akligatvyje“³³. Nuo „aš“ asmens lengvai pereinama prie „ji“ ir „mes“, išreiškiant solidarizavimąsi. Švelnios prigimties, stipri, gyvenanti tik iš pensijos, kantri (tik vieną kartą neatlaikė ir pajuokavo, kad ji ne iš Lietuvos, o iš Ganos). K. Barėno kūrinio veikėjos privilegijuotumo spąstai – asmeniniai, priklausantys ir nuo istorinių aplinkybių, ir nuo socialinės izoliacijos. Tragedija susijusi su Onos Karutienės mąstymu, nes ji jaučiasi privilegijuota: „Galiu gauti, ko tik noriu“. Nors veikėja ne kartą nusivilia („Ilgai ji neatgavo nuotaikos ir kursuose vis laikėsi tyli“³⁴), kas kartą atsigauja ir tiki, kad rankomis nupiešti Lietuvos žemėlapiai svetimtaučiams bus įdomūs. Moteris suaktyvėjo, išėjusi į pensiją, atradusi dailės pomėgį, kurį pasiūlykė užsieniečiams (Johnui Smithui, Jennifer, kitiems dailės kursų lankytojams) aiškinti apie Lietuvą, jos garbingą istoriją. Nėra netikėtos novelei būdingos atomazgos: vietoje jos – tyli liūdna šypsena (E. Cinzo Jokūbas taip pat šypsena slepia savo dramatiškus išgyvenimus Žermenos atžvilgiu: „<...> mano šypsena tebuvo tik savotiška kaukė, kuria prisidengdavau, kad paslėpčiau išgyvenimus“³⁵). Charakterių tapatumo pokyčiai dažnai nulemti

²⁹ *Ibid.*, 115–116.

³⁰ *Ibid.*, 115.

³¹ *Ibid.*, 106.

³² Landsbergis, Algirdas, *Muzika įžengiant į neregėtus miestus*. Santfyldas: Ateitis, 1979, 5–18.

³³ Barėnas, „Onos Karutienės misija“, 7.

³⁴ *Ibid.*, 14.

³⁵ Cinzas, „Spąstai“, 129.

traumuojančios istorijos.³⁶ Traumuojanti patirtis reiškia įvairiais: šypsena, tylą (Ona Karutienė, Jokūbas). Ilona Gražytė-Maziliauskienė pažymėjo, kad Ona Karutienė, kaip ir kiti charakteriai, grumiasi su priešiška, abejinga „aplinka, kuri jų nesupranta“ ir juos ignoroja.³⁷ Veikėja junta lietuviškąjį kolektyvinį tapatumą ir jį suabsoliutina. Rašytojas neslepia ironijos: „Apie pusę metų Karutienė kalbėjosi pusiau su anuo, kol jai vėl buvo leista grįžti į darbą.“³⁸ Kritikai pažymi, kad K. Barėnas, realistinės-psichologinės novelės kūrėjas, nesilaiko novelės žanrui būdingų taisyklių. „Labiausiai galbūt tai, kad Barėnas nepripažįsta staigios atomazgos, palikdamas apsakymą beribiškumo pagairėj, kadangi, kol personažas gyvas, neįmanoma prieit išvados, kokia bus jo siekimų, vilčių ar vargų tolesnė seka.“³⁹ Rašytojas kuria, palikdamas novelę tarsi be atomazgos, atvirą, kaip ir E. Cinzas „Spąstai“, A. Landsbergis „Rašytojas M. lankosi N. mieste“.

Išvados

Lietuvių išeivių rašytojų (post)modernioje prozoje išryškėjo personažų gyvenimo dvilypumas, išorinės ir vidinės tikrovės prieštaros, vienišumas, atstumtumo jausmas. Išskiriami trys veikėjų mąstymo ir elgesio modeliai: nuo pasyvumo, susitaikymo gyventi spąstuose (K. Barėno Ona Karutienė), vidinio noro ištrūkti iš spąstų, pasibaigusio fiasko (E. Cinzo Jokūbas, Žermana), iki vulkaniško proveržio (A. Landsbergio rašytojas M.). Visi charakteriai perteikiami kaip suvokiantys sąstingį (atpažįsta savo vidinę problemą, bet nekonfrontuoja su savimi; Oną Karutienę naratorius pastūmėja sąmoningumo link, bet reikalingos asmeninės iniciatyvos nesulaukta), bet ne visi keičiasi. Analizuoti personažai spąstų aspektu nėra vien individualizuoti charakteriai, bet kartu galėtų būti vertinami kaip reprezentuojantys tipiškus išeivių bruožus (nepasitikintys savimi, vieniši, turintys svajonių, bet jų neįgyvendinantys, užstringantys praeityje), universalias žmogiškas savybes, fiksuojantys kolektyvinę trauminę patirtį.

Literatūra

Assmann, Aleida, *Shadows of Trauma: Memory and Politics of Postwar Identity*, transl. Sara Clift. New York: Fordham University Press, 2016.

Barėnas, Kazimieras, „Onos Karutienės misija“, in Barėnas Kazimieras, *Kilogramas cukraus*. Chicago: M. Morkūno spaustuvė, 1978, 7–24.

Caruth, Cathy, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press, 1996.

³⁶ Assmann, Aleida, *Shadows of Trauma: Memory and Politics of Postwar Identity*, transl. Sara Clift. New York: Fordham University Press, 2016, 6.

³⁷ Gražytė-Maziliauskienė, Ilona, „Kazimiero Barėno „Kilogramas cukraus“, in *Idejų inventorius: literatūros kritika*, sud. Solveiga Daugirdaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 193.

³⁸ Barėnas, „Onos Karutienės misija“, 16.

³⁹ Jonynas, Vytautas A., „Kiti nepriklausomybės amžininkai beletristai“, in *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. Čikaga: Lituaniistikos institutas, 1992, 272.

- Cinzas, Eduardas, „Spąstai“, in Cinzas, Eduardas, *Spąstai*. Vilnius: Vaga, 1981.
- Gailienė, Danutė, *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos atžvilgiu*. Vilnius: Tyto alba, 2021.
- Gražytė-Maziliauskienė, Ilona, „Kazimiero Barėno „Kilogramas cukraus“, in *Idėjų inventorius: literatūros kritika*, sud. Solveiga Daugirdaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 193–196.
- Young, Jeffrey E. ir Klosko, Janet S., *Ištrūk iš spąstų: kaip atsikratyti neigiamų įpročių, džiaugtis santykiiais ir gyvenimu*. Vilnius: Alma littera, 2021.
- Jonynas, Vytautas A., „Kiti nepriklausomybės amžininkai beletristai“, in *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. Čikaga: Lituaniistikos institutas, 1992, 264–274.
- Kašauskas, Stasys, „Vienatvė buvo jo kančia. – Eduardas Cinzas“, in Cinzas, Eduardas, *Raudonojo arklio vasara*. Vilnius: Alma littera, 2008.
- Landsbergis, Algirdas, „Didžiosios Britanijos lietuviai išleidžia savo istoriją“, *Draugas II*, 1997 lapkričio 8, nr. 221 (38), 1.
- Landsbergis, Algirdas, „Rašytojas M. lankosi N. mieste“, in Landsbergis, Algirdas, *Muzika įžengiant į neregėtus miestus*. Santfyldas: Ateitis, 1979, 103–124.
- Papartis, J., „Anglijos lietuvių buities panorama“, *Aidai* 9 (1979), žiūrėta 2021 balandžio 17, https://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=100%3A7909&id=535%3Ak&n&option=com_content&Itemid=108.
- Peleckis-Kaktavičius, Leonas, *Kazimieras Barėnas: gyvenimas ir kūryba*. Šiauliai: Varpai, 2005.
- Ruchlevičienė, Ingrida, „Vakarietiškosios kultūros apsupty: Algirdas Landsbergis“, *Darbai ir dienos* 43 (2005), 67–117.
- Staknienė, Alina, „Kiti žemininkų-lankininkų bendraamžiai beletristai“, in *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. Čikaga: Lituaniistikos institutas, 1992, 527–533.
- Tal, Kalí, *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, žiūrėta 2024 spalio 21, <https://worldsofhurt.kalital.com/>.
- Židonis, Giedrius, „Tarp šlovės ir pasmerkimo. Eduardas Cinzas“, *Darbai ir dienos* 43 (2005), 118–151.

Laimutė ADOMAVIČIENĖ

Independent researcher

CHARACTER IN THE SHORT STORIES OF LITHUANIAN EXILE WRITERS KAZIMIERAS BARĖNAS, EDUARDAS CINZAS, AND ALGIRDAS LANDSBERGIS: FROM ENTRAPMENT TO VOLCANIC BREAKTHROUGH

Summary. The aim of this article is to compare the characters in the short stories of Lithuanian exile writers with regard to their internal change from (self-)imprisonment to liberation. In particular, “Ona Karutienė’s mission” by Kazimieras Barėnas (real name Barauskas) (1907–2006), “Trap” by Eduardas Cinzas (real name Čiužas) (1924–1996) and “The writer M. visits the city of N.” by Algirdas Landsbergis (1924–2004) were analysed. Using analytical-descriptive analysis and the method of literary comparativism as well as the theoretical backgrounds of trauma literature, traumatic experience (Cathy Caruth, Kalí Tal), and cognitive psychology (Jeffrey E. Young, Janet S. Klosko), three different models of character thinking and behaviour were distinguished: from passivity and living in the “trap” of reconciliation (Barėnas’s Ona Karutienė); the inner desire to escape the trap, which ends in fiasco (Cinzas’s Jokūbas, Žermana) to a volcanic breakthrough (Landsbergis’s writer M.). It has been found that from the aspect of trap, the protagonists are not merely individualised characters. They can be seen as reflecting a collective traumatic experience and representing typical features of exile writers: insecurity, loneliness, and inability to realize dreams.

Keywords: Kazimieras Barėnas, Eduardas Cinzas, Algirdas Landsbergis, prose of Lithuanian exile writers, trap motif, character development.

Iš archyvų

Mindaugas LASTAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Trumpas epizodas iš Kanados lietuvių bendruomenės istorijos

1990 m. balandžio pabaigoje į Kanadą atvyko Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė Kazimiera Prunskienė kartu su prekybos ministru Albertu Sinevičiumi ir Tarptautinių ryšių departamento generaliniu direktoriumi Rimantu Purtuliu. Ministrę Pirmininkę į Kanadą pakvietė ir kelionės išlaidas padengė Kanados lietuvių bendruomenė (KLB). Kelionės tikslas buvo tiek politinis, siekiant paramos Lietuvos nepriklausomybei, tiek ekonominis, užmezgant ryšius su vietos verslu. Balandžio 30 d. K. Prunskienė neoficialiai susitiko su Kanados užsienio reikalų ministru Joe Clarku, su juo aptarė Kanados galimybes pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Po šio susitikimo surengta 25 minučių CBC spaudos konferencija, vėliau premjerė susitiko su Ontarijo provincijos premjeru Davidu Petersonu. Vizito metu K. Prunskienė taip pat susitiko su Kanados Vyriausybės ir Parlamento nariais, KLB atstovais ir JAV lietuvių sambūrio „Agenda for Democracy Inc.“ nariais.¹

Lietuvos atgimimo laikotarpiu lietuvių išeivijoje vyravo didelis susitelkimas ir aktyvumas, kai tapo itin svarbu remti Lietuvą. Tuo metu išeiviai jungėsi į įvairias veiklos grupes ir organizacijas. Viena iš tokių organizacijų buvo JAV lietuvių sambūris „Agenda for Democracy Inc.“. Ši organizacija JAV lietuvių spaudoje buvo apibūdinama kaip jaunosios kartos lietuvių aktyvistų ir profesionalų grupė, kurios tikslas – savo žiniomis ir patirtimi padėti Lietuvai. Kartu teigiama, kad sambūris veikė socialinėje, ekonominėje, politinėje ir masinio komunikavimo srityse, siekdamas paveikti plačiąją amerikiečių visuomenę. Organizacijos pradininkais buvo įvardyti Algis Rukšėnas, Paulius Alšėnas, Edas Klimas, dr. Augustinas Idzelis ir kiti.²

¹ „Lietuvos reikalai Kanados Lietuvių Bendruomenėje“, *Pasaulio lietuvis*, 1990 birželis–liepa, nr. 6–7, 7–8.

² „Agenda for Democracy“, *Dirva*, 1990 balandžio 26, nr. 17, 10.

Kanadoje apie šį sambūrį nebuvo plačiai žinoma. Aktyvūs KLB veikėjai Juozas Danys³ ir Gabija Petrauskienė⁴ teigė nieko apie jį negirdėję. J. Danio teigimu, „Agenda for Democracy Inc.“ nebuvo žinoma ne tik jam, bet ir lietuvių bendruomenei Čikagoje, taip pat jam negirdėta, kad šis sambūris būtų pasireiškęs lietuvių reikalais JAV, taip pat nėra nieko padaręs dėl lietuvių Kanadoje.⁵ Todėl galima teigti, kad „Agenda for Democracy Inc.“ buvo palyginti nauja organizacija, kurios veikla dar nebuvo plačiai žinoma tarp lietuvių išeivių. Iki K. Prunskienės vizito apie šį sambūrį buvo galima sužinoti tik iš kelių straipsnių JAV lietuvių spaudoje.

Gegužės 1–2 d. įvykęs susitikimas su „Agenda for Democracy Inc.“ nariais ir po to paskelbtas susitikimo protokolas, kuriame aprašomos susitikimo aplinkybės ir sambūrio galimybės toliau bendradarbiauti su Lietuvos Vyriausybe, sukėlė nemažą kai kurių KLB narių pasipiktinimo bangą. Šiame susitikime dalyvavo K. Prunskienė, jos padėjėjas Rimas Stankevičius, užsienio prekybos direktorius R. Purtulis, prekybos ministras A. Sinevičius, taip pat „Agenda for Democracy Inc.“ atstovai E. Klimas, A. Rukšėnas ir P. Alšėnas. Neaišku, ar susitikime dalyvavo KLB pirmininkas Algis Pacevičius⁶: „Agenda for Democracy Inc.“ protokole minima, kad jis susitikime dalyvavo, tačiau pats A. Pacevičius laiške J. Daniui teigė, kad tik perdavė „Agenda for Democracy Inc.“ narių prašymą susitikti premjerės palydovams.⁷ Organizacijos „Agenda for Democracy Inc.“ narys A. Rukšėnas laiške A. Pacevičiui patikino, kad A. Pacevičius nedalyvavo neformaliame susitikime, todėl nėra susijęs.⁸

Sambūrio „Agenda for Democracy Inc.“ viešai išplatintas gegužės 5 d. susitikimo protokolas sulaukė neigiamos KLB narių reakcijos. 1990 m. gegužės 10 d. G. Petrauskienė parašė laišką J. Daniui, kuriame kritikavo protokolą. Laiške ji rašė:

Siunčiu žadėtą dokumentą. Paskambinau Rukšėnui kuris tvirtino, kad Pacevičius tame pokalbyje apie Bendruomenę nedalyvavo. Pacevičius irgi šiandieną telefonu man tvirtino, kad blogai, kad taip parašyta, kad tokia klaidinga nuomonė apie Bendruomenę, t. t. Nepaisant jų šis dokumentas išsako mūsų esančią nuotaiką kaikiurių žmonių tarpe. Nesvarbu kaip jie aiškinsis, tos nuotaikos turi įtakos į tai kaip tvarkomasi su Bendruomene, ypatingai Kanadoje! Manau tas nuotaikas reikalinga kelti viešumon!⁹

³ Juozas Vincentas Danys (iki 1951 m. Daniliauskas; gimė 1914 m. lapkričio 22 d., mirė 2005 m. rugsėjo 27 d.) buvo aktyvus KLB ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) veikėjas. Reguliariai rašė lietuvių išeivijos spaudoje. Prisidėjo prie Baltų vakarų Kanados Parlamente, taip pat prie lietuvių, latvių, estų trėmimų ir ukrainiečių genocido Birželio minėjimų (*Ecumenical Memorial Service and Concert*), išeivijos lietuvių dalyvavimo Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje (ESBK) veiklos.

⁴ Gabija Petrauskienė, tuometė KLB Krašto valdybos pirmininko pavaduotoja, nuo 1991 m. spalio 19 d. iki 1992 m. spalio 31 d. buvo KLB Krašto valdybos pirmininkė.

⁵ 1990 07 04 Juozo Danio laiškas A. Pacevičiui, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto archyvas (toliau – VDU LIIA), f. 9, ap. 2, b. 412, l. 1–2.

⁶ Algis Pacevičius – Kanados lietuvių bendruomenės (KLB) Krašto valdybos pirmininkas nuo 1989 m. spalio 28 d. iki 1990 m. gruodžio 8 d.

⁷ 1990 08 02 Algio Pacevičiaus laiškas Juozui Daniui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 3–6.

⁸ [Be datos] Algio Rukšėno laiškas Algiiui Pacevičiui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 7.

⁹ 1990 05 10 Gabijos Petrauskienės laiškas Juozui Daniui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 413, l. 1.

J. Danys 1990 m. gegužės 18 d. atsakė:

Perskaičiau „Agenda for Democracy Inc.“ minutes. Labai pasipiktinau įvairiais atžvilgiais. Bendruomenė netik įžeidžiama, bet savotiškai šmeižiama. Kaip PLB¹⁰ garbės teismo narys turiu mandatą reaguoti. Pati AGENDA man atrodo kažkas „phony“. Panaudojimas KLB savo finansiniams tikslams yra kažkokia korupcija. Reikia reaguoti. Pagalvosiu.¹¹

Kas sukėlė tokį KLB narių nepasitenkinimą? „Agenda for Democracy Inc.“ protokole teigiama, kad šios organizacijos susitikime su delegacija iš Lietuvos buvo pasiekta bendra išvada, kad, nors KLB tikriausiai yra geriausiai organizuota iš visų Vakarų lietuvių organizacijų, jos pagrindinė veiklos kryptis nuo pat įkūrimo buvo lietuviškų socialinių renginių, tokių kaip Pasaulio lietuvių bendruomenė, organizavimas. Protokole teigiama, kad KLB nepakankamai pasirengusi spręsti dabartinių įvykių realijas ir reikalavimus, susijusius su Lietuvos nepriklausomybės palaikymu. Protokole taip pat teigiama, kad susitikime buvo preliminariai sutarta, jog Klivlandas galėtų būti pagrindinė susitikimo vieta, o „Agenda for Democracy Inc.“ veiktų kaip šeiminkai.

Galima teigti, kad KLB suorganizuotame susitikime „Agenda for Democracy Inc.“ bandė sumažinti KLB įtaką, siekdamas didinti savąją. Tokia pozicija sukėlė KLB narių nepasitenkinimą, nes neatitiko realybės. Priešingai, nei teigiama protokole, KLB aktyviai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės palaikymo. Bendruomenė organizavo Kanados Vyriausybės ir parlamentarų susitikimus su Lietuvos atstovais, skleidė informaciją apie Lietuvą Kanados spaudoje, rengė delegacijas į Lietuvą. Be to, Lietuvos premjerės vizitas Kanadoje vyko pakvietus ir finansavus Kanados lietuvių bendruomenei¹², todėl „Agenda for Democracy Inc.“ protokole KLB buvo nepagrįstai bandoma nustumti į šalį.

Minėtame protokole sambūris „Agenda for Democracy Inc.“ save pristatė „profesionaliais konsultantais“ Lietuvos Respublikai. Vis dėlto šis dokumentas parašytas neaiškiai, trūksta konkretumo. Kyla klausimų, kas buvo tekste minimi asmenys, padėję organizuoti susitikimus su Lietuvos premjere Kanadoje. Jei šie asmenys buvo KLB nariai, kodėl organizacija buvo nuvertinta? Grupė „Agenda for Democracy Inc.“ nebuvo plačiai žinoma išėivijos visuomenėje, o jų menkinama KLB, turėdama dešimtmečius palaikomus ryšius su Kanados Vyriausybe ir Parlamentu, ženkliai prisidėjo prie Lietuvos klausimo matomumo Kanadoje.¹³

¹⁰ Pasaulio lietuvių bendruomenė.

¹¹ 1990 05 18 Juozo Danio laiškas Gabijai Petrauskienei, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 413, l. 5.

¹² 1990 08 02 Algio Pacevičiaus laiškas Juozui Daniui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 3.

¹³ Sambūrio „Agenda for Democracy Inc.“ protokolo teiginį, kad KLB yra netinkama padėti Lietuvai, paneigia faktas, kad vos prieš mėnesį iki Lietuvos Respublikos Ministrės Pirmininkės vizito Kanadoje, 1990 m. balandžio 4 d., Kanados Parlamente vyko Baltų vakaras. Šį renginį organizavo Kanados baltų federacija, vienijanti Kanados lietuvių, latvių ir estų bendruomenes. Baltų vakare dalyvavo 6 Kanados ministrai, 88 parlamentarai ir 15 ambasadorių. Renginius globojo 45 Kanados parlamentarai, o juose taip pat dalyvavo Kanados spaudos ir televizijos atstovai. Vakarą metu su Kanados valdžios atstovais susitiko Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas Bronius Kuzmickas, tuo metu viešėjęs Kanadoje. Baltų vakarų svarba Kanados politikoje, sprendžiant Baltijos šalių klausimus, buvo didelė. KLB aktyviai prisidėjo prie šios veiklos, o tokia įtaka Kanados valdžiai yra tikrai įspūdinga. Todėl „Agenda for Democracy Inc.“ pareiškimas atrodo neatitinkantis tikrovės. Vargu ar šis lietuvių išėivijoje nelabai žinomas sambūris galėjo turėti bent kiek panašią įtaką.

Kilus nepasitenkinimui, sambūrio „Agenda for Democracy Inc.“ narys A. Rukšėnas parašė laišką KLB pirmininkui A. Pacevičiui, kuriame bandė paaiškinti, kas įvyko. Laiške patikslintos susitikimo aplinkybės, teigiant, kad A. Pacevičius nedalyvavo neformaliame susitikime ir nėra su juo susijęs. A. Rukšėno teigimu, Lietuvių bendruomenė neturėtų užsiimti politiniu lobizmu, todėl ir buvo įkurta grupė „Agenda for Democracy Inc.“ kaip politinio veiksmo komitetas.¹⁴ Tokia pozicija atrodo nelogiška, nes tuo metu Lietuvai reikėjo tiek politinės, tiek ekonominės paramos. Tam reikėjo ryšių, kontaktų ir žmonių, galinčių padėti konkrečiu momentu, o KLB buvo ženkliai pajėgesnė tai atlikti. Tad bandymas apriboti KLB veiklą, paliekant jai tik kultūrinę veiklą ir atibojant nuo politinės-lobistinės veiklos, neturėjo svaraus pagrindo ir žeidė KLB narius.

„Agenda for Democracy Inc.“ veikla pasipiktinęs J. Danys kreipėsi į KLB Krašto tarybos valdybos pirmininką A. Pacevičių, klausdamas apie KLB santykį su „Agenda for Democracy Inc.“ K. Prunskienės vizito Kanadoje metu. A. Pacevičius paaiškino, kad su „Agenda for Democracy Inc.“ nariais norėjo susitikti premjerės palydovai, o sprendimas, su kuo jie turėtų susitikti, nepriklausė jo kompetencijai ir jis pats jų nepasirinko. A. Pacevičius taip pat išreiškė nepasitenkinimą minėto sambūrio protokolu, tačiau siūlė incidento neišpūsti, nes tolesnis aiškinimasis galėtų turėti daugiau žalos nei naudos: pradedant nereikalingą polemiką, kurioje KLB peiktų „Agenda for Democracy Inc.“, abi pusės būtų priverstos aiškintis viena kitai, o tai būtų laiko ir pastangų švaistymas. Jis taip pat pabrėžė, kad dauguma KLB valdybos narių norėjo pamiršti šį incidentą ir sutelkti dėmesį į pagalbą atgimstančiai Lietuvai.¹⁵ Toks A. Pacevičiaus požiūris suprantamas: nors epizodas buvo nemalonus, o tolesnis aiškinimasis galėjo padėti išvengti panašių situacijų ateityje, vis dėlto tuo metu buvo svarbiau sutelkti visas jėgas padėti Lietuvai, o ne gilintis į išievių nesutarimus.

J. Danio A. Pacevičiaus laiškas neįtikino, jo nuomone, iš esmės laiške neatsakyta į klausimus ir daug kas buvo nutylėta, taip pat J. Danys išreiškė norą tęsti diskusijas.¹⁶ Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad tarp K. Prunskienės vizito, J. Danio, G. Petrauskienės ir A. Pacevičiaus laiškų buvo praėję keli mėnesiai, taip pat į tai, kad KLB pirmininkas A. Pacevičius ragino pamiršti šį epizodą, į viešumą konfliktas nebuvo iškeltas. Rodos, šis epizodas taip ir liko neužbaigtas, o galimi jo rezultatai – nežinomi.

Šioje publikacijoje pateikiami dokumentai, padedantys nušviesti šį dviejų organizacijų epizodą: „Agenda for Democracy Inc.“ narių susitikimo su K. Prunskiene 1990 m. gegužės 1–2 d. protokolas ir dėl jo kilęs J. Danio, A. Pacevičiaus ir A. Rukšėno susirašinėjimas. Čia publikuojami dokumentai atskleidžia ne tik dviejų organizacijų nesutarimus, bet ir KLB narių požiūrį į bendruomenės darbus ir KLB vardą, jautriai reaguojant į bet kokius neigiamus ar netikslus pasisakymus apie KLB. Pastaroji dėjo dideles pastangas, kad Kanada *de jure* nepripažintų Lietuvos okupacijos, nuolat minėtų sovietų vykdomas represijas ir informuotų Kanados valdžią apie Lietuvą, jos okupaciją bei žmogaus teisių pažeidimus sovietų okupuotoje Lietuvoje. Ši KLB veikla buvo gana efektyvi, todėl tokie vieši nesusipratimai galėjo paskatinti itin jautrias reakcijas.

¹⁴ [Be datos] Algio Rukšėno laiškas Algiiui Pacevičiui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 7.

¹⁵ 1990 08 02 Algio Pacevičiaus laiškas Juozui Daniui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 3–6.

¹⁶ 1990 08 17 Juozo Danio laiškas Gabijai Petrauskienei ir Lukoševičiui, VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 413, l. 7.

Visi šie dokumentai yra paimti iš Juozo Danio archyvo, saugomo Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos institute (fondo nr. 9). Dokumentai parašyti lietuvių ir anglų kalbomis, publikuojami pirmą kartą. Publikuojamų šaltinių turinys, stilius ir gramatika nekeisti, išlaikant autorių rašybos stilių.

Kanados lietuvių bendruomenės ir „Agenda for Democracy Inc.“ dokumentai

„Agenda for Democracy Inc.“ narių susitikimo su Kazimiera Prunskiene 1990 m. gegužės 1–2 d. protokolas

AGENDA FOR DEMOCRACY INC.

877 East 185th. St., Cleveland, Ohio 44119, (216)-692-1222, FAX (216)-531-8687

From: Ed Klimas, Al Rukšenas, Paul Alšenas May 5, 1990
To: Agenda For Democracy members
Subject: May 1-2 meetings with Lithuanian Prime Minister Prunskiene & her staff

Attendees:

Lithuanian Prime Minister, Kazimera Prunskiene.

The Prime Minister's aide, Rimantas Stankevicius.

The General Director for Foreign Economic Relations, Rimantas Purtulis,
Minister of Trade, Albertas Sinevicius.

President of the Canadian Lithuanian Community, Al Pacevicius and his staff.¹⁷

Representatives from Agenda for Democracy Inc. - Ed Klimas, Al Rukšenas, Paul Alšenas.

The purpose of the meeting was to present the credentials of the Agenda for Democracy group to the Lithuanian Government and to offer our **professional consulting** services to the Lithuanian Republic. The meeting was arranged through the gracious assistance of **Mr. Pacevicius and his professional staff.**

The initial brief (20 minute) meeting occurred Monday night in Toronto, Canada during a small reception after Prime Minister Prunskiene's return from meetings with top level Canadian officials in Ottawa. The Prime Minister **had already been briefed** on the backgrounds of the group and its general purpose so no time was wasted repeating this information. The Prime Minister began with a brief discussion of the current situation in Lithuania. Some of the facts discussed included:

Lithuania is getting some help from several neighbors including the other Baltic States,

¹⁷ Ši ir visos tolesnės paryškintos vietos šiame šaltinyje yra J. Danio ranka pabrauktos arba kitaip pažymėtos.

Sweden and Poland.

Although some medicine is arriving from Switzerland by truck, there was a list of other medical supplies that are needed by the Lithuanians. A copy of this list is available from the **Toronto Lithuanian Crisis Center** (416)-533-3292. It is imperative that any shipments of medicine be done through recognized institutions. [a clarification of the proper channels for these shipments is still required]

The Estonians are supplying some materials by truck and private automobiles. (Train traffic would be possible except for one point in Latvia that is controlled by Kremlin loyalists.)

The Republic of Lithuania is negotiating its own deals with a number of cities such as Moscow, Leningrad and Lvov as well as with groups of Siberian oil workers which are more and more at odds with the Kremlin and its central planners.

Austria is arranging for tourism to Lithuania once the situation stabilizes.

There is a plan underway to purchase crude oil from the Soviet Union for hard currency and use the refinery at Mažeikiai to produce petroleum products for export to the west for hard currency. Once initiated, this scheme would be totally self funding and is expected to supply the Republic with its own energy needs. (No question was asked about the Soviets' position on this scheme).

The Prime Minister is (was?) a personal friend of Gorbachev and she believes that he is **firmly in control** of his army and that from her perspective, the Soviet Union will not go through some precipitous economic implosion but rather a long protracted decay.

The Prime Minister also included her own personal speculation that Yeltsin is most likely to succeed Gorbachev if he is replaced.

Several potential intermediate term services were proposed to the Prime Minister by the Agenda for Democracy representatives. They included:

The possibility of organizing sympathetic non-Lithuanian Americans into supporting the Lithuanian's democracy aspirations.

The possibility of organizing sympathetic professionals to provide consulting services to the Republic of Lithuania in various technical, economic, and market areas.

The possibility of offering political analyses and position papers that might assist the Republic's leaders in formulating policy.

The possibility of encouraging support at the state and local levels to assist Lithuania. Some possibilities in this area include:

training young Lithuanian militia in state or city police academies so that they would not be corrupted by their only other alternative, training under KGB auspices,
encouraging state governments to include or sanction Lithuanian trade offices,
training of Lithuanians in management and ecological issues/environmental control skills at suitable universities.

The Prime Minister was noticeably excited about the proposals and asked that we meet with her ministers the next day to further explore some of these issues. Mr. Pacevičius and his staff graciously made arrangements for the group to be invited to a breakfast and luncheon being sponsored in honor of the Prime Minister.

The breakfast meeting was abuzz with discussions of the May Day¹⁸ parade and its ramifications. After the breakfast a meeting was held with **others assisting** with the organization and execution of the Prime Minister's visit. **A common conclusion was that although the Lithuanian community in Canada is probably the most well organized of all Western Lithuanian organizations, an organization whose founding premise has been organizing Lithuanian social functions such as the Lithuanian World Community¹⁹ is ill equipped to address the realities and demands of current events surrounding support of Lithuanian independence.** It was tentatively agreed that Cleveland might provide a centralized location to host a meeting to further discuss these issues among representatives around the East Coast and Midwest. A date of June 16th has been tentatively suggested with the Agenda for Democracy acting as hosts. To keep the limited time focussed and productive, it is currently intended that this meeting be done on an invitation only basis.

During the luncheon **sponsored by the Premier of Ontario**, the Prime Minister discussed Lithuania's plans for negotiating directly with emerging democratic Russian institutions such as the city councils of Moscow and Leningrad. She stressed the need for supporting further such democratization in Russia.

A meeting in the afternoon with Mr. Rimantas Purtulis, (along with Mr. Eugene Berzenas and Ms. Joana Kuras²⁰ of the **Canadian Lithuanian** Community) revealed the following intermediate term specific needs:

They need certain strategic metals to improve the known metallurgical shortcomings in certain manufactured goods.

They need certain catalysts to improve the known inefficiency of existing chemical processes especially dye stabilizers.

They desperately need to modernize their printing facilities especially for color.

They need equipment to increase the percentage of useable wood byproducts from their timber industry.

They need systems for recycling paper.

They would like to enlarge the market for their high quality leather which they are already exporting to Italy.

They can supply fertilizer for export once the natural gas supplies return to normal [which has supposedly occurred since this meeting].

They feel they have the skills and materials to compete in the world wide Scandinavian furniture market and would like assistance in determining marketing issues as well as developing outlets. (Even catalogs of desirable products would be useful.)

The Lithuanians are already supplying the vodka used in Stolychnaya (as distributed by PEPSICO in the West) and they feel that they can also produce Krupnikas (a delicate honey liqueur) if suitable markets and distribution channels can be developed.

The Lithuanians have mushrooms and berry jams which they would like to export to the

¹⁸ Gegužės 1-oji – Tarptautinė darbo diena.

¹⁹ Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB).

²⁰ Joana Kuraitė-Lasienė – KLB Krašto valdybos pirmininkė nuo 1980 m. lapkričio 2 d. iki 1983 m. gruodžio 4 d.

West.

The Lithuanians already have a cathode ray tube/picture tube production facility. Mr. Purtulis has visited production facilities at Zenith in the U.S. and he feels that the technical skill levels in Lithuania are adequate, only modern production equipment is necessary to produce world class competitive CRT and picture tubes. He is interested in having either an outright purchase of the necessary equipment and technologies investigated or some sort of a joint venture with the west.

With the impending elimination of Soviet defense industry work in Lithuania, the Lithuanians will have a large highly skilled work force which can be applied towards the manufacture of high technology products.

They need assistance in upgrading their glass bottle production facilities.

There is a need for manufacturing equipment and tools which by Western standards would be considered as inefficient or scrap. A possibility of offering tax credits to companies supplying such used equipment might be very productive for all parties involved.

They have good cement production facilities which they would like to expand for export. In a related discussion it was revealed that there are plans underway to construct a highway through the Baltics that would link Leningrad/Helsinki with Warsaw. This road would link up with major existing highways to Istanbul and Berlin. The Japanese have offered their services in this endeavor in exchange for exclusive rights to set up NISSAN Truck repair facilities along this route. [and hence lock the BALTIC industries into using NISSAN trucks and eventually Japanese based production facilities and technology.]

Even without independence, Most Favored Nation status for the Soviet Union would significantly assist Lithuania's economy since Lithuania is a net exporter.

[?!]

Under the Baltic economic autonomy plans approved by the Kremlin last November, discussions are ongoing with the Kremlin regarding the possibility of a Lithuanian unit of currency (the Litas) which would be convertible with western currencies and assist in the eventual convertability of the Ruble.

Modern Lithuanian controlled telecommunications are also of significant strategic importance to their economic future.

Mr. Purtulis expressed a strong confidence that export of products from Lithuania is not a problem even under the current embargo because of the desperate need by the Soviet Union to keep its economy going and the highly interwoven nature of it.

There was a request to set up trade centers in the West that would be compatible with the evolving barter system of trade so that future commercial contacts with the West could be streamlined from the currently very repetitious process.

There was some discussion of the need by the Lithuanian Republic's government to have an organization verifying the capabilities and good intentions of companies and entrepreneurs who are seeking to do business with the Republic. The idea of appointing an "Honorary Council" to address this issue was discussed but not consum-

mated.

The Lithuanian Government would like to set up a program to invite Western experts to present lectures on issues of technology, management and trade.

The meeting ended on a **very positive** note with the understanding that **no firm** commitments could be made at this time but that the organization would use its **networks** to attempt to find individuals and organizations which could constructively assist in these requests.

Open Issues

Our **legal** staff should:

1.) investigate any issues associated with U.S. laws requiring registration by agents of a foreign power,

2.) investigate any issues or encumbrances that may result from this activity that could impact AFDI's status as a political action committee.

3.) be prepared to make recommendations as soon as possible as to any relevant results from these investigations as well as any organizational restructuring that may be required.

Sources of funding to initially support these proposed activities needs to be solidified. A clarification is required from the Lithuanian Republic's Government as to the proper channel for all Western medicine to reach Lithuania.

Next Steps

Appoint a working group to handle the arrangements and agenda for the proposed June 16th workshop in Cleveland.

Appoint a working group to focus and organize all communications regarding commercial inquiries to the Lithuanian Republic's needs and products.

Prepare a general release on the needs of the current Lithuanian Government for distribution through our network of contacts.

Pending resolution of any legal issues, appoint a group to contact local and state officials regarding support of the specific items mentioned above.

Plan a follow up meeting opportunity with Mr. Purtulis during the week of May 7th.

Prepare an appropriate press release for general distribution regarding AFDI activities to keep other interested parties informed.

VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 413, l. 8-13.

Mašīnraštis, kopija.

Atsakyti: 1681 Ainsley Dr.
Ottawa, Ont. K2C 0S8
1990.07.04

Gerb. p. Algis Pacevičius
KLB valdybos pirmininkas
1011 College Street
Toronto, Ontario

K. Prunskienės atsilankymas Kanadoje
“Agenda for democracy²¹ Inc.”

Gerbiamas²² p. pirmininkas Pacevičius,

1. Prieš Kazimieros Prunskienės, Lietuvos ministerės pirmininkės, atvykimą į Kanada²³, Vilniaus radijas pranešė /aš pats girdėjau/, kad ji vyksta Kanados Lietuvių Bendruomenės kvietimu.

Ottawoje buvo prie Parlamento sutikta organizuota ekskursija iš Toronto ir Ottawos KLB apylinkės sukviestų tautiečių.

Asmeniškai buvau pakviestas į kai kurias funkcijas Ottawos KLB apylinkės pirmininko.

2. Atatinkamai, straipsnyje “Draugui” parašiau tarp kitko: “Premjerę Prunskienę ir jos delegaciją²⁴ pakvietė ir Kanadoje finansavo²⁵ Kanados Lietuvių Bendruomenė. Visiems organizavimo darbams vadovavo KLB pirmininkas Algis Pacevičius”.

Panašiai pareiškiau ir “Voice of America”²⁶, kurio buvau paprašytas padaryti reportažus²⁷.

3. Prunskienei grįžus į Lietuvą²⁸, interviu metu girdžiu Prunskienę dėkojant Juzukoniui už už²⁹ sudarytas sąlygas, taip pat ir Pacevičiui³⁰ už prisidėjimą. Nė žodžio apie Kanados Lietuvių Bendruomenę. Vėliau teko patirti kad Prunskienė vietinėje Vilniaus media esą pastebėjusi, kad L. Bendruomenė neturinti įtakos, bei reikšmės. Žinant, kad Kanadoje be KLB jokia lietuviška institucija neturi politinės įtakos Kanados vyriausybei ar parlamentui, tai skambėjo ypatingai keistai: iš kur tokia nuomonė.

²¹ Žodis „democracy“ laiške rašomas „democracy“.

²² Taip rašoma dokumente – „Gerbiams“.

²³ Žodis „Kanada“ laiške rašomas be ą.

²⁴ Šaltinyje parašyta ą.

²⁵ Turėtų būti „finansavo“, dokumente rašoma su klaida – „funansavo“.

²⁶ „Amerikos balsas“ – tai JAV radijo stotis ir tarptautinis valstybės žiniasklaidos tinklas, finansuojamas Jungtinių Amerikos Valstijų federalinės vyriausybės. Šis tinklas transliuoja programas įvairiomis kalbomis. 1951–2004 m. jis taip pat transliavo laidas lietuvių kalba.

²⁷ Žodis „reportažus“ rašomas su klaida – „raportažus“.

²⁸ Žodis „Lietuva“ laiške rašomas be ą.

²⁹ Žodis „už“ parašytas du kartus.

³⁰ Tokia rašyba šaltinyje. Turėtų būti „[Algiui] Pacevičiui“.

4. Iš dviejų šaltinių teko sužinoti apie "Agenda for Democracy Inc." susitikimą su Prunskiene, kuris buvo: "The meeting was arranged through³¹ the generous assistance³² of Mr. Pacevičius and his professional staff".

Šio keisto pavadinimo sambūris man nebuvo žinomas, nežinomas jis buvo ir L. Bendruomenės žmonėms Chicagoje. Negirdėta, kad šis pagal vardą demokratinis sambūris būtų pasireiškęs lietuviybės reikalams JAV-se, tuo labiau, -nereikalinga paaiškinimų- šis Clevelando vienetas nėra bet ką padaręs lietuviybei Kanadoje.

5. "Agenda for Democracy Inc."/Cleveland, Ohio, USA/ protokolas /minutes/ apie May 1-2/1990/ susitikimus kelia daug klausimų.

P.3 randame tokią išvadą: "A common conclusion was that although the Lithuanian community in Canada is probably the most well organized of all Western Lithuanian organizations, an organization organization³³ whose founding premise has been organizing Lithuanian social functions such as the Lithuanian World Community is ill equipped to address the realities and demands of current events surrounding support of Lithuanian independence."

"Agenda" atstovų pavardės³⁴ labai lietuviškos, bet, atrodo, kad labai mažai žino kas ta Lietuvių Bendruomenė, ypač stebėtina, kad gyvendami JAV-se nežino kas ten veikiama.

Anksčiau cituotą pareiškimą iš "Agenda" protokolo skaitau įžeidžiančiu Lietuvių Bendruomenės, tiek PLB, tiek JAV-LB³⁵, tiek KLB ir klaidingai ir žeminančiai informuojančiu Lietuvos atsakingus atstovus.

Pastebėtina, kad ten dalyvavo "President of the Canadian Lithuanian Community", bei p.3-... "Mr. Eugene Bersėnas and Ms. Joana Kuras of the Lithuanian Canadian Community/ buvusi KLB pirmininkė ir, berods narė dabartinio vis. r. komisijos/³⁶

Manau, kad toks pareiškimas turėtų būti viešai atšauktas. Kaip matote šį laišką rašau naudodamas PLB formą nes esu PLB rinktas pareigūnas, garbės teismo narys. Bet, pabrėžiu, šis laiškas yra mano grynai asmeniška nuomonė.

6. Kaip ilgametis KLB buvęs tarybos ir valdybos narys ir dabar dar Bendruomenės padedantis politinėje veikloje, "Agenda for Democracy Inc." protokolo aprašyme įmatau galimumą, kad organizacijos pareigūnai ar atstovai galėjo panaudoti savo poziciją naudingą pašaliniais asmenims ar grupėms, jų materialiniams reikalams, o ne KLB. Todėl prieš komentuojant Agenda raštą prašau paaiškinti kai kuriuos dalykus.

/a/ Ar tiesa, kad K. Prunskienė ir jos palydovai atvyko į Kanadą KLB kvietimu ir su surištos išlaidos buvo padengtos KLB. Finansinės paramos iš kitur negauta: kiek buvo išlaidų.

/b/ Kai sakoma "The meeting was arranged through the gracious³⁷ assistance of

31 Turėtų būti „through“, dokumente rašoma su klaida „trough“.

32 Žodis „assistance“ laiške rašomas su klaida – „assustance“.

33 Žodis „organization“ šaltinyje rašomas du kartus iš eilės.

34 Šaltinyje parašyta su raide Ė.

35 Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenė.

36 Kanados lietuvių bendruomenės Visuomeninių reikalų komisija.

37 Turėtų būti „gracious“, dokumente rašoma su klaida – „gacious“.

Mr. Pacevičius and his professional “staff”, ar “staff” buvo KLB tarnautojai ir savanoriai, ar Jūsų asmenišką įstaigos tarnautojai.

c/ Kodėl pasirinkta³⁸ Amerikos nežinomi patarėjai, o ne KLB formuojamos komisijos nariai, kas nesiderina su KLB paskirtimi.

Laukiu Jūsų atsakymo,

J. V. Danys

cc R. Vaštokas, KLB, v. r. K-jos pirm.

PLB

VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 1-2.

Mašinarštis, kopija.

1990 08 02 Algio Pacevičiaus laiškas Juozui Daniui

1681 Ainsley Drive
OTTAWA, Ontario
K2C 0S8

1990.08.02.

Gerb. p. Danys,

re: K. Prunskienės atsilankymas Kanadoje
“Agenda for Democracy Inc.”

Gavau jūsų laišką rašytą 1990.07.04., ir mėginasiu atsakyti į jūsų iškeltus klausimus. Pradėsiu nuo jūsų iškeltų klausimų šeštam paragrafe.

a) Tiesa, kad K. Prunskiene ir jos palydovai atvyko Kanadą KLB kvietimu, ir su tuo surištos išlaidos buvo padengtos KLB.

b) Kiek aš žinau, nei mano asmeniškai tarnautojai, nei KLB tarnautojai ar savanoriai nekalbėjo su Agenda for Democracy atstovais.

c) Kaip jūs turbūt žinote P. M. K. Prunskiene atvyko su savo Finansų Ministeriu³⁹ ir Užsienio Prekybos direktorium dviejais tikslais -- politiniais ir ekonominiais. Jus domino susitikti su kuo daugiau kompanijų bei asmenų, kurie būtų suinteresuoti⁴⁰ daryti biznį su Lietuva arba duoti bent kokią ekonominę paramą Lietuvai. Jie susitiko su asmenimis iš New Yorko, ir iš vakarų Kanados ir diskutavo konkrečius⁴¹ pasiūlymus. Kiekvienas

³⁸ Žodis „pasirinkti“ laiške rašomas su klaidomis – „pasirunkta“.

³⁹ Turėtų būti „Finansų Ministras“, dokumente rašoma su klaida – „Finanso Ministerius“. Taip pat čia gali būti faktinė klaida, nes kituose šaltiniuose, tiek spaudoje (JAV lietuvių laikraštyje „Draugas“, 1990 gegužės 8, nr. 89, 1), tiek „Agenda for Democracy Inc.“ protokole rašoma, kad atvyko prekybos ministras Albertas Sinevičius.

⁴⁰ Žodis „suinteresuoti“ laiške rašomas su klaida – „suinterisuoti“.

⁴¹ Tokia rašyba šaltinyje, turėtų būti „konkrečius“.

asmuo arba kompanijos atstovas kuris kreipėsi į mane norėdamas susitikimo su premiere⁴² arba jos palydovais buvo manęs išklaustytas ir aš kiekvieną prašymą perdaviau Premieriui arba jos palydovams. Jie patys nutarė su kuo jie norėjo arba galėjo susitikti. Aš manau, kad jūs sutiktumete su tuo, kad ne mano kompetencijoje nutarti su kuo jie turėtų susitikti. Premierės palydovai išreiškė, pageidavimą susitikti su „Agendos“ atstovais. Juos labai sudomino keleta⁴³ iš „Agendos“ pasiūlymų⁴⁴.

Tai atsakant trumpai į jūsų klausimą nebuvo mano „pasirinkta Amerikos nežinomi patarėjai“, bet jos⁴⁵ pasirinko patys Premierės palydovai.

Trečiam jūsų laiško paragrafe jūs teigėt, kad Premierė Prunskienė nė vienu žodžiu neminėjo KLB. Mano žiniomis ji daug sykiu minėjo labai teigiamai KLB Lietuvos medijai.

Aš asmeniškai keletą kartų, aiškiai išdėsdčiau KLB veiklą bei sponsoravimą⁴⁶ premierės ir jos palydovų kelionę. Premierė ne vieną sykį komentavo, kad mūsų bendruomenės iniciatyva, t. y. jos iškviatimu į Kanadą ir sudarant sąlygas pasimatymui su Joe Clark, jai susidarė galimybės susitikti su George Bush, Margaret Thatcher, Helmut Kohl ir Francois Mitterand. Mes visi suprantam, kad šie pasimatymai Lietuvos klausimui tikrai nepakenkė. Prie manęs Vytas Gruodis ir Konsulas Haris Lapas irgi išsamiai paaiškino KLBes pastangas sąriskyje⁴⁷ su Premieres kelione ir šiaip aplamai.

Mano žinios apie Premierės pasakymus grįžus į Lietuvą skiriasi gan smarkiai nuo tamsotos, bet nepaisant to, man visiškai neaišku ką jūs norėjote pasakyti tuo jūsų trečiu paragrafu.

Aš manau, kad aš jau atsakiau į jūsų ketvirtą paragrafą anksčiau. Jūsų cituotas sakinytis ir man buvo nesuprantamas. Mano „staff“ neturėjo nieko bendro su „Agenda for Democracy Inc.“. Aš asmeniškai perdaviau jų susitikimų prašymą Premierės palydovam ir viskas.

Jūsų penkto paragrafo iškelti klausimai turėtų būti nukreipti autoriams protokolo/(minutes) kuriuos jūs cituojate. Aš visiškai neprisidėjau prie to protokolo/(minutes) parašymo ir tas protokolas/(minutes) net nebuvo man adresuotas. Aš kai pamačiau tą protokolą, iš kart skambinau atstovam „Agenda for Democracy Inc.“ ir pareiškiau savo nepasitenkinimą daug kur netiksliai parašytas protokolas ir pareiškiau savo protestą, kad buvo bereikalo⁴⁸ užkabinta Pasaulio Lietuviu Bendruomenė. Įdedu kopiją laiško kurį aš gavau iš „Agenda for Democracy Inc.“ atsakant man.

Jūs siūlote, sąriskyje⁴⁹ su protokolu/minutes, kad „toks pareiškimas turėtų būti viešai atšauktas.“ Ar yra prasmė išpūsti šį incidentą daugiau? Šitą klausimą aš manau pilnai išdiskutavome per mūsų Tarybos suvažiavimo Toronte š. m. liepos 7ta d. Didelė dauguma Tarybos narių net nebuvo girdėję apie „Agenda for Democracy Inc.“ ir jų protokolą/minutes. Jei pradėsiu laikraščiuose bereikalingą polemiką, kur mes peiksim „Agenda for

42 Šiame laiške žodis „premjere“ nuosekliai rašomas kaip „premierė“. Ši pastaba taikoma visam dokumentui – visos žodžio „premjere“ formos šiame laiške pateikiamos kaip „premierė“.

43 Žodis „keletas“ laiške parašytas su klaida – „keleta“.

44 Laiške žodis „pasiūlymų“ rašomas su klaida – „pasiulymų“.

45 Žodis „juos“ šaltinyje parašytas su klaida – „jos“.

46 Taip rašoma šaltinyje – „sponsoravimą“.

47 Šaltinyje žodis „sąriskyje“ rašomas su klaidomis – „sąriskyje“.

48 Žodis „be reikalo“ laiške rašomas su klaida – „bereikalo“.

49 Dokumente žodis „sąriskyje“ rašomas su klaida „sąriskyje“.

Democracy Inc.”, jie, žinoma, aiškinsis ir mes tada turėsime atsakyti į jų aiškinimus ir t. t. Tai būtų bereikalingas gaišinimas laiko ir pastangų. As⁵⁰ manau, kad jūs, budamas⁵¹ PLB rinktas pareigūnas, garbės teismo narys ir, ilgametis Kanados Lietuvių Bendruomenės⁵² Tarybos bei Valdybos narys sutiksime su didele dauguma mūsų KLB Tarybos pasisakymų šiuo klausimu ir gal mes galėsime ne kreipti daugiau dėmesio į šį “incidentą” ir visi galėsime dėti visas mūsų pastangas darant ką galime padėti mūsų atgimstančiai Tėvynei.

Jus Gerbiąs,

Adv. Algis Pacevičius
KLB Pirmininkas

VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 3–6.

Mašinos raštas, originalas. Mašinos raščio tekstas yra be lietuviškų raidžių, jos pažymėtos rankiniu būdu.

[Be datos] Algio Rukšėno laiškas Algiui Pacevičiui

Dear Al.

In following up⁵³ our recent conversation I want to thank you for the courtesy afforded us in visiting with you in early May and for having the opportunity to meet with Mrs. Kazimiera Prunskiene and several of her entourage.

As you know, we did not fully expect to have the chance to meet any of the visitors and thought, perhaps, we could have a brief opportunity to meet one or another of the ministers in between their busy schedules. As it turned out, we had the opportunity to speak with them--to a large extent at their own request.

I agree with some of the concerns you raised and the fact that you emphasized to us that we might not have a chance to meet any of the visitors at all. We took that risk on our own accord. The meetings we had were very fruitful, but I believe flowed out of a serendipitous situation, rather than one planned or agreed to in advance.

The reference about Lietuvių Bendruomenė in the internal memorandum generated by our group, should⁵⁴ not be taken out of context. It was mentioned in a private conversation among several people in an informal setting. I believe that the nature of Lietuvių Bendruomenė, as it exists statutorially by our laws, proscribes it from the kinds of political lobbying that our own group, as a political action committee, was created to attempt.

You were not at the informal meeting over coffee where the subject phrase was noted and no one should associate you with it. Besides, the observation was made privately and the

⁵⁰ Parašyta „As“, turėtų būti „Aš“.

⁵¹ Žodis „budamas“ laiške rašomas su klaida – „budamas“.

⁵² Turėtų būti „Bendruomenės“, dokumente rašoma su klaida – „Bendruomenės“.

⁵³ Sunkiai įskaitomas žodis.

⁵⁴ Turėtų būti „should“, dokumente rašoma su klaida – „shjould“.

notation was for private, internal use by our own associates.

I agree with the concerns you have about any misinterpretations about our visit and I share your concerns. I trust that this letter may help alleviate any of them, especially since our visit to Canada was somewhat spontaneous, taken at our own initiative, and with full knowledge on our part that we might not have any entree whatsoever with Mrs. Prunskiene and her group, because you had told us previously that her schedule and that of her companions was full and precommitted.

My best wishes to you.

Algis Rukšėnas

VDU LIIA, f. 9, ap. 2, b. 412, l. 7.

Mašīnraštis, kopija.

Recenzija

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Naujas tyrimas, skirtas Lietuvos žydų emigracijai pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu

Čypaitė-Gilė, Dovilė, „Žydų (e)migracija iš Lietuvos 1918–1940 metais. Proceso rekonstrukcija“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2024), 193 p.

Antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu išeivijos istorijos tyrinėtojai gana dažnai nudžiugina skaitytojus naujais darbais, tačiau tokie darbai kaip apginta Vilniaus universiteto (VU) ir Lietuvos istorijos instituto (LII) doktorantės Dovilės Čypaitės-Gilės disertacija kelia pagrištą, išimtinį susidomėjimą. Pirmiausia pabrėžtina, kad istorikai pagaliau atkreipė dėmesį į vienos tautinės mažumos Lietuvoje – žydų emigraciją 1918–1940 m., kuri ir tapo tyrimo objektu. Antra, dėl šios ir ankstesnės žydų emigracijos įvairiose pasaulio šalyse susiformavo ir iki šiol egzistuoja gausi bei įtakinga litvakų karta, kuri prisimena savo protėvių gimtinę, nori palaikyti su ja ryšius bei gali pasitarnauti ir Lietuvos valstybei. Trečia, svarbu, kad dar

baru visuomenėje emigracija iš Lietuvos platesniame kontekste jau nebus suprantama kaip vien lietuvių emigracija. Tyrimas turėtų duoti postūmį suprasti, kad iš Lietuvos emigravo ne tik lietuviai, bet ir žydai, lenkai, rusai ir kitų tautinių bendrijų atstovai nuo emigracijos pradžios XIX a. antroje pusėje iki šių dienų. Iki šiol tokio supratimo visuomenėje, deja, dar trūksta.¹ Ketvirta, reikia tikėtis, kad autorei disertacijos pagrindu pavyks

¹ Į žydų emigraciją šalia lietuvių emigracijos iš Lietuvos teritorijos iki 1914 m. jau atkreiptas dėmesys dviejuose identiškuose straipsniuose anglų ir lietuvių kalbomis: Balkelis, Tomas, „Opening Gates to the West: Lithuanian and Jewish Migrations from the Lithuanian Provinces 1867–1914“, *Etniškumo studijos* 1–2 (2010), 41–66; Balkelis, Tomas, „Lietuvių ir žydų migracija į Vakarų 1868–1914 m.: lyginamoji perspektyva“, *Migracija: sampratos ir patirtys*, sud. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2022, 156–179.

publikuoti monografiją ir aktyviai dalyvauti švietėjiškoje veikloje, aiškinant visuomenei emigracijos iš Lietuvos daugiatautiškumą. Apginta disertacija ne tik svarbi išvardytais aspektais, bet ir yra viena naujausių temų šiuolaikinės Lietuvos istoriografijoje, todėl tikslinga, nelaukiant monografinio leidinio, ją pristatyti skaitytojams.

Disertacija publikuota 12 egzempliorių, reikalingų gynimo procesui. Be to, su disertacija galima susipažinti VU ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekose bei VU interneto svetainėje adresu <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>.

D. Čypaitės-Gilės disertacijos struktūra sukonstruota ir tradiciniu, ir specifiniu principais: medžiaga dėstoma pagal temas, apžvelgiant žydų emigracijos istoriografiją, aptariant panaudotus šaltinius, taikytą metodologiją, bet kreipiant didesnę dėmesį į emigrantų apsisprendimą ir jų šeimų nuotaikas, buitinius dalykus, aplinkos poveikį (religiniai, socialiniai, tautiniai skirtumai). Socialinės asmeninės charakteristikos padėjo mokslininkei paaiškinti, kodėl pasirinkta viena ar kita migracijos šalis ir konkretus kelionės tikslas. Istorikė gilinosi ir į emigrantų kelionių patirtis, pasirenkamus emigravimo kelius ir šalis, aptarė emigravusių žydų statistiką pagal lytį, pavienius emigrantus ir išvykusius šeimos grupėmis. Autorė nustatė, kad iš Lietuvos emigruojantys žydai dažniausiai pasirinkdavo Pietų Afriką, Palestiną, JAV ir Urugvajų. Statistikos duomenimis, 1918–1940 m. dauguma žydų emigrantų buvo moterys, emigrantų amžiaus vidurkis siekė 35–45 metus. Socialinės struktūros aspektu Lietuvos žydų emigracija niekuo nesiskyrė nuo bendrų emigracijos iš Rytų Europos tendencijų.

Pagirtina, kad autorė emigracijos procesą vertino tiek iš asmens, tiek iš Lietuvos valstybės perspektyvos. Ji pažymėjo, kad „įvedus ir sujungus valstybės politikos, istorinio konteksto ir asmens, kaip tam tikro veiksnio, vaizdinius, bus pasiekta išvadų, kurios leis aiškiau suvokti, kaip atrodė emigracijos procesas tiriamu metu“ (p. 8). Nuodugniau susipažinus su disertacija, tenka pripažinti, kad jos autorei pavyko įgyvendinti savo siekį. Tam pasitarnavo tinkamai suformuluotas tikslas, iškelti uždaviniai, kurie tapo puikiu pagrindu konstruoti darbo tekstą, parengti tyrimo išvadas.

Tyrimo teorinė dalis, išdėstyta „Įvade“ (p. 7–40), logiškai išplečiama ir pereina į pirmą dalį „Lietuvos žydų (e)migracija Rytų Europos ir Lietuvos tyrimų kontekste: teorijos ir metodai“ (p. 41–71): smulkiau aptariamos migracijos dėsnių teorijos, „emigracijos“ sąvoka, taip pat specifiniai šaltiniai, tokie kaip emigrantų kelionės dokumentai ir užsienio pasai asmens bylose. Be to, disertantė plačiai ir gana kritiškai panaudojo sakytinės istorijos šaltinius, kurie pasitarnavo kaip asmenų atspindys ir leido šiek tiek rekonstruoti prisiminimus apie emigracijos procesą. Bet kadangi panaudotos tik 259 asmens bylos ir tik 80 interviu (sakytinė istorija) (tai yra palyginti mažas šaltinių skaičius, o iš Lietuvos emigravusių žydų skaičiuojama keliasdešimt tūkstančių), atliekami skaičiavimai procentais turėtų būti santykiniai. Suprantama, jeigu atsirastų (ir ateityje tikrai atsiras) daugiau minėtų šaltinių, autorės pateikti rezultatai procentais, arba, kaip ji pati įvardija, „atvejais“ (p. 67, 81), būtų kitokie. Gindama disertaciją, disertantė neatsitiktinai sulaukė oponentų pastabų, kad reikėtų labai atsargiai vertinti informaciją, surinktą iš emigrantų atsiminimų, kurie buvo užrašyti praėjus ne vienam dešimtmečiui ir todėl negali objektyviai atspindėti prieš daug metų įgytų jų patirčių. Todėl patarta apsidrausti – gautus duomenis vertinti kaip santykinį rezultatą ir būsimoje knygoje tai pažymėti.

Tyrinėtoja gerai susipažinusi su pagrindine ir naujausia Vakarų mokslinė literatūra, skirta Rytų Europos žydų emigracijos procesams nušviesti ir įvertinti. Ji ne tik susipažinusi, bet ir kaip mokslininkė tai priima kritiškai, diskutuoja su autoriais, kurie savo tyrimuose, deja, neišskyrė Lietuvos žydų iš bendro žydų emigracijos iš Rytų Europos srauto. Tai leido disertantei surasti savo, kaip mokslininkės, kelią atliekant tyrimą, analizuojant Lietuvos žydų emigracijos specifiškumą, išvykimo priežastis, kelionės tikslą, emigrantų nuotakas – apsisprendimą išvykti ar likti. Be to, autorė domėjosi, kokių daiktų jie pasiimdavo į kelionę, kokios buvo jų kelionių patirtys. Tyrinėtoja smulkiau aprašė istorikų plačiau dar neaptartą Lietuvos žydų emigracijos procesą: emigrantus skaičiavo ir pagal lytį, įvertino jų amžių, atsižvelgė į keliaujančių asmenų skaičių, t. y. ar jie keliavo šeimomis, po vieną, poromis, ir panašiai. Tyrimo procesas sudarė galimybę istorikai įvairiais aspektais apžvelgti bent santykinę Lietuvos žydų emigracijos vaizdą.

Antroje tyrimo dalyje „Lietuvos žydų emigracijos kryptys ir tendencijos 1918–1940 metais“ (p. 72–116) dar kartą aptariami žydų emigracijos statistiniai duomenys, rekonstruojamas žydų pasirinkimas emigruoti: pateikiama emigrantų modelių įvairovė, emigrantų socialinės charakteristikos, emigracijos priežastys ir kryptys. Rašydama apie kiekybinę žydų emigraciją iš Lietuvos, D. Čypaitė-Gilė patikslino istoriko Alfonso Eidinto paskelbtus duomenis, bandė smulkiau analizuoti 1928–1939 m. išvykusiujų į įvairias šalis skaičių (p. 75–76), lygino savo ir A. Eidinto emigrantų skaičiavimus pagal tautybę. Vis dėlto taip ir lieka neaišku, kiek žydų emigravo ir koks buvo jų procentas nuo 1920–1940 m. emigravusių 102 tūkst. Lietuvos gyventojų. Mat autorė, matydama, kad negalės pateikti tikslaus skaičiaus, apsidraudė sakydama, kad savo tyrimu nesiekia atlikti kiekybinės analizės, nes, anot jos, „kaip išaiškinta istoriografijoje, nustatyti tikslų migracijos skaičių ir apimties neįmanoma“ (p. 9). Tiesa, atliekant tyrimą tokių bandymų būta. Pastebėta, kad, apžvelgdama 1923–1927 m. laikotarpį, autorė nurodė tuos pačius emigrantų skaičius, kaip ir A. Eidintas. Bet, priešingai nei jis, kuris žymėjo bendrą Lietuvos piliečių skaičių, nenurodydamas tautybės, disertantė kalbėjo apie „bendrą iš Lietuvos emigravusių žydų skaičių“ (p. 74), t. y. minimi vien žydai, kitų tautinių grupių atstovų emigrantų tais metais tarsi nebuvo. Ar iš tiesų taip? Jeigu doktorantė teisi, reikėtų suabejoti, kad pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu galėjo emigruoti apie 80 proc. lietuvių nuo visų emigrantų², kaip teigė A. Eidintas. Lietuvių kilmės emigrantų procentai būtų mažesni. Vis dėlto jeigu tai – tyrinėtojos klaida, ją būtina skubiai ištaisyti.

Remdamasi jai prieinamais šaltiniais, D. Čypaitė-Gilė pažymėjo, kad, lyginant su lietuvių emigracija, žydai dažniau emigruodavo šeimomis, ir atkreipė dėmesį į emocinius šeimoms ryšius kaip vieną iš žydų emigracijos svarbių priežasčių. Be to, ji paneigė Vakarų istoriografijoje įsitvirtinusių apibendrintą nuostatą, kad Rytų Europos, įskaitant Lietuvą, žydų emigracija buvo priverstinė, grindžiama antisemitizmu, o jie traktuoti kaip pabėgėliai; tyrinėtoja šią korekciją aiškiai suformulavo darbo išvadose (p. 164). Migracijos motyvai, kaip pažymėjo autorė, buvo pragmatiškesni: šeimos susijungimas, karjeros, geresnio gyvenimo siekis, noras įgyti aukštąjį išsilavinimą. Buvo atvejų, kai žydai emigravo nenorėdami tarnauti Lietuvos kariuomenėje ar dėl karo baimės po 1933 m. Lietuviai emigrantai tuo

² Eidintas, Alfonsas, „Lietuvos statistikos duomenys apie 1920–1940 m. emigraciją“, *Lietuvos istorijos metraštis, 1984 metai*. Vilnius: Mokslas, 1985, 56–57, 64.

laikotarpiu savo ruožtu išvykdavo laikinai gyventi, užsidirbti – siūsdavo artimiesiems pinigų, grįžę nusipirkdavo žemės, siekdami ūkininkauti. To meto Lietuvos spaudoje nemaža informacijos apie tokius naujus ūkininkus. Ne vienoje lietuvių šeimoje yra išlikę prisiminimų apie giminaičius, buvusius emigrantus, kurie sugrįžo ir įsigijo nekilnojamojo turto.

Atskirame poskyryje autorė glaustai ir argumentuotai aptarė Lietuvos žydų emigraciją į Pietų Afriką; jų buvo 7 355, t. y. 7 proc. visų išvykusiųjų iš Lietuvos (p. 101–103). Kaip pažymėjo pati disertantė, Vakarų istoriografijoje jau senokai buvo teigiama, kad 80 proc. visų Pietų Afrikos Respublikos (PAR) žydų sudarė 1920–1940 m. emigrantai iš Lietuvos. Tiesa, istorikų Taffy'io Adlerio ir A. Eidinto pateikti statistiniai duomenys tuo klausimu skiriasi (p. 101). Tenka dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad statistika tyrinėtojams yra viliojantis, bet gana apgaulingas mokslas: siekiant tikslumo, dažnai tenka nusivilti dėl ribotų galimybių. Vis dėlto autorė gilinasi į Lietuvos žydų, emigravusių į Pietų Afriką, didelio procento priežastis. Tačiau skaitytojams lieka neaišku, kodėl kitų šalių, pavyzdžiui, Lenkijos, žydai labiau nesidomėjo Pietų Afrika. Bent būsimoje monografijoje reikėtų plačiau aprašyti šį Lietuvos žydų fenomeną – emigraciją į Pietų Afriką ir įsikūrimą joje, tuo labiau kad jau atsirado praktinių galimybių išplėsti šį klausimą. Per pastaruosius dvejus metus dvi archyvarų ekspedicijos iš Lietuvos dirbo Pietų Afrikos Respublikoje ir rinko iš jos archyvų dokumentinę medžiagą, susijusią su Lietuvos piliečių emigracija į šią šalį ir jų gyvenimus. Buvęs Lietuvos literatūros ir meno archyvo direktorius Juozapas Blažiūnas su savo komanda 2023 m. pargabeno daugiau kaip 5 000 dokumentų kopijų. Šiuo metu, t. y. 2024 m., ten tokiu pat tikslu darbavosi dr. Dainius Junevičius, jis taip pat parvežė daug istorinės medžiagos. Taigi, rengiant knygą, jaunai tyrinėtojai bus lengvai prieinama gerokai platesnė ir konkretesnė dokumentinė medžiaga.

Tyrime aprašyta svarbi, tiesa, nedominuojanti, bet specifinė žydų emigracijos priežastis, siejama su sionizmu, emigracija į Palestiną. Anot D. Čypaitės-Gilės, 1923–1939 m. į Palestiną emigravo 5 008 žmonės, t. y. 4,9 proc. visų išvykusiųjų (mažiau nei į Pietų Afriką). Nors autorė teigė, kad sionizmo klausimas lietuvių istoriografijoje aptartas (ir su tuo reikia sutikti), skaitant disertacijos tekstą pasigendama platesnio žydų emigracijos ryšio su sionizmu paaiškinimo. Tiesa, trumpai užsimenama apie organizaciją „Hechaluc“, kuri registravo išvykstančiuosius į Palestiną, bet kiek asmenų užsiregistravo per šią organizaciją, lieka neaišku. Dar būtina pažymėti, kad, kaip yra nurodęs istorikas Bernaras Ivanovas, Lietuvos Respublikoje žydų bendruomenę sudarė penkios grupės, kurių didžiausia, apimanti trečdalį visų žydų, buvo sionistai. Iš jų išsiskyrė aktyvi sionistų grupė – Vladimiro Žabotinskio sionistų-revizionistų sąjungos, įkurtos 1925 m., padalinys Lietuvoje. Šis padalinys Lietuvoje, įvardytas pavadinimu „Brit Hakajal“, daug dėmesio skyrė naujakurių fiziniam parengimui, vykdė plačią spaudos akciją. Pagrindinis šios sąjungos tikslas buvo „galutinis pasaulio žydų politinių, ekonominių, dvasinių problemų sprendimas, įkuriant valstybę Palestinoje“³. Jeigu ne ši grupė, suprantama, kad emigracija į Palestiną būtų kuklesnė. Tačiau autorė šios grupės veiklai skatinant žydus emigruoti dėmesio neskyrė. Be to, dar vienas įdomus reiškinys, skatinęs Europos žydų emigraciją į Palestiną, – pasaulio žydų sionistų, ypač iš JAV, veikla kontaktuojant su Europos valstybių vyriausybėmis.

³ Ivanovas, Bernaras, *Tautiškumo beiškant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdžių klausimas*. Vilnius: Versus aureus, 2005, 81, 83–84.

1993 m. publikuotas JAV istoriko Laurence'o Weinbaumo tyrimas, skirtas ypač slaptiems sionistų santykiams su Lenkijos Vyriausybe 1936–1939 m. nušviesti. Paaiškėjo, jog sionistų lyderiai slapta skyrė Lenkijos Vyriausybei pinigų, kad pastaroji Lenkijos žydus, pasiruošusius išvykti į Palestiną, parengtų kariniu aspektu, apginkluotų, nes atvykus į Pažadėtąją žemę teks kovoti su vietos arabais.⁴ Gal panašūs reiškiniai neaplenkė ir Lietuvos? Gal per sionistų padalinį „Brit Hakajal“ veikė pasaulio žydai sionistai? Gal ir jie turėjo kontaktų su Lietuvos valdžia?

Tiesa, būtų tikslinga paminėti ir tai, kad dėl Lietuvos piliečių žydų emigracijos į Palestiną Lietuvos Vyriausybė 1927 m. Tel Avive įkūrė Lietuvos konsulatą, o 1931 m. – generalinį konsulatą. Pirmuoju konsulu ir generaliniu konsulu paskirtas Simonas Rozenbaumas (1859–1934)⁵, o nuo 1935 iki 1941 m. – Nachmonas Rachmilevičius⁶. Reikia manyti, kad jų pranešimai Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai ir susirašinėjimas su Lietuvos žydų organizacijomis turėtų būti vertingas šaltinis šiam tyrimui.

Tenka atkreipti dėmesį į autorės įvardytą vieną emigracijos priežastį, kuri fiksuojama ir užsienio autorių, – tai „žydiškų mokyklų tinklo panaikinimas“ Lietuvoje (p. 141). Atrodo, kad autorė ta priežastimi nesuabejojo. Deja, tai – klaidinga nuostata, nes istorikų dr. Benedikto Šetkaus⁷ ir dr. Sauliaus Kaubrio⁸ tyrimai nepatvirtino žydiškų mokyklų panaikinimo. Iki pat 1940 m. tokios mokyklos išliko. Lietuvos Vyriausybė finansavo ir lietuviškas, ir žydiškas, ir kitas mokyklas.

Trečioje darbo dalyje „Emigracija kaip kasdienybė“ (p. 117–163) tyrinėtoja ne tik aptaria emigrantų pasiruošimą, emigracijos kelius bei kelionių patirtis, bet ir labai teisingai bei logiškai išsikelia uždavinį nustatyti ir aptarti emigravusių žydų ryšį su Lietuvos valstybe. Kiek leido darbo apimtis, disertantė iš esmės nušvietė emigravusių žydų ir jų gimtinės ekonominius, kultūrinius ir politinius tarpusavio ryšius (p. 140–163). Beje, autorė nustatė, kad emigracijos kelionės patirtys nebuvo nei blogos, nei sudėtingos. Daugeliui tai buvo labai įdomi ir nauja patirtis, nors keliauta laivais trečiaja, ekonomine, klase. Iš disertantės surinktų prisiminimų matyti, kad sąlygos laivuose buvo gana geros arba nepatogumus užgoždavo išpūdziai, užsimezgulios pažintys ir naujo gyvenimo lūkesčiai. Tai leido tyrinėtojai paneigti nusistovėjusį vaizdinį (atsiradusį dėl prastų kelionės sąlygų XIX a.), paplitusį JAV ir PAR naratyvuose, kuriuose imigrantai iš Lietuvos traktuoti kaip pabėgėliai. Be to, autorė priėjo prie išvados, kad, paneigiant ankstesnes nuostatas, jog žydų, priešingai nei lietuvių, emigracijai buvo būdinga negrįžti į Lietuvą, žydai taip pat reemigruodavo ar bent grįždavo pasisvečiuoti į Lietuvą pas šeimos narius, dėl verslo ar net atostogų. Taigi, žydų emigrantų ryšys su gimtąja šalimi ne visuomet nutrūkdavo.

⁴ Weinbaum, Laurence, *A Marriage of Convenience: The New Zionist Organization and the Polish Government, 1936–1939*. New York: Columbia University Press, 1993, XIII, 295.

⁵ Bendikaitė, Eglė, „Simonas Rozenbaumas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 20. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, 354–355.

⁶ Jonušauskas, Laurynas, *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003, 80.

⁷ Šetkus, Benediktas, „Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 metais“ (daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000), 8–10.

⁸ Kaubrys, Saulius, *National Minorities in Lithuania. An Outline*. Vilnius: Vaga, 2002, 140–170.

D. Čypaitė-Gilė neapėjo ir Lietuvos Vyriausybės ryšių su įtakinga Lietuvos žydų Amerikoje federacija. Tenka tik pažymėti, kad autorė apie tai užsiminė ne pirma. Knygoje, skirtoje diplomatui Broniui Kaziui Balučiu, šis klausimas taip pat trumpai paliestas.⁹ Diplomatas, dalyvaudamas šios federacijos įsteigimo Niujorke 1928 m. lapkričio 17 d. konferencijoje, pastebėjo, kad dalis delegatų nusiteikę antilietuviškai ir reikalavo skelbti protestus Lietuvos Vyriausybei už žydų priespaudą. Vis dėlto dauguma delegatų smarkiai priešinosi tokiam Lietuvos smerkimui. Pats B. K. Balutis pripažino, kad teisingai pasielgė atvykdamas į žydų konferenciją ir tai įgalino joje dominuoti Lietuvai palankioms žydų federacijos jėgoms. Jo įsitikinimu, Lietuvos atstovų bendradarbiavimas su JAV žydais iš Lietuvos turės labiau suartinti žydus ir lietuvius; tikėtina, kad žydai teiks paramos Lietuvos valstybei.¹⁰ Tolesnis bendradarbiavimas tai daugiau ar mažiau patvirtino.

Neaiškumą kelia ir aptariamo tyrimo chronologija – tenka kvestionuoti tyrime išskirtą chronologijos pradžią ir pabaigą. Mat disertantė nepateikia 1918–1922 m. laikotarpio statistinių duomenų apie žydų emigraciją. Pati autorė pripažįsta, kad iki 1923 m. statistiniai duomenys apie emigrantus nebuvo fiksuojami (p. 72–73). Todėl kyla klausimas, ar tikslinga periodizuoti žydų emigraciją iš Lietuvos nuo 1918 m. Šiuo atveju remtis Lietuvos valstybingumo pradžia be aiškios argumentacijos netikslinga. Ne vienam gynime dalyvavusiam tarybos nariui užkliuvo ir 1939–1940 metai, kurie taip pat nebuvo aiškiau pagrįsti skaičiumi žydų emigrantų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš tuo metu prie jos prijungto Vilniaus krašto.

Skaitant disertaciją, pastebėtas atgyvenusios istorinės sąvokos „tarpukario Lietuva“ dažnas vartojimas. Tenka apgailestauti, kad ir mūsų visuomenėje ši atgyvena plačiai įsišaknijusi ir gyvai praktikuojama. Ši sąvoka ne tik pasenusi, bet ir žalinga. Kiek teko pastebėti, ją mėgsta vartoti mūsų rytinių kaimynų istorikai ir politikai, nes ši sąvoka trina, slepia Lietuvos valstybingumo, šalies nepriklausomybės 1918–1940 m. suvokimą. Priminsime, kad minimą sąvoką sovietiniu laikotarpiu pradėjo vartoti Lietuvos istorijos instituto darbuotojai kaip alternatyvą ideologizuotam Lietuvos įvardijimui „buržuazinė Lietuva“. Tuo metu (bet ne dabar) toks naujadaras buvo geras sprendimas. Šiuo metu niekas nedraudžia kalbėti apie pirmąją ir antrąją Lietuvos Respublikas. Norint paįvairinti terminiją, galima puikiai vartoti tokius žaismingesnius įvardijimus kaip *Vasario 16 d. Lietuva* arba *Kovo 11 d. Lietuva*. Tai norėtusi girdėti pirmiausia iš istorikų ir žiniasklaidininkų, kurie formuoja visuomenės istorinę sąmonę.

Tyrinėtoja neišvengė ir kai kurių smulkesnių netikslumų. Pastebėtas neteisingas Lietuvos diplomatų titulų įvardijimas. Pavyzdžiui, B. K. Balutį autorė įvairiose vietose įvardijo kaip „įgaliotą pasiuntinį“ (p. 149), „konsulą“ (p. 149), „nepaprastąjį įgaliotą ministrą“ (p. 158). Iš tiesų jis oficialiai turėjo nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro titulą. Be to, teksto 158 puslapyje B. K. Balutis virto į „Baltutį“. Beje, būtina pasakyti, kad garbės konsulo Čikagoje Lietuvos Respublika neturėjo (p. 156). Ten nuo 1923 m. pabaigos veikė Lietuvos karjeros konsulas. Lietuvos pasiuntinys Vašingtone Kazys Bizauskas pasiuntinio pareigas pradėjo eiti tik 1924 m. (p. 157). Iki tol Lietuva turėjo neoficialų atstovą

⁹ Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): tėvynei paaukotas gyvenimas*. Vilnius: Vaga, 2001, 320–323.

¹⁰ *Ibid.*, 321.

(1920–1921) ir reikalų patikėtinį (1922–1923). Tekste paminėtas Paulas Krugeris (1825–1904) buvo ne Pietų Afrikos Sąjungos, įkurtos 1910 m., prezidentas (p. 102), o senųjų kolonistų būrų Transvalio Respublikos Pietų Afrikoje prezidentas. Disertacijoje pasitaikė ir daugiau netikslumų, tačiau visi jie lengvai ištaisomi ir neturi poveikio tyrimo rezultatams.

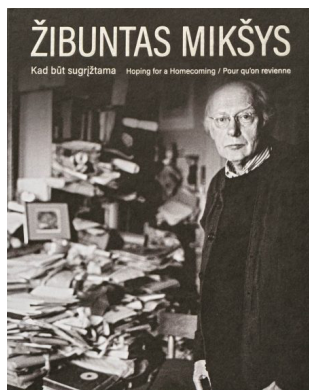
Apibendrinant galima konstatuoti, kad D. Čypaitės-Gilės mokslinis darbas „Žydų (e)migracija iš Lietuvos 1918–1940 metais. Proceso rekonstrukcija“, kaip pirmas lietuvių istoriografijoje stambesnis tyrimas apie žydų emigraciją XX a. pirmoje pusėje, yra pavykęs bandymas perteikti žydų emigraciją iš Lietuvos ir atskleisti jos savitumą. Drauge tai – indėlis į Lietuvos žydų istoriją, kurio dar trūko socialiniuose ir kasdienybės istorijos tyrimuose. Tikėtina, kad paviešintas šis tyrimas padės pakoreguoti visuomenėje dar įsitvirtinusių nuomonę apie idealizuotą arba tragišką emigracijos procesą. Parengtame disertaciniame darbe taip pat atskleista emigracijos iš Lietuvos mozaika ir galimybės nušviesti etninio gyvenimo kituose kraštuose margumą. Ši disertacija, be jokios abejonės, užims svarbią vietą tarp Lietuvos išėivijos istorijos tyrimų, sukels mokslinių polemikų ir, tikėtina, inspiruos naujus tyrinėjimus.

Andrėja TARANDA

Tiltas į kūrėjo dvasios architektūrą

Žibuntas Mikšys. *Kad būt sugrįžtama: prisiminimų knyga, skirta dailininko 100-mečiui*, sud. Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas).

„Kad būt sugrįžtama“ – netradicinės formos parodos katalogas-prisiminimų knyga, skirta dailininko, grafiko, ekslibrisų autoriaus Žibunto Mikšio 100-osioms gimimo metinėms.

Žibuntas Mikšys (gimė 1923 12 12 Kaune, mirė 2013 11 16 Paryžiuje) – lietuvių kilmės grafikas, garsėjęs ekspresyviais linoraižiniais, ofortais ir litografijomis, kuriuose dažnai sugretinama poezija, teatras ir vaizduojamasis menas. Meno pagrindus įgijo pas skulptorių Alfonsą Janulį (1909–2008) Jėzuitų gimnazijoje Kaune. 1946–1949 m. studijavo Niurnbergo ir Štutgarto dailės akademijose. 1948 m. išplaukė į JAV. Iš pradžių įsikūrė Detroite pas motiną ir seserį,

nuo tų pačių metų kūrė rašmenų kupinus linoraižinius, kuriuos kartais jungė į ciklus. 1951 m. persikėlė į Čikagą, ten mokėsi vitražo technologijų, įgijo diplomą. Nuo 1953 m. gyveno Niujorke, dirbo vitražo dirbtuvėse. 1955 m. gavęs JAV pilietybę išvyko į Europą. Bazelyje dirbo režisieriaus padėjėju teatre, lankėsi Miunchene, Vienoje, Budapešte, Romoje, Florencijoje. 1959 m. vėl nuvykęs į Niujorką dar dvejus metus gamino vitražus. Susitaukęs pakankamai pinigų, grįžo į Europą. 1962 m. įsikūrė Paryžiuje. Nuo 1965 m. dalyvavo parodose užsienyje, nuo 1974 m. – Lietuvoje. 1979–1988 m. dėstė lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją Nacionaliniame Rytų kalbų ir civilizacijų institute (INALCO) Paryžiuje, buvo giliai įsitraukęs į lietuvių išėivijos kultūrinį gyvenimą.

Paryžiuje gyvenusio ir kūręsio lietuvių grafiko sukaktis tapo pretekstu surengti jo kūrybos parodą Vytauto Kasiulio muziejuje. Parodoje, kurios kuratorės – Erika Grigoravičienė, Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė, akcentuojama ne tik Ž. Mikšio meninė veikla, bet ir kūrybinė aplinka – žmonės, su kuriais jis bendravo, keitėsi idėjomis, laiškais ir kūrė bendrus projektus. Šios knygos, pratęsiančios parodos turinį, sumanymą inicijavo vokiečių menininkas Raineris Gottliebas Mordmülleris, o sudarytojomis tapo I. Mažeikienė ir R. Urbonienė. Leidinyje atsiskleidžia įvairios Ž. Mikšio gyvenimo detalės, tad leidinys yra ir asmenišką pasakojimą apie menininko gyvenimą, neatsietą nuo kūrybos. Jame į pasakojimą veda bičiuliškai šiltai parašyta Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus direktoriaus Arūno Gelūno pratarmė, savo prisiminimais apie kūrybingą ir emocijų kupiną bendravimą dalijasi filosofas Arūnas Sverdiolas, literatūrologas Vytautas Bikulčius, Saulius Valius, Linas Jablonskis, Janina Ališauskienė, Aleksandra Jacovskytė, menininko biografijos detalės atskleidžia dailėtyrininkė Giedrė Jankevičiūtė, o skulptorius Raymondas Gottliebas Mordmülleris ir poetas Raymondas Beyeleris prisideda savo unikaliomis įžvalgomis, sukauptomis greta kuriant Paryžiuje. Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus išleistame kataloge nagrinėjamas didelės apimties Ž. Mikšio meninis indėlis bei jo išpareigojimas saugoti ir tinkamai prisidėti prie Lietuvos kultūros paveldo, pabrėžiama dviguba Ž. Mikšio – kaip menininko ir kultūros archyvaro – tapatybė, lygiagrečiai mezgamas kūrybiškumo kaip atsparumo istorinių išbandymų akivaizdoje naratyvas. Knygos išleidimas – dalis platesnio konteksto, kuriame švenčiama nužemintųjų poetų ir karių generacijos atstovų 100-osios gimimo metinės.

Katalogas „Kad būt sugrįžtama“ – duoklė vienam reikšmingiausių Lietuvos grafikų egzilyje. Leidinyje pristatomi įvairūs jo darbai, įskaitant ankstyvuosius linoraižinius, įmantrius ofortus ir litografijų reprodukcijas, įkvėptas Europos literatūros, egzilio ir urbanistinių temų; greta eksponuojamas eksperimentinis knygų menas, pašto menas, ekslibrisai, atspindintys jo ryšius tiek su Lietuvos, tiek su tarptautinėmis menininkų bendruomenėmis. Svarbiausias jo meninis bendradarbiavimas buvo darbas Jacques'o Desjobert'o litografijos spaustuvėje Paryžiuje, kurioje veikusioje Johnny'io Friedlaenderio grafikos studijoje jis dirbo daugiau nei 30 metų. Ten autorius tobulino oforto ir kitas grafikos technikas. Darbas studijoje ne tik apėmė techninį meistriškumą, bet ir prisidėjo prie Europos avangardo eksperimentinės dvasios. Ž. Mikšys bendradarbiavo su tokiais menininkais kaip minėtasis Raineris Gottliebas Mordmülleris iš Vokietijos, Brigitte Coudrain iš Prancūzijos ir Fiorenza Bassetti iš Šveicarijos, keitėsi kūrybinėmis idėjomis ir varinėmis plokštelėmis. Išeivijoje grafikas taip pat puoselėjo ryšius su lietuvių menininkais Valentinu Antanavičiumi, Vytautu Kalinausku, Vincu Kisarausku, Edmundu Saladžiumi, per pašto meno mainus rodė pasipriešinimą ir kritiškumą formalioms sovietinio meno institucijoms. Ž. Mikšio pašto meno veikla buvo sudaryta iš koliažų, atvirukų, taip pat įmantrių ekslibrisų ir linoraižinių.

Katalogo turinys išsiskiria nestandartine struktūra ir autentišku požiūriu į Ž. Mikšio kūrybos palikimą. Greta menotyrinių ir intelektualinių, bičiuliškų biografijos apžvalgų jame galima rasti kūrybingai integruotų asmeninių laiškų fragmentų, rankraščių faksimilių ir meno kūrinių eskizų, kurie perteikia menininko darbo procesą ir idėjų, minčių raidą. Leidiniu sąmoningai išplečiamos katalogo formos ribos, įtraukiant ne tik tradicinius

grafikos kūrinius, bet ir Ž. Mikšio eksperimentus su pašto menu bei kitomis ne tokiomis populiariomis meno formomis ir taip atveriant naujas interpretacijos galimybes. Tokiu netradiciniu katalogo formatu skaitytojas kviečiamas į įtraukiantį žinių, istorijų ir kūrybos nuotykių reflektuojant menininko kūrybą, praplečiant supratimą apie jo darbus ir asmenybę, atrandant tarpdiscipliniškumą ir dialogą su kitomis kultūromis bei menininkais svarbą.

Leidiny išsiskleidžia tarsi sluoksniuotas kūrybos tekstas, kuriame menininko gyvenimas ir kūryba įrašyti greta politinės tremties, tapatybės ir meninės transformacijos naratyvų. Kiekvienas kolekcijos kūrinys – nuo Ž. Mikšio linoraižinių iki subtilių litografijų – gali būti perskaitytas kaip metaforinis ilgesio žemėlapis – vizualinė kelionė ieškant „namų“ per linijas, formas ir bendradarbiavimo dvasią. Katalogo esmė – tarsi indas, kuriame telpa suskaidytos tapatybės fragmentai, sujungti meniniu darbu. Ž. Mikšio kūryba persmelkta liminalumo, pakibusi tarp asmeninės nostalgijos ir visuotinių žmonijos kovų; tai atspindi pateikti Lietuvos ir tarptautinių tyrėjų tekstai, pilni įžvalgų apie Ž. Mikšio menines technikas, kultūrinę reikšmę, pastangas išsivijoje skleisti žinią apie lietuvių kultūrą. Papildytas rafinuotu dizainu ir išskirtine vaizdine medžiaga, katalogas vienu metu yra ir akademinis šaltinis, ir Ž. Mikšio *meninio palikimo šventovė*.

Žinoma, Žibuntas buvo estetas. Pats sakė, kad „mano prigimtis kiek teatrališka, savo grafika siekė supoetinti pasaulį“. Bet estetas egzistencialistas: grožis, teatrališkumas ir poetiškumas jam tarpsta ties niekio ar absurdo (nors šių žodžių niekada nėra vartojęs) riba.¹

Dizainas ir knygos kokybė išties nušlifuoti, kaip ir pridera atspindint pagarbą dailininkui. Pats katalogo kuravimas *gali būti vertinamas kaip veidrodis*. Šlifluotas paviršius atspindi Ž. Mikšio meninį diapazoną bei kultūros puoselėtojo, ryšininko pastangas ir laužia niuansuotus šešėlius – įtampą tarp Ž. Mikšio eksperimentinio etoso ir egzilio suvaržymų arba tarp jo šaknų Lietuvos kultūroje ir panirimo į Paryžiaus meno sceną. Leidinys suteikia pasakojimo pagrindą ir apšviečia gilesnę jo kūrybinės nonkonformistiškos dvasios architektūrą. „Kad būt sugrįžtama“ yra tiltas, kuris sujungia išsklaidytą paveldą su šiuolaikine publika. Tačiau, kaip ir bet kurio tilto atveju, išlieka klausimas: kas slypi abiejuose krantuose? Katalogu kviečiama peržengti šią simbolinę erdvę, tačiau nesiryžtama apibrėžti neaiškumų ir prieštarų, kurie pagyvina Ž. Mikšio kūrybą. Vis dėlto tai – mąstančiam, ieškančiam ir skaitančiam intelektualui skirtas katalogas, kuriame gausu nuorodų į gilesnius kontekstus. Kas stovi dabarties tilto pusėje? Ypatingos svarbos šiandien, regis, viena nuoroda – sociologo Vytauto Kavolio parengta tiksliai nužemintųjų generacijos protų analizė (apie ją kiek plačiau užsiminta A. Sverdiolo tekste) bei spėjimai, kokie galėtų būti išlaisvintos Lietuvos, postsovietiniai pavergti protai, – šios žinios, nesutelpančios į recenzijos apimtį, prisideda prie raiškiau ir tiksliau atspindėtos tenykštės realybės, o ir jaunosioms kartoms padeda suprasti viešas ir privačias elgsenas, kitaip tariant, tvirčiau įkontekstualizuoja ir įprasmina menininko palikimą šiandien. Daug dėmesio katalogo turinyje skirta

¹ Sverdiolas, Arūnas, „Žibuntas. Pokalbiai, laišakai ir dienoraščiai“, in *Žibuntas Mikšys. Kad būt sugrįžtama: prisiminimų knyga, skirta dailininko 100-mečiui*, sud. Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas), 68.

argumentuotoms pagyroms ar asmeniniams prisiminimams, skaitant įvairių autorių tekstus galima kaip rebusą susidėlioti Ž. Mikšio stilistinės-meninės ir *gyvenimo kaip meno kūrinio* raidos apmatius, kartais kiek pritrūksta jo vietos Lietuvos ir Europos meno kanone analizės. Pavyzdžiui, nors esė tyrinėjamas techninis meistriškumas ir diasporos įtaka, jos retai meta iššūki platesniam kūrinio aktualumui ar įtraukimui į šiuolaikinių socialinių problemų lauką, o greičiau nuveda į jautrius asmeninius pastebėjimus. Kita vertus, sprendimas kataloge greta meno kūrinų dėmesio skirti ir Ž. Mikšio kaip kultūros archyvaro pasiekimams sukuria dvilypumą, kuris išties atspindi veiklaus DP kartos atstovo, kultūros erudito likimo bangavimą. Net eilinį sykį *naujuoju* pasauliu virstančios realybės kontekste visuomet be galo žavi išliks aistra ir atsidavimas savosioms veikloms bei jas lydintiems save ir aplinkinius tobulinantiems užsiėmimams, – tai Ž. Mikšio atveju išsiskyrė gausiu rašymu, įskaitant kruopštų dienoraščio rašymą, perskaitytose knygose paliekamas pastabas parašėse, entuziastingu domėjimusi kultūra – nuo dažno lankymosi kine iki *etatinio* vaikščiojimo į parodas, tikslų ir apgalvotų pastabų dalijimusi su kitais kultūros kūrėjais. Į Lietuvą menininkas siūsdavo glėbius knygų, partitūrų, piešinių ir graviūrų, iš šios medžiagos netgi buvo surengta pagrindžio paroda. Vartant katalogą, o juo labiau perskaičius jį visą, galima išties artimai susipažinti su kilnia menininko asmenybe. Jo kritiškumas, kandumas, tvirtas užsispyrimas, kartais ir sunkus sukaltumumas išsiskiria ne viename tekste ir tviska per fotografijose metamą žvilgsnį į skaitytoją. V. Bikulčius tekste „Amžinas Paryžiaus nesusi-taikėlis“ rašė:

Žinoma, tam, kuris nepažinojo Žibunto, buvo didžiulis smūgis rasti knygoje ties kito žmogaus pavarde prirašytą žodį „papasas“ ar „šikulis“, tačiau čia, matyt, buvo ir tam tikra jo taktika, nes jis ne tik pateikdavo savo vertinimą (aišku, be galo kategorišką), bet ir priversdavo skaitytoją pasidomėti, kas per vienas tas Žibuntas, o paskui ir kodėl jis išsako savo nuomonę.²

Apskritai „Kad būt sugrįžtama“ – estetiškai įspūdinga, intelektualinę biografiją praturtinanti *intelektualiai bičiuliška* pagarba Ž. Mikšiui. Tai – neįkainojamas vizualinis ir archyvinis išteklius, turiningai sugražinantis šviesios atminties menininką eruditą *diletantą* į lietuviškos kultūros diskursus, o ateities tyrėjai galės toliau gilintis į Ž. Mikšio meno kritinę recepciją ir atrasti kūrinų rezonansą šiuolaikinio meno diskursuose. Tikiuosi, kad šis katalogas dar ne vieną paskatins pasidomėti, *kas per vienas tas Žibuntas ir kodėl jis išsakė savo nuomonę*.

² Bikulčius, Vytautas, „Amžinasis Paryžiaus nesusi-taikėlis“, in *Žibuntas Mikšys. Kad būt sugrįžtama: prisiminimų knyga, skirta dailininko 100-mečiui*, sud. Ilona Mažeikienė ir Regina Urbonienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas), 103.

Kronika

2024 05 01–2024 11 01 Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2024 m. gegužės 2 d. vakarą Čikagoje esančioje Niuberio (*Newberry*) bibliotekoje įvyko Vilniaus miesto 700 metų sukakties minėjimas. Nors ši sukaktis buvo praėjusiais, 2023, metais, Vilniaus miesto istorija tebėra aktuali ir verta dėmesio. Renginys vyko Niuberio bibliotekos erdvioje ir jaukioje salėje *Ruggles Hall*, į kurią susirinko gražus Vilniumi besidominčių žmonių būrys. Jo rėmėjai – Čikagos–Vilniaus susigiminiavusių miestų komitetas, organizacija *World Business Chicago*, Vilniaus universitetas ir Lietuvių fondas. Susirinkusiuosius pasveikino lietuviškais tautiniais kostiumais pasipuošęs pianistas, kompozitorius Kęstutis Daugirdas ir solistė Karolina Daugirdienė, jie atliko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio harmonizuotą lietuvių liaudies dainą „Beauštanti aušrelė“. Dainuojant salės dideliame ekrane buvo rodomi M. K. Čiurlionio ir jo paveikslo „Karalių pasaka“ vaizdai. Po įžanginės dainos abu atlikėjai sugiedojo Lietuvos himną, įsijungė ir daugelis renginio dalyvių.

Minėjimą atidarė Niuberio bibliotekos prezidentė ir vyriausioji bibliotekininkė Astrida Orle Tantillo, kuri susirinkusiuosius pasveikino lietuviškai, sakydama: „Labas, sveiki atvykę.“ A. O. Tantillo, praėjusiais metais tapusi šios bibliotekos prezidente, yra Amerikos latvė. Įžanginiame žodyje ji aptarė Niuberio bibliotekos istoriją ir turimus rinkinius, pabrėžė, kad bibliotekoje gausu su Lietuva susijusių istorinių knygų, dokumentų ir žemėlapių. Bibliotekos vedėja padėkojo visiems minėjimo rėmėjams ir rengėjams, ypač jį suorganizavusiai Reginai Gailiešiūtei. Susirinkusiuosius taip pat pasveikino Anel Montes Marchan, Čikagos–Vilniaus susigiminiavusių miestų komiteto atstovė. Ji priminė, kad Čikaga ir Vilnius tapo susigiminiavusiais miestais 1993 m. Taigi, pernai suėjo 30 metų nuo tada, kai šie du miestai bendrauja minėtoje tarptautinėje organizacijoje. Ypatingas nufilmuotas sveikinimas buvo parodytas salės ekrane. Jame prabilo Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda. Jis pasveikino Niuberio bibliotekoje vykstančio Vilniaus 700 metų sukaktuvių minėjimo dalyvius ir pasidžiaugė, kad Vilniaus universitetas ir Niuberio biblioteka pasirašo bendradarbiavimo sutartį.

2024 m. gegužės 6–10 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Henke ir Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento Grįžimo į Lietuvą skyriaus vedėjas Tadas Kubilius lankėsi Jonavos, Jurbarko, Šakių, Raseinių, Utenos, Anykščių ir Alytaus rajonų savivaldybėse, susitiko su merais, gyventojais ir turėjo galimybę gyvai padiskutuoti apie referendumo dėl pilietybės išsaugojimo svarbą, lietuvių bendruomenių veiklą užsienyje bei pristatyti grįžimo į Lietuvą aktualijas.

Po **2024 m. gegužės 15 d.** įvykusio referendumo dėl pilietybės išsaugojimo PLB pirmininkė D. Henke dalyvavo LR Seimo spaudos konferencijų salėje vykusioje spaudos konferencijoje. Joje dalyvavo LR Seimo nariai Aušrinė Armonaitė, Dalia Asanavičiūtė, Andrius Bagdonas, Vaida Giraitytė-Juškevičienė, Julius Sabatauskas, Lukas Savickas, Giedrius Surplys, Rita Tamašunienė.

PLB pirmininkės teigimu, įmanomi ir kitokie pilietybės išsaugojimo variantai. „Pilietybės įstatyme jau dabar galioja 11 išimčių. Kalbėsime su politikais apie naujus įstatymų pakeitimus. Reikia vėl prisiminti ir Konstitucinio Teismo verdiktą – po tiek metų galbūt jis gali būti keičiamas. Geopolitinė situacija pasikeitė, mūsų Lietuva pasikeitė, mūsų žmonių judėjimas pasikeitė, gal tuomet Konstituciniam Teismui laikas permąstyti savo sprendimus“, – sakė D. Henke.

2024 m. birželio 4 d. įvyko Darbo grupės XII pasaulio lietuvių sporto žaidynėms organizuoti posėdis, kuriame dalyvavo Darbo grupės nariai: PLB pirmininkė D. Henke ir Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos narys, PLB Sporto komisijos pirmininkas Laurynas R. Misevičius. Posėdyje patvirtinta žaidynių data – 2025 m. liepos 3–6 d. Į žaidynių programą bus įtrauktos įvairios sporto šakos ir fizinio aktyvumo veiklos, įskaitant badmintoną, biliardą, boulingą, futbolą, golfą, jėgos trikovę, krepšinį, lengvąją atletiką, tenisą, plaukimą ir kitas, iš viso – apie 30 sporto šakų.

2024 m. birželio 15 d. Belgijoje įvyko jau 17-osios Beniliukso šalių sporto žaidynės, kuriose dalyvavo apie 300 lietuvių iš Belgijos, Nyderlandų ir Liuksemburgo. Renginyje apsilankė PLB Sporto komisijos pirmininkas ir PLB pirmininkės pavaduotojas L. R. Misevičius. Jis perdavė sveikinimus iš Šiaurės Amerikos, kurioje panašios sporto šventės vyksta jau 72 metus, ir paragino Belgijoje, Nyderlanduose ir Liuksemburge gimusius ar augusius jaunosius lietuvių kilmės sportininkus tarptautinėse varžybose atstovauti Lietuvai.

Žaidynėse vyko 15 sporto šakų varžybos, įskaitant buriavimo regatą, kuri surengta birželio 8 d. Nyderlanduose. Sporto žaidynėse dalyvavo ir ekonomikos ir inovacijų ministrė A. Armonaitė, taip pat viena iš LR Seimo ir PLB komisijos pirmininkų, buvusi Jungtinės Karalystės LB pirmininkė D. Asanavičiūtė. Beveik pusė žaidynių dalyvių buvo vaikai iki 13 metų.

2024 m. liepos 8 d. Klaipėdoje idėja „Sujunkime Lietuvą“ virto konkrečiu reiškiniu: pasaulio klaipėdiečiai kviečiami į gimtąjį miestą, siekiant nuolat palaikyti su jais ryšį. Iš karto po šimtmečio Dainų šventės Klaipėdos miesto meras Arvydas Vaitkus susitiko su klaipėdiečiais, gyvenančiais svetur.

Susitikimo metu išsamiai aptarti miesto plėtros ir vystymosi planai bei pristatyti pagrindiniai projektai. Svečiai diskutavo aktualijų ir miesto iššūkių temomis, teikė įvairias

idėjas. Buvo keliami klausimai dėl vaikų švietimo įstaigų grįžusiesiems, dokumentų tvarkymo ir įsidarbinimo galimybių ketinantiesiems grįžti.

PLB pirmininkė D. Henke prisidėjo prie šio renginio organizavimo ir aktyviai dalyvavo susitikime, skirtame pasaulio lietuviams klaipėdiečiams telkti ir nenutrūkstamam ryšiui su išvykusiais palaikyti.

2024 m. liepos 12 d. Vilniuje PLB pirmininkė D. Henke, PLB Kultūros komisijos pirmininkė Jūratė Caspersen, PLB Švietimo komisijos pirmininkė Alvija Černiauskaitė dalyvavo LR Prezidento G. Nausėdos inauguracijoje ir šiai progai skirtuose dienos renginiuose LR Seime, Vilniaus arkikatedroje bazilikoje ir LR Prezidentūroje.

Šiemet stovykla „Pasaulio Lietuva“ šeštą kartą subūrė pasaulio lietuvių vaikus ir jaunimą. Jauni žmonės susirinko iš 19 valstybių. Stovykla vyko 2 pamainomis: **2024 m. liepos 19–25 d. ir liepos 27 – rugpjūčio 2 d.** Stovyklos organizatoriai – Pasaulio lietuvių bendruomenės Švietimo komisija, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenė. Stovykla „Pasaulio Lietuva“ vyksta nuo 2019 m. Tai – itin sėkminga ir daugybės 12–18 metų dalyvių iš įvairių pasaulio šalių sulaukianti stovykla. Jos metu vaikai, kurie nekalba lietuviškai, pramoksta mūsų kalbos, kiti įtvirtina kalbos žinias dalyvaudami bendroje veiklose, atlikdami kūrybines užduotis ir sulaukdami draugų paskatinimo.

2024 m. rugpjūčio 4 d. dvidešimt vienas 12–17 metų vaikas iš Ilinojaus, Mičigano ir Floridos valstijų susitiko Rako stovykloje Kasterio miestelyje, Mičigano valstijoje, ir atidarė savaitės trukmės Lietuvos šaulių sąjungos išeivijoje (LŠSI) stovyklą jaunimui „Švyturys“. Dvidešimt vienas Amerikos lietuvių kilmės jaunuolis – penkios mergaitės ir šešiolika berniukų – pradėjo jaunųjų šaulių stovyklų istoriją JAV. Ši stovykla, vykusi rugpjūčio 4–10 d., organizuota pirmą kartą. Simboliškai sutapo, kad pirmoji stovykla įvyko būtent šiemet, LŠSI minint įkūrimo 70-metį.

2024 m. rugpjūčio 16–18 d. Lenkijos lietuvių bendruomenės ir Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos 30 metų jubiliejus išradingai įprasminas ir įsimintinai pažymėtas Lenkijos lietuvių forume. Tai – pirmas tokio pobūdžio renginys, sėkmingai vykęs etninėse Lietuvos žemėse Punsko–Seinų–Suvalkų krašte. Forumo dalyviai aplankė daugelį Lietuvai istoriškai, kultūriškai ir lietuviybės puoselėjimui bei išlikimui šiame krašte svarbių objektų.

Diskusijų rate plačiai aptartos šiam regionui aktualios temos: lituanistinis švietimas, kultūros raida, sielovada, istorijos ir kultūros paveldas, žemės ūkis ir aplinkosauga, demografija ir ekonomika. PLB pirmininkė D. Henke pasveikino šio gražaus jubiliejaus proga Lenkijos lietuvių bendruomenės ir Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos aktyvistus bei visus narius, padėkojo už prasmingą darbą, nenuilstamą lietuviybės puoselėjimą ir išradingą iniciatyvą esamas aktualijas aptarti Lenkijos lietuvių forume, plačiai įtraukiant visus bendruomenės narius. D. Henke įsitraukė į diskusijas kultūros raidos tema.

Lenkijos lietuvių forumą suorganizavo Lenkijos lietuvių bendruomenė ir Lenkijos lietuvių jaunimo sąjunga, talkininkaujant Lietuvos generaliniam konsulatui Seinuose.

2024 m. rugpjūčio 27–29 d. PLB pirmininkė D. Henke dalyvavo Lietuvos nacionalinio saugumo ir gynybos kursuose. Šiuos mokymus jau 12 metus iš eilės sėkmingai organizuoja Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija kartu su Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. Kursai sulaukia didžiulio įvairių sektorių atstovų susidomėjimo. PLB vertina, kad į pasiruošimą atėjus dienai X įtraukiama ir Pasaulio lietuvių bendruomenė.

Šį kartą, jau 8-ajame mokymų cikle, gilintasi į svarbias temas, pradedant regioninės saugumo aplinkos iššūkiais ir baigiant krizių valdymo sistema Lietuvoje.

2024 m. rugsėjo 7 d. įvyko vienos iš jaunesnių Pasaulio lietuvių bendruomenės narių – Ispanijos lietuvių bendruomenės (ILB) – jubiliejinis 20-asis gimtadienis. Šventė vyko Levantės de Almerijos regione, kuriame gyvenantys lietuviai po pertraukos vėl aktyviai įsitraukė į bendruomenės veiklą.

Renginyje dalyvavo ir sveikinimo žodį tarė PLB pirmininkė D. Henke.

Ispanijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Agneta Vansavičienė pasakojo, kad nors Ispanijoje nėra senosios lietuviškos imigracijos centrų, lietuviškų mokyklų, bažnyčių, šiandien galima džiaugtis bendruomenėmis, lituanistinėmis mokyklomis, organizuojamomis stovyklomis vaikams ir jaunimui, lietuviškomis bibliotekomis, meno galerijomis, folkloro grupe, šokių kolektyvu, lietuvius profesionalus vienijančiais klubais, knygų namais Tenerifėje, krepšinio klubu Valensijoje.

Šiuo metu Levantės de Almerijos lietuvių bendruomenė laukia patvirtinimo, kad vietos savivaldybė suteiks patalpas būsimiems lietuvių namams. Ši nauja įstaiga leis daug dažniau atverti duris į lietuvių kultūrą vietos ispanams, o patys lietuviai turės galimybę dažniau ir lengviau susiburti savo gyvenamojoje vietoje.

2024 m. rugsėjo 28 d. Stokholme įvyko pirmasis visų aštuonių Šiaurės šalių regioninių bendruomenių forumas. Jo tema – pilietiškumo svarba ir pilietinio aktyvumo skatinimas.

PLB pirmininkė D. Henke pasidalijo paskutinėmis aktualijomis apie diasporos įtraukimą į strateginį Lietuvos gynybos planą ir stiprėjančias lietuvių aktyvumo tendencijas dalyvaujant rinkimuose.

2024 m. spalio 9 d. Anykščių menų inkubatoriuje-menų studijoje įvyko II Lietuvos kraštiečių bendruomenių sambūrio „Lietuva, kuri sujungia“ susitikimas.

Daugiau nei 40 savivaldybių ir kraštiečių bendrijų atstovų iš 18 savivaldybių atsiliepė į Anykščių rajono savivaldybės, Pasaulio lietuvių bendruomenės ir Pasaulio anykštėnų bendrijos kvietimą susiburti ir aptarti Lietuvos kraštiečių bendruomenių veiklos indėlį ir šiuolaikines galimybes siekti nuolat palaikyti gyvą ryšį ir plėtoti naudingą bendrystę tarp savame krašte, Lietuvoje, ir už jos ribų gyvenančių kraštiečių. Susitikimo metu pranešimus skaitė Lietuvos Respublikos Seimo, Užsienio reikalų ministerijos, Lietuvos savivaldybių asociacijos ir Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2024 m. gegužės 14 d. užsienio reikalų viceministro Egidijaus Meilūno ir LR Seimo narės, LR Seimo ir PLB komisijos pirmininkės D. Asanavičiūtės kvietimu surengta diskusija su universitetų atstovais, skirta užsienyje gyvenančių Lietuvos piliečių ir lietuvių kilmės asmenų studijų Lietuvos aukštosiose mokyklose skatinimo galimybėms aptarti. „Lietuva skiria daug dėmesio diasporos vaikų ir jaunimo ryšiui su Lietuva stiprinti. Vienas iš diasporos politikos prioritetų – jaunimo studijų Lietuvoje skatinimas. Suvieniję Lietuvos universitetų ir valstybės institucijų pastangas, galime daug efektyviau pakviesti diasporos

atstovus rinktis studijas Lietuvoje“, – susitikimo metu sakė E. Meilūnas. Užsienio reikalų ministerijos užsakymu 2023 m. atliktos Lietuvos diasporos apklausos duomenimis, 20 proc. respondentų nurodė planuojantys, dar 59 proc. teigė neatmetantys galimybės ateityje grįžti į Lietuvą. 26 proc. respondentų, turintys nepilnamečių vaikų, nurodė svarstantys dėl jų studijų Lietuvoje galimybės, 52 proc. vaikų studijų dar neplanavo, tik 22 proc. nurodė tokios galimybės nesvarstantys.

Diskusijoje su universitetų vadovais pabrėžta lietuvių kalbos kursų svarba studentams, aptartos specialiųjų stipendijų ir finansinės paramos užsienyje gyvenantiems lietuviams programų poreikis. Susitarta dėl universitetų bendradarbiavimo su Užsienio reikalų ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerijomis bei diplomatinėmis atstovybėmis kuriant aktyvesnio informavimo apie studijas Lietuvoje sistemą.

2024 m. birželio 9 d. prie Liono esančiame mieste Albinji prie Sonos (*Albigny-sur-Saône*, Prancūzijoje) tik prieš metus įsikūrusi lituanistinė „Paukščiukų“ mokykla pakvietė vaikus, jų tėvelius ir draugus kartu paminėti mokslo metų pabaigą. Šventėje dalyvavo Lietuvos ambasadorius Nerijus Aleksiejūnas ir scenografė, erdvinių knygų kūrėja Elena Selena. „Pirmieji Jūsų mokyklos mokslo metai parodė, kiek svarbus yra lituanistinis švietimas, siekiant vaikučiams išsaugoti lietuvių kalbą bei suburiant tėvelius bendroms veikloms. Kviečiu toliau tęsti mokyklos veiklą ir labai dėkoju mokytojams už entuziazmą bei nuolatinį darbą“, – renginyje teigė N. Aleksiejūnas. Mokslo metų pabaiga pažymėta mokiniais įteikiant baigimo diplomus. Vaikai ir jų tėveliai pakviesti svajoti ir kūrybos dėka pakeliauti Elenos Selenos dirbtuvėse, kurių metu scenografė mokė dalyvius bazinių iškylančių detalių (angl. *pop-up*) techniką. Iš renginio vaikai iškeliavo nešini savo kurtais erdviniais atvirukais. Patys mažiausi šventės dalyviai buvo pakviesti į „Paukščiukų“ mokyklos mokytojų Miglės ir Angelinos vedamas veiklas. Po pamokėlių vyko mokyklos mugė, kurioje tėvai galėjo įsigyti įvairių skanėstų ir rankų darbo kūrinių, darytų mokyklos tėvų bei draugų.

2024 m. birželio 30 d. Užsienio reikalų ministerijos konsultacijų centro „Grįžtu LT“ atstovai dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenės suorganizuotoje Pasaulio lietuvių ir Lietuvos tautinių bendrijų dienoje „Sujunkime Lietuvą“. Renginio metu pristatytas informacinis konsultacijų centras „Grįžtu LT“, skirtas svarstantiems, planuojantiems grįžti ar į Lietuvą jau grįžusiems asmenims. Užsienio reikalų ministerijos darbuotojai susitiko su daugiau nei trisdešimties diasporos bendruomenių atstovais, viešninčiais Lietuvoje šimtmetį mininčios dainų šventės metu.

Vilniaus Rotušės aikštėje veikusiame paviljonų miestelyje Užsienio reikalų ministerijos atstovai kartu su Užimtumo tarnybos darbuotojais supažindino renginio dalyvius su studijų, darbo, persikvalifikavimo, verslo kūrimo galimybėmis Lietuvoje. Šventės metu konsultacijų centro „Grįžtu LT“ darbuotojai teikė informaciją svarstantiesiems grįžti į Lietuvą, atsakė į klausimus apie socialinę ir sveikatos sistemą Lietuvoje, pristatė pagrindinius žingsnius, kurie palengvina pasiruošimą grįžti.

2024 m. liepos 1 d. Vilniaus rotušėje vyko Pasaulio lietuvių forumas „Kuo galiu būti naudingas Lietuvai, nors negyvenu joje? Lietuvos santykis su diaspora“. Daugiausiai dėmesio skirta diasporos vaikų ir jaunimo ugdymo, Lietuvos diasporos organizacijų indėlio į Lietuvos gerovės ir saugumo kūrimą, skatinimo grįžti į Lietuvą klausimams. Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas diskusijoje „Lietuvos valstybės santykis ir sąveikos

kanalai su savo diaspora“ pabrėžė, kad per pastaruosius kelerius metus jau daug padaryta stiprinant valstybės ir diasporos ryšį, telkiant Lietuvos institucijų ir savivaldybių pastangas įgyvendinti diasporos politiką, ženkliai padidinta parama diasporos veiklai. Viceministras taip pat kalbėjo apie tai, kad daugelį svarbių iniciatyvų, pavyzdžiui, lituanistinio švietimo plėtros, pavyko įgyvendinti sutelkus valstybės ir diasporos pastangas, kvietė ir toliau vie-ningai siekti bendrų tikslų. E. Meilūnas taip pat ragino palaikyti su Rusijos agresija kovo-jančią Ukrainą: „Dėkojame diasporai už aktyvią veiklą remiant ukrainiečius, kurie šian- dien kovoja ir už mūsų laisvę. Kviečiu ir toliau telkti paramą Ukrainai.“ Renginyje taip pat daug dėmesio skirta skatinimo grįžti į Lietuvą ir grįžusiųjų (re)integracijos Lietuvoje tema- tikai, pabrėžtas aktyvus Lietuvos institucijų ir savivaldybių įsitraukimas įgyvendinant idėją „Sugrįžtanti Lietuva“.

2024 m. liepos 3 d. Užsienio reikalų ministerija surengė forumą „Sugrįžtanti Lietuva. Dialogas su diaspora“, kuriame aptartos užsienyje gyvenančių tautiečių grįžimo į Lietuvą galimybės, skatinimas ir iššūkiai, su kuriais susiduria grįžtantieji. Renginio metu tautiečiai dalijosi savo grįžimo iš Airijos, Jungtinės Karalystės, JAV, Prancūzijos ir Venesuelos istori- jomis ir patirtimi. Taip pat vyko teminės diskusijos apie grįžusiųjų užimtumo galimybes, verslo kūrimą, vaikų integraciją mokyklose, studijų Lietuvoje galimybes ir savivaldybių vaidmenį skatinant grįžti į Lietuvą. Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas pasidžiaugė, kad jau ketverius metus iš eilės į Lietuvą sugrįžta daugiau tautiečių, negu išvyksta: Valstybės duomenų agentūros duomenimis, 2023 m. į Lietuvą grįžo 17 549 jos piliečiai, o per ketve- rius pastaruosius metus – daugiau kaip 80 000.

Užsienio reikalų ministras Gabriėlius Landsbergis Pasaulio lietuvių vienybės dienos proga iškiliems Lietuvos diasporos atstovams skyrė garbės ženklą „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ apdovanojimus. Liepos 3 dieną Užsienio reikalų ministerijoje vyku- sioje apdovanojimų ceremonijoje medaliai įteikti į šimtmetį mininčią Lietuvos dainų šven- tę atvykusiems laureatams. Sveikindamas susirinkusiuosius užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas pabrėžė, kad valstybės ir diasporos vienybė buvo itin svarbi visais Lietuvos istorijos laikotarpiais – tiek okupacijos laikais, tiek atkūrus Nepriklausomybę. Garbės ženklą medaliai už ypatingus nuopelnus puoselėjant lietuvių užsienyje, skatinant užsienyje gyve- nančių lietuvių įsitraukimą į Lietuvos gyvenimą ir gerovės joje kūrimą skirti ilgamečiam Australijos lietuvių bendruomenės nariui, skautui, LR Seimo ir PLB komisijos nariui Hen- rikui Antanaičiui (Australija), Adelaidės vaikų folklorinių šokių grupės „Žilvinas“ ir „Vil- niaus tuntas“ skautų vadovei, lietuvių stovyklos „Vilniaus sapnas“ įkūrėjai Zitai Rūtai Bielskytei-Sankauskas (Australija), Sidnėjaus lietuvių šokių grupės „Sūkurys“, folkloro dainų grupės „Atspindys“ vadovei, ilgametei „Aušros tuntas“ skautų vadovei Kristinai Cox Rupšienei (Australija), Džilongo lietuvių šokių grupės „Linus“ vadovei, Džilongo lietuvių bendruomenės valdybos narei Loretai Tigani (Australija), Vienos technikos universiteto profesoriui, Austrijos–Lietuvos draugijos bendrakūriui ir viceprezidentui Eugenijui Ka- niušui (Austrija), lietuvių ir krikščionybės puoselėtojai etninėse lietuvių žemėse Pelesoje ir Gervėčiuose kunigui Elijui Anatolijui Markauskui (Baltarusija), Čekijos lietuvių bendruomenės pirmininkui Tomui Krasauskui (Čekija), Balzeko lietuvių kultūros muzie- jui (JAV), Čikagos lietuvių jaunimo centrai (JAV), JAV lietuvių bendruomenės Vakarų apygardos pirmininkei, Los Andželo šokių kolektyvo „Retro“ įkūrėjai ir vadovei Sigitai

Barysieni (JAV), Lietuvos garbės konsulei Jungtinėse Amerikos Valstijose, vienai iš Pasaulio lietuvių meno tarybos įkūrėjų Daivai Valerijai Čekanauskas (Navarette) (JAV), aktyviai JAV lietuvi, prisidėjusiai prie pokyčių šalyje dirbant Lietuvos valstybės vadovų administracijose, Skirmai Annai Kondratas (JAV, Lietuva), ilgametei JAV lietuvių bendruomenės Filadelfijos apylinkės valdybos narei, Filadelfijos Vinco Krėvės lituanistinės mokyklos vadovei Irinai Melikovai (JAV), Detroito lituanistinės mokyklos „Žiburys“ tautinių šokių grupės ilgametei vadovei Viktorijai Ratnikaitei-Viskantienei (JAV), vienam iš Amerikos lietuvių televizijos įkūrėjų, daugiau nei 30 metų įamžinančiam JAV lietuvių bendruomenės istoriją ir dabartį, Arvydui Reneckiui (JAV), buvusiam Tautos fondo (JAV) valdybos nariui, aktyviam JAV lietuvių bendruomenės nariui, Niujorko Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo parapijos patikėtiniui Raimundui Šližiui (*Raymond George Slizys*) (JAV), JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybos pirmininkui Arvydui Urbonavičiui (JAV), Londono lietuvių folkloro ansambliui „Saduto“ (Jungtinė Karalystė), aktyviai visuomenininkei, daugiau nei 50 metų vadovaujančiai chorinės muzikos kolektyvams Kanadoje, Daliai Felicijai Viskontas (Kanada), aktyviai Kolumbijos lietuvių bendruomenės narei Gailei Faninai Karanauskas de Lozano (Kolumbija), lituanistinio švietimo ir lietuvių kultūros puoselėtojai, mokytojai Nerijai Cymermonienei (Norvegija), festivalio „Baltijos kino dienos“ valdybos pirmininkei ir vienai iš šio festivalio organizatorių Egidijai Kaziu-kaitytei (Norvegija), Norvegijos lietuvių ansamblio „Gabija“ įkūrėjai ir vadovei, buvusiai Oslo lietuvių bendruomenės pirmininkei Elenai Valiulienei (Norvegija), chorų vadovei, garsinančiai Lietuvos vardą Norvegijoje, Vestai Zabulionienei (Norvegija), buvusiam Suomijos lietuvių jaunimo sąjungos „SiLTa“ ir Suomijos lietuvių bendruomenės pirmininkui Arvydui Dapkūnui (Suomija).

2024 m. liepos 4 d. užsienio reikalų viceministras Simonas Šatūnas susitiko su programos „Bring Together Lithuania / Jungtis Lietuvai“, Lietuvių išeivijos studentų stažuotės (LISS) ir Tautos fondo stažuotės programos dalyviais – Lietuvos diasporos jaunimu. Susitikimo pradžioje viceministras priminė, kad susitikimo dieną Jungtinėse Amerikos Valstijose minima Nepriklausomybės diena, kuri svarbi ir Lietuvai dėl bendrų sąjungininkių šalių vertybių, aktyvios JAV lietuvių diasporos veiklos kovoje dėl Lietuvos Nepriklausomybės ir paramos Ukrainai telkimo. Susitikimo metu viceministras S. Šatūnas pristatė Lietuvos užsienio politikos aktualijas ir atsakė į daug dalyvių klausimų. „Linkiu, kad ši viešnagė padėtų jums ne tik atrasti Lietuvą, jos siūlomas galimybes, bet ir pagilinti savo asmeninį santykį su ja. Nepamirškite, kad Lietuvai esate svarbūs, kad ir kur šiuo metu gyvenate“, – sakė užsienio reikalų viceministras. Kartu jis ragino diasporos jaunimą ir ateityje gilinti ryšį su Lietuva, naudotis Užsienio reikalų ministerijos, bendradarbiaujant su kitomis Lietuvos institucijomis ir organizacijomis, paruošta stažuočių, praktikos ir pažintinių programų duomenų baze, kurioje pateikiama daugiau nei 180 galimybių, siūlomų 60 Lietuvos institucijų, įstaigų ir organizacijų.

2024 m. liepos 4 d. Lietuvos ambasadorius Airijoje Marijus Gudynas viešėjo šiaurinėje Airijos dalyje esančiame Monachano mieste, kuriame šiomis dienomis veikia lietuvių kalbos vasaros stovykla „Mes – Lietuvos vaikai“. Čia moksleiviai mokosi arba tobulina savo lietuvių kalbos įgūdžius, per įvairias veiklas susipažįsta ir plečia žinias apie lietuvių papročius, tradicijas, istoriją, geografiją, simbolius ir virtuvę. Ambasadorius vaikams

pasakojo apie garsius lietuvius, gyvenančius ar gyvenusius įvairiose pasaulio šalyse, įskaitant Airiją, supažindino su įdomiu, įtraukiančiu ir labai svarbiu diplomato darbu, surengė viktoriną apie Lietuvą, kvietė nepamiršti savo tėvų gimtinės ir dažniau joje lankytis. Visi stovyklos dalyviai puikiai pasirodė viktorinoje, todėl buvo apdovanoti Lietuvos valstybės vėliavomis, o jų mokytojai pagerbti ženkleliu „Lietuvių kalbos ambasadorius“.

2024 m. liepos 10 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitiko su užsienyje studijuojančiais lietuviais, dalyvaujančiais ministerijos antrus metus įgyvendinamoje pažintinėje programoje. Šios programos tikslas – suteikti galimybę užsienyje studijuojančiam jaunimui susipažinti su Lietuvos viešojo sektoriaus veikla, paskatinti kurti tolesnę karjerą gimtinėje, geriau pažinti modernią ir atvirą Lietuvą. Programoje dalyvaujantys jaunuoliai, šiuo metu studijuojantys Nyderlanduose, taip pat susitiko su Lietuvos Respublikos Prezidento, Vyriausybės ir Seimo kanceliarijų atstovais. Susitikimo metu viceministras E. Meilūnas papasakojo apie Lietuvos diasporos politikos strateginius tikslus, įvairias darbo Lietuvos viešajame sektoriuje galimybes, paragino dalyvauti ministerijos organizuojamuose konkursuose į diplomatinę tarnybą.

2024 m. liepos 17 d. Ministrė Pirmininkė Ingrida Šimonytė pasveikino viso pasaulio lietuvius Pasaulio lietuvių vienybės dienos proga. „Brangūs viso pasaulio lietuviai, esame viena tauta ir to negali panaikinti nei tarpusavio skirtumai, nei mus skiriantys atstumai. Lietuva yra įvairi ir jos žmonės vieningi skirtybėje. Esu įsitikinusi, kad kiekvienas galime reikšmingai prisidėti prie sėkmingos, augančios Lietuvos kūrimo – kur bebūtume, kuo beužiimtume. Mus jungia bendra istorija ir gilūs tapatybės klodai, pagarba ir meilė laisvei, savo gimtajai kalbai, Tėvynei. Kviečiu kiekvieną lietuvių didžiuliuoti savo gimtinę bei autentiška tapatybę ir prisidėti prie naujos kartos Lietuvos kūrimo taip, kaip galime geriausiai. Lietuva – tai Jūsų namai, kuriuose visada esate laukiami“, – sakoma Vyriausybės vadovės sveikinime.

2024 m. liepos 19 d., paskutinė kasmetinio Lietuvos diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų vadovų susitikimo diena, buvo skirta Lietuvos diasporos politikos prioritetų ir diplomatinė atstovybių bei savivaldybių glaudesnio bendradarbiavimo – „Sugrįžtančios Lietuvos“ iniciatyvos įgyvendinimo klausimams aptarti. „Per šios Vyriausybės kadenciją diasporos politika buvo labai sėkminga, pavyko sustiprinti diasporos ir Lietuvos ryšį. Itin džiugina tai, kad jau ketvirtus metus iš eilės daugiau tautiečių į Lietuvą grįžta, negu išvyksta, todėl „Sugrįžtančios Lietuvos“ iniciatyva ir toliau bus bendras diplomatinės tarnybos, Lietuvos institucijų ir savivaldybių prioritetas. Artimiausioje ateityje taip pat sieksime didinti dėmesį diasporos vaikams ir jaunimui, paramą lituanistiniam švietimui ir tolesniam diasporos įsitraukimui į Lietuvos kūrimą“, – sakė užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas, kreipdamasis į Lietuvos diplomatinė atstovybių vadovus ir susitikimo svečius.

Diskusijoje skatinimo grįžti į Lietuvą klausimais kartu su diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų vadovais dalyvavo Nacionalinės regioninės plėtros tarybos pirmininkas, Jurbarko rajono savivaldybės meras Skirmantas Mockevičius, Lietuvos savivaldybių asociacijos direktorė Roma Žakaitienė, Alytaus, Utenos ir Vilniaus regionų plėtros tarybos kolegijų pirmininkai. Pabrėžta, kad užsienyje gyvenantys kraštiečiai savo ryšį su Lietuva pirmiausia vertina per ryšį su gimtąja savivaldybe. Diskusijos metu aptartas diplomatinė

atstovybių ir savivaldos bendradarbiavimas ir priemonės, kurios sustiprintų savivaldybių ir diasporos ryšius. Viceministras E. Meilūnas taip pat kalbėjo apie tai, kad kasmet Lietuvos diasporos politiką įgyvendina vis daugiau partnerių, didėja jų įgyvendinamų priemonių skaičius ir diasporos politikai skiriamas finansavimas. Nuosekliai auga Lietuvos savivaldybių dėmesys diasporai ir skatinimui grįžti į Lietuvą. Šiuo metu šioje veikloje dalyvauja visos 60 Lietuvos savivaldybių, daugiau kaip 40 valstybės institucijų ir organizacijų. Susitikimo metu už ypatingą aktyvumą telkiant diasporą, stiprinant jos ryšius su Lietuva, puoselėjant tautinę tapatybę ir kuriant vieną globalią Lietuvą nuspręsta įteikti Didžiosios vienybės trispalves dviem diplomatinėms atstovybėms – Lietuvos Respublikos ambasadai Prancūzijos Respublikoje ir Lietuvos Respublikos ambasadai Jungtiniuose Arabų Emyratuose. Šis 2019 m. įsteigtas apdovanojimas skiriamas Lietuvos diplomatinėms atstovybėms ar konsulinėms įstaigoms, labiausiai nusipelnusioms bendradarbiaujant su diaspora.

2024 m. liepos 22 d. Santjage užsienio reikalų viceministro E. Meilūno vadovaujama delegacija dalyvavo pirmosiose Lietuvos ir Čilės politinėse konsultacijose. Su Čilės lietuvių bendruomene bei jos pirmininke, nuotolinės lietuviškos mokyklos įkūrėja Adriana Giedre Barkauskaite apsvaistytos galimybės puoselėti lietuvių kalbą Čilėje. Viceministras padėkojo už nuotolinėje mokykloje rengiamas lietuvių kalbos pamokas, pristatė „Sugrįžtančios Lietuvos“ programą.

2024 m. liepos 25–27 d. Brazilijos sostinėje surengtos šeštosios Lietuvos ir Brazilijos politinės konsultacijos, kuriose užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas kartu su Brazilijos užsienio reikalų sekretore Europos ir Šiaurės Amerikos klausimais Maria Luisa Escorel de Moraes aptarė dvišalio ekonominio bendradarbiavimo perspektyvas, globalius iššūkius ir Rusijos agresiją prieš Ukrainą. Viceministras San Paule taip pat susitiko su lietuvių bendruomene ir su ja aptarė tautinio identiteto, lituanistinio švietimo puoselėjimo klausimus, galimybes grįžti į Lietuvą. Lietuviai Brazilijoje pradėjo kurtis XIX a. pabaigoje. XX a., tarpukariu registruota didelė emigracijos iš Lietuvos į Braziliją banga, tada lietuviai pradėjo burtis į organizacijas, kurios veikia iki šiol. Dabar Brazilijoje gyvena per 4 tūkst. Lietuvos piliečių, taip pat skaičiuojama, kad Brazilijoje gyvena bent 300 tūkst. lietuvių kilmės asmenų.

2024 m. rugpjūčio 3–5 d. Airijoje gyvenantys lietuviai tradiciškai rinkosi į vasaros stovyklą pietinėje Airijos dalyje, ant vaizdingo jūros kranto įsikūrusiame Stradbalio mieste. Svarbiu lietuvių reikiu Airijoje tapusi vasaros stovykla turi kilnų tikslą – kasmet su-burti kuo daugiau tautiečių ir prisidėti prie stiprios ir globalios Lietuvos kūrimo. Kadenciją Airijoje baigiantis Lietuvos Respublikos ambasadorius Marijus Gudynas, atidarydamas renginį, ragino visus lietuvius savo darbais bei talentais dalytis su Lietuva, auginti meilę ir pagarbą Tėvynei. Ambasadorius taip pat kvietė nenuostoti remti Ukrainos, kovojančios ne tik už savo, bet ir už Lietuvos bei visos Europos laisvę ir ateitį. Jau tapo tradicija tai, kad vasaros stovyklos dalyviams nuotoliu pasveikina Prezidentas Valdas Adamkus. Jis pasidžiaugė iniciatyvių ir darbščių Airijos lietuvių dėka jau septintus metus gyvuojančia iniciatyva su-burti Airijoje gyvenančius lietuvius, skatinti juos puoselėti lietuvių kalbą ir tradicijas, ugdyti patriotiškumą. Prezidentas ragino lietuvius ypatingą dėmesį skirti lietuvių, ku-ris tvirtiausi pamatai klojami šeimoje, išsaugojimui. Kasmet šį lietuvišką renginį aplanko svečiai iš Lietuvos. Šių metų viešnia – prestižinio tarptautinio dainų konkurso „Golden

Voice“ nugalėjo, atlikėja Liepa Vasiliauskaitė subūrė lietuvius aplink laužą ir pakvietė prisiminti visiems gerai žinomų dainų bei pasiklausyti naujų ar rečiau atliekamų kūrinių. Stovykloje veiklos netrūko ir dideliems, ir mažiems. Jauniausi stovyklautojai dalyvavo piešinių konkurse, žaidė tradicinius lauko žaidimus, dalyvavo sporto varžybose. Ypač didelio susidomėjimo sulaukė Lietuvos ambasados Airijoje sudaryta galimybė, naudojant inovatyvias technologijas, pamatyti Lietuvos gamtos ir architektūros grožį – ten nukėlė virtualiosios realybės akiniais žiūrėtas VŠĮ „Keliauk Lietuvoje“ filmas. Lietuvių vasaros stovyklą Stradbalyje organizuoja Airijos Veksfordo ir Voterfordo grafysčių lietuvių sambūris „Margos dienos“. Į stovyklą kasmet iš visos Airijos suvažiuoja per 250 dalyvių.

2024 m. rugpjūčio 9 d., artėjant Lituanistinės mokyklos dienai, Užsienio reikalų ministerijoje suorganizuotas iškilmingas renginys: vyko diskusija, skirta lituanistinio ugdymo užsienyje žinomumui didinti, lyderystei lituanistiniame švietime skatinti, paskelbti Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklo „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ laureatai ir pristatyta nauja iniciatyva – „Lietuvybės vėliavos“ apdovanojimas. Užsienio reikalų ministro G. Landsbergio sveikinimo kalboje, kurią renginio dalyviams perskaitė viceministras E. Meilūnas, pabrėžiama, kad lituanistinis švietimas yra „prioritetinė Lietuvos valstybės ryšių su Lietuvos diaspora sritis“, o nuolat augantis lituanistiniam švietimui skiriamas valstybės dėmesys nuosekliai prisideda prie lituanistinių mokyklų stiprinimo. „Lituanistinės mokyklos ne tik moko diasporos vaikus ir jaunimą lietuvių kalbos, bet ir stiprina jų ryšį su Lietuva, skatina grįžti studijuoti, stažuotis ar kurti savo namus Lietuvoje, suburia vienybės lietuvių bendruomenės visame pasaulyje“, – pažymima užsienio reikalų ministro sveikinimo laiške.

Renginio metu, įvertinant lituanistinio švietimo užsienyje puoselėtojų reikšmę, paskelbti Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklo „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ laureatai. Garbės ženklo medaliai už ilgametį darbą ir svarų indėlį į lituanistinio švietimo plėtrą ir stiprinimą, išskirtinę veiklą ugdant Lietuvos diasporos jaunosios kartos pilietiškumą ir tautinę tapatybę skirti lituanistinių klasių mokytojai Helsinkyje ir Espe Reginai Siirai (Suomija), Londono lituanistinės ir menų mokyklos „Mokslukas“ mokytojai, vaikų choro „Mokslukas“ ir suaugusiųjų choro „Gausa“ steigėjai ir vadovai Ritai Gužauskienei (Jungtinė Karalystė), Los Andželo Šv. Kazimiero lituanistinės mokyklos mokytojai Aldonai Reginai Kudirkai (JAV), Vienos universiteto lietuvių kalbos dėstytojai, Lietuvių bendruomenės Austrijoje steigėjai, Austrijos lietuvių choro „Gaida“ įkūrėjai, „Lietuviškos knygos“ klubo Vienoje steigėjai Linai Pestal (Austrija), Los Andželo Šv. Kazimiero lituanistinės mokyklos mokytojai, metodinių paskaitų vedėjai ir renginių organizatoriui Gailei Onai Radvenis-Hayden (JAV) ir Niujorko Maironio lituanistinės mokyklos direktorei ir mokytojai Rasai Sprindienei (JAV).

Užsienio reikalų ministerija, įvertindama Lituanistinių mokyklų svarbią misiją – skleisti lietuvių, perduoti vertybes iš kartos į kartą, ugdyti patriotiškumą, telkti bendruomenės, įsteigė apdovanojimą „Lietuvybės vėliava“ (10 metų ilgio), kuri šiais metais skiriama 6 lituanistinėms mokykloms, būtent seniausiai, nuo 1916 m., iki šiol veikiančiai formaliojo ugdymo mokyklai – Vidugurių pagrindinei mokyklai (Lenkija) lietuvių mokomąja kalba, taip pat nepertraukiamai savo veiklą vykdančioms neformaliojo ugdymo mokykloms: nuo 1948 m. – Toronto Maironio (Kanada) mokyklai, nuo 1949 m. – Los Andželo

Šv. Kazimiero (JAV) lituanistinei mokyklai, Bostono lituanistinei mokyklai (JAV), Hamiltono vyskupo M. Valančiaus (Kanada) lituanistinei mokyklai ir nuo 1950 m. savo sėkmės istoriją kuriančiai formaliojo lituanistinio ugdymo įstaigai – Vasario 16-osios gimnazijai Hiutenfelde. Renginio metu VŠĮ „Ribologija“ įkūrėja ir asociacijos „Lyderė“ narė Rugilė Butkevičiūtė skaitė pranešimą „Lyderystės kelias švietime“. Vėliau vykusioje diskusijoje „Lyderystė per studijas“ buvo pristatytos studijų ir kvalifikacijos tobulinimo galimybės lituanistinių mokyklų mokytojams Vytauto Didžiojo universitete ir Vilniaus kolegijoje. Diskusijos dalyviai turėjo galimybę išgirsti jau studijuojančių lituanistinių mokyklų mokytojų patirtis ir kartu su aukštojo mokslo įstaigų bei Nacionalinės švietimo agentūros atstovais aptarti kylančius klausimus.

2024 m. rugsėjo 12 d. Užsienio reikalų ministerija surengė tarpinstitucinį susitikimą, skirtą aptarti priemonėms, taikytinoms skatinant diasporos atstovus grįžti į Lietuvą, kurti čia verslą ir steigti naujas darbo vietas. Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitikimo metu pabrėžė, kad „Sugrįžtančios Lietuvos“ idėjai sėkmingai įgyvendinti reikalingas aktyvus Lietuvos institucijų ir savivaldybių bendradarbiavimas, todėl itin džiugu, kad skatinimo grįžti veiklose dalyvauja daugiau kaip 40 valstybės institucijų bei organizacijų ir visos 60 Lietuvos savivaldybių. „Grįžtantys į Lietuvą tautiečiai prisideda prie valstybės gerovės kūrimo, todėl svarbu skatinti diasporos atstovų verslo Lietuvoje iniciatyvas“, – sakė viceministras E. Meilūnas. Lietuvos darbdavių konfederacijos atstovai, iškelę iniciatyvą „Susigrąžinkime darbdavius“, taip pat kalbėjo apie tautiečių grįžimo į Lietuvą ir verslų kūrimo reikšmę Lietuvos ekonomikai. Susitikime dalyvavę Ekonomikos ir inovacijų ministerijos, Užimtumo tarnybos, Inovacijų agentūros, Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovai pabrėžė komunikavimo apie galimybes Lietuvoje kurti smulkųjį ir vidutinį verslą svarbą. Sutarta plačiau teikti informaciją apie tokias galimybes įvairiuose Lietuvos regionuose ir skatinti užsienio lietuvius įgyvendinti verslo idėjas Lietuvoje.

2024 m. rugsėjo 19 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko valstybės institucijų, Lietuvos aukštųjų mokyklų ir diasporos organizacijų atstovų pasitarimas, kuriame aptartos galimybės skatinti diasporos jaunimo studijas Lietuvoje. Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas pažymėjo, kad valstybė sudaro palankias sąlygas diasporos jaunimui studijuoti: jis gali pretenduoti į valstybės finansuojamas studijų vietas, gauti papildomų stojimo balų ir stipendijas. „Kviečiame diasporos jaunimą rinktis aukštojo mokslo studijas Lietuvoje. Šis pasirinkimas suteiks galimybę įsigyti labai aukšto lygio išsilavinimą bei sustiprinti ryšį su Lietuva“, – sakė viceministras. Studijuojančiųjų skaičius kasmet auga, šiemet studijas Lietuvoje pasirinko daugiau nei 200 diasporos jaunuolių, tačiau valstybės institucijų, diasporos organizacijų ir aukštųjų mokyklų bendromis pastangomis šį skaičių būtų galima dar labiau padidinti. Susitikime sutarta parengti platesnę informacinę kampaniją diasporos atstovams apie studijų galimybes bei koordinuoti veiksmus užtikrinant sklandų stojimo procesą ir sprendžiant diasporos atstovų iškeltus klausimus. Lietuvos diasporos jaunimo grįžimas studijuoti, vykdyti mokslinę veiklą ar įsiliesti į Lietuvos darbo rinką yra vienas iš pagrindinių „Sugrįžtančios Lietuvos“ iniciatyvos prioritetų.

2024 m. rugsėjo 19 d. Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje Arnoldas Pranckevičius dalyvavo Meco (*Metz*) mieste vykusios parodos „Dévotions privées / Pratique religieuse

domestique dans les arts traditionnel et contemporain“ („Maldos objektai / Asmeniniai pamaldumo ženklai tradiciniame ir šiuolaikiniame mene“) atidaryme.

„Šioje parodoje, kurioje susipina ir tarpusavyje bendrauja tradicinis ir šiuolaikinis menas, matome daug mūsų kultūrai svarbių simbolių: Aušros Vartų Mariją, Rūpintojėlį, medinius kryžius, kurių seniausi siekia XVII a., o kryždirbystė įrašyta į UNESCO nematerialaus kultūros paveldo sąrašą. Tad tai yra paroda ir apie rezistenciją, ir apie laisvę, ir apie viltį, kuri mus atvedė atgal į Europos šeimą. Ši paroda ir apie mūsų – Prancūzijos ir Lietuvos – solidarumą su Ukraina ir jos žmonėmis, kurie kasdien kovoja prieš agresorių ir už mūsų visų laisvę“, – atidarymo metu kalbėjo A. Prancėvičius. Šioje Lietuvos sezono Prancūzijoje programai priklausančioje parodoje gvildinama neoficialiose religinių apeigų vietose naudojamų kulto objektų tema. Atidaryme dalyvavo parodos autoriai, menininkai iš Lietuvos: Ramutis Petniūnas, Aldona Vilutytė („Sigito Gedos skaitymai“), Indra Marcinkevičienė ir Solveiga Masteikaitė.

Vizito metu ambasadorius taip pat susitiko su Meco miesto meru François Grosdidier ir Prancūzijos senatoriumi, atstovaujančiu Mozelio departamentui, Senat draugystės grupės su Lietuva pirmininku M. Khalifé Khalifé ir su jais aptarė Lietuvos ir Prancūzijos glaudaus bendradarbiavimo kultūros, meno ir mokslo srityse ilgametę istoriją bei tęstinumo svarbą.

2024 m. rugsėjo 21 d. Nikosijoje, Kipre, įvyko Pilietinio pasipriešinimo forumas, kurį organizavo Lietuvos bendruomenė Kipre kartu su Ukrainos–Kipro draugystės bendruomene. Renginys sutraukė gausų būrį dalyvių, norinčių labiau suprasti pilietinio pasipriešinimo svarbą ginant demokratines vertybes, ypač dabartinių geopolitinių iššūkių kontekste. Forumą atidarė Lietuvos ambasadorė Lina Skerstonaitė. Ji pabrėžė vienybės svarbą šiais neramiais laikais: „Mes vis dar prisimename dainuojančią revoliuciją. Suprantame vienybės ir pilietinės rezistencijos būtinybę. Šiandien, kai Ukrainai kaip niekad reikalinga mūsų parama, turime susitelkti ir būti vieningi“, – teigė ambasadorė. Ji taip pat pažymėjo, kad šis forumas yra stiprybės ir solidarumo ženklas, rodantis, kad Lietuvos bendruomenė Kipre yra pasirengusi remti Ukrainą iki pergalės. Renginyje aptartos tokios aktualios temos kaip informacinio karo įtaka demokratijoms, švietimo, meno ir kultūros vaidmuo pilietiniame pasipriešinime, tarptautinių organizacijų poveikis pilietinei visuomenei, įrodymais grįsto atstovavimo svarba ir žiniasklaidos įtaka formuojant visuomenės nuomonę. Pranešimus skaitė ambasadoriai, akademikai, žurnalistai ir aktyvistai, jie dalijosi savo įžvalgomis ir patirtimi. Diskusijų sesijos suteikė galimybę dalyviams išsiginčyti ir nagrinėjamas temas ir užmegzti dialogą su pranešėjais. Renginio pabaigoje dalyviai žiūrėjo ukrainiečių dokumentinį filmą „Pasipriešinimas“, kuris įkvėpė žiūrovus žmogaus dvasios stiprybės ir solidarumo pavyzdžiais. Lietuvos ambasada Graikijoje kartu su URM Globalios Lietuvos departamentu buvo pagrindiniai šio renginio rėmėjai.

2024 m. rugsėjo 22 d. įvyko pirmosios Abu Dabyje, Jungtiniuose Arabų Emyratuose (JAE), įkurtos lituanistikos mokyklos „Lietuviškas ratelis“ pamoka. Ambasadoje į pirmąją simbolišką pamoką susirinkusius mokinius ir tėvelius pasveikino Lietuvos ambasadorius JAE Ramūnas Davidonis ir į atidarymą atvykusi viena iš Dubajuje veikiančios lituanistikos mokyklos „Lietuviškas ratelis“ iniciatorių ir įkūrėjų Jolanta Kaminskaitė-Jonušauskienė. „Aktyvių tėvelių ir mokytojų užsidedimo dėka lietuvių vaikai JAE turi galimybę išsaugoti

savo tautinę tapatybę, kalbą ir stiprinti ryšį su Lietuva. Džiugu, kad Dubajaus pavyzdžiu seka lietuviai Abu Dabyje, ir tikiu, kad užsiėmimų rezultatai pranoks lūkesčius“, – pirmosios pamokos proga susirinkusiuosius sveikino ambasadorius R. Davidonis. „Lietuviško ratelio“ tikslas – skatinti etnokultūrinį ir lietuvių kalbos ugdymą, burti lietuvių vaikus ir užtikrinti lituanistinį švietimą. „Lietuviško ratelio“ veiklose Dubajuje ir Abu Dabyje kviečiami dalyvauti lietuvių ir mišrių šeimų įvairaus amžiaus vaikai.

2024 m. spalio 5–6 d. Lietuvos generalinio konsulato Los Andžele komanda dalyvavo tradicinėse Lietuvių dienose. Generalinė konsulė Sandra Brikaitė pasveikino iš įvairių JAV vietų ir Lietuvos atvykusius renginio dalyvius, palinkėjo tą vienybės ir bendrystės jausmą, kuris tvyro Lietuvių dienose, išsinešti ir nešioti širdyse visus metus. Lietuvių dienų atidarymo metu S. Brikaitė pasveikino ir LR užsienio reikalų ministerijos garbės ženkle „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ medaliais apdovanojo nusipelnusias Los Andželo lietuvių bendruomenės nares. Apdovanojimai buvo įteikti JAV lietuvių bendruomenės Vakarų apygardos pirmininkei Sigitai Barysienei ir Los Andželo Šv. Kazimiero lituanistinės mokyklos mokytojoms Aldonai Reginai Kudirkai ir Gailei Onai Radvenis Hayden. S. Brikaitė taip pat pasveikino Lietuvos garbės konsulę Kalifornijoje, Pasaulio lietuvių meno tarybos įkūrėją ir vykdomąją direktorę Daivą Čekanauskas Navarrette, kuriai šis apdovanojimas buvo įteiktas Lietuvoje.

Kaip ir kasmet, Lietuvos generalinio konsulato stende buvo galima išbandyti tradicinį liaudies meną, o šiemet buvo pristatoma ir inovacijų. Tautodailininkas Domantas Bugailiškis, pats kilęs iš menininkų šeimos, nuo vaikystės besidomintis amatais, pristatė medžio drožybos paslaptis. Edukacijos metu šventės dalyviai galėjo pasigaminti inkiliukų, medinių žaislų ir muzikos instrumentų iš medžio, atskraidinto iš Lietuvos. Taip pat buvo siūloma unikali patirtis – išbandyti virtualiosios realybės (VR) technologijas, leidžiančias lankytojams pasinerti į magišką skrydį virš Lietuvos, kurį sukūrė VšĮ „Keliauk Lietuvoje“. Šios edukacinės veiklos kartu kūrė dinamišką aplinką, leidžiančią šventės dalyviams ne tik pažinti Lietuvos kultūrą, bet ir mėgautis moderniomis technologijomis.

Šiemet generalinio konsulato stende taip pat viešėjo Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento Grįžimo į Lietuvą skyriaus vedėjas T. Kubilius. Jis stendo svečiams pristatė grįžimo į Lietuvą galimybes bei valstybės teikiamas konsultacines paslaugas. T. Kubilius taip pat susitiko su Vakarų pakrantės lietuvių bendruomenių ir organizacijų lyderiais, profesionalais ir lituanistinių mokyklų mokytojais. Jis pristatė Lietuvos diasporos politiką, strateginius tikslus, iniciatyvas ir bendradarbiavimo galimybes, diskutavo apie lietuvių išsaugojimą, lituanistinį švietimą, lietuvių kalbos situaciją dvikalbėse šeimose ir galimą lietuvių profesionalų įsitraukimą į Lietuvos ateities kūrimą.

Lietuvių dienos vyksta jau 38-ą kartą ir yra didžiausias lietuvių bendruomenės renginys Jungtinėse Amerikos Valstijose, kiekvienais metais pritraukiantis apie 2 000 dalyvių.

2024 m. spalio 25 d. Lietuvos ambasadoje Kyjive įvyko tradicinis kasmetinis Ukrainos lietuvių draugijų pirmininkų susitikimas, kurio metu Lietuvos Respublikos ambasadorė Ukrainoje Inga Stanytė-Toločkienė padėkojo tautiečiams už lietuviškų tradicijų puoselėjimą, meilę Lietuvai, stiprybę gyvenant ir padedant kovojančiai Ukrainai. Ukrainos lietuvių draugijų atstovus pasveikino ir apie aktualijas papasakojo LR užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktorės pavaduotoja Gitana Skripkaitė,

LR užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento Ryšių su diaspora skyriaus vedėja Laura Dilytė ir Lietuvos Respublikos ambasados Ukrainoje patarėja Jurgita Jankūnienė. Ukrainos lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Makarova akcentavo, kad Ukrainoje gyvenantys lietuviai padeda karo draskomai Ukrainai. Bilai Cerkvai, Charkivui, Chersonui, Dniprovi, Ivano-Frankivskui, Kyjivui, Lvivui, Nikopoliui, Zaporіzei ir Vinicai atstovaujantys išeivijos atstovai pasidalijo savo išgyvenimais, patirtimis, planais bei idėjomis. Ambasados darbuotojai renginio dalyviams pristatė Lietuvos ir Ukrainos dvišalių santykių aktualijas ir ambasados planus 2025 metams, Lietuvos Respublikos piliečių perkėlimo iš Ukrainos į Lietuvą programą, Lietuvos pagalbą Ukrainos energetikos sektoriui ir pakvietė aktyviai dalyvauti Lietuvos institucijų skelbiamuose konkursuose dėl projektinės veiklos finansavimo. Kasmet ambasados organizuojamu renginiu siekiama telkti Ukrainoje gyvenančius lietuvius, prisidėti prie lietuvių išeivijos ryšių su Lietuva stiprinimo, lietuvių organizacijų sutelktumo didinimo ir lietuvių tautinio tapatumo bei bendruomeniškumo puoselėjimo.

2024 m. spalio 26 d. Azerbaidžano sostinėje Baku pradėjo veikti pirmoji šalyje lituanistinė mokykla „Baku lituanistinė mokykla“. Į ją kol kas užsiregistravo 14 vaikų. Pirmoji naujos mokyklos mokslo diena vyko Lietuvos Respublikos ambasados patalpose. Sveikindamas įsteigtą naują mokyklą, Lietuvos ambasadorius Kęstutis Vaškelevičius padėkojo vaikams, mokytojams ir visai šios mokyklos bendruomenei už pasiryžimą išlaikyti ryšį su tėvyne, mokytis ar gilinti lietuvių kalbos žinias, puoselėti mūsų tautos tradicijas. Pirmą lituanistinės mokyklos mokslų metų dieną vaikai ir jų tėvai susipažino, sprendė kryžiažodžius, dėliojo lietuviškas dėliones, aptarė mokymosi procesą. Lituanistinę mokyklą įsteigė ir mokykloje mokytojomis dirbs aktyvios lietuvių bendruomenės narės Giedrė Verollet ir Irmantė Antulienė.

2024 m. spalio 26 d. Airijoje veikianti didžiausia lituanistinė mokykla Europoje – Dublino „4 vėjų“ mokykla – šventė veiklos 20 metų jubiliejų. Per du veiklos dešimtmečius ši lituanistinė mokykla tapo vienu pagrindinių lietuvių kultūros ir kalbos žinių perdavimo centrų Airijoje. Mokyklos bendruomenei šventės metu buvo perduotas LR užsienio reikalų ministro G. Landsbergio sveikinimas, kuriame pabrėžiama: „šiandien didžiuojamės ne tik gausiausios Europoje mokyklos pasiekimais, bet ir bendruomeniškumo dvasia, kuri stiprina lietuvišką tapatybę, ugdo vertybines nuostatas gerbiančią jaunąją kartą, kuriai suteikiate unikalią dovaną – puoselėjamą tvirtą ryšį su Lietuva, galimybę grįžti ir kurti savo ateitį Lietuvoje“. Pasak ministro G. Landsbergio, „4 vėjų“ mokykla yra gyvas pavyzdys, kaip galima kurti diasporos vaikų ir jaunimo ryšį su Lietuva, statyti tvirtą tiltą tarp kartų, siekti lituanistinio švietimo kokybinio šuolio ir stiprinti ryšius su kitomis lituanistinėmis mokyklomis pasaulyje.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir išeivija

2024 m. gegužės 4 d. LR Prezidentas G. Nausėda pasveikino Lietuvos ambasados Vašingtone darbuotojus ir visą Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenę pasiuntinybės 100 metų jubiliejaus proga. „Ambasados pastatas, įsigytas bendromis

Lietuvos ir JAV lietuvių pastangomis, atspindi mūsų kovas už laisvę ir demokratiją. Būtent čia, Vašingtone, ilgus okupacijos dešimtmečius veikė mūsų pasiuntinybė. Čia nuolat skaisčiai ruseno viltis sulaukti nepriklausomos ir laisvos Lietuvos“, – sakė šalies vadovas.

Pasak Prezidento, Lietuva nuoširdžiai dėkinga JAV už ilgametę okupacijos ir aneksijos nepripažinimo politiką. „Šiandien ieškome galimybių dar labiau sustiprinti mūsų šalių strateginę partnerystę. Transatlantinį ryšį ir toliau laikome nepakeičiamu visos Europos saugumo garantu“, – sakė šalies vadovas. Prezidentas padėkojo visiems žmonėms, kurie prisideda ar kada nors prisidėjo įgyvendinant Lietuvos ambasados Vašingtone tikslus, ir Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenei už nenuilstamą darbą stiprinant šių dviejų šalių bičiulystę.

2024 m. birželio 11 d. LR Prezidentas G. Nausėda išreiškė užuojautą dėl aktorius, režisieriaus, iškilaus pasaulio lietuvių, savo tėvo skulptoriaus Antano Mončio darbų ir lietuvių kultūros skleidėjo Prancūzijoje Jeano-Christophe'o Mončio-Moncevičiaus mirties. Pasak šalies vadovo, su didele pagarba ir dėkingumu prisiminsime jo pastangas ir milžinišką indėlį vystant Lietuvos ir Prancūzijos santykius, telkiant Prancūzijos lietuvių bendruomenę, taip pat tikrą, labai nuoširdų rūpestį mūsų kūrinijos sklaida bei nepaprastai kilnią ir dosnią savo tėvo kūrinių dovaną Lietuvai.

2024 m. birželio 12 d. pirmoji ponija Diana Nausėdienė Prezidentūroje susitiko su Lietuvių išeivijos studentų stažuotės (LISS) programos dalyviais. „Mūsų valstybei labai svarbu, kad svetur gyvenantys tautiečiai, ypač Jūs, jaunoji karta, išsaugotų lietuvių kalbą, kultūrą, tradicijas, o per jas – ir glaudų ryšį su Lietuva. Džiaugiuosi, kad Lietuva yra Jūsų širdyse ir perspektyvoje, kad nuoširdžiai norite ją pažinti, pagilinti su ja savo asmeninį santykį“, – sakė D. Nausėdienė. Pirmoji ponija kvietė programos dalyvius būti aktyviais Lietuvos kūrėjais. Pasak jos, mūsų šalis gali pasiūlyti jaunimui daug erdvės ir galimybių profesinei karjerai bei saviraiškai pačiose įvairiausiose srityse: valstybės tarnyboje, verslo, mokslo, kultūros srityse bei kitur.

Pasak D. Nausėdienės, kiekvienas iš programos dalyvių kartu yra ir Lietuvos ambasadorius. Pirmoji ponija padėkojo Lietuvių išeivijos studentų stažuotės įgyvendintojams – JAV lietuvių bendruomenei ir Lietuvių fondui – už jauniems žmonėms teikiamas galimybes. LISS programos dalyvius taip pat pasveikino LR Prezidentas G. Nausėda.

16-ojoje LISS dalyvauja 27 lietuvių kilmės studentai iš JAV ir Kanados.

2024 m. birželio 12 d. pirmoji ponija D. Nausėdienė Prezidentūroje susitiko su programos „Bring Together Lithuania 2024“ dalyviais. „Bring Together Lithuania“ („Jungtis Lietuvai“) – nuo 2018 m. įgyvendinama 6 savaitių trukmės vasaros stažuotė ir modernios Lietuvos pažinimo programa, skirta Lietuvos diasporos jaunimui. Iniciatyvos tikslas – sukviesti Lietuvos diasporos jaunimą iš viso pasaulio, kad stažuotė metu jaunuoliai ne tik įgytų profesinės patirties bei pažintų modernią Lietuvą, bet ir atrastų savo tautinį identitetą, sustiprintų ryšius su Lietuva bei ugdytųsi lyderių savybes, taptų jaunaisiais Lietuvos ambasadoriais užsienyje. Programos dalyviams siūlomos stažuotė galimybės lyderiaujančiose įmonėse, organizacijose, startuoliuose ir viešajame sektoriuje. Programą globoja ir remia Kazickų šeimos fondas, taip pat Lietuvių fondas, LR užsienio reikalų ir Ekonomikos ir inovacijų ministerijos.

Programoje „Bring Together Lithuania“ dalyvauja 22 lietuvių kilmės jaunuoliai iš Argentinos, JAV, Kanados ir Jungtinės Karalystės. Pirmoji ponia pasidžiaugė jų motyvacija, entuziazmu, užsidegimu ir noru ne tik tobulinti lietuvių kalbos žinias, bet ir išbandyti savo galimybes Lietuvoje, tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje. D. Nausėdienė padėjo programą remiančiam bei globojančiam Kazickų šeimos fondui, kurio veikla, pasak jos, yra pavyzdys kiekvienam iš mūsų, nepaisant amžiaus ir gyvenimo patirties.

2024 m. birželio 30 d. LR Prezidentas G. Nausėda Vilniaus Rotušės aikštėje atidarė Pasaulio lietuvių ir Lietuvos tautinių bendrijų dieną „Aš esu Lietuva. Sujunkime Lietuvą“. Jubiliejinės Dainų šventės proga vienoje vietoje susitiko visa Lietuva: šalyje veikiančios kolektyvai, atokiausių ir gražiausių šalies kampelių bendruomenės, įvairios tautinės bendrijos, taip pat po visą pasaulį pasklidę lietuviai. Prezidentas akcentavo, kad, nepriklausomai nuo politinių pažiūrų, profesijų ar šalies, iš kurios kiekvienas lietuvis yra atvažiavęs, – visi susirinko pasakyti, kaip myli Lietuvą.

„Choras yra ta metafora, kuris atspindi šią vienybę dainoje. Esame vieningi kaip vienas didelis choras ir šiomis dienomis turėsime galimybę tai išgyventi kartu džiaugdamiesi ir dainuodami Lietuvą. Šiandien čia dalyvauja Dainų šventės suburtos lietuvių bendruomenės, plačiai pasklidusios po visą pasaulį, nuo Čilės, Meksikos iki Islandijos, nuo Ukrainos, Italijos iki Australijos“, – sakė valstybės vadovas.

Prezidentas dar kartą pabrėžė, kad nėra ir negali būti dviejų, trijų ar penkių Lietuvių. Lietuva yra viena – mūsų visų, ir šiandien į Pasaulio lietuvių ir Lietuvos tautinių bendrijų dienos renginius susirinkę žmonės tai vaizdžiai parodo.

Rotušės aikštėje visą dieną veikė paviljonų miestelis, kuriame bendruomenės kartu su savo šalių menininkais pristatė įspūdingiausius projektus, iškilus pasaulio lietuviams ir jų pasiekimus, garsinančius Lietuvą užsienyje. Lankytojų laukė gyvosios dirbtuvės ir atviros maisto degustacijos, o didžiojoje aikštės scenoje – pasaulio lietuvių bendruomenių ir Lietuvos tautinių bendrijų meno kolektyvų pasirodymai. Į Pasaulio lietuvių ir Lietuvos tautinių bendrijų dieną atvyko 33 meno kolektyvai, 650 atlikėjų, paviljonų miestelyje dalyvavo lietuvių bendruomenės iš 30 šalių. 8 Lietuvos tautinės bendrijos pristatė tradicinius amatus ir kvietė į gyvasias dirbtuves.

2024 m. rugpjūčio 9 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo tradiciniame Lituanistinės mokyklos dienos renginyje Prezidentūroje.

Sveikindama lituanistinių mokyklų vadovus, mokytojus ir kitus dalyvius, pirmoji ponia priminė: praėjusių metų renginyje, skirtame lituanistiniam švietimui, nutarta palaikyti Lituanistinių mokyklų asociacijos ir Pasaulio lietuvių bendruomenės iniciatyvą rugpjūčio 10-ąją paskelbti Lituanistinės mokyklos diena. Ši bendram siekiui įkvėpusi iniciatyva tapo realybe: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymu įteisino naują atmintiną dieną – nuo šiol kasmet rugpjūčio 10-ąją Lietuvoje bus minima Lituanistinės mokyklos diena.

„Tai visos Lietuvos ir visame pasaulyje pasklidusių lietuvių šventė. Ji suteikia mums progą kartu pasidžiaugti lituanistinių mokyklų pasiekimais, apmąstyti jų svarbą ir išreikšti padėką visiems, kurie prisideda prie lietuvių kalbos, kultūros, tradicijų puoselėjimo, prie žinių apie mūsų šalies istoriją ir dabartį sklaidos. Lituanistinės mokyklos diena – tai ir galimybė įvertinti kylančius iššūkius, drauge ieškoti problemų sprendimų ir tartis dėl

bendriems tikslams vienijančių ateities darbų“, – sakė D. Nausėdienė. Ji pabrėžė, kad lituanistinės mokyklos taip pat skatina kultūrinį bendradarbiavimą. Lietuvių kalba esmingai papildo kiekvieno užsienyje gyvenančio lietuvių žinių kraite, daugiakalbystė tampa asmenybės išsilavinimo privalumu ir instrumentu. Išsaugodami gimtąją kalbą ir tautinį identitetą, sėkmingiau ir oriau veikiame globalizacijos iššūkių kupiname šiuolaikiniame pasaulyje.

D. Nausėdienės žodžiais, džiugu, kad jau antrus metus vykdomas bazinis lituanistinių švietimo programų finansavimas. Tačiau susirūpinimą kelia tai, kad juo kol kas pasinaudoja tik kiek daugiau nei trečdalis lituanistinių mokyklų. Akivaizdu, kad viena iš tolesnio darbo krypčių – intensyvesnė informacijos sklaida, mokyklų skatinimas ir drąsinimas aktyviau naudotis tokio finansavimo galimybe. „Nepaisant didėjančio valstybės dėmesio, lituanistinių mokyklų ir jose besimokančių mokinių skaičius nedidėja tiek, kiek tikėtasi. Todėl svarbu rasti veikimo būdus, kurie taip pat ir finansiškai motyvuotų bei stiprintų mažesnes lituanistines mokyklas ir sudarytų sąlygas kurtis naujoms. Svarbu atkreipti dėmesį į lituanistinio ugdymo diasporoje tvarumą. Reikšmingi veiksniai yra ugdymo kokybė, kūrybiški sprendimai, mokymo formų ir turinio prieinamumas bei patrauklumas, gebėjimas sudominti vaikus lankyti lituanistines mokyklas bei stiprinti tėvų norą atvesti savo vaikus mokytis lietuvių kalbos ir kitų įdomių disciplinų“, – akcentavo D. Nausėdienė. Ji ragino lituanistinių mokyklų vadovus ir mokytojus nepailsti dalytis įžvalgomis ir pasiūlymais, kokiais būdais galima paskatinti šiuos procesus, nes būtent jų aktyvumas ir kūrybinis indėlis sudaro prielaidas priimti svarbius sprendimus.

Pasak pirmosios ponios, pozityviai vertintinas naujas kokybinis pokytis – lituanistinio švietimo mokytojų profesinis rengimas ir kompetencijų ugdymas Lietuvoje. Lyderystės ėmėsi Vilniaus kolegija, šiemet pradėjusi rengti pradinio ugdymo pedagogus, ir flagmanas – Vytauto Didžiojo universitetas, šį rudenį į lietuvių kalbos, istorijos, geografijos, pedagogikos studijas pakviesiantis lituanistinio švietimo mokytojus. D. Nausėdienės įsitikinimu, būtina skatinti ir kitas Lietuvos aukštąsias mokyklas atsižvelgti į šias tendencijas ir nukreipti mokslo bei studijų potencialą taip pat ir lituanistinio švietimo kokybės ugdymo linkme.

„Sveikintinas ir skatintinas ne tik aukštųjų mokyklų, bet ir mokslo institucijų įsitraukimas į lituanistinio švietimo kokybės ugdymą. Turime užtikrinti, kad kasmet populiarėjantys mokytojų tobulinimosi kursai mūsų šalies universitetuose, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute ir kitose mokslo įstaigose taptų tvarių reiškiniumi. Užsienyje veikiančiuose baltistikos ir lituanistikos centruose dirbančių mokslininkų ir lektorių įtraukimas, lituanistinių mokyklų ir Lietuvos mokyklų bendradarbiavimas, išėivijos jaunimo pritraukimas į studijas Lietuvoje – tai taip pat svarūs bei perspektyvūs lituanistinio švietimo plėtros ir stiprinimo šaltiniai“, – teigė D. Nausėdienė. Lituanistinės mokyklos dienos renginyje šiemet dalyvavo atstovai iš daugiau nei 30-ies pasaulio valstybių: Airijos, Danijos, Graikijos, Ispanijos, Italijos, Japonijos, Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų, Latvijos, Lenkijos, Liuksemburgo, Nyderlandų, Norvegijos, Prancūzijos, Singapūro, Suomijos, Švedijos, Turkijos, Vokietijos ir kitų. Pirmoji ponė D. Nausėdienė yra lituanistinio švietimo pasaulio lietuvių bendruomenėse globėja.

2024 m. rugsėjo 22 d. pirmoji ponė D. Nausėdienė Filadelfijos mieste (JAV) apsilankė Vinco Krėvės lituanistinėje mokykloje. Ši mokykla įkurta 1960 m., veikia sekmadieniais,

teikia ikimokyklinio, pradinio ir pagrindinio ugdymo paslaugas. Šiais mokslo metais joje mokosi 47 mokiniai. Mokomasi lietuvių kalbos, kultūros, istorijos, tradicijų, šokių ir dainų. Mokytojai ir jų padėjėjai čia dirba savanoriškumo pagrindais.

Bendraudama su mokyklos bendruomene, pirmoji ponia pabrėžė, kad lietuviškąją savastį formuoja gimtoji kalba – viena seniausių iš gyvųjų indoeuropiečių kalbų, didinga istorija, gamtos pajauta persmelkta pasaulėžiūra ir meilė Lietuvai. „Džiaugiuosi, kad tai suprantate ir vertinate, kad lietuviškosios savasties puoselėjimui negailite pastangų, dėmesio, laiko, ryžto. Šis lietuviybės židinyš, ši mokykla veikia jau 84 metus, net kelios lietuvių kartos baigė šią mokyklą, o dabar buvę jos absolventai ir patys, matyt, čia atveda savo vaikus. Tai įkvepiantis pavyzdys ne tik lietuviams visame pasaulyje, bet ir daugybei kitų tautų: išmokti valingai, kryptingai dirbuotis prigimtinės savasties labui“, – sakė D. Nausėdienė.

Pirmoji ponia priminė, kad pasaulyje yra daugiau kaip 250 lituanistinių mokyklų – lietuviybės židinių, savasties saugyklų. Pasak jos, Vinco Krėvės mokykla, garsėjanti savo mokiniais, mokytojais, puikiais „Aguonėlės“ šokėjais, gali didžiutis būdama viena iš jų. Iš „Aguonėlės“ išaugo tautinių šokių kolektyvas „Aguona“, šiomet dalyvavęs jubiliejinėje šimtmečio Dainų šventėje Vilniuje.

„Lietuva tiesia ranką ir siekia kokybiško lituanistinio švietimo JAV ir kitose užsienio valstybėse plėtros. Lietuviybės pagrindas – lietuvių bendravimas ir bendradarbiavimas tarpusavyje. Kalba gyva, kol ja kalbama, istorija svarbi, kol ji perduodama iš kartos į kartą. Jūsų bendruomenė, bendradarbiaudama su kitomis lietuvių organizacijomis ir rengdama bendrus renginius, svariai prisideda prie lietuviybės išsaugojimo ir stiprinimo“, – kalbėjo D. Nausėdienė.

„Link savų“ – mokyklos šūkis, kuris kuria vertybinę bendrystę, į lituanistinį švietimą įtraukiančią lietuvius JAV ir tiesiančią tiltus su Lietuva. Smagu būti kartu su Jumis, jausti tą mūsų protėvių perduotą išmintį, kultūrą ir meilę Lietuvai. Gera žinoti, jog esate nepailsintys lietuviybės, mūsų kalbos ir kultūros nešėjai. Ačiū už tą galimybę jausti Lietuvą būnant JAV“, – sakė D. Nausėdienė.

Pirmoji ponia taip pat padėkojo susitikime dalyvavusiai Lietuvos garbės konsulei Pensilvanijoje Kristai Butvydas-Bard už lietuvių bendruomenės JAV telkimą, kartu su Lietuva įgyvendinamus humanitarinius projektus bei aktyvią paramą Ukrainai. Praėjusiais metais Valstybės dienos proga LR Prezidentas G. Nausėda K. Butvydas-Bard skyrė valstybės apdovanojimą – ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžių. Jis skirtas už ilgametę veiklą stiprinant Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų ekonominius ryšius, organizuojant Lietuvos prekių ir paslaugų eksportą, išsaugant lietuvių kultūros paveldą.

Vinco Krėvės mokyklos bendruomenė yra neatsiejama visos lietuvių bendruomenės Filadelfijoje dalis. Kasmet mokiniai pasirodo Filadelfijos lietuvių namuose organizuojamoje tradicinėje lietuviškoje mugėje, dalyvauja JAV lietuvių viktorinoje, kurioje turi galimybę pasitikrinti žinias apie Lietuvą, susipažinti su kitais lietuviais, interaktyviai ir turiningai praleisti laiką.

2024 m. rugsėjo 23 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė apsilankė Filadelfijos lietuvių namuose, dar kitaip vadinamuose Lietuvių muzikos sale, ir susitiko su lietuvių bendruomenės aktyvu.

„Nepaprastai malonu būti ypatingoje Lietuvai ir lietuviams vietoje, daugiau nei šimtmetį skaičiuojančiuose unikaliuose Filadelfijos lietuvių namuose. Visą šį laiką čia buvo ir yra lietuviškosios kultūros židiny, būręs ir telkęs lietuvius, kaupęs istorinį išieivijos archyvą ir skleidęs mūsų kultūrą. Nuoširdžiai dėkoju visiems skleidusiems ir toliau skleidžiantiems pasididžiavimą Lietuva bei lietuviams“, – sakė D. Nausėdienė.

Su lietuvių bendruomenės aktyvu pirmoji ponia diskutavo apie Lietuvos išieivijos kultūros paveldą JAV, aptarė galimybes jį išsaugoti ir įveiklinti. „Būtent čia yra erdvė, kurioje ryškėja lietuviškojo paveldo pasaulyje įveiklinimo naujoji kryptis. Susikūrusi iniciatyvinė grupė – menininkai, architektai, bendruomenės atstovai – yra šio judėjimo priešakyje. Šis pokalbis su Lietuva yra tiek ypač svarbus, tiek jaudinantis, nes jis praturtintas ir plačiojo pasaulio patirtimis“, – teigė D. Nausėdienė.

Filadelfijos lietuvių namus įvairių šiame mieste veikiančių lietuvių klubų ir organizacijų iniciatyva nutarta statyti 1907 m. Šiandien tai yra seniausias lietuvių pastatytas pastatas JAV, išlikęs lietuvių organizacijos rankose. Daugiau nei 100 metų tai yra lietuviškosios kultūros židiny Filadelfijoje. Čia vyko ir dabar vyksta tiek lietuvių išieivijos, tiek iš Lietuvos atvykstančių menininkų koncertai, literatūros vakarai, parodos, labdaros ir kiti bendruomenei svarbūs renginiai. Šiame pastate viešėjo tokie Lietuvos istorijai svarbūs asmenys kaip Jonas Basanavičius, Juozas Tumas-Vaižgantas, Martynas Yčas ir kiti. Filadelfijos lietuvių namuose sukauptas neįkainojamas išieivijos istorinis archyvas, liudijantis apie turiningą lietuvių veiklą tiek Filadelfijoje, tiek Pensilvanijoje, tiek visoje JAV Rytų pakrantėje. Archyve saugomi unikalūs istoriniai dokumentai, garsių išieivių dailininkų paveikslai, tautodailės pavyzdžiai. Pastate veikia visiems besidomintiems atvira lietuviškų knygų ir leidinių biblioteka, kurioje gausu retų spaudinių.

Pensilvanijos valstija yra antra JAV valstija pagal čia gyvenančių lietuvių skaičių. Joje – ir seniausia užjūrio lietuvių bendruomenė. Pirmosios bangos išieiviai iš Lietuvos čia kėlėsi dar XIX a. Filadelfijos miestas vadinamas vienu iš penkių lietuviškiausių JAV miestų.

2024 m. rugsėjo 23 d. LR Prezidentas G. Nausėda tęsė darbo vizitą JAV ir apsilankė Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname, Konektikuto valstijoje.

Vizito metu Prezidento iniciatyva tarp Lietuvos muziejų asociacijos ir ALKA valdančios Lietuvių katalikų mokslo akademijos išieivijoje buvo pasirašyta vertingų istorinių XIX–XX a. pradžios knygų ir kitų JAV lietuvių išieivijoje sukauptų lituanistinių vertybių dovanojimo Lietuvos muziejams deklaracija ir ketinimų protokolas dėl tolesnio bendradarbiavimo.

Žemaičių muziejus ALKA tapo pirmuoju, kuriam pasirašius dovanojimo protokolą nuolat saugoti, eksponuoti ir aktualinti buvo padovanotos vertingos istorinės knygos, susijusios su Žemaitijos ir Žemaičių vyskupystės istorija. Kitos lituanistinę vertę turinčios istorinės knygos bus perduotos Šiaulių „Aušros“ muziejui, Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejui ir kitoms atminties išsaugojimo institucijoms Lietuvoje.

„Džiugu, kad lietuvių išieivijos Amerikoje kaupos ir saugotos lituanistinės vertybės sugrįš į Lietuvą ir praturtins mūsų regionų kultūrą. Tikiu, kad lituanistinės dovanos iš Amerikos užims garbingą vietą Lietuvos regionų muziejų nuolatinėse ekspozicijose. Taip pat bus paskatinta šių institucijų parodinė, edukacinė, kultūrinė veikla, siekiant Lietuvoje

deramai įvertinti ir pristatyti didžiulį Amerikos lietuvių indėlį į lietuviybės išsaugojimą“, – kalbėjo šalies vadovas.

Dar XX a. 3 dešimtmetyje aktyvus išeivijos veikėjas, kunigas Pranciškus Juras anapus Atlanto vandenyno pradėjo kaupti reikšmingas lituanistines vertybes, kurių pagrindu buvo suformuotas Amerikos lietuvių kultūros archyvas, nuo 1965 m. veikiantis Putname. Jį sudaro knygos, periodiniai leidiniai, paveikslai, tautodailės ir taikomosios dailės kūriniai, archyvinė medžiaga, įskaitant iškilų lietuvių kilmės mokslininkų, kultūros šviesuolių archyvus, įvairių išeivijos institucijų ir organizacijų diplomatinę dokumentaciją.

Vizito metu šalies vadovas aplankė jau daugiau kaip 80 metų Putname veikiančią lietuvišką Švenčiausiosios Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo seserų vienuolyną, kuriame saugoma Adomo Galdiko ir kitų lietuvių išeivijos menininkų kūrinių, lietuvių kapinės ir Karaliaus Mindaugo pilį Putname.

2024 m. rugsėjo 25 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė apsilankė Niujorko viešosios bibliotekos Centrinuose rūmuose, domėjosi išeivijos lietuvių indėliu į šios įstaigos plėtrą ir vystymą, susipažino su joje saugoma medžiaga apie Baltijos šalis, aptarė bendradarbiavimo su Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka galimybes.

Pirmoji ponia pabrėžė, kad Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka – didžiausia biblioteka Lietuvoje – yra atvira megzti kontaktus ir plėtoti bendradarbiavimą su Niujorko viešąja biblioteka.

„Būtų svarbu ir prasminga geriau pažinti vieniems kitus. Lietuvoje net ir bibliotekininkų bendruomenėje nėra itin plačiai žinomas Martino Radtkės ir Viktoro Deivido Brenerio indėlis į Niujorko viešosios bibliotekos plėtrą ir vystymą. Šioje institucijoje saugomas vienas reikšmingiausių Baltijos šalių medžiagos rinkinių pasaulyje. Todėl matau galimybę plėtoti bendradarbiavimą keliomis kryptimis, taip pat ir geriau pažįstant litvakų paveldą“, – sakė D. Nausėdienė. Jos žodžiais, kita galima kryptis – Lietuvos bibliotekų specialistų kvalifikacijos kėlimo, stažuotčių programos. Tai galėtų būti derinama ir su lietuvių diasporos istorijos ir kultūros paveldo tyrimais, archyvų ir istorinių šaltinių pažinimu.

Šių metų spalio 9 dieną Niujorko viešoji biblioteka kartu su Lietuvos Respublikos generaliniu konsulatu Niujorke ir Lietuvos kultūros institutu organizavo renginį „Lietuva ir Niujorko viešoji biblioteka“. Jis skirtas išeiviams iš Lietuvos M. Radtkei ir V. D. Breneriui. Spalį sukanka 50 metų nuo tada, kai Niujorko viešosios bibliotekos Centrinų rūmų vestibulio salėje, prie įėjimo, buvo atidengta marmurinė grindų lenta, kuria įamžintas emigranto iš Šilutės M. Radtkės, kuris bibliotekoje mokėsi anglų kalbos ir ekonomikos, atminimas. Tai – vienintelis toks įamžinimas bibliotekoje, kuriuo ypač pagerbiamas kuklaus žmogaus gyvenimas ir jo nepaprasta dovana bibliotekai – testamentu paskirta ženkli pinigų suma. Šiauliuose gimęs V. D. Breneris – vienas iškiliausių ir žinomiausių XX a. pradžios JAV litvakų kilmės skulptorių ir medalininkų, labiausiai išgarsėjęs kaip JAV vieno cento monetos autorius, kurio kūryba ir indėlis į numizmatikos meną paliko neišdildomą žymę. Jis taip pat yra Niujorko viešosios bibliotekos herbo kūrėjas.

2024 m. spalio 5 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė pasveikino užsienio šalyse veikiančių lituanistinių mokyklų pedagogus Tarptautinės mokytojų dienos proga. „Jūs, lituanistinių mokyklų mokytojai, sukuriate šeimoms, pabirusioms pasaulyje, mažuosius lietuviškumo namus, Tėvynės salas, kur renkami, saugomi, prižiūrimi ir puoselėjami tautiškumo ir

kalbos lašeliai. Kur jie dalijami iš širdies į širdį, tiesiant savasties stiprybės tiltus lietuvių vaikams ne tik į artimą ratą, kasdienį gyvenimą, bet, viliamės, ir tolyn, į mylimą Lietuvą“, – sakoma sveikinime.

Pirmoji ponia padėjojo lituanistinių mokyklų pedagogams, globojantiems, saugantiems ir auginantiems lietuvių aviliuose mūsų nuostabią kalbą, palydintiems mažuosius pasaulio lietuvius lituanistinėse mokyklose į įdomias tautinių tradicijų pažinimo ir puoselėjimo keliones, atveriantiems giliausius istorinius lietuviškosios kultūros klodus.

2024 m. spalio 14 d. LR Prezidentas G. Nausėda Pompidou nacionaliniame meno ir kultūros centre Paryžiuje apsilankė „Lietuvos sezono Prancūzijoje 2024“ metu surengtose parodose „Lietuvos menas nuo 1960-ųjų iki šių dienų. Istorinė donacija“ ir „Kazys Varnelis. Optinis klasicistas iš Lietuvos“. Parodoje „Lietuvos menas nuo 1960-ųjų iki šių dienų. Istorinė donacija“ eksponuojami nacionalinės reikšmės tapybos, grafikos, instaliacijų ir videomeno darbai, sukurti skirtingų kartų menininkų. Parodoje „Kazys Varnelis. Optinis klasicistas iš Lietuvos“ eksponuojama 16 optinio meno meistro darbų. „K. Varnelio likimas nesvetimas daliai Lietuvos žmonių – Antrojo pasaulinio karo negandose jis pasitraukė iš Lietuvos, tapo išeiviu JAV. Išeivijoje menininkas sukūrė išskirtinių darbų kolekciją, reikšmingą ne tik Lietuvai, bet ir visam meno pasauliui. Menininko darbų eksponavimas Pompidou centre – visai Lietuvai pasididžiavimą keliantis įvertinimas“, – kalbėjo šalies vadovas.

2024 m. spalio 15 d. LR Prezidentas G. Nausėda darbo vizito Prancūzijoje metu apsilankė Fontenblo mieste ir pagerbė čia gyvenusio poeto, diplomato, pirmojo nepriklausomos Lietuvos valstybės pasiuntinio Prancūzijoje Oskaro Milašiaus atminimą. Šalies vadovas padėjo gėlių ant O. Milašiaus kapo, nuvyko prie poeto paminklo, kurį 2019 m. Oskaro Milašiaus draugų asociacijos iniciatyva sukūrė skulptorius Klaudijus Pūdymas. Paminklas lankytojus pasitinka miesto mediatekos ir kultūros centro „Charit Royal“ kiemelyje.

O. Milašius 1920 m. buvo paskirtas pirmuoju nepriklausomos Lietuvos valstybės pasiuntiniu Prancūzijoje ir atstovavo Lietuvos interesams Tautų Sąjungoje bei tapo aktyviausiu lietuvių kultūros propaguoju Vakarų Europoje. 1936 m. jam suteiktas Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardas. Fontenblo mieste veikia aktyvi Oskaro Milašiaus draugų asociacija, kuri įgyvendina įvairias O. Milašiui atminti skirtas iniciatyvas ir taip prisideda prie Lietuvos vardo garsinimo. Šalies vadovas taip pat apsilankė Lietuvai istoriškai reikšmingoje Fontenblo miesto pilyje, kuri buvo karališkoji rezidencija. Joje gimė Prancūzijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Henrikas III.

Vytauto Didžiojo universitete

2024 m. birželio 5 d., Tarptautinę aplinkos apsaugos dieną, Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Botanikos sode Prezidento Valdo Adamkaus premija iškilmingai apdovanotas buvęs ilgametis Alytaus regiono atliekų tvarkymo centro (ARATC) direktorius Algirdas Reipas. „Atliekų tvarkymas niekada nėra užbaigtas procesas, kiekvieną dieną mes iš naujo ir iš naujo rūšiuojame, kompostuojame, mokomės apsipirkti, sveikiau gyventi, tvariau

vartoti. Tai labai augina visuomenės socialinę brandą ir gebėjimus sėkmingai spręsti ir visas kitas visuomenės problemas, auginti pilietinę visuomenę“, – teigė A. Reipas. Prezidentinės Valdo Adamkaus bibliotekos ir Danos Gedvilienės fondo gamtosaugos srities premija alytiškiui skirta už nuopelnus ir indėlį kuriant bei modernizuojant atliekų tvarkymo sistemą Lietuvoje, už sukurtą pavyzdinę ir modernią atliekų tvarkymo sistemą Alytaus regione. Ceremonijos metu A. Reipui įteikta 5 tūkst. eurų ir skulptoriaus Kęstučio Dovydaičio skulptūra.

2024 m. rugsėjo 30 d. Išeivijos lietuviui Liūtui Mockūnui būtų suėję 90 metų. Ta proga šio lietuvių išeivio veikla prisiminta VDU Pasaulio lietuvių universiteto organizuotoje atminimo popietėje L. ir F. Mockūnų erdvėje Vilniuje. Prisiminimais dalijosi su L. Mockūnu artimais bendravę Egidijus Aleksandravičius, Vytautas Žalys, Vytautas Adomaitis, Skirma ir Ramūnas Kondratai.

2024 m. spalio 25 d. VDU atstovybėje Vilniuje (L. ir F. Mockūnų erdvėje) įvyko Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimas su VDU Lietuvių išeivijos instituto direktoriumi, istoriku prof. E. Aleksandravičiumi ir diskusija apie užsienio lietuvių jaunimo organizacijų ateitį. Diskusijoje aptarta Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) ir Užsienio lietuvių studentų klubo (ULSK) istorija, dabartinė būklė ir ateities perspektyvos, taip pat nagrinėta lietuvių išsaugojimo ir puoselėjimo svarba globaliame pasaulyje ir diasporos jaunimo pritraukimo į šias sąjungas bei organizacijas klausimai.

VDU Lietuvių išeivijos institute, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2024 m. gegužės 22 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko VDU Lietuvių išeivijos instituto direktoriaus prof. E. Aleksandravičiaus knygos „Žaidimas su degtukais“ pristatymas ir diskusija. Renginyje dalyvavo knygos autorius, knygos sudarytoja, žurnalistė, visuomenininkė Birutė Garbaravičienė, sociologas Dainius Genys. Susitikimą moderavo leidyklos „Tyto alba“ vadovė Lolita Varanavičienė. Diskusijos dalyvių klausėsi, o vėliau į pokalbį įsijungė itin didelis į renginį atėjusių miestiečių būrys.

2024 m. gegužės 29 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko renginys, skirtas Lietuvos garbės konsului Argentinoje Algimantui Rastauskui (1935–2020) atminti. Renginys vyko tiek gyvai, tiek nuotoliniu būdu, naudojant platformą „Zoom“. Renginyje prisiminimais apie A. Rastauską ir įžvalgomis apie Argentinos lietuvių bendruomenę dalijosi garbės konsulo žmona Nelida Rastauskienė, dukros Ariana ir Daniela Rastauskaitės, diplomatas, politologas Darius Sužiedėlis. Renginį moderavo istorikas dr. Giedrius Janauskas.

2024 m. birželio 3 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko susitikimas su diplomatu, politologu, aktoriumi Dariumi Sužiedėliu. D. Sužiedėlis priklausė Pasaulio lietuvių jaunimo kongresui, buvo Amerikos lietuvių jaunimo organizacijos pirmininkas, o nuo 1989 m. dirbo JAV lietuvių bendruomenės politinių reikalų raštinėje. Per 1991 m. sausio įvykius buvo savanoris vertėjas Aukščiausiojoje Taryboje. Vėliau dirbo Aukščiausiosios Tarybos pirmininko Vytauto Landsbergio padėjėju, tvarkė korespondenciją

su Vakarų šalimis ir palaikė ryšius su žiniasklaida. Grįžęs į JAV, dirbo Lietuvos ambasadoje su Stasiu Lozoraičiu, o 1991–1995 m. – Lietuvos misijoje prie Jungtinių Tautų. Susitikimo metu D. Sužiedėlis pasidalino prisiminimais apie savo veiklą šiuo laikotarpiu.

2024 m. liepos 7 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko JAV lietuvių bendruomenės 70 metų sukakties parodos „Lietuvą kuriame kartu“ ir dailininkės Laimos Vincės Sruoginis darbų parodos „Vaizduotės kraštovaizdžiai“ atidarymas. Renginyje dalyvavo bei įžvalgomis pasidalijo VDU Lietuvių išeivijos instituto direktorius prof. E. Aleksandravičius, JAV lietuvių bendruomenės pirmininkas Arvydas Urbonavičius, Raminta Urbonavičius, parodos „Vaizduotės kraštovaizdžiai“ autorė L. V. Sruoginis, Seimo nariai Vytautas Juozapaitis ir Dalia Asanavičiūtė. Renginį moderavo Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus direktorius Arūnas Antanaitis.

JAV lietuviai buvo ir yra glaudžiais ryšiais susiję su Lietuva ir joje vykstančiu gyvenimu. JAV lietuvių bendruomenės paroda „Lietuvą kuriame kartu“ atspindi garbingą šios organizacijos istoriją ir supažindina su šiandienė išeivijos lietuvių jungiančia organizacijos veikla kartu kuriant stiprią Lietuvą. JAV lietuvių L. V. Sruoginis dailės darbų parodoje „Vaizduotės kraštovaizdžiai“ atspindimas autorės santykis su Amerikos lietuviams ir erdvėmis, kuriose jie gyvena, taip pat lietuvių santykis su Lietuva ir grįžimu į gimtinę.

2024 m. rugsėjo 4 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje pristatyta rašytojo Rimanto Povilo Vanago knyga „Nijolė Lituana“. Pagrindinė šios knygos herojė – Kolumbijos lietuvių menininkė Nijolė Sivickas de Mockus (1925–2018), Kolumbijos politikos Antano Mockaus ir mokslininkės Ismenos Mockus mama. Knygos pristatyme dalyvavo B. Garbaravičienė, Rasutė Žukienė ir knygos autorius R. P. Vanagas. Renginį moderavo VDU Lietuvių išeivijos instituto direktorius prof. E. Aleksandravičius.

2024 m. rugsėjo 27 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus surengė mokslinę konferenciją „Maištininkai maištininkų laive“, skirtą lietuvių išeivijos žurnalistui, inžinieriui Liūtui Mockūnui (1934–2007) atminti. Konferencijoje pranešimus skaitė Eugenijus Raubickas, A. Antanaitis, kuris skaitė bendrą savo ir Gedimino Žūsino pranešimą, E. Aleksandravičius, Ramūnas Čičelis, Daiva Dapkutė, Aleksandras Krasnovas, Dalia Kuizinienė, Vijolė Višomirskytė, Gerda Pilipaitytė, Dalia Cidzikaitė, Kastytis Antanaitis ir Rūta Pūraitė. Pranešimų dalį moderavo D. Dapkutė, Asta Petraitytė-Briedienė ir D. Kuizinienė.

Po pranešimų vyko atsiminimų popietė „Drauge su Liūtu Mockūnu“, kurioje dalyvavo Zita Čepaitė, Alfonsas Eidintas ir Vytas Adomaitis, o ją moderavo E. Aleksandravičius. Konferencijos dalyviai pristatė įvairius L. Mockūno gyvenimo ir veiklos epizodus, aptarė jo intelektualinį palikimą, analizavo šios kartos išskirtinumą bei jos vietą išeivijos kultūriniam, politiniam ir visuomeniniam gyvenimui.

2024 m. spalio 1 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje pristatyta L. V. Sruoginis knyga „Vanished Lands: Memory and Postmemory in North American Lithuanian Diaspora Literature“. Ji apima ne vienerius metus atliekamų tyrimų, autorė analizuoja Šiaurės Amerikoje gimusių, anglų kalba rašančių autorių kūrybą ir memuarus, aktualizuodama traumas, atminties ir poatminties aspektus. Knygos pristatymą lydėjo L. V. Sruoginis paskaita „Kaip istorinė trauma ir kolektyvinė atmintis išreiškiama kitų kartų rašytojų kūryboje kaip potrauminis pasakojimas“. Renginį moderavo

prof. dr. D. Kuizininė. Knygos autorė yra mokslininkė, vertėja, rašytoja, dailininkė, kūrybinio rašymo dėstytoja, šiuo metu – podoktorantūros stažuotoja Vytauto Didžiojo universitete. Ji tęsia atminties ir poatminties tyrimus, rengia naują knygą, rašo straipsnius.

2024 m. spalio 2 d. 17 val. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko Venesuelos lietuvių Gabriel'io Orento paskaita „Lietuvių diaspora – dviejų Venesuelų liudininkė“. Paskaitoje buvo kalbama apie patirtis augant tarp dviejų skirtingų kultūrų, padėties Venesueloje pablogėjimą, nuosmukio priežastis ir to poveikį Venesuelos lietuvių bendruomenei. Taip pat buvo diskutuojama apie paskutinę į Lietuvą persikėlusią Venesuelos lietuvių bangą bei jų situaciją ir lyginama pastarųjų dešimtmečių įvykių raida Lietuvoje ir Venesueloje. G. Orento paskaita buvo Vytauto Didžiojo universitete vykusio renginių ciklo „Spalis – lietuvių diasporos meniu“ dalis.

2024 m. spalio 7 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko tapytojo, grafiko Vytauto Igno atminimo vakaras ir režisieriaus Arvydo Reneckio filmuoto pokalbio peržiūra, kurioje dalyvavo filmo autorius A. Reneckis ir kuratorė Laima Apanavičienė. Renginį moderavo VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslininkė, literatūrologė prof. dr. D. Kuizininė. Šiais metais minime žymaus tapytojo, grafiko V. Igno (iki 1958 m. Ignatavičius, 1924–2009) 100-ąsias gimimo metines. Dailininkas, daugiausia kūręs JAV, Konektikuto valstijoje, 1971 m. atsiuntė vertingiausių savo darbų parodą į Vilnių ir padovanojo ją Lietuvos dailės muziejui. Vėliau jis dar kartą praturtino Lietuvos muziejus, padovanodamas vertingą kolekciją: 30 darbų Lietuvos dailės muziejui, 295 kūrinius M. K. Čiurlionio dailės muziejui, taip pat kūrinių Plungės Žemaičių dailės muziejui, Žemaičių „Alkos“ muziejui, Kauno arkivyskupijai ir Telšių kunigų seminarijai.

Filmų režisierius A. Reneckis, gyvenantis Čikagoje, yra sukaupęs didelį dokumentinės medžiagos archyvą. Dalimi šios medžiagos – filmuotu pokalbiu – autorius pasidalijo su V. Igno gerbėjais Lietuvoje.

2024 m. spalio 8 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko dokumentinio filmo „Liūnė Sutema: kai datos nesvarbu“ peržiūra ir susitikimas su filmo kūrėjais: režisieriumi A. Reneckiu, prodiusere Sandra Avižienyte ir kuratore Laima Apanavičiene. Filme buvo parodyti atviri pasakojimai, poezijos skaitymai ir vieši susitikimai, užfiksuoti fotografo kun. Algimanto Kezio SJ ir kino kūrėjo A. Reneckio Jungtinėse Amerikos Valstijose 1976–2009 m.

2024 m. spalio 23 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko vieša diskusija, skirta Aksominės revoliucijos 35 metų sukakčiai „1989-ieji Rytų ir Centrinėje Europoje: atmintis, istorija ir atminties politika“ paminėti. Susitikimo metu kalbėta apie Rytų ir Centrinės Europos šalių išsivadavimą iš Sovietų Sąjungos, tuo metu vykusius visuomenės pokyčius, šių procesų atmintį ir dabar kuriamą istorinį pasakojimą bei atminties politiką regione. Diskusijoje dalyvavo dr. Halina Beresnevičiūtė-Nosálová (Brno Masaryko universitetas, Kalbotyros ir baltistikos institutas), doc. dr. Rytis Bulota (VDU Politikos ir diplomatijos mokslų fakultetas), doc. dr. Tomasz Blaszczakas (VDU Istorijos katedra, VDU Lietuvių išeivijos institutas). Pokalbį moderavo prof. E. Aleksandravičius.

2024 m. spalio 24 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko dokumentinio filmo „Širdies piligrimai“ peržiūra. Filmą pristatė režisierė Audronė Bielinienė,

taip pat dalyvavo filmo kūrimui talkinęs J. E. arkivyskupas Lionginas Virbalas. Dokumentinio filmo peržiūra buvo VDU vykusio renginių ciklo „Spalis – lietuvių diasporos mėnuo“ dalis.

Kitose institucijose

2024 m. birželio 21–24 d. Alantoje, Molėtų rajone, įvyko tradicinis organizacijos „Santara-Šviesa“ suvažiavimas. Jį pradėjo ir sveikinimo žodį pasakė Prezidentas V. Adamkus.

2024 m. rugsėjo 20 d. Pasvalio Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje įvyko rašytojo Mariaus Katiliškio 110-ųjų gimimo metinių minėjimas. Renginyje VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslininkė, literatūrologė prof. D. Kuizininė skaitė paskaitą „Marius Katiliškis: žvilgsnis į klasiko kūrybą ir atminimo įprasminimą“. Renginio metu taip pat vyko nuotolinis pokalbis su Los Andžele (JAV) gyvenančia rašytoja Birute Putrius apie jos romaną „Paklydę paukščiai“ (2019) ir išeivių gyvenimą Jungtinėse Amerikos Valstijose.

2024 m. rugsėjo 20 d. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio (NMKČ) dailės muziejuje atidaryta diplomatų Lozoraičių metams skirta paroda „Lozoraičiai – vilties diplomatija: šimtmetis valstybės naudai“. Viena iš jos kuratorių yra VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslininkė, istorikė dr. A. Petraitytė-Briedienė, kuri kartu su NMKČ dailės muziejaus kuratorėmis dr. Iveta Dabašinskiene, Kristina Liepinaite ir Kristina Stankaite surengė šią parodą. Akcentuotina, kad jos atidaryme dalyvavo jauniausia iš Lozoraičių dinastijos, ambasadoriaus Kazio Lozoraičio dukra Daina Lozoraitis. Parodoje eksponuojami asmeniniai Lozoraičių šeimos daiktai (nuo tautinių rūbų iki vaikų žaisliukų), dokumentai (įskaitant „Lozoraičio pasą“), laišakai, dienoraščiai. Atskirai eksponuojami NMKČ dailės muziejaus rinkiniuose saugomi jam dovanoti lietuvių išeivijos menininkų darbai. Lozoraičių šeimos nuotraukos ir vaizdo medžiaga, kuriose užfiksuota jų kasdienybė, atgaivina atmintį, ypač žvelgiant į Vilties prezidentui skirtą ekspozicijos dalį. Išvardytų kuratorių parengtas parodos katalogas papildoma pasakojimą apie Stasį Lozoraitį, Stasį Lozoraitį (jaunesnįjį) ir K. Lozoraitį, diplomatų šeimą, kuri per visą XX a. laikė iškeltą Lietuvos nepriklausomybės vėliavą. Paroda Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje veiks iki 2025 m. vasario 16 d.

2024 m. spalio 10 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Konferencijų salėje įvyko išskirtinis kultūros vakaras „Kai datos nesvarbu“. Renginys skirtas lietuvių išeivijos poetei, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatei Liūnei Sutemai (tikrasis vardas – Zinaida Nagytė-Katiliškienė; gimė 1927 m. liepos 5 d. Mažeikiuose, mirė 2013 m. sausio 17 d. Čikagoje). Vakaro metu parodyta dokumentinė medžiaga, kurią daugelį metų rinko kino režisierius, Amerikos lietuvių televizijos įkūrėjas A. Reneckis.

2024 m. spalio 14 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko dokumentinio filmo „Lietuvių fondas“ peržiūra. Filme pristatoma Lietuvių fondo (LF) įkūrimo istorija, pasakojama, kokios sąlygos paskatino XX a. 7 dešimtmečio pradžioje antrosios lietuvių emigrantų Jungtinėse Amerikos Valstijose bangos atstovus iškelti mintį steigti „milijono dolerių fondą lietuviškiems reikalams“. Renginyje dalyvavo Čikagoje

gyvenantis filmo režisierius A. Reneckis, LF atstovai L. Apanavičienė, Daiva Litvinskaitė ir Leonas Narbutis. Renginį moderavo ir filmą komentavo istorikas, Nacionalinės bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituaniškos skyriaus vyr. tyrėjas dr. Juozas Skirius.

Kroniką parengė Rūta PŪRAITĖ

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://iseivijosinstitutas.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

<https://www.draugas.org/>

<https://www.lrt.lt/>

<https://pasauliolietuviai.lt/>

<https://plb.lt/>

<https://www.lrp.lt/lt>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

Apie autorius

ADOMAVIČIENĖ
Laimutė	Humanitarinių mokslų daktarė,
nepriklausoma tyrėja
El. paštas: laimute.adomaviciene@gmail.com
BERESNEVIČIŪTĖ-
NOSÁLOVÁ
Halina	Humanitarinių mokslų daktarė,
Masaryko universitetas, Brno, Čekijos Respublika
El. paštas: halina.nosalova@gmail.com
ČIČELIS
Ramūnas	Humanitarinių mokslų daktaras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lituanistikos katedros lektorius
El. paštas: ramunas.cicelis@vdu.lt
DAPKUTĖ
Daiva	Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas: daiva.dapkute@vdu.lt
GRIBAUŠKIENĖ
Skirmantė	Vytauto Didžiojo universiteto
Lituanistikos katedros doktorantė
El. paštas: skirmante.gribauskiene@vdu.lt
JOCYTĖ-BESPALOVA
Viktorija	Vytauto Didžiojo universiteto
istorijos magistrė
El. paštas: viktorija.jocyte-bespalova@alumni.vdu.lt
KOLEVINSKIENĖ
Žydrone	Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lituanistikos katedros docentė
El. paštas: zydrone.kolevinskiene@vdu.lt

LASTAS Mindaugas	Istorijos magistras, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto vyriausiasis specialistas El. paštas: mindaugas.lastas@vdu.lt
ORENTAS Gabriel	Venesuelos lietuvių bendruomenės atstovas El. paštas: gabriel.orentas@gmail.com
PILIPAITYTĖ Gerda	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Pasaulio lietuvių universiteto darbuotoja El. paštas: gerda.pilipaityte@vdu.lt
PŪRAITĖ Rūta	Istorijos magistrė, Vytauto Didžiojo universiteto Pasaulio lietuvių universiteto darbuotoja El. paštas: ruta.puraite@vdu.lt
SKIRIUS Juozas	Humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt
SRUOGINIS Laima Vincė	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lituanistikos katedros podoktorantūros stažuotoja El. paštas: laimavince@gmail.com
TARANDA Andrėja	Vilniaus dailės akademijos Fotografijos programos magistrantė, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus darbuotoja El. paštas: andreja.taranda@gmail.com

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1 000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridama literatūra.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktorei Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas (-i) puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarikiewicz, Wladyslaw, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas arba nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis arba lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Interneto puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta / atnaujinta / žiūrėta data, interneto adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardes abėcėlės tvarka (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikuliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąjį antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, eds. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1,000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names (<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person’s name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt to the Editor-in-Chief Dalia Kuizinienė at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

“Oikos” is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>.

Notes and bibliography follow “The Chicago Manual of Style”.

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Kiaupa, Zigmas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, “Title of book part, section, chapter: subtitle”, in *Book title and subtitle*. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, “Title of article”, *Name of journal* (year), page(s) cited.

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Lauras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.

⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, “Name of web page”, *Name of web site*, “Title of book part, section, chapter: subtitle”, Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, “All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes”, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ “Chicago-Style Citation Quick Guide”, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a, an, the, der*, etc.), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių
išėivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006)- . –
Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 2 (38). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2024. – 236 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2024 Nr. 2 (38)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.38>

Redaktorė *Simona Grušaitė-Šukienė* (lietuvių k.)
Redaktorė *Jurgita Vaičėnonienė* (anglų k.)
Maketuotoja *Saulė Žemaitytė*

2024 10 04. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K24-053

Išleido:

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:

UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt